

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULY-YL-2013-0005**

ENERJİ ARZI GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN AVRUPA’NIN RUSYA FEDERASYONU’NA BAĞIMLILIĞI

HAZIRLAYAN

Anıl Çağlar ERKAN

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Kerem BATIR

AYDIN-2013

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULY-YL-2013-0005**

**ENERJİ ARZI GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN AVRUPA’NIN
RUSYA FEDERASYONU’NA BAĞIMLILIĞI**

HAZIRLAYAN

Anıl Çağlar ERKAN

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Kerem BATIR

AYDIN-2013

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akılcılığı ve doğruluğu konusunda şüphesizdir.

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Programı öğrencisi Anıl Çağlar Erkan tarafından hazırlanan “**Enerji Arzı Güvenliği Bakımından Avrupa’nın Rusya Federasyonu’na Bağımlılığı**” başlıklı tez, 31 Temmuz 2013 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Adı Soyadı : Anıl Çağlar ERKAN

Unvanı, Adı ve Soyadı :

Kurumu :

İmzası :

(Başkan)Yrd. Doç. Dr. Murat Necip ARMAN

ADÜ

Doç. Dr. Kerem BATIR

İzmir Katip Çelebi Üni.

Yrd. Doç. Dr. Utku YAPICI

ADÜ

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun sayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

YAZAR ADI-SOYADI: Anıl Çağlar ERKAN

BAŞLIK: ENERJİ ARZI GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN AVRUPA'NIN
RUSYA FEDERASYONU'NA BAĞIMLILIĞI.

ÖZET

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Anıl Çağlar ERKAN

İmza

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Enerji Güvenliği, Enerji Arz Güvenliği, Yedeklenmeyen Enerji Kaynakları, Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu, Enerji Politikaları, Boru Hatları, Enerji Şirketleri, Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Enerji Diplomansı,

YAZAR ADI-SOYADI: Anıl Çağlar ERKAN

BAŞLIK: ENERJİ ARZI GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN AVRUPA’NIN RUSYA FEDERASYONU’NA BAĞIMLILIĞI.

ÖZET

Her geçen gün küresel enerji tüketimi hızla artmaktadır. Enerji kaynaklarının tükenmeye başlamasıyla birlikte yetersiz enerji kaynağı rezervlerine sahip olan ekonomiler enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla kaynaklar üzerinde hâkimiyet mücadeleleri ve enerji ithalatına yönelmektedirler. Ekonomilerin enerji ithalatına bağımlı hale gelmesine neden olan enerji kaynakları ithalatına yönelim, enerji güvenliğini son derece olumsuz etkileyen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği ve kıta ülkeleri, her geçen gün enerji kaynaklarını diplomatik yaptırım aracı olarak kullanan Rusya Federasyonu’na başta doğal gaz olmak üzere, enerji ithalatına bağımlı hale gelmeye başlamışlardır. Küresel enerji süper gücü olabilmek hedefi doğrultusunda politikalarını belirleyen ve ülke ekonomisi enerji kaynaklarının ihracatından sağlanan gelirlerle büyüyen Rusya Federasyonu, bölge üzerinde, ulusal güvenliğini ve çıkarlarını korumayı amaçlarken, aynı zamanda enerji ihracatının devamlılığının sağlanabilmesi yönünde politikalar belirlemektedir. Bu nedenle, en fazla enerji kaynağı ihracatını gerçekleştirdiği Avrupa kıtası ülkeleriyle işbirliği içerisinde hareket etmeye çalışmakta, aynı zamanda çıkar bölgesi olan yakın çevresinde etkisini kaybetmemek yönünde politikalar izlemektedir. Bu bağlamda, ulusal çıkarların korunması amacıyla Rusya Federasyonu’nun diplomatik yaptırım aracı olarak kullandığı enerji kaynaklarının ve enerji ithalatı bağımlılığının Avrupa ülkelerinin ulusal güvenlikleriyle birlikte, enerji güvenliği üzerindeki olumsuz etkilerin açıklanması tezin amacını oluşturmaktadır. Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğinde Rusya Federasyonu’nun politikalarının, boru hatlarının ve enerji şirketlerinin etkisi ve Avrupa ülkelerinin artan bağımlılığa karşılık geliştirdiği politikalar ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Enerji Güvenliği, Enerji Arz Güvenliği, Yenilenemeyen Enerji Kaynakları, Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu, Enerji Politikaları, Boru Hatları, Enerji Şirketleri, Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Enerji Diplomasisi.

NAME: Anıl Çağlar ERKAN

TITLE: EUROPE'S DEPENDENCE TO RUSSIAN FEDERATION IN TERMS OF ENERGY SUPPLY SECURITY.

ABSTRACT

Each passing day, global energy consumption is increasing rapidly. With shrinking energy sources, economies, which has insufficient energy reserves, are driven into struggles to dominate energy reserves and get obliged to import energy to meet their energy needs. Tendency towards the import of energy sources, which make economies dependent, is an unfavorable situation, which affects energy security negatively. In this scope, European Union and continental countries have begun to be dependent on Russian Federation, which use its energy sources as a diplomatic tool. Russian Federation, which determines its policies so as to be a super power of energy, and whose economy is growing with the income accumulating from the export of energy sources, is conducting policies to keep sustainability of energy export while also aiming to protect its national security and interests in the region. With this reason, while it is conducting policies not to lose its impact over its close neighborhood, where its interests lie, it is also trying to stay in cooperation with European continental countries, where most of its energy exports are transferred. In this scope, the explanation of the impacts of energy resources used as a diplomatic tool by the Russian Federation and the impact of energy import dependency on both national securities of European countries as well as on energy security constitute the main purpose of the thesis. The impact of Russian Federation's energy policies, of the pipelines and of energy companies as well as the policies developed by European countries as a remedy to their increasing dependency are examined in detail.

KEYWORDS

Energy Security, Energy Supply Security, Nonrenewable Energy Sources, European Union, Russian Federation, Energy Policies, Pipelines, Energy Cooperations, Renewable Energy Sources, Energy Diplomacy.

ÖNSÖZ

Geleceğimin şekillenmesinde en önemli dönüm noktalarından birisi olan yüksek lisans eğitimime devam etmem ve çalışmalarımı en iyi şekilde yürütülebilmem için, yurtdışında kaldığım süre içerisinde benden hiçbir maddi ve manevi desteğini esirgemeyen değerli babam Ayhan ERKAN’a, her koşuldaki desteğiyle birlikte beni özlemle bekleyen annem Feriha ERKAN’a, büyükannem Nergis ERGÜL’e ve büyükbabam Hakkı ERGÜL’e, her koşulda çalışmalarımın destekçisi olan ablam Özlem ERKAN AKDOĞAN ve eşi Erkan AKDOĞAN’A, çalışmalarım sırasında karşıma çıkan tüm olumsuzluklara karşı dik durmam için yanımda olan hayat arkadaşım Gülşah KEKLİKOĞLU’na ve çalışmalarımın bir an önce bitirebilmem için esin kaynağım olan Ada AKDOĞAN’a, tüm aileme teşekkürlerimi sunarım.

Bir yol gösterici olarak benimle her an temas halinde olan ve çalışmalarım sırasında görüşleriyle ufkumu genişleten tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Kerem BATIR’a, Varşova’da yürütmüş olduğum çalışmalarım sırasında her türlü yardımını esirgemenden bana destek olan Sayın Prof. Dr. Andrzej WILK ve Sayın Andrzej CZAPLICKI’ye teşekkürlerimi sunarım.

Yaşadığım şehirden farklı bir yerde sürdürmüş olduğum yüksek lisans eğitimim sırasında bana her türlü desteğini bir kez olsun esirgemeyen değerli arkadaşım Ahmet ATEŞ ve değerli ATEŞ ailesine, tez çalışmalarım sırasında Polonya’da bulunduğum süre içerisinde benden manevi desteğini esirgemeyen arkadaşlarım Ufuk TUĞRUL ve Sami ÖZDİL’e, ayrıca çalışmalarım sırasında yaşamış olduğum sıkıntıları atlatmamda ve sağlıklı çalışma ortamının yaratılmasında emeği geçen tüm herkese teşekkürlerimi sunarım.

Saygılarımla,

Anıl Çağlar ERKAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR VE SİMGELER	ix
GRAFİKLER LİSTESİ	x
TABLolar LİSTESİ	xi
HARİTALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ KAYNAKLARI VE ENERJİ GÜVENLİĞİNİN ÖNEMİ

1.1. ENERJİ	5
1.1.1. Enerji Kavramının Tarihi Gelişimi	5
1.2. ENERJİ KAYNAKLARI	7
1.2.1. Yenilenebilir Enerji Kaynakları	8
1.2.1.1. Rüzgâr Enerjisi	9
1.2.1.2. Güneş Enerjisi	10
1.2.1.3. Biyokütle Enerjisi	12
1.2.1.4. Jeotermal Enerji	14
1.2.1.5. Hidroelektrik Enerjisi	15
1.2.1.6. Hidrojen Enerjisi	17
1.3.1. Yenilenemeyen Enerji Kaynakları	17
1.3.1.1. Petrol	18
1.3.1.1.1. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)	24
1.3.2. Doğal Gaz	25
1.3.2.1. Doğal Gazın Depolanması	27
1.3.2.2. Doğal Gazın Tarihçesi	28
1.3.3. Kömür	30
1.3.4. Nükleer Enerji	31

1.4. ENERJİ KAYNAKLARININ ÖNEMİ	34
1.4.1. Güvenlik Kavramının Önemi	38
1.4.2. Dünya Fosil Enerji Kaynakları Tüketimi	39
1.5. ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİ	42
1.5.1 Enerji Kaynaklarının Çeşitlendirilmesi	49
1.5.2. Enerji Kaynaklarının Dağılımı ve Paylaşımı Sorunu	50
1.5.3. İnsani Güvenlik, Ulusal Güvenlik ve Enerji Güvenliği	53

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU ENERJİ POLİTİKALARI OLUŞUMU VE AMAÇLARI

2.1. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA RUSYA FEDERASYONU	58
2.1.1. Rusya Federasyonu'nun Yeni Dünyaya Entegrasyon Çabaları ve Yeltsin Dönemi	59
2.1.2. Ayağa Kalkan Rusya Federasyonu: Vladimir Vladimirovich Putin Dönemi	64
2.1.2.1. Vladimir Putin Dönemi Rusya Federasyonu Dış Politikası	69
2.2. RUSYA FEDERASYONU ENERJİ POLİTİKASI	75
2.2.1. Rusya Federasyonu'nun Sahip Olduğu Enerji Kaynakları	76
2.2.1.1. Rusya Federasyonu Petrol Rezervleri	76
2.2.1.2. Rusya Federasyonu Doğal Gaz Rezervleri	76
2.2.1.3. Rusya Federasyonu Kömür Rezervleri	77
2.2.2. Rusya Federasyonu'nun Enerji Üretimi ve Tüketimi	77
2.2.2.1. Rusya Federasyonu Yenilenemeyen Enerji Üretimi ve Tüketimi	77
2.2.2.1.1. Petrol Üretimi ve Tüketimi	77
2.2.2.1.2. Doğal Gaz Üretimi ve Tüketimi	77
2.2.2.1.3. Kömür Üretimi ve Tüketimi	78
2.2.2.1.4. Nükleer Enerji Tüketimi	78
2.2.2.2. Rusya Federasyonu Yenilenebilir Enerji Üretimi ve Tüketimi	78
2.2.2.2.1. Hidroelektrik Enerjisi Üretimi ve Tüketimi	78
2.2.2.2.2. Diğer Yenilenebilir Enerji Kaynakları Üretimi ve Tüketimi	79
2.3.1. Vladimir Putin Öncesi Dönemde Rusya Federasyonu Enerji Politikaları	79

2.3.2. Vladimir Putin Dönemi ve Sonrası Rusya Federasyonu Enerji Politikası	81
2.3.2.1. Rusya Federasyonu Petrol Politikaları	84
2.3.2.2. Rusya Federasyonu Doğal Gaz Politikaları	90
2.3.2.3. Rusya Federasyonu Kömür Politikaları	95
2.3.2.4. Rusya Federasyonu Nükleer Enerji Politikaları	97
2.3.2.5. Rusya Federasyonu Yenilenebilir Enerji Politikaları	100
2.3.2.6. Rusya Federasyonu Enerji Güvenliği Politikaları	102
2.3.3. Rusya Federasyonu Enerji Politikasının Aktörleri	104
2.3.3.1. Lukoil	104
2.3.3.2. Transneft	105
2.3.3.3. Rosatom	105
2.3.3.4. Gazprom	106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASININ OLUŞUMU VE AMAÇLARI

3.1. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARI	109
3.1.1. Avrupa Birliği'nin Enerji Kaynakları	109
3.1.1.1. Avrupa Birliği Petrol Rezervleri	109
3.1.1.2. Avrupa Birliği Doğal Gaz Rezervleri	110
3.1.1.3. Avrupa Birliği Kömür Rezervleri	110
3.1.1.4. Avrupa Birliği'nin Nükleer Enerji Kullanımı	111
3.1.1.5. Avrupa Birliği ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları	112
3.1.2. Avrupa Birliği Enerji Üretimi ve Tüketimi	113
3.1.2.1. Avrupa Birliği Yenilenemeyen Enerji Kaynakları Üretimi ve Tüketimi	113
3.1.2.1.1. Avrupa Birliği Petrol Üretimi ve Tüketimi	113
3.1.2.1.2. Avrupa Birliği Doğal Gaz Üretimi ve Tüketimi	114
3.1.2.1.3. Avrupa Birliği Kömür Üretimi ve Tüketimi	114
3.1.2.1.4. Avrupa Birliği Nükleer Enerji Üretimi ve Tüketimi	115
3.1.2.2. Avrupa Birliği Yenilenebilir Enerji Üretimi ve Tüketimi	116
3.2.2.2.1. Avrupa Birliği Hidroelektrik Enerjisi Tüketimi	116

3.1.2.2.2. Avrupa Birliği'nin Diğer Yenilenebilir Enerji Üretim ve Tüketimi	116
3.1.3. Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Gereksinimi	117
3.2. ENERJİ GÜVENLİĞİNİN AVRUPA BİRLİĞİ İÇİN ÖNEMİ	118
3.2.1. Avrupa Birliği Enerji Arz Güvenliğini Belirleyen Öğeler	119
3.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK ÇABALARI	124
3.3.1. Avrupa Birliği Anlaşması Öncesi Dönemde Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması Yönünde Atılan Adımlar	124
3.3.2. Avrupa Birliği Anlaşması Sonrası Dönemde Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması Yönünde Atılan Adımlar	128
3.3.2.1. Avrupa Birliği Ortak Enerji Politikalarının Ortaya Çıkışı	128
3.3.2.1.1. Avrupa Enerji Şartı Antlaşması (Enerji Şartı Deklarasyonu)	128
3.3.2.1.2. Avrupa Birliği İçin Enerji Politikası “Beyaz Kitap”	130
3.3.2.1.3. Enerji Arzı Güvenliği İçin Avrupa Stratejisine Doğru 2000 “Yeşil Kitap”	131
3.4. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ ve ÇEVRE POLİTİKALARI	132
3.4.1. Avrupa Birliği Çevre Politikaları	132
3.4.2. Avrupa Birliği Enerji Politikaları	136
3.4.2.1. Avrupa Birliği Enerji Politikasını Destekleyen Programlar	152
3.4.2.1.1. Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım Programı (TACIS)	152
3.4.2.1.2. Avrupa'ya Uluslararası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı Programı (INOGATE)	154
3.4.2.1.3. SURE Programı (A Specific Programme of Actions in The Nuclear Sector)	155
3.4.2.1.4. ETAP Programı (Multiannual Programme of Studies, Analyses, Forecasts, and Other Related Work in The Energy Sector)	155
3.4.2.1.5. CARNOT Programı (Programme For Promoting The Use of Clean Technologies For Solid Fuels)	156
3.4.2.1.6. SYNERGY Programı (Programme For An International Energy Cooperation)	156

3.4.2.1.7. Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı (Intelligent Energy Programme For Europe-IEE)	157
3.4.2.1.8. ALTENER Programı (Alternatif Enerji Programı)	157
3.4.2.1.9. SAVE Programı (Specific Actions for Vigorous Energy Efficiency)	158
3.4.2.1.10. COOPENER Programı (Community Cooperation with Developing Countries)	158
3.4.2.1.11. STEER Programı (Energy Aspects Of Transport)	159
3.4.2.1.12. Rekabetçilik ve Yenilikçilik Çerçeve Programı (Competitiveness and Innovation Framework Programme-CIP)	159
3.4.2.2. Avrupa Birliği'nin Üretici Ülke Temelli Olarak Enerji İthalatını Çeşitlendirmesi	160

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİNDE ENERJİ KAYNAKLARININ ÖNEMİ

4.1. AVRUPA BİRLİĞİ-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ	164
4.2. AVRUPA BİRLİĞİ-RUSYA FEDERASYONU ENERJİ İLİŞKİLERİ	178
4.3. RUSYA FEDERASYONU AVRUPA BİRLİĞİNE BAĞLAYAN DOĞAL GAZ BORU HATLARI VE ALTERNATİF BORU HATLARI	182
4.3.1. Rusya Federasyonu'nu Avrupa Birliğine Bağlayan Doğal Gaz Boru Hatları	183
4.3.1.1. Yamal-Avrupa I Doğal Gaz Boru Hattı	183
4.3.1.2. Urengoy-Pomary-Uzhorod Doğal Gaz Boru Hattı(Brotherhood)	185
4.3.1.3. Soyuz Doğal Gaz Boru Hattı	185
4.3.1.4. Northern Lights Doğal Gaz Boru Hattı	186
4.3.1.5. Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı (BLUE STREAM)	186
4.3.1.6. Nord Stream Doğal Gaz Boru Hattı (Kuzey Akım)	188
4.3.1.7. Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı	189

SONUÇ VE ÖNERİLER	194
--------------------------	------------

KAYNAKÇA	200
-----------------	------------

KISALTMALAR VE SİMGELER

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: British Petroleum
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GWh	: Gigawatsaat
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
kWh	: Kilowatsaat
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
LPG	: Sıvılaştırılmış Petrol Gazı
LUK	: Langepaz, Urengoi ve Kogalym
MW	: Megawat
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OAPEC	: Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RSFSC	: Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti
SSCB:	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
W	: Özgül Emilim Oranı
MEDA	: The Euro-Mediterranean Partnership (Avrupa-Akdeniz Ortaklığı)

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1: Dünya Toplam Petrol Rezervi	22
Grafik 1.2: Dünya Toplam Petrol Rezervi Oranları.....	23
Grafik 1.3: Doğal Gaz Üretim Artış Oranları	36
Grafik 1.4: Dünya Petrol Tüketimi	40
Grafik 1.5: Dünya Fosil Enerji Üretim Artışı	41
Grafik 4.1: 2009 yılı Gazprom Gaz Satışı/m ³	178
Grafik 4.2: Batı Avrupa'ya Gaz İhracatında Gazprom ve Grup şirketlerinin Payı.....	179

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1: Avrupa Merkezli Enerji Şirketleri	121
Tablo 4.1: Avrupa'ya Gaz İhracatı/ Milyar m ³	180

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 4.1: Rusya Federasyonu Boru Hatları	183
Harita 4.2: Yamal-Avrupa Boru Hattı.....	184
Harita 4.3: Northern Lights Boru Hattı	186
Harita 4.4:Mavi Akım Boru Hattı	187
Harita 4.5:. Kuzey Akım Boru Hattı	188
Harita 4.6: Nabucco Projesi	191
Harita 4.7: Güney Akım Projesi.....	192

GİRİŞ

Yenilenemeyen enerji kaynaklarının dünya tüketiminin gelişen endüstrileşme ve teknolojiyle birlikte yaşanan dünya nüfusundaki artışla doğru orantılı olarak artış göstermesi, yeryüzünde sınırlı olan ve dünya coğrafyasına eşit oranda dağılmamış olan enerji kaynakları üzerinde büyük çapta kanlı mücadelelerin yaşanmasına neden olmaktadır. Dünya üzerinde enerji kaynakları bakımından zengin olan Ortadoğu ve Afrika kıtası gibi bölgelerde yaşanan iç karışıklıklar ve kanlı iç savaşlar, enerji kaynaklarına hâkim olabilmek amacıyla yaşanan olayların örneklerindendir. Bu bağlamda ekonomilerin gelişebilmesi için hayati önem taşıyan enerji kaynakları devletler için ulusal güvenliğin temel unsurlarından birisi olarak sayılmakta ve güvenlikleştirilmektedir.

Ulusal güvenliğin temel unsurlarından sayılan enerji kaynakları, yaşanan enerji küresel enerji krizleri sonrasında enerji güvenliğinin önem kazanmasıyla ayrı bir önem kazanmıştır. 1973 yılında yaşanan petrol krizinde de görüldüğü gibi enerji kaynaklarının diplomatik yaptırım aracı kullanılması sonrasında önem kazanan enerji kaynakları ve enerji güvenliği, günümüzde kaynakların tükenme tehlikesiyle karşı karşıya kalması nedeniyle ekonomileri var olan kaynakların güvenli olarak tedarik edilmesine yönelik politikalar izlemeye yönelmektedir. Örneğin, dünya enerji tüketiminde ilk sıralarda yer alan Avrupa ülkeleri, 2006 yılında yaşanan Ukrayna doğal gaz kriziyle enerji kaynaklarını diplomatik yaptırım aracı olarak kullanan Rusya Federasyonu'na karşı, enerji güvenliklerini sağlamak yönünde politikalar izlemeye yönelmektedirler.

Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı duyulan güvenlik endişesi günümüzde farklı bir boyuta ulaşarak Avrupa ülkeleri için enerji güvenliği endişesi haline almaktadır. Artan enerji tüketimiyle birlikte enerji ithalatında Rusya Federasyonu'na her geçen gün bağımlı hale gelen Avrupa ülkeleri, bu neden temelinde ülkeyle ilişkilerini korumaya çalışmalarına rağmen siyasi olarak müzakere gücünden yoksun hale gelmeye başlamaktadırlar. Yaşanan gelişmeler Avrupa ülkeleri için enerji güvenliğini olumsuz etkilemekle birlikte yaşanan enerji kesintileri Birlik üyesi ülkelerin ekonomilerinde ciddi boyutlarda olumsuz etkilere neden olmaktadır. Yaşanan olumsuzlukların Birlik üyesi ülkelerin diplomatik müzakere güçlerini etkilemesi gibi

olumsuz durumlara neden olması dolayısıyla Avrupa ülkeleri enerji politikalarını, çevre politikaları gibi bir takım politikalarla desteklemektedirler.

Avrupa ülkelerinin enerji ithalatında Rusya Federasyonu'na bağımlı hale gelmesinin yanında, ülkenin enerji şirketlerinin Avrupa enerji piyasası başta olmak üzere küresel enerji piyasalarında etkin güç konumuna gelmeye başlaması, ülkelerin alternatif enerji tedarikçileri bulma arayışları yönündeki politika uygulamalarını da olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda alternatif politikalar ışığında, alternatif enerji kaynaklarının kullanımı, alternatif enerji nakil güzergâhları ve alternatif enerji tedarik bölgeleri arayışları gibi bir takım politikalar izleyen Avrupa ülkeleri, amaçladıkları kaybedilen iç enerji pazarındaki etkinliğin tekrar kazanılması ve uygulanan politikaların etkilerinin görülebilmesi için belirli bir zaman dilimine gerek duymaktadırlar. Fakat, Avrupa ülkeleri, gerekli olan zaman dilimi süresince Rusya Federasyonu'ndan doğal gaz başta olmak üzere ithal edilen enerji kaynaklarına bağımlı hale gelmeye devam etmektedirler.

Gelişmişliğin temel göstergeleri arasında gösterilen enerji kaynakları bakımından zengin rezervlere sahip Rusya Federasyonu'nun, küresel enerji süper gücü olabilmek hedefleri doğrultusunda, enerji ithalatında kendisine bağımlı hale gelen rezerv bakımından yetersiz Avrupa ülkelerine karşı uygulamış olduğu enerji diplomasisinin, bölge ülkelerindeki genel etkileri, enerji güvenliği üzerindeki etkileri ve yaşanan olumsuz etkilerin önlenebilmesi için Avrupa ülkelerinin izlemiş olduğu politikalar, araştırmanın temel gerekçesini oluşturmaktadır.

Araştırmanın temel gerekçesinin açıklanabilmesi amacıyla enerji kavramının tanımlanmasına, enerji kavramının insan hayatındaki öneminin tarihsel süreçte gelişimine, enerji kaynaklarının sınıflandırılmasına, sınıflandırılan enerji kaynaklarının açıklanması ve önemine çalışmanın birinci bölümünde yer verilmektedir. Enerji kavramı ve enerji kaynaklarının insanoğlu için öneminin tartışılması sonrasında enerji güvenliği ve enerji arz güvenliğinin tartışılacağı çalışmanın birinci bölümünde, enerji güvenliğinin ülkelerin ulusal güvenliği üzerindeki etkileri, artan dünya enerji tüketiminin ülkeler üzerindeki etkisi ve artan enerji ihtiyacının boyutları ve etkileri tartışılacaktır.

Enerji kaynakları ve enerji güvenliğinin önemiyle birlikte etkilerinin ele alınmasıyla sonrasında, çalışmanın ikinci bölümünde, Soğuk Savaş sonrasında Rusya

Federasyonu'nun Vladimir Putin iktidarına kadar olan zaman dilimindeki iç ortam ve dış dinamikleri açıklanmaya çalışılarak sözü geçen yıllardan günümüze ülkenin yaşadığı değişimin arka planı açıklamaya çalışılacaktır. Vladimir Putin'in iktidara gelişinin öncesi ve sonrası olarak ele alınan çalışmanın ikinci bölümünde, Vladimir Putin'in iktidara gelişiyile birlikte ülkede yaşanan değişim ve dönüşümler ülkenin ilk yılları iler karşılaştırmalı olarak ele alınarak ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Yaşanan değişim ve dönüşümlerin ülkedeki etkileri, yaşanan gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun küresel enerji süper gücü olabilmek hedefinde izlediği politikalara yönelmesinin gerekçeleri, sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmekle birlikte, ülkenin izlemiş olduğu enerji politikaları, güvenlik politikaları ve enerji politikalarının dış politika anlayışı üzerindeki etkileri tartışılacaktır. Bu bağlamda ülkenin enerji politikaları ve dolayısıyla dış politikalarında önemli yere sahip olan ülkenin önde gelen enerji şirketlerine ve uygulamaları, ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Rusya Federasyonu'nda enerji politikalarının uygulanması sonrasında yaşanan gelişmelerin sonrasında, ülkenin en önemli enerji ticareti ortağı Avrupa Birliği'nin artan enerji tüketiminin enerji güvenliği üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu'na karşı artan enerji ithalatı temelli bağımlılığının enerji arz güvenliği üzerindeki etkileriyle birlikte tarihsel süreçte uygulanan enerji politikaları ve hedeflenen gelişmeler ele alınacaktır. Uygulanan enerji politikalarını destekleyen programlar, Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik yapmış olduğu yatırımlar, yaşanan gelişmelerle birlikte değerlendirilmekteyken aynı zamanda enerji politikaları ile iç içe geçmiş bulunan Avrupa Birliği çevre politikaları çalışmanın üçüncü bölümünde incelenecektir. Enerji politikalarıyla yakından bağlantılı olarak incelenecek olan çevre politikalarıyla birlikte Avrupa Birliği'nin çevre ülkelerle ilişkileri ve ilişkilerin geliştirilmesine yönelik uygulanan politikalara bölüm içerisinde değinilecektir.

Enerji ticareti bakımından önemli ilişkilerin yürütüldüğü Rusya Federasyonu ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler, tarihsel süreçte ele alınarak enerji ilişkileriyle birlikte çalışmanın dördüncü bölümünde incelenecektir. İki taraf arasındaki ilişkilerde yaşanan anlaşmazlıklar, anlaşmazlıkların nedenleri, sonuçları ve anlaşmazlıkların iki taraf arasındaki ilişkiler üzerindeki etkilerinin tartışılmasıyla birlikte, iki taraf arasındaki enerji ticaretinin sağlandığı enerji nakil hatlarına ve yeni enerji nakil hatları projelerine

ayrıntılı olarak değinilecektir. Bu bağlamda çalışmanın bölümlerinde ayrıntılı olarak incelenecek olan gelişmelerin sonuçları ve öngörülere veriler ışığında çalışmanın sonuç bölümünde açıklanmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ KAYNAKLARI VE ENERJİ GÜVENLİĞİNİN ÖNEMİ

1.1. ENERJİ

Enerji, bir sistemin, kendisi dışında etkinlik üretme yeteneğidir (Civelekoğlu, 2008: 8). Enerji maddede var olan, eyleme geçmeyi olanaklı kılan (Akdoğan, 2008: 7) ve ısı ve ışık biçiminde ortaya çıkan güçtür. Üretilmeyen, ancak mevcut bir formdan diğerine dönüştürülebilen enerji, Yunanca kökenli bir sözcük olup “*en*” iç, “*ergon*” iş kelimelerinden oluşmuştur (Gooch, 2011: 268). Dolayısıyla enerji, içeride oluşan bir “*iç iş*”tir. Sözcük, daha sonraları sosyal bir nitelik kazanmış, iş üretme becerisi, dinamizm, kuvvet, kudret, etkinlikle eş anlamda kullanılmaya başlanmıştır (Demirbaş, 2002: 1). Diğer bir deyişle enerji sözcüğü, Yunanca “*energia*” sözcüğünden alınma olup “*etkiyen kuvvet*” anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Özdamar, 2000: 133).

1.1.1. Enerji Kavramının Tarihi Gelişimi

İnsanoğlunun varoluşundan itibaren enerji kullanımına ihtiyaç duyması ve ilk olarak kendi kas gücünden istifade etmesi nedeniyle, enerjinin tarihi insanlık tarihi ile birlikte başlamaktadır. İnsanoğlu var olduğu ilk günden itibaren Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinde de belirttiği gibi öncelikle fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğunu hissetmiş (Demirbaş, 2002: xviii) ve kendi kas gücünün yetersiz kaldığı noktada ise enerji kaynaklarına yönelmiştir. Bu yönelimin sonucunda ateşin kullanımı ortaya çıkmıştır. Ateşi takriben bir milyon yıl önce keşfeden insanoğlu; ateşi ilk olarak vahşi hayvanlardan korunmak amacıyla kullanmıştır. İlerleyen zamanlarda ateşteki enerjiyi fark edilmiş (Coşkun, 2007: 33) ve çok uzun yıllar boyunca ateşi ısınma, aydınlanma, silah yapma, yemek pişirme ve su ısıtmak gibi amaçlarla kullanılmıştır.

İlkel çağlarda insan gücü başlıca enerji kaynağı iken, tarım toplumuna geçişle (Demirbaş, 2002: 5) birlikte hayvan gücünden de etkin bir şekilde faydalanılmaya başlanmıştır. Görülen o ki insanoğlu yetersiz kaldığı anda yeni yardımcı güç, enerji, arayışı içerisine girmiş ve M.Ö. 3000’li yıllarda hayvanlarını göç sırasında taşımacılıkta ve tarım faaliyetlerinde kullanmaya başlamışlardır. Daha sonraki dönemlerde suyun itici gücünü keşfeden insanoğlu, değirmenler inşa ederek temel ihtiyaçlarından olan yemek yemekte kullandıkları ekmeğin ana maddesi unu elde

edebilmek için enerji kaynağını buğday öğütmede kullanmıştır. Sonraki yıllarda rüzgârın itici gücü keşfedilmiş ve yeryüzündeki sıcak ve soğuk alanlar arasında oluşan basınç farklarından doğan bu hava akımları (Coşkun, 2007: 33) sayesinde yelkenli gemiler inşa edilmiş ve rüzgâr enerjisi deniz ulaşımında yelkenli gemilerde kullanılmaya başlanmıştır.

Sanayi Devrimi, enerji kullanımında insanoğlu için bir dönüm noktası olmuştur. Sanayi devriminin doğuşu ile insanın fiziksel emeğini azaltmak için (Küçükaksoy, 2002: 2) endüstri toplumuna geçişle birlikte enerji ihtiyacı ve kullanım alanları artmıştır. Buna paralel olarak da buhar gücünden yararlanılmaya başlanmıştır. Aynı dönemde buhar enerjisinin kullanılmaya başlanması da insanoğlu için bir dönüm noktası olarak adlandırılabilir. Çünkü buhar enerjisinin üretimde kullanılmaya başlandığı döneme kadar kullanılan tüm enerjinin %80-85'i canlıların kas gücüyle sağlanmıştır (Civelekoğlu, 2008: 8).

Sanayi devriminin sonraki aşamasında insanoğlunun hayatına petrol girmiştir ve günümüzde uluslararası dinamiklerde önemli bir unsur olarak yerini almıştır. Devletler arasında mücadele konusu olmaya başlayan petrole alternatif olabilecek enerji kaynakları arayışları sonucunda 20.yüzyıla gelindiğinde insanoğlu daha ileri seviyelere ulaşmış ve laboratuvar ortamında deneysel olarak atom çekirdeklerini parçalayarak atom enerjisini ortaya çıkarmıştır. Çok büyük miktarlarda enerji açığa çıkmasına neden olan atom enerjisi, Soğuk Savaş dönemine konu olmuştur. Bu enerji kaynağının Hiroşima'da yıkıcı bir silah olarak kullanılmasıyla birlikte enerjinin insanlığın zararına da kullanılabileceği anlaşılmıştır.

Sonuç olarak görülen o ki; tarih boyunca enerji insanoğlunun hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Kas gücünün yetersiz kaldığı durumlarda kendisine yardımcı olabilecek kaynakların keşfine yönelen insanoğlu, gelişimini bu ihtiyaçlar sonucunda yeni buluşlarla sağlamış ve bu günlere kadar gelmiştir. Görülen o ki maddesel gelişimin insan hayatıyla birlikte enerjiye bağımlı olduğu aşikârdır. Enerjinin en uç noktalarda kullanılmasıyla birçok devrimlere imza atan insanoğlu artık bu gelişimleri normal olarak karşılamakta ve gelişimin sınırları hayal edilememektedir.

1.2. ENERJİ KAYNAKLARI

Yapılan tanımlamaların sonucunda “*Yakıt ve Enerji*” kavramları arasında ortaya çıkabilecek olası bir anlam karmaşasına açıklık getirilmesi gerekmektedir. Sözcük anlamı olarak yakıt, ısı veya güç kaynağı olarak yakılan herhangi bir madde olarak tanımlanmaktadır (IEA, 2004: 17). Isı, yakacak maddenin içindeki karbon ve hidrojenin oksijenle birleştiği yanma işleminin sonucunda açığa çıkmaktadır (IEA, 2004: 17). Enerjinin ısı olarak yahut mekanik veya elektrik biçiminde elde edilmesi yanma işleminin esas sebebidir (IEA, 2004: 17). Enerji terimi istatistiklerde doğru olarak kullanıldığında, sadece ısı ve gücü kastetmek için kullanılmaktadır fakat az da olsa bazı uzmanlarca “*yakıt*” için de bu terim kullanılmaktadır (IEA, 2004: 17). Bu bağlamda, IEA/OECD-Eurostat-UNACE ortak anketlerinde olduğu gibi bu çalışmada enerji ürünleri terimi hem yakıtı hem de ısı ve gücü kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

Kaynak kelimesi, Türk Dil Kurumu güncel sözlüğünde “*Herhangi bir enerjinin oluşup çevreye yayıldığı yer*” olarak tanımlanmaktadır ([http: 1](http://1)). Tanımlamadan anlaşıldığı üzere belirli bir enerjinin oluşabilmesi için bir kaynağa ihtiyaç olmaktadır. Bu bağlamda enerji kaynakları, iş yaptırma yeteneğinin yerine getirilebilmesindeki yeteneğin harekete geçirilmesine kaynaklık eden varlıklar olarak tanımlanmaktadır.

Enerji kaynakları birçok şekilde sınıflandırılabilir. Enerji kaynaklarını madde haline göre, güneş temeline göre, depo edilebilirliğine göre, yenilenebilirliğine göre, dönüştürülebilirliğine göre, kullanılabilirliğine göre gibi başlıklar altında sınıflandırabilmek mümkün olmaktadır. Ayrıca enerji kaynaklarını enerjinin sağlandığı kaynaklar, kullanma yer ve amaçlarına göre, bazı ölçütler göz önüne alınarak iş görme bakımından, orijin bakımından, elde edilme biçimine göre, ticari olan ve ticari olmayan enerji kaynakları, devamlılığına göre enerji kaynakları olarak sınıflandırmak mümkün olmaktadır. İki farklı bakış açısıyla yapılmış olan sınıflandırmadan da görülmüş olduğu üzere enerji kaynaklarını devamlılıklarına göre; yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji kaynakları ve elde edilebilmelerine göre birincil ve ikincil enerji kaynakları olarak yapılacak olan sınıflandırma, konunun anlaşılabilirliği açısından daha doğru ve kolay olmaktadır.

Yenilenemeyen enerji kaynakları, “*konvansiyel enerji kaynakları*” “*birincil enerji kaynakları*”, “*primer enerji kaynakları*” olarak da adlandırılmaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere bu kaynaklar bir kez kullanılmakta, yenilenememektedir

(Demirbaş, 2002: 3). Aslen, dünya üzerinde yenilenemeyen bir kaynak yoktur fakat bu kaynakların oluşabilmesi üzere geçen sürenin çok uzun zaman olması nedeniyle bu kaynaklar yenilenemeyen kaynaklar olarak adlandırılmaktadır. Daha kabul edilebilir bir tanımlamayla; yenilenemeyen enerji kaynakları gelecekte tükenebileceği öngörülen, kısa sürede kendini yenileyemeyen, aynı zamanda insanlığın da üretemediği (http: 2) kaynaklardır ve fosil yakıtlar (kömür, petrol, doğalgaz) bu sınıflandırmanın en belirgin örneğini oluşturmaktadır.

Yenilenebilir enerji kaynakları, doğal kaynaklardan elde edilebilen ve sürekli olarak kendini yenileyebilen enerji kaynaklarıdır (Khalil, 2012: 64), ve dünya var oldukça tükenmeyecek olan kaynaklar olarak da adlandırılmaktadır. Doğadan gelen fakat doğa olayları dâhilinde de enerji üretimine kaynaklık edebilecek olan yenilenebilir enerji kaynakları birçok şekilde karşımıza çıkmaktadır ki güneş enerjisi yenilenebilir enerji kaynaklarının en önemlilerinden bir tanesidir.

1.2.1. Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Yenilenebilir enerji, güneş ışığı, rüzgârlar, yağmurlar, dalgalar gibi doğal kaynaklardan elde edilen enerji olarak tanımlanabilmektedir (Lund, 2010: 7). Yenilenebilir enerji kaynakları dünya var oldukça tükenmeyecek olan kaynaklar olarak da adlandırılmaktadır. Fakat yenilenebilir enerji kaynakları için sonsuz kaynaklar olarak tanımlamak yerine, tüketildiği kadar çoğalan enerji kaynakları olarak tanımlamak daha doğru olmaktadır (Onbaşıoğlu, 2011: 6). Fosil yakıtları yani genel anlamıyla yenilenemeyen yakıtları temel alan enerji kullanımı; yakıt konusunda dışa bağımlılık, yüksek alım giderleri ve çevre sorunları¹ gibi önemli olumsuzlukların yanında, dünya fosil yakıtlarının hızla tükenmesi nedeniyle yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi artmaktadır (Uğurlu, 2009: 182).

¹ 1990'lı yıllarda çevre bilincinin artış göstermesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişimini destekleyen bir gelişmedir (Uğurlu, 2009: 183). Bu bilinç, geleneksel enerji üretim ve tüketiminin çevre ve doğal kaynaklar üzerinde yerel, bölgesel ve küresel düzeyde olumsuz etkilere neden olduğunun anlaşılmasına ve atmosferde kirlilik yaratıcı emisyon vermeyen yenilenebilir enerji kaynaklarının dünya genelinde “temiz enerjiler” olarak destek görmesine yol açmıştır (Uğurlu, 2009: 183).

1.2.1.1. Rüzgâr Enerjisi

Diğer pek çok düz alanda yaratılan enerji çeşitlerinde olduğu gibi rüzgâr enerjisi de güneş kaynaklıdır. Gerekli enerjisini güneşten alan bir ısı makinesi olarak nitelenebilecek atmosferde; ısıl potansiyel farklara sahip olan hava kütleleri, daha soğuk ve yüksek basınç alanı olan bir noktadan, daha sıcak ve alçak basınç alanına hareket ederler. Isı enerjisinin kinetik enerjiye dönüştüğü bu doğa olayındaki hava kütlesi hareketine, rüzgâr adı verilir (Özdamar, 2000: 134).

Yel değirmenleri, tarihte rüzgar enerjisinin önemli bir kullanım alanıdır. 3000 yıldan fazla bir dönemden beridir kullanıldığı bilinmesine karşın (Bostan, Gheorghe, Dulgheru, Sobor, V. Bostan ve Sochirean, 2013: 361), yazılı belgelerle kanıtlanmış yel değirmenleri, Çin'de M.S. 750-850 yıllarında pirinç tarlalarının sulanmasında kullanılmıştır (Özdamar, 2000: 135). İlk rüzgâr elektriği de, Danimarkalı Profesör Paul La Cour tarafından 1891 yılında üretilmiştir (Özdamar, 2000: 135). Doğru akım elde eden Paul La Cour, elektroliz yoluyla hidrojen gazı elde etmiştir ve bu şekilde rüzgâr enerjisini depolamış olmuştur. 1918 yılı sonrasında büyük şehirler elektriğe kavuşmuştur (Özdamar, 2000: 135).

Rüzgâr enerjisi hayatımızda hemen hemen her gün karşılaştığımız bir kavram olmuş ve sürekliliği her kesimce bilinir hale gelmiştir. Tarihten bu yana enerji kaynağı olarak kullanılan rüzgâr enerjisi günümüzde de yavaş yavaş tercih edilir duruma gelmeye başlamıştır. Dünya'da rüzgâr enerjisinin potansiyelinin varlığı bilinmektedir. Öyle ki bu potansiyelin, dünya elektrik enerjisi üretme potansiyelinin yaklaşık 2000 katı olduğu konuyla ilgili uzmanlar tarafından belirlenmiştir (Demirbaş, 2002: 47). Daha kolay anlaşılır bir karşılaştırmayla, dünyanın yıllık ortalama rüzgâr enerjisi potansiyelinin yaklaşık $1,8 \cdot 10^{12}$ ton taş kömürü eşdeğeri enerji, olduğu sanılmaktadır (Ayduk, 2007: 16).

Rüzgâr enerjisinden yararlanabilmek için bir çok yöntem bulunmakta ve uygun mekanizmaların kurulması gerekmektedir. En yaygın kullanılan yöntem ise rüzgar türbinleri vasıtasıyla enerjini üretimin sağlamaktır. Rüzgâr türbinleri, rüzgardaki kinetik enerjiyi önce mekanik enerjiye daha sonra da elektrik enerjisine dönüştüren sistemlerdir (İlkkılıç, 2009: 28).

Rüzgâr enerji sistemlerinin görsel ve estetik olarak kişileri rahatsız etmesi, gürültü yapması, kuş ölümlerine yol açması, radyo ve televizyon alıcılarında parazit

yapması gibi olumsuz çevre etkileri ve kazalara yol açması konusunda tartışmalar sürmektedir (Uğurlu, 2009: 186). Fakat unutulmamalıdır ki gelişen teknoloji ve artan araştırma-geliştirme yatırımları sonucunda gündemde olan birçok olumsuzluğa karşı tedbirler alınmış ve alınmaktadır. Örneğin radyo ve televizyon alıcılarında ki yaşanan parazit sorunu bugün tamamen ortadan kaldırılmıştır (Uğurlu, 2009: 186). Yaşanan gürültü sorununa karşın günümüzde rüzgâr türbinlerinden yaklaşık 200 metre uzaklıkta bu sesin fısıltı denebilecek kadar alçak seslerde olduğu yapılan ölçümlerle kanıtlanmıştır (Uğurlu, 2009: 186). Kuş ölümlerine neden olduğu doğrultusundaki açıklamalara karşılık birçok ülkede mekanizmaların yerleşim yerlerinin dışına kurulabileceği (Mahar, Larik, Abro, Uqaili, Unar ve Shaikh, 2012: 134) yönünde kararlar uygulamaya konulmuş, ayrıca şehirler arasında yer alan yüksek gerilim hatlarının kurulan rüzgâr türbinlerinden daha fazla tehlikeli olduğu uzmanlar tarafından saptanmıştır.

Sonuç olarak bilinmelidir ki; enerji kaynağı olarak rüzgâr ücretsizdir fakat bu açıklama, rüzgâr enerjisinden yararlanılarak üretilecek enerji maliyetsizdir anlamına gelmemektedir. Dezavantajları olabilmesine karşın bugün dünya genelinde rüzgâr enerji potansiyelinin çok yüksek olduğu bir ortamda bu kaynağın değerlendirilmesi gerekmektedir ve artan çevre bilinci sonrasında da rüzgâr enerjisinin temiz bir enerji kaynağı olarak değerlendirilmelidir.

1.2.1.2. Güneş Enerjisi

Güneş, dünyamızın içinde bulunduğu güneş sisteminin merkezini oluşturmakta ve dünyamız için temel ısı kaynağını oluşturmaktadır. İnsanlık için çok önemli bir ısı ve ışık kaynağı olan güneş dünyamızda yaşanan doğa olaylarının şekillenmesindeki temel rolü üstlenmektedir. Güneş tarih boyunca insanlık için çok önemli bir kaynak olmakla birlikte tarihten bu yana önemi tartışılmaz ölçüde büyük olmuştur. Çoğu zaman insanlık için ısı ve ışık kaynağı olmasının yanında tarihte -insanlığın güneşin sırrını çözemediği dönemlerde- tapılan bir varlık olmuştur. Yunan mitolojisinde “*Apollon*”, Mısır mitolojisinde “*Ra Tanrısı*” güneşi simgelemektedir. İnsanlık tarihi boyunca çok önemli bir kaynak olarak görülen güneş, günümüzde de birçok enerji kaynağının temelini oluşturması nedeniyle, enerji kaynakları içerisinde büyük önem taşımaktadır.

İnsanoğlu son günlerde temiz enerji kaynağına yönelim ve tükenmekte olan fosil yakıtlara alternatif olarak yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmiş ve önemi büyük olan güneş enerjisi de bu yönelimlerin bir kolunu oluşturmaya başlamıştır. Geleceğin en çok kullanılabilecek enerji kaynakları arasında gösterilen güneş enerjisinden elektrik üretimi, doğrudan dönüşüm ve dolaylı dönüşüm olmak üzere iki ayrı yöntemle gerçekleştirilmektedir (Uğurlu, 2009: 187).

Güneşten doğrudan elektrik enerjisi elde edilme yöntemi, günümüzden yaklaşık olarak 2200 yıl önce, Yunanlı matematikçi ve bulucu Arşimet'in ülkesi Syraküs'a saldıran Roma gemilerini güneş ışınıyla yakmakta kullandığı yonteme benzetilebilir (Uğurlu, 2009: 187). Çok geniş bir alana yayılmış iç bükey yüzeylerle bir noktaya odaklanmış güneş ışığından elde edilen çok büyük ısıyı kullanan termik düzeneklerin ısıttığı akışkan buhar ile dönen jeneratörlerle (Uğurlu, 2009: 189) elektrik enerjisi elde edilebilmektedir. Güneş enerjisinden elektrik üretiminde kullanılan yonteme "Fotovoltaik Elektrik" denmektedir ve fotovoltaik etki ile gün ışığının doğrudan doğruya elektrik enerjisine dönüştürülmesi olanaklıdır (Uğurlu, 2009: 189). Temiz enerji kaynakları arasında yer alan güneş enerjisinin kullanımıyla, kömür yakmak yerine güneş pilleri ile üretilecek her 1 GWh elektrik enerjisi 1050 tona yakın CO₂'nin atmosfere yayılması önlemektedir (Mazı ve İzci, 2004: 39).

Fotovoltaik elektrik üretiminde kullanılan fotovoltaik hücreler (PV Hücreler), gürültüsüz ve çevre kirliliği olmayan ürünler olmasının yanında hesap makinelerinde, saatlerde, uydularda, aydınlatmada ve bize de tanıdık geleceği gibi otoyollarda sinyalizasyon tabelalarında dâhil yaygın olarak kullanılmaktadır. Fotovoltaik hücreler yardımıyla güneş enerjisinden elektrik enerjisi elde edilebilmesinin yanı sıra, endüstride ısı enerjisi yardımıyla yapılan işlerin de güneş enerjisi yardımıyla da yapılması mümkündür. Genel olarak bakıldığında endüstriyel süreçler için gerekli olan sıcaklık derecesi 50 dereceden 250 dereceye kadar yeterli olmaktadır (Mahmood ve Harijan, 2012: 123). Endüstride belirtilen sıcaklık derecelerine fosil yakıtların yanında güneş enerjisinde geliştirilecek teknolojilerle de ulaşabilmek mümkündür. Güneş termal teknolojileri olarak adlandırılan sistemlerin ağır metal endüstrisi gibi yüksek derecelerde ısı enerjisinin kullanıldığı alanlarda kullanımı mümkün olmasa da belirtilen sıcaklık aralıklarına ihtiyaç duyulan endüstri kollarında kullanımı mümkün olmaktadır. Ayrıca Güneş termal teknolojilerinin kullanımıyla bu endüstri alanında daha önce

kullanılan ve olumsuz çevre etkilerine neden olan enerji kaynaklarını güneş enerjisi ile ikame etmek mümkün hale gelmektedir (Mahmood ve Harijan, 2012: 123).

Sonuç olarak artan teknoloji karşısında bu gelişimin nereye kadar gideceği bilinmemekte fakat asıl olarak bilinen artan çevre bilinci ve azalmakta ayrıca fiyat güvensizliği olan fosil yakıtlara alternatif enerji kaynağı yatırımları artmaktadır. Bu konuda geline en son nokta ise Pasific Gas Solaren isimli bir firmanın Pasific Gas & Electric firması ile imzalamış olduğu anlaşma sonucunda uzaya paneller yerleştirilerek güneş enerjisinden uzay tabanlı olarak yararlanma isteği üzerine 2016 yılında çalışmalara başlayacağını bildirmesidir (Wood, 2012: 73).

1.2.1.3. Biyokütle Enerjisi

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğu 1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolü sonrasında enerji politikalarını protokol sonrasında getirilen sınırlamalara göre düzenlemeye çaba göstermeye başlamışlardır (Escudero, Jimenez, Gonzalez, Nieto ve Lopez, 2012: 849). Küresel anlamda belirlenen senaryolar doğrultusunda uygulamaya konulan politikalarla araştırma ve geliştirme çalışmalarına başlanmıştır. Bu bağlamda, biyoyakıt teknolojisi birçok bilim adamlarınca son yıllarda yapılmış ve yapılacak olan araştırmalarda en önemli yeri işgal etmektedir.

Her türlü bitkisel ve hayvansal organik maddeye “*biyomas*” veya “*biyokütle*” denmektedir. Ana bileşimleri karbonhidrat bileşikler olan bitkisel ve hayvansal kökenli tüm maddeler “*biyokütle enerji kaynağı*”, bu kaynaklardan üretilen enerji ise “*biyokütle enerjisi*” olarak adlandırılmaktadır (Uğurlu, 2009: 192). Daha açık bir deyişle, biyolojik olarak elde edilebilen yenilenebilir kaynaklara biyokütle enerjisi denmektedir (Can, 2010: 20). Biyokütle enerjisi sorunsuz olarak yenilenebilir niteliktedir ve yenilenebilir enerji kaynakları arasında en önemli potansiyele sahiptir (Mazı ve İzci, 2004: 37).

Mekân ısıtma, sıcak su hazırlama, pişirme, aydınlatma, mekanik iş ve elektrik üretimi gibi LPG ve doğal gazın kullanıldığı tüm uygulamalarda biyokütle enerjisi kullanılabilir (Eryaşar ve Koçar, 2009: 181). Biyokütlenin enerji üretimi için geniş çapta kullanımında CO₂ ve SO₂ salınımları son derece az olup, küresel ısınma ve asit yağmurlarını önlemek için büyük önem taşımaktadır (Uğurlu, 2009: 193). Yapılan bazı araştırmalar sonucunda biyokütle enerjisi üretimi sırasında oluşan Karbondioksit salınımının nötr (Navickas, Venslauskas, Župerka, Nekrošius ve Kulikauskas, 2011:

400) olacak düzeyde az olduğu dahil iddia edilmektedir. Biyokütle enerjisini gaz haline dönüştürme işleminin çalışmaları eskilere uzanmaktadır. Günümüzde yaygın kullanım alanına sahip olsa da yakın tarihimize kadar pek tercih edilir olmamıştır. Örneğin Çin’de 1980’li yıllara kadar bu teknoloji kullanılmamıştır (Wang, Zhang, Yang ve Pang, 2012: 2709).

Biyokütle kökenli en önemli yakıt, dizel motoru alternatif yakıtı biyomotorindir (Uğurlu, 2009: 194). Kanola, ayçiçeği, hurna, soya, hayvansal yağ ve atık kızartma yağlarının belli miktarda dizel yakıtı karıştırılarak ya da yağların bir katalizör eşliğinde eklenen kısa zincirli bir alkol (metanol ya da etanol) ile reaksiyonu sonucunda biyomotorin yakıtının elde edilmesi olanaklıdır (Gürsoy, 2004: 131, Aktaran: Uğurlu, 2009: 194). Biyodizel olarak da bilinmekte olan biyomotorin, yenilenebilir olması ve egzoz emisyonlarında fosil yakıtlarına göre daha az hidrokarbon (HC), karbon monoksit (CO), kükürt dioksit (SO₂), cıva (Hg) ve partikül içermesi sebebiyle alternatif yakıt olarak tercih edilmektedir (Aksoy, 2010: 46).

Dünya biyokütle enerji üretimi yıllık yaklaşık olarak 75 milyar ton petrole eşit olmakta ve (Ayduk, 2007: 15) bu miktar, dünya toplam enerji arzının yaklaşık %10’undan biraz fazlasını oluşturmaktadır (Smeets, Johnson ve Ballard-Treemer, 2012: 5). Sınırlı sayıda ülke biyokütle enerjisi kullanmaktadır. Örneğin, gelişmiş ülkelerden Danimarka ve Finlandiya tüketilen toplam enerjinin %10’nu, Kanada %10’nu ve Amerika Birleşik Devletleri de %4’ünü biyokütle enerjisinden sağlamaktadır (Mazı ve İzci, 2004: 38).

Sonuç olarak, bazı teorik çalışmalara göre biyokütleden 2050 yılına kadar dünyanın katı ve sıvı yakıt gereksiniminin %38’ini ve elektriğinin %18’ini sağlayabileceği hesaplanmaktadır ve bu da dünyanın temel enerji kullanımının yarısı anlamına gelmektedir (Mazı ve İzci, 2004: 38). Gelecekte dünya enerji ihtiyacının yarısını karşılayabilecek potansiyele sahip olan biyokütle enerjisi için gerekli olan teknolojik altyapıların geliştirilebilmesi için yaklaşık olarak 383 milyar dolarlık bir yatırım gerekmektedir (Northem, 2012: 317). Biyokütle teknolojisinin geliştirilebilmesi için gerekli olan maddi yatırımlar büyük rakamlar olarak görölse de tükenmekte olan enerji kaynaklarına ve yaklaşık olarak 1,27 trilyon dolar yatırıma gerek duyan nükleer enerjiye (Northem, 2012: 317) harcanan paralarla karşılaştırıldığında belirtildiği kadar büyük rakamlar olmadığı anlaşılabilmektedir.

1.2.1.4. Jeotermal Enerji

Jeotermal enerji, yeryüzünün oluşumundan beri var olan ve yer kabuğu içinde bulunan, yüksek basınca sahip sıcak magmanın depoladığı enerjidir (Ayduk, 2007: 11) Jeotermal enerji kısaca yer ısısı olup, yer kabuğunun çeşitli derinliklerinde birikmiş basınç altındaki sıcak su, buhar, gaz veya sıcak kuru kayaçların içerdiği termal enerji olarak tanımlanmaktadır. Jeotermal enerji yeni, yenilenebilir, temiz ve yeşil enerji kaynağıdır. Çünkü yağmur, kar, deniz ve magmatik suların yeraltındaki gözenekli ve çatlaklı kayaç kütlelerini besleyerek oluşturdıkları jeotermal rezervuarlar, yeraltı ve re-enjeksiyon koşulları devam ettiği müddetçe yenilenebilir ve sürdürülebilir özelliklerini korurlar ([http: 3](http://3)). Ayrıca kısa süreli atmosferik koşullardan etkilenmezler ([http: 3](http://3)). Jeotermal kaynaklar yoğun olarak aktif kırık sistemleri ile volkanik ve magmatik birimlerin etrafında oluşmaktadır ([http: 4](http://4)).

Jeotermal enerjinin tarihi, eski Romalıların doğal sıcak su termal banyolarında ısıtma ve sağlık amaçlı kullanımıyla başlamaktadır (Uğurlu, 2009: 198). Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk olarak 1891 yılında Idaho'da, daha sonra 1900 yılında Oregon'da konut ısıtma da kullanılmaya başlanmıştır ([http: 5](http://5)). 1904 yılında ise; İtalya'nın Larderello şehrinde jeotermal buhardan ilk elektrik üretimi sağlanmaya başlanmıştır (Uğurlu, 2009: 198). Türkiye ise jeotermal enerjiyle 1963 yılında tanışmıştır ve İzmir'in Balçova ilçesinde bu tarihte ilk sondaj kuyuları açılmıştır.

Doğru olarak kullanıldığında temiz ve yenilenebilir enerji kaynağı olan jeotermal enerji, nükleer enerji kaynakları ve fosil enerji kaynakları gibi 24 saat kesintisiz olarak kullanılabilir (Kuo, 2012: 5). Isınmadan kültür balıkçılığına kadar birçok alanda kullanılan jeotermal enerjiye yönelim dünya genelinde her geçen gün artmakta olmasına karşın Avrupa Birliği'nde bu durum farklı olmakta ve jeotermal enerji kullanımı diğer enerji kaynaklarının kullanımı yanında çok düşük oranlarda olmaktadır (Šušteršič, Babić, Gordić, Despotović ve Milovanović, 2010: 116). Fakat bu duruma rağmen yenilenebilir enerjiye yönelim kararını uygulamaya çalışan Avrupa Birliğinde çeşitli yollarla termal enerjiyi kullanım konusunda çalışmalar yapılmaktadır (Pavlov ve Olesen, 2012: 515).

1.2.1.5. Hidroelektrik Enerjisi

Hidroelektrik (hidrolik) enerjisi, hareket halindeki suların sağladığı güç anlamına gelmektedir (Safi, 2007: 22). Asırlardan bu yana suyun kinetik enerjisinden bir enerji kaynağı olarak faydalanılmaktadır ki (Tatar, 2007: 85) eski Mısır uygarlığı olan Babiller'in suyun kinetik enerjisinden yararlanarak tarlalarını suladığı ve bu enerji yardımıyla tahıllarını öğüttükleri bilinmektedir (Gatte, Kadhim ve Rasheed, 2011: 185). Tarihte ilkel yöntemlerle faydalanılan su enerjisi için 20.yüzyıl yeni bir çağ anlamına gelmektedir (Gatte, Kadhim ve Rasheed, 2011: 185).

Günümüzde elektrik üretimi için önemli bir yenilenebilir enerji kaynağı olan su enerjisinin kullanımı (IEA, 2010: 127), teknolojinin gelişimiyle birlikte başta Avrupa'da olmak üzere tüm dünyada her geçen gün artmaktadır. Üretim kapasitesi ve enerji verimliliği açısından kullanışlı olan su enerjisi, enerjisi üretiminde, yenilenebilir enerji kaynakları arasında öncelikli olarak yerini almıştır (http: 6, Aktaran., Tatar, 2007: 85) ve 2008 yılında dünya enerji üretiminin %15'ine (Koch, Prasch, Bach, Mauser, Appel ve Weber, 2011: 1509) katkıda bulunurken rakamlar günümüzde %20 (Özbay ve Gençoğlu, 2011: 119) seviyelerine kadar yükselmiştir.

Hidroelektrik enerjisi, doğal veya yapay baraj gölleri önüne ve su düşüş düzeyine göre bir hayli alçakta kurulmuş olan hidroelektrik santralleri yoluyla üretilmektedir (Safi, 2007: 22). Belli bir düşüş düzeyiyle cebri boru ile türbine gelen suyun potansiyel enerjisi türbinde kinetik enerjiye, türbine bağlı jeneratörde ise; elektrik enerjisine dönüşmektedir (Safi, 2007: 23). Elde edilen elektrik enerjisinin verimi günden güne artmaktadır. Hidroelektrik santrallerinin ilk kullanıldığı yıllarda elektrik elde etme oranı %9 civarındayken bu oran günümüzde %90'lara kadar ilerlemiştir. Gelişen teknoloji ve artan çevre bilincindeki gelişimle birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim bu gelişmelerin en temel nedenidir.

Hidroelektrik enerjisi yenilenebilir ve sürdürülebilir bir kaynaktır fakat bu durumun geçerli olabilmesi için alanında uzman olan elektrik mühendislerinin, mimarların, inşaat mühendislerinin, işletmecilerin hidroelektrik santrallerinin tasarımı, inşaatı ve işleve geçirildiği süreç sonrasında da bu süreçleri yönetmesi gerekmektedir. Hidroelektrik santrallerin de yapımları sırasında ve su tutma başladıktan sonra bir takım olumsuzlukları bulunmaktadır.² Barajların yapım aşamasında çok fazla hafriyat

² Bk. (Uğurlu, 2009: 179).

meydana gelmekte ve bu durum hafriyatın depolanacağı alanların tespitinde problem oluşturmaktadır. Baraj gölünün kaplayacağı alan çok büyük olduğundan dolayı bu alan içerisinde kalacak olan verimli arazi parçaları, bitki örtüsü gibi doğal yerler yanında yerleşim birimlerinin varlığı ve bu yerleşim birimlerinde yaşayan insanların tekrardan iskân edilmesi problemleri de önem arz etmektedir (Tatar, 2007: 89). Bu duruma ek olarak plansız hesaplamalar dolayısıyla ülkemizde de birçok defa karşılaşıldığı gibi arkeolojik değer olan yapıların sular altında kalması da hidroelektrik santrallerin olumsuz yönlerine ek örnek olarak gösterilmelidir.³

Günümüzde hidroelektrik santrallerin olumsuz yönlerinin giderilmesi için çalışmalar yapılmakta ve bu çalışmalar bazı yöntemler kullanılarak en aza indirilmeye çalışılmaktadır (Uğurlu, 2009: 200). Hidroelektrik santrallerin gerek maliyet gerekse çevreye vermiş olduğu ya da vermiş olabileceği zararların önüne geçilmesini sağlayan yeni bir yaklaşım, küçük elektrik santrallerinin kurulmaya başlamasıdır. 1MW kurulu güçten aşağı olan hidroelektrik yapılara küçük hidroelektrik santrali (KHES) adı verilmektedir (Uğurlu, 2009: 201). Küçük hidroelektrik santralleri suyun yüksekten düşürülerek ve baraj inşaatı gerektirmeden küçük akarsulara dahi kurulabilen sistemlerdir. KHES'lerin kapasitelerine ilişkin sınıflandırma ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Bu konuda Dünya ülkeleri arasında tam bir görüş birliği yoktur (Voros, Kiranoudis, ve Maroulls, 2000: 545-563, Aktaran: Özbay ve Gençoğlu, 2011: 120). Ancak Dünya'da 100'den fazla ülkede mini, mikro ya da KHES adı altında sistemler kullanılmaktadır (Özbay ve Gençoğlu, 2011: 120). Kapasitesi 10000 kW'dan daha fazla olan santraller büyük, 500-10000 kW arasında olanlar küçük, 100-500 kW arasında olanlar mini ve kapasitesi 100 kW'dan daha küçük olan santraller mikro olarak sınıflandırılmaktadır (Özbay ve Gençoğlu, 2011: 120).

Kırsal kesimlere elektrik götürülmesi açısından hidroelektrik santrallere göre daha avantajlı durumda olan küçük hidroelektrik santralleri ayrıca projelendirme yatırımları ve çevre etkiler düşünüldüğünde daha çekici olarak görülmekte ve büyük yatırımlara gereksinim duyulmadığı içinde bölgesel küçük paralarla inşa edilebilmektedir (Uğurlu, 2009: 200). Ayrıca geniş baraj göllerine sahip olmadıkları için, hidroelektrik santralleri gibi buharlaşmaya bağlı iklim değişikliğine, kentlerin ve

³ Bk. (Uğurlu, 2009: 179).

tarım alanlarının sular altında kalmasına ve buna bağlı zorunlu göçe neden olmazlar (Uğurlu, 2009: 201).

1.2.1.6. Hidrojen Enerjisi

Güneş ve diğer yıldızların termonükleer tepkimeye vermiş olduğu ısıнын yakıtı hidrojen olup, evrenin temel enerji kaynağıdır (http: 4). Hidrojen enerjisi olarak adlandırılan enerji kaynağının sera gazı emisyon oranı sıfırdır (Mazı ve İzci, 2004: 41). Bu nedenle, sera gazı etkisi yapmaması, içerdği yüksek enerji (Hilali, Beşli ve Yeşilata, 2012: 33), güvenli olması ve yerel üretiminin yapılabilmesiyle birlikte birçok sanayi alanında kullanılabilmesi nedeniyle hidrojen enerjisinin gelecekte önemli bir yeri olacağı tahmin edilmektedir (Bellel ve Sahli, 2011: 158).

Hidrojenin yakıt olarak kullanımı fikri oldukça eskidir ve 1766 tarihinde Henry Cavendish tarafından hidrojenin ayrıştırılması işlemine 1839'da William Robert Grove tarafından yakıt hücrelerinin geliştirilmesine kadar gitmektedir (Aslan ve Özcan, 2008: 156). Konu hakkında geçmişte gerçekleştirilen çalışmalara rağmen hidrojen'in kullanımı ilk petrol krizi sonrasında yaygınlaşmaya başlamış ve günümüzde de verimliliği sebebiyle Petrokimya sanayi başta olmak üzere (Can, 2010: 12) bir çok alanda tercih edilen bir enerji kaynağı olmaya başlamıştır.

Hidrojen mekanik enerjiye, elektrik enerjisine ve ısı enerjisine dönüştürülerek kullanılabilir (Veziroğlu, 2007: 40). Verimliliği tartışılmaz olan hidrojen enerjisini fosil kaynaklarıyla karşılaştırmak gerekirse; 1 m³ sudan yaklaşık olarak 422 lt benzine eşdeğer olarak 108,7 birim hidrojen üretilmekte (Uğurlu, 2009: 202) ve 1 kg hidrojen 4 lt benzinin sağladığı enerji kadar enerji sağlamaktadır (Mazı ve İzci, 2004: 41). Kimyasal yöntemlerle elde edilebilen hidrojen depolanabilmekte ve taşınabilmektedir. Ayrıca, gaz biçiminde boru hatlarıyla taşınabildiği gibi, yüksek basınçlı gaz ve sıvılaştırılmış biçimde tankerlerle taşınabilmesiyle birlikte (Tutar ve Eren, 2011: 9) doğal gaz boru hatlarının gelecekte hidrojen taşınması için kullanılabileceği de belirtilmektedir.

1.3.1. Yenilenemeyen Enerji Kaynakları

Yer kabuğunun çeşitli katmanlarında belli miktarlarda mevcut durumda olan ve çok uzun yıllar sonucu gerçekleşen jeolojik, fiziksel ve kimyasal süreçlerle

yenilenebilir potansiyeli olan enerji kaynaklarıdır. Kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil enerji kaynakları ile nükleer enerji hammaddeleri olan uranyum ve toryum birer yenilenemez enerji kaynaklarıdır (Safi, 2007: 14).

1.3.1.1. Petrol

Petrol kendine has bir kokusu olan, $0,80\text{gr/cm}^3$ ile $0,95\text{gr/cm}^3$ arası değişen yoğunlukta, çok koyu renkli ve hidrokarbonlardan meydana gelen rafine edilmemiş tabii mineral yağ olarak tanımlanmaktadır (Önertürk, 1983: 14, Aktaran: Yüce, 2006: 54). Kimyasal yönden petrol oldukça karmaşık bir hidrokarbon karıımı olup nitrojen, oksijen ve sülfür birleşiminden oluşmaktadır (Doyuran, 2005: 62). Rafine edilmiş petrolden ayırt etmek için ham petrol diye isimlendirilen sıvı petrol, ticari açıdan en önemli olanıdır. Ham petrol başlıca sıvı hidrokarbonatlarla, değişen oranlarda çözünmüş gazlardan, katranlardan ve katkı maddelerinden oluşmaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 2001: 4, Aktaran: Doyuran, 2005: 62). Siyah ve koyu yeşil renkte görünümü ve içermiş olduğu çeşitli maddeler nedeniyle pis kokulu olan petrol, adını ilk bulunuşunda kayalar arası sızıntı yağları olması sebebiyle Latince “*Petra (Kaya)*” ve “*Oleum (Yağ)*” kelimelerinden almaktadır. Petrolün ana bileşenleri hidrojen ve karbon olması dolayısıyla “hidrokarbon” olarak adlandırılmaktadır. Petrol kavramı ayrıca, hem birincil(ham) hem de ikincil(rafine edilmiş) ürünleri içermektedir.

Petrolün milyonlarca yıllık zaman dilimleri içerisinde bitki ve hayvan fosilleri gibi organik maddelerin basınç altında sıkışarak kayalar içinde çökelmeleri sonucu oluştukları bilinmektedir (Demir, 2007: 16). İnsanlığın petrolle tanışıklığının ve çeşitli amaçlarla kullanımının binlerce yıl öncesine kadar uzandığı bilinmektedir ([http: 8](http://8)). Petrolle ilk tanışma, M.Ö 3000 yıllarında Mezopotamya’da gözlenen yarı katı ve çamurlu bir maddenin çatlaklar arasından sızması ile olduğu bilinmektedir. Sızıntı kaynaklarından elde edilen petrol, M.Ö. 3200’de Mezopotamya’da Babiller, Sümerler, Asurlar tarafından asfalt ve harç olarak, M.Ö 1700 yıllarında ise Çinliler tarafından ısıtma aracı olarak kullanılmıştır (Curley, 2012: 10). M.Ö. 450 yıllarında ise Herodot’un Tunus ve Yunan Adaları’nda petrol sızıntılarından bahsettiği bilinmektedir. Aynı dönemlerde en eski medeniyetlerden biri olan Mısırlıların petrolü mumyalamada araç olarak kullanıldığı bilinmektedir. Öte yandan petrolün yanıcı özelliğinden yararlanma yönündeki kullanımı da çok eskilere uzanmaktadır. Kolay yanma özelliği olan petrolün

tarihte silah olarak kullanıldığı bilinmektedir. Tarihte Perslerin, Mısırlıların, İspanya'nın işgalinde Arapların petrol kullanarak yaptıkları alevli okları savaşlarda silah olarak kullanılması bu kullanım alanına örnek olarak gösterilebilmektedir (Curley, 2012: 11).

19. yüzyıla kadar petrol üretimi ilkel yöntemlerle yapılmış olmakla birlikte çeşitli alanlarda kullanılan bir madde olmuştur. 20.yüzyıla damgasını vuran petrolün bir sanayi kolu olarak doğuşu 19.yüzyılın ortalarına rastlamaktadır. 1800'lü yılların ortalarında Kanadalı Abraham Gesner'in doğal olarak yeryüzüne sızan petrolden gazyağı rafine etmesi, petrol sanayinin doğuşunu simgelemektedir (Yüce, 2006: 57). Gazyağının üretilişi, aydınlanma alanında tam bir devrim olmuş ve gazyağına çok kısa bir sürede büyük bir talep doğmuştur (Yergin, 1995: 21, Aktaran: Yüce, 2006: 57).

Dünyada ticari amaçlı ilk petrol arama faaliyeti "*Pennsylvania Rock Oil Company*" isimli bir şirket tarafından 1850'li yılların sonlarına doğru ABD'nin Pennsylvania eyaletinde gerçekleştirilmiştir (Yüce, 2006: 57). O yıllarda su pınarlarından habbeler halinde ve tuz kuyularına sızıntı halinde gelen "*Kaya Yağı*" olarak adlandırılan petrol, kumaşa emdirilerek toplanmakta ve ilaç olarak kullanılmakla birlikte (Yıldırım, 2007: 3) dönemin halkının kaya yağının aydınlatmada kullanılabileceği yönünde bilgi sahibi olduğu da bilinmektedir.

İlk ticari petrol üretim kuyusu ise 1857 yılında ABD'de Albay Drake tarafından Pennsylvania'nın kuzeybatısında Titusville'de açılmıştır (Yergin, 1991: 26). Darke'nin çalışmalarının hemen sonrasında 15 ay gibi kısa bir süre sonra 27 farklı yeni petrol alanlarında çalışmaların başlamasıyla günlük petrol üretimi bölge başında günlük 50 varilin üstüne çıkmaya başlamıştır (Yergin, 1991: 29). Pensilvanya Eyaleti'nin tamamının yanı sıra Kaliforniya'dan New York'a kadar 14 eyalette yayılan petrol üretimi ve 1860 yılından itibaren hızla artmaya başlamıştır (Curley, 2012: 13). 1862 yılına gelindiğinde iki senelik dönem içerisinde toplamda 3 milyon varil üretim gerçekleştirilmiştir (Yergin, 1991: 30). Petrol üretiminde yaşanan artışlar petrol fiyatlarının düşmesine neden olmuştur ve 1892 yılına gelindiğinde petrolün varili yaklaşık olarak 2 dolardan 10 sente kadar düşmüştür.⁴

Petrol üretimin her geçen gün artması petrol fiyatlarında düşüşlerin yaşanması, teknolojik gelişmeler ve halkın refah düzeyleri gibi olumlu etkilere neden olmasına

⁴ Ham petrol, 19. yüzyılda ilk defa ABD'de ticari amaçla piyasaya sürüldüğünde, tahta variller içinde saklanması nedeniyle, varil olarak ölçülmüştür. Bunun sonucunda 1 varil 159 litre veya 42 ABD galonuna eşittir. 1 ton ise, 7,33 varil olarak kabul edilmektedir.

karşılık, geçmişten günümüze kadar petrol kaynakları üzerinde yaşanan çıkar çatışmalarının da belirtilen dönemlerde faaliyetlerini hızlandıran “*Uluslararası Petrol Şirketleri’ni(International Petro-Business)*”(Ebohon, 2012: 203) ortaya çıkarmakla birlikte, insanlığı 21.yüzyılda petrolün tükenme tehlikesi, enerji savaşları, petrol diktatörleri gibi sorunlarla mücadele etmek zorunda bırakacak ortamı hazırlamıştır (Black, 2012: 41).

Petrol’ün varlığını Roma ve Yunan medeniyetleri sayesinde haberdar olan Avrupalılar Amerika kıtasındaki petrol konusundaki gelişimlere kadar kömür yağını ve kömür kullanımını tercih etmişlerdir (Curley, 2012, 12). Fakat petrolün daha verimli bir enerji kaynağı olduğunun anlaşılması ve dünyanın diğer bölgelerinde de petrol kullanımının yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte Avrupalılar da teknolojilerini petrolle uyumlu olacak şekilde dönüştürmeye başlamışlardır. 1912 yılında İngiliz Winston Churchill’in İngiliz Kraliyet Donanmasındaki gemilerini petrolle çalışacak şekilde dönüştürülmesini sağlaması bu durumun önemli örneklerinden birisidir. Ayrıca donanmanın dönüşümünün ardından Büyük Krallık’ın Osmanlı İmparatorluğu’na ait olan İran Körfezindeki petrol kaynakları için mücadeleye girişmiş olması (Homans, 2012: 2), petrolün enerji kaynakları arasında önem kazanmaya başladığının bir kanıtı olarak gösterilmektedir. Petrolün enerji kaynakları arasında önem kazanması ve uluslararası ilişkilerde gücün temel simgesi olması ise Birinci Dünya Savaşı’nın sonrasına rastlamakta (Gürel, 1975: 19, Aktaran: Yüce, 2006: 58) olduğu iddia edilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı yılları Avrupa’da endüstri sanayisinin gelişimiyle birlikte petrole olan ihtiyacın -petrole bağımlılığın- artmaya başladığı yıllar olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nda yaşanmasında kritik rol oynayan ekonomilerden Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya, işgal edecekleri yerleri ihtiyaçları olan petrol kaynakları doğrultusunda belirledikleri bilinmektedir. Romanya’nın Almanlar tarafından işgali sonrasında Romanya petrollerini işletmeye sokmuş olmaları ve daha sonrasında da gözlerini 1917 Bolşevik ayaklanması ile dağılan Rusya İmparatorluğu’nun Hazar enerji kaynaklarına çevirmiş olmaları, savaş sırasında petrolün son derece olduğunun göstergesidir. Savaş sonrasında da, petrolün, ulusların stratejisinde temel unsur olduğu gerçeği açık seçik ortaya çıkmıştır çünkü savaş dünyasında, ekonomik refah ve milli güç sağlamak için daha büyük miktarlarda petrole

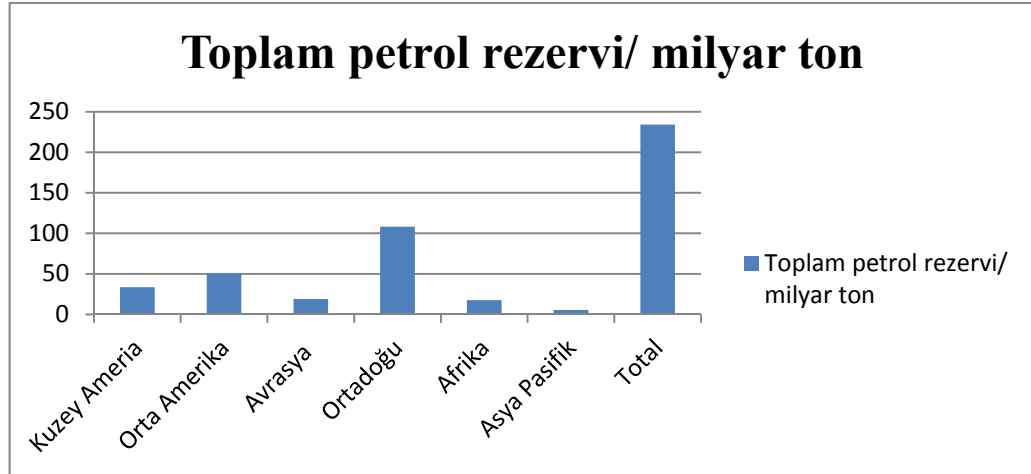
gereksinim duyulacaktır (Yüce, 2006: 61). Winston Churchill'in 1936'da İngiltere Avam Kamarası'nda yapmış olduğu konuşmasındaki “*Bir damla petrol bir damla insan kanından değerlidir*” sözü, petrolün uluslar için dönemdeki önemini vurgular niteliktedir.

Winston Churchill'in sözlerinden de anlaşıldığı gibi Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında da petrol ülkeler için büyük stratejik önem taşımış ve günümüze kadar olan dönemde petrol kaynaklarına hâkim olabilmek amacıyla birçok mücadele yaşanmıştır. İran-Irak Savaşı, Ortadoğu ülkelerinde tarihten beri süre gelen iç karışıklıklar, dünya petrol krizleri ve daha birçok olay petrol kaynaklarına hâkim olabilmek amacıyla yaşanan olaylara örnek olarak verilebilmektedir.

Tarihten bu yana dünyanın birçok bölgesinde keşfedilen petrol rezervlerine hâkim olma amacıyla verilen mücadele, 234,3 milyar tonluk (BP, 2012: 6) dünya rezervinin paylaşılma mücadelesidir. 234,4 milyar ton olan toplam dünya petrol rezervinin %13,2'si olan 33,5 milyar tonu Kuzey Amerika'da, %19,7'si olan 50,5 milyar tonu Orta Amerika'da, %8,5 olan 19 milyar tonu Avrupa ve Asya kıtasında, %48,1'i olan 108,2 milyar tonu Orta Doğu'da, %8'i olan 17,6 milyar tonu Afrika kıtasında, %2,5'i olan 5,5 milyar tonu Asya-Pasifik olarak adlandırılan bölgede yer almaktadır (BP, 2012: 6). Son gelişmeler dâhilinde Kuzey Kutbu gibi çeşitli coğrafyalarda petrol rezervleri her geçen gün keşfedilmektedir ve bu nedenle dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin miktarı da sürekli olarak değişmektedir.

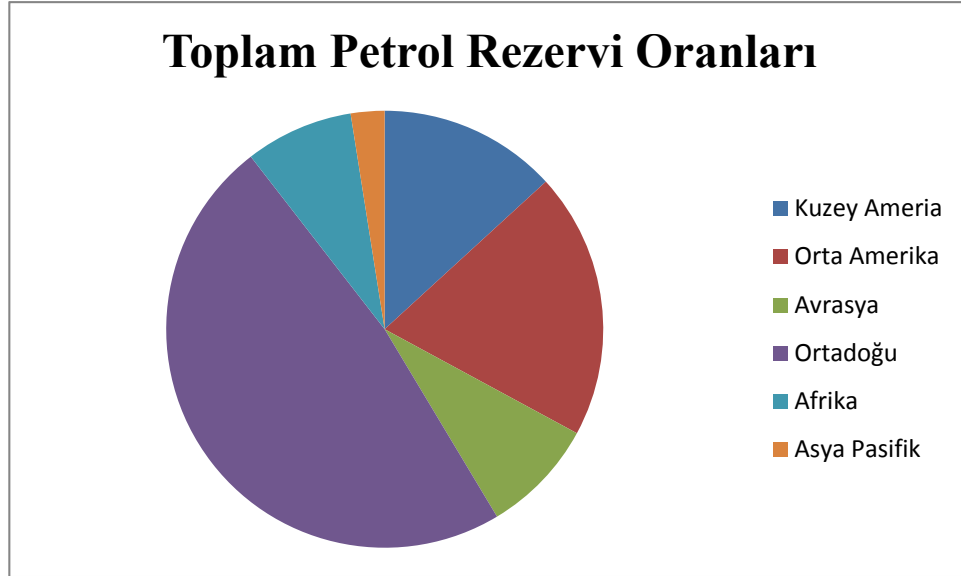
2012 yılında günlük üretimin BP'nin istatistiklerine göre yaklaşık 82 milyon varil olduğu bilinmekte ve üretilen petrolün en büyük ihracatçısı Ortadoğu ülkeleridir. İhraç edilen petrolü ithal eden ve en fazla petrol ithalatını gerçekleştirenler ise aynı yıl içerisinde BP tarafından açıklanan istatistiklerden çıkarılan sonuçlara göre; ABD, Avrupa Birliği ülkeleri ve Japonya'dır. Yaşanan gelişmeler dâhilinde Uluslararası Enerji Konseyi'ni tahminlerine göre var olan petrol rezervlerinin önümüzdeki 40-60 yıl içerisinde petrol arzını karşılayamayacak duruma geleceği belirtilmektedir (Yüce, 2006: 90). Yapılan çalışmalar sonucunda petrolün önümüzdeki 60 yıl içerisinde insanoğlunun taleplerini karşılamayacak düzeye geleceği belirtilse de küreselleşen dünya da en son ana kadar petrol kullanımının her geçen gün artan miktarlarda devam edeceği de uzmanlar tarafından belirtilmektedir (Chianelli, Kretschmer ve Holditch, 2012: 105-106).

Temel sanayi sektörü girdisi olan petrol yaşamımızda birçok alanda kullanılmaktadır. Günümüzde petrolden çok fazla ürün elde edilmektedir. Ulaşım ve sanayi sektörü başta olmak üzere tarım ve kozmetik sektöründen gıda sektörüne birçok alanda kullanılan petrolün öncelikle işlenmesi gerekmektedir. Ham petrolün çıkarılması ve işlenmesi çok maliyetli ve zahmetli bir süreçtir. Yapılacak olan birçok arama çalışmasının ardından yapılacak olan sondaj işlemiyle ulaşılabilecek olan rezervlerden alınacak numuneler sonucunda petrolün çıkarılmaya değer olup olmadığının yapılması sonucunda karar verilmesi, başka bir deyişle, fayda-maliyet analizinin olumlu olması sonucunda kurulacak tesislerle çıkarımın başlaması yeterli olmamaktadır. Çıkarılmış olan ham petrol rafinerilere gönderilerek arıtılmalı ve işlenmelidir. Ham petrolün rafinerilerde arıtılması ve işlenmesi sonucunda, ortalama olarak %43 benzin, %18 fuel oil ve motorin, %11 LPG (sıvılaştırılmış petrol gazı, propan veya propan-bütan karışımı), %9 jet yakıtı, %5 asfalt ve %14 diğer ürünler elde edilmektedir (Çetingöz, 2006: 30). Yapılan işlemlerin ardından işlenmiş petrol, boru hatları ve tankerler yardımıyla nakliye edilip taşınarak kullanıma sunulmaktadır. Dünya petrolünün de yaklaşık %40'ı petrol boru hatları ile taşınmakta ve geri kalan kısmı ise büyük tankerler yardımıyla deniz yoluyla ve yine tankerler yardımıyla kara yoluyla taşınmaktadır (Çetingöz, 2006: 30)

Grafik 1.1: Dünya Toplam Petrol Rezervi

Kaynak: BP, 2012

Grafik 1.2: Dünya Toplam Petrol Rezervi Oranları

Kaynak: Bp, 2012.

Petrol, tartışmasız olarak insanlık için ihtiyaçtan öte bağımlılıktır fakat bütün enerji kaynakları gibi yararlarının yanında zararları da vardır ve bu zararlı yönler, petrolün çıkarılması, iletilmesi ve depolanması süreçlerinde bir takım ciddi önlemler alınmasını gerektiren olumsuz etkilerdir. Petrol yanıcı ve organik bir kirletici olması nedeniyle ilk olarak çevre kirliliğine ve biyolojik dengenin bozulmasında etkin bir rol oynamaktadır. Petrolün yol açmış olduğu ve günümüzde de yaygın olarak görülen çevre kirliliği özellikle deniz üstüne kurulan petrol platformlarından ya da petrolün deniz yoluyla taşınması sırasındaki kazaların neden olduğu deniz kirliliğidir (Uğurlu, 2009: 155). 2010 yılında Meksika Körfezi'nde yaşanan çevre felaketi en güncel örneklerin başında gelmektedir. Körfezdeki petrol platformunun çökmesi sonucunda önemli miktarda petrolün denize akmaya başlamasıyla birlikte, denize yayılan petrol bir hafta gibi kısa bir süre içerisinde 900 km²'lik bir alana yayılmış, 85 gün sonra durdurulabilen sızıntı toplamda 4 milyon varil petrolün suya akmasıyla sonuçlanarak büyük bir çevre felaketine sebebiyet vermiştir.

Tarihten bu yana petrol hep hayatımızda olmuştur ve olmaya da devam edecektir. İnsanlık yaşamı için petrol, ihtiyaçtan öte bir hale gelmiş ve kalkınmanın temel unsuru olarak görülen enerji kaynaklarının en önemlilerinden olmuştur. Ülkeler ve devletler petrol kaynaklarına hâkim olabilmek için tarihten bu yana mücadelelerini sürdürmektedirler. Günümüzde sahip olduğu önem, artan petrol ihtiyacı, kaynaklara

sahip olabilmek için yaşanan hâkimiyet mücadelelerini en üst seviyelere taşımaya başlamıştır. Kısacası günümüzde petrol artık politik bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Uluslararası pazarlarda önemli bir yeri olan petrolün (Gorensek ve Forsberg, 2009: 4242) politik çıkarlar doğrultusunda kullanımı ülkelerin giderek artan petrol bağımlılığı sayesinde kolaylaşmış ve ülkeler arası ilişkilerde tarafların dış politikalarını belirlemelerindeki en temel unsurlardan biri olmaya başlamıştır.

1.3.1.1.1.Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)

Petrol piyasasının kontrolünü elinde bulunduran ve Enrico Mattei tarafından “*Seven Sisters*” olarak adlandırılan, Exxon, Mobil, Chevron, Gulf, Texaco, Shell ve British Petroleum şirketlerinin ham petrol afişe fiyatlarını %6 oranında ve varil başına 0,10 dolar indirme kararını açıklamalarının ardından, 10-14 Eylül 1960 tarihleri arasında, İran, Irak, Kuveyt, Sudan, Suudi Arabistan ve Venezuela hükümet temsilcileri, Bağdat’ta toplanarak, üye ülkelerin petrol politikalarını koordine edecek ortak bir petrol politikası çerçevesinde birleşecekleri daimi bir “*Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)*” kurmayı kararlaştırmışlardır (Yüce, 2006: 74). Daha sonra, 1961’de Katar, 1962 yılında Endonezya (Günümüzde petrol ihracatçısı sayılmadığı için üyeliği 2009 yılında askıya alınmıştır), 1962 yılında Libya, 1967 yılında Birleşik Arap Emirlikleri, 1969 yılında Cezayir, 1971 yılında Nijerya, 1973 yılında Ekvator (üyeliği 1992-2007 yılları arasında askıya alınmıştır), 2007 yılında Angola OPEC üyesi olmuşlardır ([http: 9](http://9)). 1975 yılında OPEC üyesi olan Gabon’un ise 1994 yılında OPEC üyeliği son bulmuştur ([http: 9](http://9)). Kuruluşunun ilk yıllarında genel sekreterliği İsviçre’nin Cenevre kentinde olan kuruluşun şu anda ki merkezi Viyana’dadır ([http: 14](http://14)). Üyelerinin çoğunluğunun Arap olmasına rağmen kuruluşun resmi dili İngilizcedir. İlginçtir ki üyeler arasında bir tek Nijerya’nın resmi dili İngilizcedir. Kuruluşundaki temel amaç, petrol piyasasını kendi hedefleri doğrultusunda yönlendirmek ve güçlü petrol şirketlerine karşı birlik gücünden faydalanarak karşı durmak olan OPEC ([http: 14](http://14)), amaçları doğrultusunda etkin olmaya çalışmaktadır. Dünya petrol rezervlerinin üçte ikisini yani %75’ini elinde bulunduran ve uzun çabalar sonucu oluşturulmuş bir koordinasyon ve dayanışma örgütü olan OPEC faaliyetlerini günümüzde de devam ettirmektedir.

1968 yılında Arap Birliği Konferansı ile OPEC, çalışmalarını “*Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OAPEC)*” içinde birleştirmiştir (Demir, 2009: 212). Petrole dayalı ekonomik güçleri ile bölgedeki siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için 1973 yılında Petrol ambargosu ile Batı’ya karşı güçlerini göstermişlerdir. Dördüncü Arap-İsrail savaşı sonrasında İsrail’in 1967 savaşında işgal ettiği topraklardan çekilmesini ve Filistinlilerin yasal haklarının verilmesini talep eden bölge ülkeleri, talepleri gerçekleşene kadar petrol her ay %5 kismayı 17 Ekim 1973 yılında Kuveyt’te yapılan ve 10 OPEC ülkesinin katılımıyla gerçekleştirilen konferansta kararlaştırmışlardır. Petrol talebinin arttığı dönemlerde gerçekleştirilen petrolü siyasi araç olarak kullanma girişimi büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü örneğin ABD, petrol ihtiyacını Venezuela başta olmak üzere farklı coğrafyalardaki diğer petrol bölgelerinde üretimi arttırarak petrol ihtiyacını karşılamaya başlamıştır. Fakat İngiltere’nin 6 Ekim 1973 tarihinde söz konusu Ortadoğu ülkelerine silah ambargosu uygulamaya başlamasıyla sorun krize dönüşmüştür.

Kriz sonrasında OECD çerçevesinde 1974 yılı ekim ayında Amerika, Kanada, Fransa hariç Ortak Pazar ülkeleri Japonya, İspanya, Türkiye, Avusturya, İsviçre, İsveç ve Norveç’in katılımıyla “*Uluslararası Enerji Ajansı*”nın kurulması diğer ülkeler için bir ödül niteliğinde olan gelişme olmuştur (Yüce, 2006: 81). Bu örgütün amacı ise, enerji ve özellikle petrolün sağlanmasında işbirliği ve dayanışmayı, ortak planlamayı gerçekleştirmektir (Yüce, 2006: 82). Ayrıca, Uluslararası Enerji Ajansı’nın kuruluşu, petrol denetimi OPEC’in tekelinden bir nevi kurtarılmaya girişimi olarak görülmesi gereken kuruluş önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

1.3.2. Doğal Gaz

Petrolün bir türevi olan doğal gaz, yerkabuğunun içindeki fosil kaynaklı bir çeşit gaz karışımıdır. Doğal olaylar sonucunda, fosilleşmiş olan bitki ve hayvan kalıntılarının zamanla yer kabuğuna gömülüp basınç ve radyoaktivitenin de etkisiyle, kimyasal ayrışımına uğraması sonucunda oluşan doğal gazın oluşabilmesi için çok uzun yıllar geçmesi gerekmektedir. Doğal gaz esas olarak “*metan (CH₄)*” ve daha az oranda “*etan (C₂H₆)*” ve “*propan (C₃H₈)*” gibi hidrokarbonlardan meydana gelmektedir (Dokuzlar, 2006: 23). Ayrıca bileşiminde azot (N₂), karbondioksit (CO₂), hidrojen sülfür (H₂S) ile helyum (He) gazları da bulunabilmektedir (Aktaş, 2005: 8). Doğal gaz, bileşiminde

karbondioksit gazını bulundurmasına rağmen diğer yenilenemeyen enerji kaynaklarıyla kıyaslandığında bu miktar minimum düzeydedir. Doğal gaz, bileşiminde kükürt ve organik kükürt bileşiklerini içermemesi nedeniyle yanma sonucu kükürtlü gaz salınımı olmamasından dolayı, atmosferde kirliliğe yol açmamaktadır. Doğal gazın yoğunluğu 0,58-0,78 m³/kg'dır. Havanın yoğunluğu 1,0m³/kg olduğuna göre doğal gaz havadan hafif (Aras, 1991: 5), renksiz, kokusuz ve zehirli olmayan bir gazdır fakat ortamda fazla birikmesiyle ortamın havasız kalmasına neden olabilmekte ve boğucu özelliği olabilmektedir. Kokusuz olması özelliği nedeniyle gazın fark edilebilir olması için özel olarak kokulandırılmaktadır. Doğal gazın kokulandırılması amacıyla "*tetra hidro teofen*" denilen özel bir madde kullanılmakta ve bu madde, çürük sarımsak kokusuna benzer bir kokuya sahiptir. Böylece gazın ortamda varlığını hissetmek mümkün olmaktadır. Doğal gaz mavi bir alevle yanar ve belli oranda hava ile karıştığında patlayıcı özelliği vardır. Havadaki doğal gaz çok az ya da çok fazla ise herhangi bir patlama olmaz ancak %5-15 arasında bir karışım söz konusu olduğunda tehlikeli olmaktadır (Dokuzlar, 2006: 22). Doğal gazın bir diğer özelliği ise büyük miktarlarda depolanamamasıdır (Dokuzlar, 2006: 22). Bu durum, doğal gaz ithal eden ülkeler için sıkıntı yaratmaktadır çünkü alınan doğal gazın kısa süre içerisinde tüketilmesi gerekmektedir. Kısa sürede tüketilmesi gerekliliği nedeniyle doğal gaz, kaynaktan tüketim yerlerine bağlanmalıdır (Dokuzlar, 2006: 22).

Doğal gazın taşınmasında günümüzde en çok tercih edilen yöntem boru hatlarıdır. Maliyet yönünden daha uygun olmasının yanında transfer edilen doğal gazın tüketiciye hızlı ulaşımını sağlaması, doğal gazın boru hatlarıyla taşınmasının tercih edilme nedenleri arasındadır. Fakat asıl önemli olan ise; doğal gazın boru hatlarıyla taşınması sırasında yaz ve kış aylarında akış hızının, debinin düşmemesi en önemli nedenler arasındadır (Karaalioğlu, 1997: 20). Yaz mevsimi ile kış mevsimi arasında doğal gaz talebi farklılık göstermiş olsa da talebin fazla olduğu dönemlerde boru hattı akış hızının düşmemesi önemlidir.

Doğal gaz boru hatlarının olmadığı ya da kullanılamadığı yerlerde doğal gaz, sıvılaştırılarak (Liquified Natural Gas, LNG), LNG gemileri vasıtasıyla deniz yolu ile taşınmaktadır (Sevimli, 2008: 55). Doğal gazın sıkıştırma ve soğutma ile sıvı hale getirilmesine sıvılaştırılmış doğal gaz denmektedir. Atmosfer basıncında yaklaşık olarak -162⁰C'de soğutularak sıvılaştırılan doğal gazın depolama hacmi, sıvılaştırma işlemi

sonunda 1/600 oranında azalmaktadır (Dokuzlar, 2006: 23). Daha açık bir deyişle 600 birim hacim doğal gaz 1 birim hacim LNG'ye eşittir (Sevimli, 2008: 22). Böylelikle özel LNG gemileriyle diğer kıtalara kolaylıkla taşınabilen LNG sayesinde, ülkeler ihtiyacı olan doğal gaza daha büyük ölçülerde erişebilmektedirler (Kumar, Kwon, Choi, Lim, Cho, Tak ve Moon, 2011: 4265). Özel tesislerde gerçekleştirilen sıvılaştırma işlemi sonrası taşınabilen LNG'nin dönüşümünü sağlayan LNG tesislerinin yıllık ton maliyetlerinin fazla olduğu bilinmektedir (Swiss Reinsurance, 2008: 20). Sıkıştırma oranında sağlamış olduğu fayda yüzünden mantıklı gibi görünen doğal gazın sıvılaştırılarak taşınması yöntemi, maliyetin fazla olması nedeniyle sadece gerekli olan durumlarda kullanılmasına ve önceki yıllarda pek tercih edilmemesine rağmen son zamanlarda Çin gibi doğal gaz rezervi yetersiz olan ülkeler için tercih edilebilir hale gelmeye başlamıştır. Örneğin yüksek miktarlarda doğal gaz ithalatı yapan ülkelerden biri olan ABD, 1990'lı yılların sonuna kadar LNG'yi pek fazla tercih etmeyen ülkeler arasındadır (Maxwell ve Zhu, 2011: 217) fakat, nüfus artışı ve gelişen teknolojiyle birlikte artan doğal gaz talebi sonrasında, doğal gaz ihtiyacının diğer kıtalardaki doğal gaz ihraç eden ülkelerden sağlanması gereksinimi sonrasında, doğal gazın diğer kıtalardan taşınmasında yaşanan zorluklar, ABD'nin LNG'ye karşı olan tutumunu değiştirmesinde etkili olmuştur. ABD Enerji Bakanlığının 2007 yılında açıklamış olduğu doğal gaz ithalat rakamlarına göre; 1990'lı yılların sonuna kadar toplam doğal gaz ithalatında %1 (Maxwell ve Zhu, 2011: 218) gibi küçük bir yere sahip olan LNG ithalatının, son zamanlarda arttığı bilinmektedir. ABD'ye ek olarak Çin ve Norveç de LNG konusunda çalışmalarını devam ettirmektedirler (Kumar, Kwon, Choi, Lim, Cho, Tak ve Moon, 2011: 4267). Ayrıca ABD ve Çin gibi ülkeler, LNG tesisleri ile ilgili çalışmalarına büyük yatırımlar yapmaktadır (Lin, Zhang ve Gu, 2010: 4384).

1.3.2.1. Doğal Gazın Depolanması

Doğal gaz ve doğal gaz türevleri uzun süre depolanamamaktadır (Dokuzlar, 2006: 22). Fakat direkt olarak kaynağından boru hatları ya da diğer taşıma yöntemleri ile nakil edilen doğal gaz ve türevleri, yıl içerisinde talebin değişkenlik göstermesi⁵ nedeniyle depolanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Doğal gaz talebinin, dolayısıyla tüketiminin normalin üzerinde olduğu dönemler olarak adlandırılan “Pik

⁵ Yıl içerisinde değişen hava sıcaklıkları, doğal gazın talebini etkileyen en temel neden olmaktadır.

dönemlerinde” (Aktaş, 2005: 41) ihtiyaç, depolanan doğal gazdan karşılanmaktadır. Yıl içerisinde değişen doğal gaz talebinin karşılanmasının yanında, stratejik rezerv oluşturmak, dağıtım şebekelerinin verimliliğini arttırmak, boru hatlarında meydana gelebilecek herhangi bir aksilik durumunda oluşabilecek kesintilere karşı hazırlıklı olabilmek amacıyla da, doğal gazın depolanmasına gereksinim duyulmaktadır (Karaalioğlu, 1997: 21).

Doğal gazın uzun süreli depolanması mümkün olmasa da belirli bir zamana kadar depolanabilmesi için bazı yöntemler kullanılmaktadır. İlk olarak doğal gaz yüksek basınçlarda yer altında ve yer üstünde depolanması tercih edilen yöntemler arasındadır. Doğal gazı, boru hatlarında, yüksek basınçlı tanklarda ya da LNG olarak yer üstünde depolamak mümkün olmaktadır. Fakat hem maliyet açısından hem de verimli olmaması dolayısıyla pek fazla tercih edilmeyen yer üstü depolama yöntemlerinden ziyade, daha verimli olması nedeniyle yer altı depolama yöntemleri tercih edilmektedir.

Doğal gazı yer altında, işlevi bitmiş petrol ve doğalgaz yataklarında, tespit edilebilmiş yer altı boşluklarında, izolasyon ve sızdırmazlık sağlanmış, terk edilmiş maden yataklarında (Özdemir, 2006: 48), yapay olarak oluşturulmuş tuz yataklarında, yer altı su göllerinde ve yer altında açılan boşluklarda depolamak mümkün olmaktadır (Karaalioğlu, 1997: 21). Yer altı su göllerine doğal gazın depolanması sırasında öncelikle, killi tabakalara gaz basılarak basınçlı ortam oluşturulmaktadır, basınç altındaki gaz, suyu iteceği fakat killi tabakadan çıkamayacağı için de gaz yer altına hapsedilebilmektedir (Ağaroğlu, 2008: 50).

1.3.2.2. Doğal Gazın Tarihçesi

İnsanoğlunun, doğal gazı kullandığına dair ilk bulgular milattan önceki dönemlere uzanmaktadır. İlk doğal gaz sızıntılarının M.Ö 6000-2000 yılları arasında İran’da belirlendiği (Dokuzlar, 2006: 20) ve günümüzden yaklaşık 3000 yıl kadar önce de doğal gazın Çin’de tuz üretiminde kullanıldığı bilinmektedir (Aktaş, 2005: 5). M.Ö 50 yıllarında, İtalya Roma’da Uesta Tapınağı’ndaki aşk tanrıçasının, doğal gazdan elde edilen sürekli alev ile aydınlatıldığı ileri sürülmektedir (Dokuzlar, 2006: 20). Eski Yunan ve Mısır ülkelerinde asırlar boyunca yanan gaz oluşumları olduğu bilinmektedir ve Azerbaycan’da Zoroastrian Ateş Tapınağı’nda doğal gaz alevlerinin yüzyıllar

öncesinden beri yanmakta olduğunun Marco Polo tarafından ifade edildiği de bilinmektedir (Dokuzlar, 2006: 20).

Avrupa’da doğal gaz ilk defa 17.yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de bulunmuş ve kömürün damıtılması yoluyla üretilmeye başlanmıştır (Dokuzlar, 2006: 20). İtalyan bilim adamı Lazzaro Spallanzoni, Flemenk bilim adamı Jan Baptista Van Halmont’un 1609’da ürettiği “gaz” teriminden esinlenerek, 1975 yılında “doğal gaz” için bu terimi ilk kullanan kişi olduğunu ileri sürmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 1997: 2, Aktaran: Dokuzlar, 2006: 20). Doğal gaz ilk olarak modern üretim ve tüketim tekniklerine ABD’de rastlanılmaktadır. İlk doğal gaz şirketi olan “*The Fredonia Gas, Light Water Works*” 1858 yılında ABD’de kurulmuştur (Dokuzlar, 2006: 21). 1878’de dünyada gaz ile çalışan ilk mutfak sobaları kullanılmaya başlamıştır (Uğurlu, 2009: 167). Doğal gazın ticari amaçla uzun bir mesafeye nakli ilk defa 1883’te gazın boru hatları ile Pitsburg’a getirilmesi ile gerçekleşmiştir (Ağaroğlu, 2008: 52). 1890 yılında aynı şehirde doğal gaz dağıtımı için tesis edilen boru hatlarının toplam uzunluğu 750 km olmuştur (Ağaroğlu, 2008: 52). 1951 yılında 1840 mil (yaklaşık olarak 2950 km) uzunluğunda, 30 inç (76 cm)’lik, 19 kompresör istasyonunun olduğu ilk uzun mesafeli kıtalararası boru hattı inşa edilmiştir (Uğurlu, 2009: 167).

2. Dünya Savaşı sonrası Almanya, Hollanda, Fransa gibi ülkeler kendilerine ait doğal gaz rezervlerini kullanmaya başlamışlardır fakat ilerleyen yıllarda artan doğal gaz ihtiyacıyla birlikte kendi ihtiyacını karşılayamaz duruma gelen Almanya 1960’lı yıllarda Groningen gaz sistemine bağlanmıştır. Daha sonraki yıllarda Avrupa’da var olan doğal gaz rezervlerinin zamanla artan enerji ihtiyacını karşılayamaz hale gelmesiyle Avrupa ülkeleri Libya, Nijerya, Cezayir gibi ülkelere doğal gaz ihraç etmeye başlamıştır. 1970’li yılların ortasında ise, Sovyetler Birliği’nin zengin doğal gaz kaynaklarına yönelmeye başlamışlar böylelikle Sovyetler Birliği gaz sistemi Almanya’dan başlamak üzere Batı Avrupa’ya bağlanmıştır. Aynı dönemlerde dünyada yaşanan petrol krizi sonucunda doğal gazın önemi giderek artmış ve Avrupa ülkelerinin doğal gaz ithalatlarında önemli miktarlarda artışlar yaşanmıştır. Artan taleplerle birlikte ihracat rakamlarının da yükselmeye başlaması doğal gazın enerji kaynakları arasında önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır, ayrıca doğal gaz da artık petrolün uluslararası ilişkilerde siyasi araç olarak kullanıldığı gibi siyasi bir araç haline almaya

başlamıştır. Dolayısıyla zengin doğal gaz rezervlerine sahip olan ülkelerin stratejik önemi fazlasıyla artmıştır.

Varlığı uzun yıllar öncesinden bilinerek kullanılmaya başlayan doğal gaza, 1973 Petrol Krizi sonrasında yaşanan enerji krizleri sonucunda başlayan yönelim, günümüze kadar giderek artarak ilerlemiştir. Temiz enerji kaynakları arasında sayılabilecek ve temel olarak ısınmayla birlikte elektrik üretiminde kullanılan doğal gaz, günümüzde bağımlılık halini almaya başlamış ve doğal gaz rezervine sahip olan ülkeler yatırımlarını var olan kaynakların gelişimine aktarmaya başlamışlardır.

1.3.3. Kömür

Türk Dil Kurumu'nun Büyük Türkçe Sözlüğüne göre kömür, karbonlu maddelerin kapalı ve havasız yerlerde için için yanmasından veya çok uzun süre derin toprak katmanları altında kalıp birtakım kimyasal değişmelere uğramasından oluşan, siyah renkli, bitkisel kaynaklı, içinde yüksek oranda karbon bulunan katı yakıt olarak tanımlanmaktadır (http: 10). Kömür çoğunlukla karbon, hidrojen ve oksijenden oluşan az miktarda kükürt ve nitrojen içeren, kimyasal ve fiziksel olarak farklı yapıya sahip olan maden ve kayadır (Özşen, 2003: 3) ve homojen yapıya sahip olmamakla birlikte, kompakt, çoğunlukla lignoselülozik bitki parçalarından meydana gelmektedir (Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ), 2010: 1). Genellikle bataklıklarda oluşan ve siyah ya da kahverengi tonlarında yanıcı fosil yakıt olarak adlandırılan kömürün oluşumu için çok uzun sürelerin geçmesi gerekmektedir.

Kömürünün yanıcı bir madde olarak bilinmesi milattan öncesine kadar dayanmaktadır. M.Ö. 320'de ilk çağ bilginlerinden Aristo'nun eserlerinde maden kömürüne değinmesi, Aristo'nun öğrencisi Theophrasto'nun kömürden yanan taş olarak bahsetmesi, Plinius'un bakır filizini eritmek için ateşte kızılışan taşlar olarak eserlerinde yazması, kömürün ilk çağlardan beri bilindiğine işarettir (Ersin: 2006: 23).

Dünyamız çok geniş kömür rezervlerine sahiptir. Dünya toplam kömür rezervi 826 milyar ton olup, en büyük rezerv miktarı 238,3 milyar ton ile ABD'ye aittir (Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ), 2010: 4). Bu ülkeyi, 157 milyar ton ile Rusya, 114,5 milyar ton ile Çin, 76,2 milyar ton ile Avustralya, 58,6 milyar ton ile Hindistan, 33,9 milyar ton ile Ukrayna, 31,3 milyar ton ile Kazakistan ve 30,4 milyar ton ile Güney Afrika izlemektedir (Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ), 2010: 4). Bunların dışındaki

ülkelerde ise toplam 85,8 milyar ton kömür rezervi bulunmaktadır (Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ), 2010: 4). Ayrıca, dünya enerji üretiminde %40'lık bir paya sahip olan kömür enerjisinin 2020 yılında %48'e yükseleceği de tahmin edilebilmektedir (Karaman, 2006: 4).

Kömür, termik santralde, elektrik enerjisi üretiminde, ulaştırmada, konutlarda, ısınma amaçlarıyla, sanayide, demir-çelik ve çimento imalatında, endüstriyel süreçlerde buhar üretmek amacı ile kullanılmaktadır. Birçok ülkede elektrik üretiminin önemli bir bölümü kömürden elde edilmektedir. Kömür kullanımıyla elektrik enerjisi üreten termik santrallerin günümüz atmosfere verdikleri karbondioksit gazı salınımı ve kül atıkları dolayısıyla insan sağlığı ve çevre üzerinde zararları bulunmaktadır örneğin termik santrallere yakın yerlerde birçok solunum yolu hastalığı vakaları görülmektedir. Ayrıca toprağa karışan atıklar erozyona neden olmakta ve bitki örtüsüne de zarar vermekle birlikte kömürün yakılması sonucu oluşan gazın asit yağmurlarına dönüşmesi yer altı ve yer üstü suları da zarar görmektedir.⁶ Zararlı etkileri nedeniyle son zamanlarda termik santrallerin geliştirilmesi amacıyla yeni yöntemler aranmakta ve kirlenici gazların kaynağa tutulması ile çevreye verilen zararlar da önlenmeye çalışılmaktadır.

1.3.4. Nükleer Enerji

20. yüzyılın en önemli buluşlarının başında yer aldığı iddia edilen nükleer enerji ise, kısaca; bir atom çekirdeğinin bölünmesi (fisyon) veya radyoaktif bozunumu sonrası, kütlelerin toplamı farkından dolayı açığa çıkan bir enerji olarak ifade edilmektedir (Gülay, 2008: 10). Tepkimeler sırasında atom taneciklerindeki bölünme veya birleşme olayları sırasında açığa çıkan enerjiye nükleer enerji denmektedir.

Nükleer enerji konusunda yapılan çalışmalar sonucunda tesadüfen keşfedilen radyoaktivite çalışmalarından 15 yıl sonra 1911 yılında Britanyalı bilim adamı Ernest Rutherford, radyumun çürümesiyle ilgili elde edilen ısı enerjisine dikkat çekmiştir (Bodansky, 2005: 22). Elde edilen ısı enerjisinin, diğer kimyasal tepkimeler sonucu elde edilen ısı enerjisinden çok daha farklı ve çok daha fazla olduğuna vurgu yapılarak, elde edilmiş olan ısı enerjisinin atomların parçalanması sonucu olduğunu belirtmiştir (Bodansky, 2005: 22). Daha sonrasında yeni fark edilmiş olan bu yeni enerji kaynağına fazla eğilim göstermeyen Rutherford'un çalışmaları 1938 yılında fisyon reaksiyonunun

⁶ Bk. (Uğurlu, 2009: 161-166).

keşfi ile yeni boyutlara taşınmaya başlamıştır (Bodansky, 2005: 22). 19.yüzyılın sonlarında radyoaktivitenin ve radyoaktif atomların keşfinden sonra, bilim çevrelerinde bu yeni keşfe yönelik büyük ilgi ve merak oluşmuştur (Ağaroğlu, 2008: 31). 1934 yılında, İtalyan fizikçi Enrico Fermi'nin, nötronların birçok atom türünü parçalara ayırdığını ve bu nötronların uranyum maddesiyle tepkimeye girdiğinde beklenen elementlerden daha fazla hafif elementin ortaya çıktığını keşfetmesi, 20. Yüzyılın yeni enerji kaynağının temelini atan olay olmuştur (Gülay, 2008: 11).

2 Aralık 1942 tarihinde Enrico Fermi, O. Hahn, F. Strassman, L. Meitner, O. Frisch, N. Bohr ve L. Szilard sekiz yıllık çalışmaları sonucunda Chicago Üniversitesinde kurdukları uranyum düzeneğinde zincirleme tepkimeyi gerçekleştirip, nükleer enerjinin büyük miktarlarda, sürekli ve kontrollü bir şekilde ortaya çıkarılabileceğini göstermeleriyle nükleer çağı başlatmışlardır (Ağaroğlu, 2008: 32). Fakat nükleer çağın başlangıcının ardından, ABD tarafından "*Manhattan Projesi*" adı altında geliştirilen "*Little Boy*" atom bombasının Hiroşima'ya, "*Fat Boy*" atom bombasının da Nagasaki şehrine atılması çok büyük boyutta felakete yol açmıştır. Böylece dönemin teknolojisinde önemli bir gelişme olan nükleer enerji kullanımı, daha insanlık yararına kullanılmadan, 2.Dünya Savaşı sırasında insanlık zararına kullanılmıştır.

2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan Soğuk Savaş'ın ilk yıllarından itibaren "*dehşet dengesi*" sisteminde geliştirilen nükleer teknolojinin kontrol altına alınabilmesi amacıyla Birleşmiş Milletler, kendi bünyesinde "*Barış İçin Atom*" sloganıyla 1957 yılında "*Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı*"nı kurmuştur. Aynı dönemde, barışçıl nükleer enerjinin geliştirilmesi çabalarına Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri de sessiz kalmamışlardır ve 1958 yılında nükleer enerjinin bilimsel amaçlarla insanlık yararını geliştirilmesine yardımcı olmak amacıyla "*Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu*" kurmuşlardır.

Tarihin iki kez tanıklık etmiş olduğu nükleer enerjinin insanlık zararına kullanımının 1962 Küba Krizi'yle tekrarlanabileceğini gören uluslararası kamuoyu nükleer enerji kavramına tepkiyle yaklaşmaya başlamasının kısa bir süre sonrasında yaşanan nükleer santral kazaları nedeniyle nükleer enerji kullanımına karşı çıkmaya başlamıştır. Nitekim "*Three Miles Island*" nükleer santrali kazası, uluslararası kamuoyunun güvenlik konusunda yaşamış olduğu şüpheleri doğrular nitelikte olmuştur.

İnsan hatasından kaynaklanmış olan “*Three Miles Island*” kazası sırasında çevrede radyasyon etkisine maruz kalmış olan kimselerin olmamasına rağmen, tarihte insan ciddi nükleer kaza olarak adlandırılan olay sonrasında, 1986 yılında yaşanmış olan “*Çernobil*” faciası, nükleer santrallerin güvenliğine olan inancı daha da zayıflatmıştır. Çernobil nükleer santrali kazasından 25 yıl sonra (Schreurs, 2012: 30). 11 Mart 2011’de Japonya’da yaşanan Fukushima nükleer santrali kazası, halen daha nükleer enerjinin tamamen güvenli olmadığını göstermiştir. Yaşanan bu gelişmelere karşın 400’ün nükleer santral günümüzde faaliyet göstermekte ve halen daha birçok nükleer santral inşası devam etmektedir. Ayrıca 31 ülke de nükleer santral işletmeye devam etmektedir (Gülay, 2008: 13).

Nükleer enerjiden tıp alanı başta olmak üzere birçok alanda yararlanılmasına karşın, nükleer santraller yardımıyla elektrik enerjisi üretiminde yararlanılması ülkeler açısından daha büyük önem taşımaktadır. Nükleer enerjiden yararlanılarak elektrik enerjisi elde edebilmek için nükleer santrallere ihtiyaç bulunmaktadır. Nükleer santrallerde zenginleştirme işlemi yapılır ve bir nükleer santralin çalışabilmesi için zenginleştirilmiş uranyuma ihtiyaç vardır (Börnstein, 2005: 4).

Nükleer enerji sanılanın aksine ucuz bir enerji kaynağı değildir (Uğurlu, 2009: 171). Nükleer enerjiden yararlanılabilmesi için kurulan santraller ve bu santrallerin faaliyet sürecinde çok büyük yatırımların yapılması gerekmektedir. Örneğin ABD gibi çok yüksek teknolojiye sahip ülkelerde ortalama elektrik enerjisi maliyeti kWh başına 2,5 sentken, ABD nükleer enerji santrallerinde ortalama elektrik enerjisi maliyeti ortalama 7,5 senttir ve 2003 yılında yapılan araştırmaya göre bu rakamlar kWh başına 11sent civarındadır (Shrader-Frechette, 2008: 14).

Nükleer santrallerin faaliyet sürecinde karşımıza çıkacak olan diğer bir maliyet ise nükleer atıkların saklanması sorunu ve nükleer atıkların saklanmasıdaki maliyet sorunudur. Nükleer enerjiden elektrik enerjisi üretimi karbon dioksit salınım açısından daha kullanışlı olduğunu söyleyebilmek mümkündür fakat atıksız bir enerji kaynağı olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir (Macfarlane, 2011: 30). Bu nedenle, tam anlamıyla radyoaktif olan bu atıklar tamamen güvenli bir şekilde saklanabilir olmalıdır ve ülkelerin nükleer santrallerin oluşum maliyetlerine atık saklama ve atık yönetimi gibi giderleri de hesaplarına katmaları gerekmektedir. Atık yönetimi ve bu yönetim sırasında oluşacak masraflar üretici firma yerine işletmecilerin sorumluluğunda olması nedeniyle

(Hore-Lacy, 2011: 170), bu durum öncelikli olarak göz önüne alınmalıdır. Ayrıca, nükleer santrallerin atık problemi sadece santralin aktif olarak faaliyet göstermiş olduğu zaman dilimiyle sınırlı olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır çünkü Türkiye Atom Enerjisi Ajansı'nın vermiş olduğu rakamlara göre bir nükleer santralin ömrü 60 yıl kadardır.

İnsanlık yararına kullanılmasına karşın, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinin nükleer silahlara sahip olduğu düşünüldüğünde (Nelson, 2010: 12), bu dehşet verici silahların her an insanlık zararına kullanılabileceği unutulmamalıdır ve nükleer enerji silah olarak kullanılmanın aksine, insanlık yararına kullanılacak biçimde bir denge üzerine oturtularak kullanılmalıdır (Abbott, 2012: 24).

1.4. ENERJİ KAYNAKLARININ ÖNEMİ

İnsanlık hayatında önemli bir yeri olan enerji, gelecek dönemlerde de temel ihtiyaçlar arasında yer almaya devam edecektir. İnsanoğlunun kendisini tanımasıyla birlikte iş yapabilme kabiliyetinde ihtiyaç duyduğu enerji, enerji kaynaklarının keşfedilmesiyle ayrı bir önem kazanmıştır. Gelişen teknoloji ve yeni keşiflerle birlikte Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiş olan insanoğlu, böylelikle üretimde makineleşmeye geçilmesini sağlamış ve kas gücü yerini büyük oranda makinelere bırakmıştır. Artan makineleşmeyle birlikte, sanayinin temel girdilerden biri haline gelen enerji kaynaklarına ihtiyaç duyulmaya başlanmış ve enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması, enerji kaynaklarının önemini ayrı bir boyuta taşımıştır.

Gelişmişliğin temel göstergelerinden birisi olan endüstrileşme, güçlü olabilmeye ve gücü elde tutabilmeye yönelik adımlar atan ekonomiler için büyük önem taşımaktadır. Daha açık bir ifadeyle; ekonomiler için endüstrileşme düzeyi gelişmişliği, gelişmişliğin düzeyi de gücün miktarı anlamına gelmektedir.

Devletler temel olarak güvenliklerini sağlayabilmek amacıyla güce ihtiyaç duymaktadırlar. Gücün ekonomik, askeri, siyasi, sosyal, teknolojik unsurları ve bunlar arasındaki karmaşık ilişkiler farklı çalışmalarda ele alınmıştır. Lukes, gücü tanımlayan çalışmaları üç kategoriye ayırmıştır (Özdemir, 2008: 119, Aktaran: Özkan, 2010b: 32). Özellikle realist çalışmaları kapsayan birinci kategorideki çalışmalar, gücü devletlerin diğer devletlerin davranışlarını gözlemlenebilir metot, uygulama ve araçlarla yönlendirme çabaları bağlamında tanımlamaktadır (Özkan, 2010b: 32). Liberal ve neo-

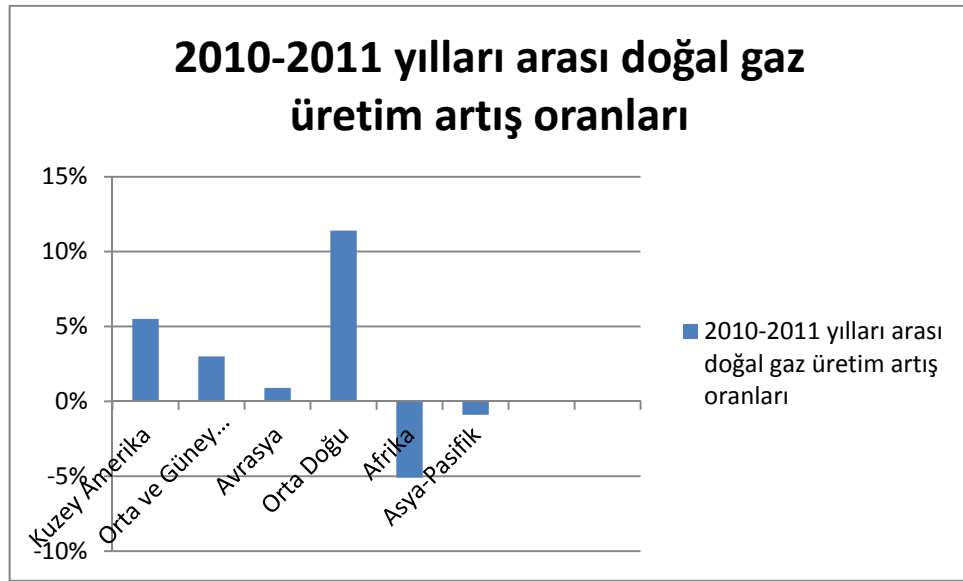
liberal çalışmaları kapsayan ikinci kategorideki çalışmalar ise gücü devletlerin uygun bir sistem ve kurumsal yapı oluşturarak gündemi ve sorunları belirleme ve kontrol etme çabaları bağlamında değerlendirmektedir (Özkan, 2010b: 32). Konstrüktivist ve neo-liberal çalışmaları kapsayan üçüncü kategorideki çalışmalar ise gücü diğer devletlerin birbirlerinin algılamalarını ve tercihlerini şekillendirme çabaları bağlamında değerlendirmektedir (Özkan, 2010b: 32). Kısacası, uluslararası ilişkilerde bir devletin yapamayacağı bir davranışı diğer bir devletin yaptırabilmesi yeteneği olarak tanımlanan güç, devletlerin birbirleri üzerinde etki oluşturabilmek ve yöneten konumunda olabilmek amacıyla ihtiyaç duydukları olgu anlamına gelmektedir.

Geçmiş yıllarda uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin yapmış oldukları çalışmalarda gücün unsurlarıyla ilgili birçok görüş belirtmişlerdir. Kavram gün geçtikçe zenginleşmiş ve yeni boyutlara ulaşmıştır. Günümüzde değişen koşullarla birlikte gücün unsurlarına, belirlenen unsurlara ek olarak, enerji kaynaklarına sahip ya da hâkim olabilme unsuru da böylelikle eklenmiştir. Güçlü bir ekonomik yapıya, askeri kapasiteye, siyasi güce, teknolojik gelişmeye ve sosyal yapıya sahip olabilmenin temeli gelişmişlik ve endüstrileşmeye bağlı olduğu düşünüldüğünde, enerji kavramının yerini, bu güçlü yapıda önemli bir yere koymak gerekmektedir. Kurulan kavram ilişkileri göz önüne alındığında, dünya liderliği ile enerji kaynakları arasında bulunan doğrudan ilişkiyle (Sevim, 2012: 4379) birlikte bir yarış haline dönen enerji kaynaklarına sahip olabilme mücadelesi, sonuç olarak devletlerarası ilişkilerde yeni bir pencere açmaktadır.

Enerji kullanımını farklı boyutlara taşıyan Sanayi Devrimi, dünyada enerji kaynaklarına sahip olabilme mücadelesinin başlangıç noktası olmuş ve enerji kaynaklarına sahip olabilme mücadelesi, tarihte birçok savaşa neden olmuştur. Önceki dönemlerde enerji kaynakları konusunda kömür rezervleri üzerinde başlayan mücadele, 20.yüzyılda yerini petrol mücadelesine bırakmış ve içinde bulunduğumuz 21.yüzyılda ise mücadeleler petrolle birlikte doğal gaz üzerine yoğunlaşmıştır. Sanayi Devrimi sonrası hızlanan sömürgecilik hareketleri, Birinci Dünya Savaşı'nda zengin kömür yataklarına sahip olan Alsas-Louren (Alsace-Lorraine) havzası mücadelesi, Türk Kurtuluş Savaşı sonrasında Musul ve Kerkük'e sahip olabilme mücadelesi, Arap-İsrail Savaşları, Birinci Körfez Krizi, Irak-İran Savaşı, İkinci Körfez Operasyonu gibi önemli olaylar, enerji kaynaklarına hâkim olabilmek amacıyla yapılan mücadelenin sadece bir kısmıdır. Winston Churchill'in bir damla petrolü insan kanından daha değerli görmesi,

devletler için enerjinin önemini ve enerji kaynaklarına sahip olabilmek için yaşanan savaşların nedenini açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

20. yüzyıldan itibaren kömürün birincil enerji kaynakları tüketiminde ilk sıradaki yerini yine yenilenemeyen fosil yakıtlardan birisi olan petrol almıştır. 1973 yılındaki Petrol Krizi dönemi ve sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte doğal gazın kullanımı artmaya başlamış ve petrol kadar olmasa da doğal gaz da birincil enerji kaynakları arasında tercih edilir konuma gelmeye başlamış ve içinde bulunduğumuz 21.yüzyılda da öncelikli olarak tercih edilmeye başlanmıştır. Böylelikle, geride bıraktığımız yüzyılda petrol kaynakları üzerinde yaşanan çekişmeler, günümüzde doğal gaz kaynaklarının zengin olduğu bölgelerde benzer olarak yaşanmaya başlamıştır. Bu bulgular ışığında, artan hızlı tüketimle doğru orantılı olarak, doğal gaza olan talebin daha da artacağı ve ilerleyen yıllarda doğal gazın en az petrol kadar önemli bir enerji kaynağı olacağını söylemek mümkündür.

Grafik 1. 3: Doğal Gaz Üretim Artış Oranları

Kaynak: BP, 2012.

Enerji kaynakları dünyamız coğrafyasına eşit olarak dağılmamıştır. Petrol kaynaklarının dünya üzerindeki dağılımına nazaran, farklı coğrafya olarak daha geniş alanlara yayılmış olan doğal gaz kaynakları, petrol kaynaklarına ulaşım bakımından daha avantajlı olmaktadır. Fakat petrol ve doğal gaz rezervlerinin ve talebinin coğrafi dağılımının uluslararası sisteme farklı yansımaları vardır (Özkan, 2010a: 24). Enerji kaynaklarına sahip olmak, enerji kaynaklarına sahip olan bölgelere yakınlık, enerji

kaynaklarının taşınmasında kullanılan güzergâhlara yakınlık ve bu bağlamda yaygın olarak doğal gaz ve petrol gibi birincil enerji kaynaklarının taşınmasında kullanılan boru hatlarının güzergâhlarına yakınlık, uluslararası sistemdeki coğrafi dağılımın yansımalarının etkilerindendir. Örneğin, Ortadoğu ve Avrasya bölgeleri, dünya toplam petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %70'ine sahip olmaları nedeniyle jeostratejik ve jeopolitik olarak önem kazanırken, Türkiye gibi genel olarak birincil enerji kaynaklarının taşınmasında yaygın olarak kullanılan var olan veya proje halindeki boru hatlarının geçiş güzergâhlarında ya da güzergâhlara yakın olan bölgeler –ülkeler-, rezerv sahibi bölgeler –ülkeler- kadar olmasa da jeostratejik ve jeopolitik olarak önem kazanmaktadır. Diğer yandan, esas tüketiciler olan batıda Avrupa Birliği üye ülkeleri ve ABD, doğuda Çin, Japonya ve Hindistan ise rezervler açısından nispeten fakir oldukları için bağımlı hale gelmişlerdir (Özkan, 2010a: 24). Bu bağlamda, Avrupa Birliği üye ülkeleri, ABD, Çin, Japonya ve Hindistan'ın birincil enerji kaynaklarına olan bağımlılığı ve bu yönde izlemiş oldukları politikalar, petrol ve doğal gaz rezervlerinin ve talebinin coğrafi olarak uluslararası sisteme farklı yansımalarının bir sonucu olduğunu kabul etmek mümkündür.

Ekonomilerin uluslararası sistemde güçlü olabilmeleri için gerekli olan unsurların arasında endüstrileşme seviyesi ve dolayısıyla enerji kaynakları en temelde bulunması gereken unsurlardır. Çünkü dünya enerji ihtiyacının artması ile birlikte enerji kaynakları üzerindeki rekabetin şiddetle artmış olması, enerji üreticilerinin enerjiyi uluslararası sistemde güç birimi olarak kullanmaya başlamasına neden olmaktadır (Triantaphyllou, 2007: 290). Dolayısıyla enerji kaynakları, devletlerin uluslararası sistemdeki konumunda kazanılan önemi ya da önemsizliğini belirleyen en önemli faktörlerden birisidir.

Devletler için uluslararası sistemde bulundukları konum çok büyük önem taşımaktadır. 1950-1960'lı yılların en önde gelen realist düşünürlerinden Hans Joachim Morgenthau'ya göre de uluslar kendi politikalarını ya "*status quo*"yu korumak, ya devletin gelişmesini sağlamak, ya da prestij elde etmek için gerçekleştirmektedirler (Griffiths, Roach ve Salamon, 2011: 52). Bu bağlamda, devletlerin konumları nüfus ve toprak büyüklüğü, kaynak donanımı, ekonomik olanaklar, askeri güç, siyasi istikrar ve siyasi yetenekler unsurlarının birleşiminin yarattığı sonuca bağlıdır (Waltz, 2010: 10). Böylelikle, Morgenthau'nun uluslararası alanda tek gerçek şey olarak belirttiği güce

sahip olabilmek amacıyla mücadele veren devletler için, günümüzde ihtiyaçtan öte bağımlılık haline gelen enerji kaynakları, çıkarlarla bağlantılı olarak önemli olmaktadır. Sonuç olarak gücün belirlenmesinde temel unsurlar arasında sayılması gereken enerji kaynaklarıyla birlikte Morgenthau'nun belirttiği gibi ulusal gücün belirlenmesinde, tanımlanmasında ve ölçülmesinde, coğrafya, doğal kaynaklar, sinai kapasite, askeri kapasite (teknoloji, liderlik, asker sayısı ve kalitesi), nüfus, ulusal karakterler, ulusal ahlak, diplomasinin niteliği ve hükümetin niteliği temel unsurlar olarak sayılmalıdır (Çelikpala, 2007: 66).

1.4.1. Güvenlik Kavramının Önemi

Devletler sahip uluslararası sistemdeki konumlarını koruyabilmek, geliştirebilmek ya da lider olabilmek amacıyla güce ihtiyaç duymaktadırlar. Kelime anlamının kökeni Latince “*se*” (olmaksızın) ve “*cura*” (endişe) kelimelerinin birleşmesinden oluşan “*securitas*” kelimesinden türemiş olan güvenlik kavramı, nesnel olarak kazanılmış değerlere yönelik tehditlerin olmayışı öznel olarak söz konusu değerlerin saldırıya uğrayabilirliği konusunda korkunun olmayışını ifade etmektedir (Yapıcı, 2011: 85). Geleneksel olarak birçok yazar güvenliğin tartışılabilir bir kavram olduğunda hem fikirdir, fakat büyük ölçüde askeri açıdan tanımlanan ulusal güvenlik tarihsel olarak literatüre hâkim olmuştur (Baylis, 2007: 73). Özellikle, Soğuk Savaş yıllarında görüşleri yaygın olarak kabul görmüş olan siyasal realist düşünürler, uluslararası ilişkiler yaklaşımı güvenlik konusunu ele alırken askeri güç kavramına vurgu yapmışlardır. Bu bağlamda realist düşünürler göre askeri güç kullanımı gerektiren durumları güvenlik sorunu, askeri güç gerektirmeyen sorunları da siyasal sorun olarak tanımlamaktadırlar. Dolayısıyla güvenlik kavramı Soğuk Savaş döneminde siyasal realist düşünceyi savunan düşünürlerin çalışmalarında askeri güç kullanımıyla neredeyse eş değer görülmüş ve bu kavramlar birbirleri yerine de kullanılmıştır.⁷

Soğuk Savaş döneminin etkisinin bir süre daha görüldüğü Soğuk Savaş sonrası dönemde de, devletler için güvenlik kavramının temel ilgi alanı, devletlerin kendilerine yönelik tehditlerle mücadele etmek için geliştirmeleri gereken askeri imkân ve kabiliyetler üzerine eğilimleridir (Baylis, 2007: 73). Fakat son zamanlarda, bu güvenlik anlayışı eleştirilmiş ve birçok uluslararası ilişkiler uzmanı, ulusal güvenlik anlayışını diğer meseleleri de kapsayacak şekilde genişleterek, genişletilmiş bir güvenlik kavramı

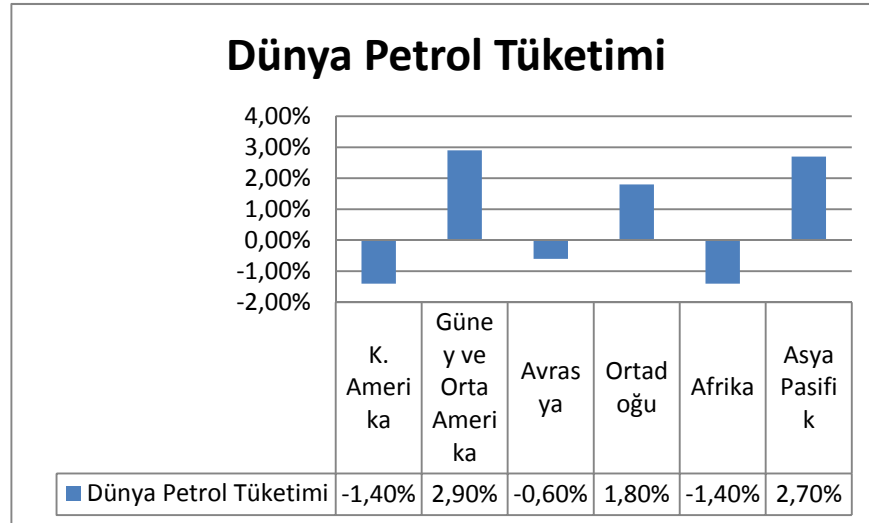
⁷ Bk. (Eralp, 2009: 108-110).

önerisinde bulunmuşlardır. Çünkü “*güvenlik*” kavramı; devletlerin, toplumların, grupların ve bireylerin varlıklarını koruma ve sürdürme yolundaki faaliyetleri ve bunları tehdit eden unsurların bertaraf edilmesine yönelik algıları, araçları, uygulamaları ve politikaları kapsamakta, konjonktürün dinamiklerine göre de her seferinde yeniden şekillenmektedir (Dedeoğlu, 2004: 2). Örneğin, Barry Buzan, siyasi, ekonomik, sosyal, çevresel ve askeri boyutları analizine dâhil etmiş ve güvenliği daha geniş bir uluslararası çerçevede farklı bir biçimde tanımlamıştır (Baylis, 2007: 73).

Sonuç olarak, uluslararası ilişkiler akademisyenlerinin çalışmalarında da görüldüğü üzere, devletlerin güvenlik kavramı algısı ve tanımlaması uluslararası ilişkiler konjonktürünün değişimiyle birlikte değişmeye ve daha geniş bir çerçevede tanımlanmaktadır. Devletlerin güvenliğiyle sahip oldukları güç kapasitesi arasında doğru orantılı ilişki bulunmakta ve böylelikle, devletlerin gücün elde edilebilmesi ya da mevcut gücün elde tutulabilmesi için gerekli temel unsurlardan birisi olan enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlamaları gerekmektedir.

1.4.2. Dünya Fosil Enerji Kaynakları Tüketimi

Enerji kaynaklarına olan talebin artışı doğrudan, rezerv sahibi ülkelerin enerji arzının miktarını etkilemektedir. Enerji kaynaklarına sahip olan fakat iç tüketim sonrasında geriye kalan enerji kaynaklarının tüketim fazlası haline gelmesiyle birlikte enerji ihracatına yönelen ekonomilerle, enerji kaynakları bakımından yetersiz rezervlere sahip olan -enerji kaynağı rezervi olmayan- ve enerji tüketimi fazla olan ekonomilerin talepleri doğrultusunda enerji ticareti gerçekleştirmektedirler. Ticari madde olarak kullanılan enerji kaynaklarının miktarındaki ayarlamalar taraflar arz-talep uyumu çerçevesinde yapılabilmektedir.

Grafik 1. 4: Dünya Petrol Tüketimi

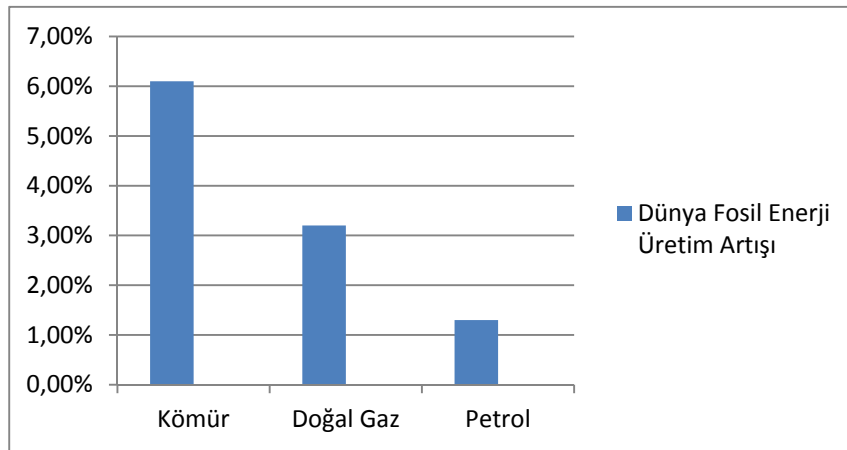
Kaynak: BP, 2012.

2010-2011 yılları arasında da fosil enerji kaynakları başta olmak üzere, fosil enerji üretimi, dünya fosil enerji tüketimine paralel oranda artış göstermiştir. En önemli fosil yakıt olan petrol açısından bakıldığında, 2010-2011 yılları arasında varil bazında dünya petrolündeki üretim artışı %1,3'tür (BP, 2012: 8). Petrol üretimini en fazla arttıran ülke %16'lık artışla Kolombiya'dır. Bölge bazında bakıldığında ise dünyanın en zengin petrol rezervlerine sahip bölgesi Orta doğu'da petrol üretimi yaklaşık olarak %9,3 artmıştır (BP, 2012: 8). Dünya petrol üretimindeki artışla birlikte, dünya petrol tüketiminde %2,9 artış olmuştur (BP, 2012: 9). Ülke bazında bakıldığında petrol tüketiminin en fazla artış göstermiş olduğu ülke %22,8'lik artışla Beyaz Rusya'dır (BP, 2012: 9). Bölge bazında bakıldığında ise petrol tüketiminin en fazla artış yaşanmış olduğu bölge %5,6'lık bir artışla Eski Sovyetler Birliği coğrafyasında gerçekleşmiştir (BP, 2012: 9). Dünya petrol tüketiminin hızlı bir şekilde artış göstermesine paralel olarak, petrol üretimi de artış göstermiş ve dolayısıyla petrol rafinerilerinin de kapasitelerinde de değişimler meydana gelmiştir. Rafineri kapasitesi olarak bakıldığında en fazla %3,9'luk artış -Orta doğu ülkeleri dışında bırakıldığında- Afrika bölgesinde meydana gelmiştir. Ülke bazında rafineri kapasitesini en fazla arttıran ülke ise %13,2'lik bir artışla Yunanistan'da yaşanmıştır (BP, 2012: 16).

Dünya petrol üretiminin ve tüketiminin artışı rafineri kapasitelerinin artışı etkilemekle birlikte dünya petrol ithalatı ve ihracatını etkilemektedir. Bu bağlamda, yaşanan artışlarla birlikte dünya petrol ihracatı ve ithalatında %2 oranında artış

meydana gelmiştir. (BP, 2012: 18). Ülke bazında ise en fazla petrol ithalatını arttıran ülke ise, enerji kavramıyla özdeşleşmeye başlayacak olan Amerika'dır. Amerika petrol ithalatını bir önceki yıla göre yaklaşık olarak %19,4 arttırmıştır (BP, 2012: 18). İstatistiklerden de görüldüğü üzere dünya petrol üretimi ve tüketimi giderek artmakta ve aynı zamanda üretim ve tüketimdeki artış ithalat ve ihracatı da etkilemektedir.

Günümüzde yenilenemeyen enerji kaynakları arasında ikinci sırada gösterilen doğal gazın artan taleplerle doğru orantılı olarak toplam dünya üretimi de yaklaşık %3,2 artmıştır.⁸ Dünya doğal gaz üretiminde petrolde olduğu gibi en önemli bölge olan Orta doğu bölgesinde doğal gaz üretimi yaklaşık olarak %11,4 artmıştır.⁹ Doğal gaz üretici ülke bazında incelendiğinde ise üretiminin en fazla artış gösterdiği ülke Peru'dur. Peru'da doğal gaz üretimi aynı yıl içerisinde %56 artış göstermiştir.¹⁰ Peru'da yaşanan doğal gaz başta olmak üzere petrol üretimindeki artış son dönemlerde ülkede yeni keşfedilen ve üretimine gerçekleştirilen enerji kaynaklarına bağlı olarak artış göstermektedir. Yeni rezervlerin keşfiyle birlikte Peru yönetiminin izlemiş olduğu politikalarla kapsamında ülkeye uluslararası enerji şirketlerinin yatırımlarının çekilmeye başlaması doğru orantılı olarak ülkede enerji üretimini büyük oranlarda arttırmış ve ülke önemli bir enerji ihracatçısı konumuna gelmiştir. Petrol bakımından ise son iki yılda ülkede 50 milyon varillik bir rezervin keşfedilmesi dünya enerji üretimine ve dolayısıyla tüketimine büyük katkı sağlamıştır (http: 12).

Grafik 1. 5: Dünya Fosil Enerji Üretim Artışı

Kaynak: BP, 2012.

⁸ Bk. (BP, 2012).

⁹ Bk. (BP, 2012).

¹⁰ Bk. (BP, 2012).

Dünya petrol tüketimine paralel şekilde dünya doğal gaz tüketiminde de %2,2'lik bir artış olmuştur.¹¹ En fazla doğal gaz tüketim artışı bölge bazında Orta doğu bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Ülke bazında bakıldığında ise yıllık doğal gaz tüketimindeki en fazla artış %56 oranında Yunanistan'da gerçekleştirilmiştir.¹² Önceki satırlarda açıklanan istatistikler ışığında; ekonomilerin artan enerji ihtiyaçları dolayısıyla yenilenemeyen enerji kaynaklarıyla birlikte diğer enerji kaynaklarının tüketiminde ve üretiminde yaşanan artışlar, enerji kaynaklarının ekonomiler için büyük önem taşıdığının göstergesidir.

Her geçen gün artan dünya nüfusu ve teknolojik gelişmelerin enerji tüketiminin üzerindeki etkisi bilinmektedir. 2040 yılına kadar dünya nüfusunun %21 artacağı öngörülmektedir (King, 2012: 10). Dolayısıyla öngörülen bu artış devletleri büyük ölçüde etkileyecektir. Devletlerin enerji ithalatının ve ihracatının artışı, devletlerin enerji kaynaklarına bağımlı olmasına ve ithal ya da ihraç edilen enerji kaynaklarının da güvenli olarak hedefine ulaştırılması konusunda önlemler alınması gereksinimlerini gündeme gerektirmektedir. Uygulanan enerji politikaları bu noktada ortaya çıkmaktadır

Askeri kapasitenin güç unsuru olarak görüldüğü uluslararası ilişkilerde, enerji kaynaklarının devletlerin güvenliğindeki önemi ise uluslararası ilişkilerde enerji güvenliği kavramının ön plana çıkmasına neden olmaktadır. 21.yüzyılda enerji kaynakları üzerine inşa edilen uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı da enerji güvenliği kavramı üzerine inşa edilmektedir. Kısacası günümüzde güvenlik kavramı ile güç kavramı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır ve var olan bu ilişkinin ışığında, uluslararası ilişkilerde enerji güvenliği kavramının önemli olduğu da anlaşılmaktadır.

1.5. ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİ

Belirtilen önemi nedeniyle, günümüzde siyasal kargaşanın ve sıcak savaşların meydana geldiği bölgeler enerji kaynaklarının yoğun olduğu bölgeler olmaktadır (Bilginoğlu ve Dumrul, 2012: 4394). Söz konusu durumun temel nedeni, enerji kaynaklarının dünya genelindeki dengesiz dağılımıdır. Bu durum, birçok ülkenin enerji konusunda dışa bağımlı olmasına yol açmaktadır (Bilginoğlu ve Dumrul, 2012: 4394).

¹¹ Bk. (BP, 2012).

¹² Bk. (BP, 2012).

Tarih boyunca ve dünya ekonomisindeki küreselleşmenin yaşandığı günümüzde devletlerin ekonomik refahlarını arttırmaya çabalaması nedeniyle devletlerarasında karşılıklı bağımlılık söz konusu olmaktadır. Devletlerarasında var olduğu kesin olarak kabul edilmesi gereken karşılıklı bağımlılık, 21. yüzyılda da devletlerarasındaki enerji ilişkilerinde de kendini göstermektedir. Devletler arasındaki var olan enerji ilişkileri, devletlerin karşılıklı bağımlılığı çerçevesinde enerji güvenliğinin sağlanabilmesi temelinde şekillenmektedir. 1973 yılı Arap-İsrail Savaşı ve 1979 İran Devrimi sonrasında yaşanan petrol krizleri devletlerarasındaki enerji ilişkilerinde karşılıklı bağımlılığın ve enerji güvenliğinin birbiriyle bağlantılı olduğunu kanıtlamaktadır.

Enerji güvenliği sorunu son birkaç yılın önemli gündem maddelerinden birisi olmaktadır (Abdo, 2011: 38). Her geçen gün modernleşen dünyamızda enerji kaynaklarının kullanılmadan insanlık yaşamının sürdürülmesinin zorluğu enerji güvenliği kavramını önemli kılmaktadır (Yergin, 2011: 223). Günümüzde enerji güvenliğinin tanımının belirlenmesi, arzın güvenliği temelinde yapılmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency-IEA), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation of Economic Cooperation and Development-OECD) gibi enerji alanında çalışmalar yapan kuruluşlar enerji güvenliği tanımlamalarında enerji güvenliği kavramını sadece arzın güvenliği bağlamında ele almaktadırlar (Dokuzlar, 2006: 109). Fakat literatür incelendiğinde enerji arz güvenliği kavramının tanımlamalarında da farklılıklar olduğu da gözlenmektedir (Görgülü, 2008: 4). Avrupa Birliği Komisyonu’nca hazırlanan “*Enerji Arz Güvenliği İçin Bir Avrupa Stratejisine Doğru*” başlıklı Yeşil Kitap’ta enerji arz güvenliği; “*Toplumun tümünün iyiliği ve iyi işleyen bir ekonomi için sürdürülebilir gelişme hedefi çerçevesinde bütün tüketiciler için her fiyatta enerji ürünleri pazarına kesintisiz fiziki erişim sağlamak olarak*” tanımlanmaktadır (Görgülü, 2008: 4). Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) ise, enerji arz güvenliğini istikrarlı doğal gaz ve petrol arzı olarak tanımlarken, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomi Komisyonu “*Bir devletin sosyal ve ekonomik gelişmesini sınırlandırılmaması için, enerji tasarrufuna da gereken önem verilerek yeterli miktarda ve uygunlukta enerji arzına ulaşılabilirlik*” olarak tanımlamaktadır (Görgülü, 2008: 4). Temel olarak aktörlerin enerji sorunlarında güvenliği nasıl sağlayabilecekleri konusuna dikkat çeken enerji güvenliği kavramı, Gavdat Bahgat’a göre enerji kaynaklarının ve enerji arzının çeşitliliği temelinde, enerji arzının uygun fiyatlarla kesintisiz olarak

sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Balaban, 2007: 12). David A. Deese de, enerji güvenliğini ulusal algılayışa bağlı olarak, geleneksel kaynakların da dâhil edildiği yeterli enerji arzı ve ödenebilir fiyat olarak tanımlamaktadır (Uğurlu, 2009: 109). Birçok kurum, kuruluş ve önemli kişilerin farklı yollarla tanımlamış oldukları enerji güvenliği kavramı üzerinde uzlaşılmış ortak nokta, enerji akışının kesintisiz olarak devam etmesi ve enerji kaynaklarının birim fiyatlarının ödenebilir düzeyde makul olmasıdır.

Enerji kaynaklarının birim fiyatlarının makul olarak tanımlanmasında bir takım anlam karışıklıkları yaşanmaktadır. Makul birim fiyatı tanımlamasıyla kastedilen kavram ucuz enerji fiyatları mı yoksa enerji kaynaklarına kolay erişim mi demek istendiği hakkında bir takım soru işaretleri oluşmaktadır. Bu noktada enerji kaynaklarının birim fiyatlarının makul ve mantıklı seviyelerde olması gerekliliği ile anlatılmak istenen düşünce fiyatların ucuzluğu ve enerji kaynaklarına kolay erişim sağlanmasıyla (Abdo, 2011: 40) anlatılmak istenen birim fiyatın ödenebilir olmasıdır. Çünkü enerji birim fiyatının ödenebilir olmaması durumunda olağan sosyal ve ekonomik faaliyetler durma noktasına gelebilir ve piyasalar işlerliklerini yitirebilir (Uğurlu, 2009: 108), bu durumun tersi bir oluşum da piyasayı doyum noktasına ulaştırabilmekte ve kıt kaynakların kullanımının fazla olması var olan rezervleri de etkilemektedir. Böyle bir durumun yaşanmaması için fiyatların makul olması, enerji birim fiyatlarının ödenebilir ve enerjinin kullanılacağı ekonominin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar kesintisiz olması gerekliliği anlatılmaktadır.

Enerji güvenliği kavramının açıklanması sırasında sürekli olarak petrol ve doğal gaz temelli tanımlamalar yapıldığı görülmektedir. Genel olarak 1973 ve 1979 krizleri sonrasında dile getirilmeye başlayan kavram ağırlıklı olarak petrol rezervleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Geçmişte yaşanan petrol krizleri, petrol ihracatçısı ülkelerin petrolü uluslararası ilişkilerde silah olarak kullanmaya başlaması, petrol arzındaki yaşanan dengesizlikler, sık yaşanan fiyat değişimleri ve petrol piyasasında etkili bir mekanizma olması düşüncesiyle kurulan OPEC'in işlevini tam olarak yerine getirememesi gibi nedenler bu konuya önem verilmesinde etkili olmuştur.

Petrolün kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte azalan kömür kullanımı, son yıllardaki artan çevre bilinciyle birlikte büyük çevre kirliliklerine sebebiyet vermesi nedeniyle yerini doğal gaz kullanımına bırakmaya başlamıştır. Bu bağlamda önceki

zamanlarda petrol kaynaklarının güvenliği odaklı tanımlanan enerji güvenliği kavramı, doğal gazla olan talebin artış göstermesiyle birlikte günümüzde, petrol ve doğal gaz başta olmak üzere kömür ve alternatif enerji kaynakları olarak görülen yenilenebilir enerji kaynaklarını, tüketilen enerji kaynaklarının çevreye etkileri, kaynak yönetimi gibi unsurları da kapsamına alacak şekilde genişletilerek tanımlanmaya başlamıştır. Ayrıca enerji politikaları tartışmalarında yeni yeni dillendirilmeye başlanan enerji güvenliği kavramının ulusaltı, ulusal, bölgesel ve dünya enerji sektörünü kapsayan bir yapısı bulunmaktadır.

Enerji güvenliği kavramı çok geniş kapsamlı olarak tanımlanabilmektedir, fakat şu ana kadar yapılan enerji güvenliği tanımlamalarında, enerji güvenliğinin çevre etkilerine yer verilmemiş olmasının yanında, Dese gibi araştırmacıların da enerji politikaları ile çevre politikalarının uyumlu olması görüşüne yer vermemiş olmaları, arz güvenliği algısıyla sınırlı kalan enerji güvenliği tartışmalarının en büyük eksikliklerinden bir tanesidir (Uğurlu, 2009: 142). Çünkü özellikle fosil enerji kaynakları çevre üzerinde fazla düzeyde birtakım kirlетici etkilere sahiptirler. Bu nedenle artan çevre bilinciyle birlikte enerji kaynaklarının kullanımı sırasında oluşabilecek çevre sorunlarına da çalışmalarda yer verilmesi bir gereklilik olmalıdır. Fosil enerji kaynakları başta olmak üzere, çıkarım, taşınma ve kullanım sırasında oluşabilecek çevre felaketlerinin enerji güvenliği üzerinde etkilerinin bulunması bu gerekliliği güçlendiren bir neden olmaktadır. Kısacası enerji güvenliği kavramı sadece petrol kaynakları üzerine ve enerji arzı üzerine yoğunlaşan bir kavram değildir. Ulusaltı, ulusal, bölgesel ve küresel enerji sektörünü kapsayan enerji güvenliği kavramı günümüzde enerji arz güvenliği olarak tanımlanmasına karşın, arz kaynakları çeşitlendirilmiş, güvenilir, temiz ve kullanılacağı ekonominin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar kesintisiz enerjinin uygun fiyatlarda temin edilmesidir (Dokuzlar, 2006: 32). Enerji güvenliği, kaynakların var olup olmadığı ya da kullanılıp kullanılmadığı ile başlamaktadır. Olmayan rezerv için ve kullanılamayan enerji kaynağı için güvenlik kaygısı yaşamamanın gereğı olmamaktadır (Dokuzlar, 2006: 33).

Enerji kaynakları bakımından zengin rezervlere sahip olan bölgeler bir takım problemlerle karşı karşıyadırlar. Enerji kaynaklarının ticaretinden elde edilen gelirlerin artış göstermesi bu problemlerin yaşanmasında etkili olmuştur. Örneğin 1970’li yıllarda Kuzey Denizi’nde doğal gazın keşfedilmesi sonrasında doğal gaz ihracatından elde

edilen gelirler Hollanda ekonomisinde durgunluğa neden olmuştur. Aynı dönemde ortaya atılan “*Hollandalı Hastalığı*” terimi, Hollanda ekonomisinde doğal gaz ihracatı sonrası gelirlerin ekonomisinde yarattığı durgunlukla birlikte kullanılmaya başlanmış ve günümüzde de benzer durumlar için “*bolluk ikilemi*”, “*kusurlu zenginlik*”, “*ekonomik hazımsızlık*” gibi terimlerle birlikte kullanılmaktadır (Dokuzlar, 2006: 44-45). Bolluk ikileminin, OPEC ülkelerince petrolün millileştirilmesi girişimleri gibi küresel krize neden olabilecek hatalı politikaların izlenmesinin önüne geçilebilmesi enerji kaynaklarına sahip olan ekonomilerin sağlıklı politikalar izlemeleri gerekmektedir.

Enerji kaynaklarına sahip olmanın getirdiği ikinci bir problem, genel olarak bu ülkelerin anti-demokratik bir oluşuma sahip olabilmeleridir. Bu konuda günümüzde Nijerya önemli bir örnek olmaktadır. Zengin petrol rezervine sahip olan Nijerya günümüzde anti-demokratik bir yapının yanında bölünmüşlikle mücadele etmektedir.¹³ Anti-demokratik oluşumların var olduğu ve kabileler arası çatışmaların yaşandığı ülkede bu çatışmalarda en büyük etken petrol gelirlerinin paylaşılamamasıdır. Anti-demokratik oluşumlar da büyük oranda enerji güvenliğini etkilemektedir. Sağlıklı bir içyapıya sahip olmayan ve karışıklıklarla mücadele veren üretici ekonomilerin, enerji kaynaklarını sağlıklı üretimi etkilenmekte ve üretimde düşüşlerde yaşanabilmektedir. Örneğin Nijerya ülkede yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle enerji kaynakları üretimindeki altyapı yatırımlarını yeterli oranda yapamamaktadır ve bu durum ülkede üretimin istenilen seviyelere ulaşamamasına neden olmaktadır. Ayrıca demokratik yapıya sahip olmayan Nijerya’da ve diğer anti-demokratik ortamın olduğu enerji tedarikçisi ekonomilerde enerji üretim tesislerine, enerji iletim hatlarına yönelik gerçekleştirilen terörist saldırılar yaygın olarak görülmektedir. Nijerya’da üretim tesislerine yönelik saldırılar ve ülkede yaşanan iç çatışmalar sonucu büyük zarar gören Royal Dutch Shell şirketi 2003 yılında ülkedeki petrol üretimini durdurmuştur (Winstone, 2007: 20). Dünyanın en büyük petrol şirketlerinden birisi olan Shell’in petrol Nijerya’daki petrol üretimini durdurmuş olması ve Nijerya petrol üretiminin düşüş yaşanması, ülkede gerçekleştirilen terörist saldırıların ve yaşanan iç karışıklıkların enerji güvenliğini doğrudan etkilediğinin ve enerji iletimine engel olduğunun bir kanıtıdır. Özetle günümüzde anti-demokratik yapıya sahip olan Nijerya’da da benzer durumdaki diğer ülkelerde olduğu gibi, enerji üretiminde yaşanan

¹³ Bk. (Roskin: 2009).

yetersizliklerden kaynaklı sıkıntılar, ülkenin enerji üretimi etkilemekte ve enerji kullanıcısı ekonomilere yeterli oranda enerji iletilmesine neden olmaktadır. Güçlü bir siyasi yapıya ulaşma yönünde izlenecek olan politikaların belirlenmesi, belirlenen politikaların sistemli olarak uygulanması sonucu sağlanabilecek olan iç huzur ortamı, enerji üretimini ve iletimini de doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, enerji kaynaklarına sahip olmakla birlikte enerji kaynaklarına sahip olmanın getirdiği sorumlulukları da üstlenmek enerji sağlayıcısı olan ekonomilerin en büyük sorumluluğudur.

Enerji kaynaklarına sahip olan ekonomilerin enerji üretimi ve taşınması gibi süreçlerde oluşabilecek çevre önlemlerine de önlem almaları gerekmektedir. Çernobil nükleer santrali kazası ve Meksika Körfezi'nde yaşanan petrol sızıntısının neden olduğu çevre felaketleri bu durumun en önemli örneklerindendir. Özellikle günümüzde dâhil Türkiye'nin Karadeniz sahilinde günümüzde de etkileri görülen Çernobil nükleer santrali kazası nükleer enerjiye olan güvenin sarsılmasını etkileyen en temel olaylardan bir tanesidir. Sonuçta bir enerji kaynağının üretimi ve taşınması sırasında yaşanabilecek çevre felaketleri ilk olarak sözü geçen enerji kaynağına olan güveni zedelemekte ve ayrıca üretimi etkilemesi dolayısıyla da iletimi de etkilemektedir. Bu bağlamda enerji üreticisi ekonomiler, enerji kaynaklarının üretimi ve taşınması sırasında oluşabilecek çevre felaketlerinin önlenmesine yönelik politikalar izlemekle de yükümlüdürler.

Enerji ihraç eden ülkelerin enerji güvenliğinin sağlanması konusunda yaşamış oldukları diğer bir problem, enerji iletimi sırasında, enerji iletim yollarının güvenli olarak seçilememesi ve güvenli bölgeler üzerinden seçilen iletim yollarının enerji akışı için güvenliğinin denetlenmesidir. Bu sorunlar ağırlıklı olarak boru hatları vasıtasıyla taşınmakta olan fosil enerji kaynaklarında boru hatları taşımacılığı sırasında yaygın olarak görülen sıkıntılardan en önemlileridir. Güvenli olarak seçilmeyen taşıma yollarında yaşanabilecek saldırılar enerji akışını önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin Orta Doğu'da petrol boru hatlarına düzenlenen saldırılar ve Rusya Federasyonu'nun Çeçenistan bölgesinde doğal gaz boru hatlarına düzenlenen saldırılar enerji akışını olumsuz yönde etkilemektedir.

Deniz yolu ve kara yolu vasıtasıyla enerji iletiminin yapılması sırasında taşıma güzergâhlarının güvensiz bölgelerden geçirilmesi de aynı şekilde enerji akışının güvenli olarak sağlanmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle enerji ihracatı yapan

ekonomilerin güvenli taşıma güzergâhları kullanmak ve kullanılan güzergâhların güvenliğini sağlamak yönünde politikalar izlemeleri gerekmektedir. Çünkü enerji iletim güzergâhlarının güvensizliği enerji akışının kesintisiz olarak sağlanmasını olumsuz yönde etkilemesinin yanın da enerji ithal eden ekonomilerin güvensiz güzergâhlardan sağlanan enerjiye karşı olumsuz bakış açısı enerji ihraç eden ülkenin de ekonomisinde olumsuzluklara neden olabilecektir.

Enerji ihraç eden ekonomilerin enerji akışının kesintisiz olarak sağlanmasında sıkıntı yaratan diğer bir durum, üçüncü ülkelerden geçen boru hatlarından yapılan hırsızlıklardır. Genel olarak boru hatlarının güvenlik zafiyetlerinden kaynaklanan ve beslemeli boru hatlarında¹⁴ yaşanan bu durum, hem enerji kullanıcısı ekonomilere yeterli olarak enerji iletilmemesine hem de enerji akışına zarar vermesinin yanında enerji ihraç eden ekonomilerde maddi ve manevi olarak sıkıntılara neden olmaktadır (Omonbude, 2009: 130). Eksik iletim sonrasında ihracatçı ekonomide yaşanacak olan ekonomik kaybın yanında enerji kullanıcısı olan ithalatçı ekonomilerin var olan nakil hatlarına olan güveninin azalmasına ve aynı bölgeden gerçekleştirilen enerji ticaretinin gözden geçirilmesine neden olacaktır. İthalatçı-İhracatçı ekonomilerinin karşılıklı güvenilirlik ve risk paylaşımı esasına dayanan ilişkilerin (Finon, 2011: 55) ve güvenirliliğin devamı amacıyla, enerji ithalatçısı olan ekonomilerin yeni enerji akışını daha güvenli olan bölgelerden sağlanması yönünde politikalar izlemeye başlaması enerji ihracatçısı olan ekonomiyi olumsuz yönde etkileyecektir. Örneğin Avrupa'ya giden Rus doğal gazının doğal gaz boru hatlarının %80'i Ukrayna üzerinden beslemeli boru hatları vasıtasıyla iletilmektedir. 1 Ocak 2009 tarihinde Ukrayna doğal gazını kesmesinin ardından Rusya, Ukrayna'nın ülkeden geçen nakil hatlarından günde 65 milyon m³ 'e yakın bir miktarı çaldığını ve yapılacak olan denetimlere karşı çıktığını ayrıca Avrupa'ya giden doğal gaz vanalarını kapattığını açıklaması krize neden olmuştur ([http: 13](http://13)). Yapılan kesintilerin temelinde siyasi nedenlerde olmasına rağmen, resmi olarak ifade edildiğine göre boru hatlarından yapılan hırsızlık sonucu vanaların kapatılması, enerji akışı kesilen Avrupa Birliği'nin bölgeden gelen enerjiye karşı güvensizliğine

¹⁴ Ülkeler arasında inşa edilen boru hatları bazı zamanlarda diğer üçüncü ülkelerden geçmektedir. Geçiş ülkesi olarak adlandırılan boru hatlarının geçiş güzergâhı üzerinde bulunan ülkelerden geçirilen boru hatları "transit geçiş boru hatları" ve "beslemeli boru hatları" olmak üzere farklı şekillerde inşa edilmektedir. Eğer bir boru hattı direk olarak üçüncü ülkelerden transit olarak geçiyorsa transit geçiş boru hattı, eğer geçiş sırasında herhangi bir dağıtım ya da besleme işlemine tabi tutuluyor ise beslemeli boru hatları olarak adlandırılmaktadır.

neden olmuştur. Sonuçta yaşanan bu durum Ukrayna ve Avrupa Birliği'ni öncelikle enerji arz güvenliği bakımından, tedarikçi ülke olan Rusya Federasyonu'nu da ekonomik olarak olumsuz yönde etkilemiştir.

Anlaşıldığı üzere, ekonomik ve teknolojik gelişmeler sonucunda artan enerji ithalatı bağımlılığına (Golusin, Ivanovic, Domazed, Dodic ve Vucurovic, 2011: 1) paralel olarak önem kazanan enerji nakil hatlarında yaşanabilecek olan sıkıntıların enerji akışını kesintiye uğratması dolayısıyla enerji güvenliğini de olumsuz yönde etkilemektedir. Enerji güvenliğinin sağlanması yönünde politikalar belirleyen enerji ihracatçılarının, enerji nakil güzergâhlarının güvenliğinin sağlanması yönünde politikaları belirlemek ve bu politikaları uygulama sorumlulukları bulunmaktadır.

1.5.1 Enerji Kaynaklarının Çeşitlendirilmesi

Enerji güvenliğinin sağlanmasında, enerji ithal eden ülkeler açısından enerji güvenliğinin sağlanmasında sıkıntı yaratan bir takım problemler bulunmaktadır. Günümüzde de enerji arz güvenliği odaklı enerji güvenliği kavramı tanımlamalarına ağırlık verilmesi, enerji güvenliğinin sağlanmasında enerji arz güvenliğinin önemli bir yeri olduğunun kanıtıdır. Öncelikle enerji kullanıcısı ve ithalatçısı olan ekonomilerin yapmış oldukları enerji ithalatı dolayısıyla, enerji ihracatçısı olan bölgelere ve ekonomilere bağımlılıkları bulunmaktadır. 1973 ve 1979 yıllarında yaşanan petrol krizi sonrası enerji temininde yaşanan sıkıntıların ve ekonomik travmaların (Hoogeveen ve Perlot, 2007: 488) yanı sıra Rusya'nın 2006 ve 2009 yıllarında Ukrayna'nın doğal gazını kesmesiyle birlikte, Rus doğal gazına bağımlı olan Avrupa Birliği belirtilen dönemlerde yaşamış olduğu sıkıntılar enerji kaynaklarına olan bağımlılığın bir kanıtıdır. Enerji kaynaklarına olan bağımlılığın yaratabileceği sorunların yanında, tek bir enerji kaynağı kullanıcısı olan ve aynı bölgeden ithal edilen bir tek enerji kaynağına olan bağımlılığın yaratacağı sıkıntılar çok daha büyük düzeyde olabilmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı konusunda çalışmalar yapılması ve enerji tüketiminde yenilenebilir enerji kaynaklarına da yer vermeye başlanması enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi konusunda bir adım olabileceği gibi, enerji kullanıcı ekonomilerin enerji kaynağı ithalatına bağımlılıklarını azaltmalarına yardımcı olacaktır. Tek bir enerji kaynağına bağımlılığın yaratacağı sıkıntılar dolayısıyla enerji kullanıcısı olan

ekonomiler kullanmış oldukları enerji kaynakları çeşitlendirmek yönünde politikalar izlemektedirler.

Kaynak çeşitlendirilmesi, enerji kaynakları arasındaki çeşitlendirme ve kaynak sağlanan bölgelerin çeşitlendirilmesi olarak iki eksenle ele alınabilir (Uğurlu, 2009: 110-111). 1973 ve 1979 yıllarında yaşanan petrol krizleri sonrasında doğal gazın alternatif enerji kaynağı olarak enerji kullanıcı ekonomiler tarafından ithal edilmeye başlanması ve doğal gazın talebinde artış göstermesi enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine örnek olarak gösterilebilmektedir. Günümüzde en çok talep edilen enerji kaynağı olan petrolün yerini alamasa da alternatif olarak görülen doğal gazı yönelim, benzer durumların yaşanması halinde ikinci bir yol olarak ihtiyaçları bir nebze de olsa karşılayabileceğinden enerji kaynaklarının ithalatında izlenebilecek kaynak çeşitliliği politikaların önemi bir yönü olmaktadır. İthal edilen enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesinin ikinci bir yönü enerji ithal edilen bölgelerin çeşitlendirilmesidir. Jeopolitik stres altındaki enerji tüketicisi ekonominin enerji kaynaklarını sınırlı bir bölgeden ya da tedarikçiden ithal etmesi (Sohn, 2008: 195), tedarik edilen bölgede ya da ekonomide yaşanabilecek herhangi bir sıkıntı durumu enerji akışını olumsuz etkileyebilecektir. Bu bağlamda yaşanabilecek olumsuz durumlara önlem olarak, enerji akışının kesintisiz sağlanabildiği alternatif bölgeler veya ekonomilerden tedarik edilmesi, maruz kalınan enerji kaybının telafi edilmesi enerji akışının kesintisiz olarak sağlanmasını olanaklı kılmaktadır. Genel olarak Rus doğal gazına bağımlı olan Avrupa Birliği'nin diğer enerji kaynağına sahip olan bölgelere yönelik enerji politikaları izlemesi, Türkiye'nin İran doğal gazına alternatif olarak Rusya doğal gazını ithal etmesi enerji arz güvenliğinin sağlanmasında enerji ithal edilen bölgelerin çeşitlendirme politikalarının izlenmesinin olumlu bir sonucudur.

1.5.2. Enerji Kaynaklarının Dağılımı ve Paylaşımı Sorunu

Enerji güvenliğini ve dolayısıyla enerji arz güvenliğini olumsuz yönde doğrudan etkileyen en önemli sorun, günümüzde de sıklıkla yaşanır hale gelmeye başlayan, enerji kaynaklarının dağılımı ve paylaşım sorunudur. Enerji kaynakları dünya coğrafyasında tüm bölgelere eşit olarak dağılmamıştır. Kimi bölgelerde zengin olarak var olan enerji kaynakları kimi bölgelerde hiç bulunmamakta bazı bölgelerde ise tükenme noktasına gelmektedir. Yaşanan teknolojik gelişmeler, nüfus artışı ve benzeri faktörlerin etkisi

sonucunda artan enerji tüketimi, her geçen yıl büyüyen dünya ekonomisinde önemli bir konumda olmayı hedefleyen devletleri enerji ihtiyaçlarını güvence almak için farklı coğrafyalarda var olan enerji kaynaklarına yönelmektedir. Devletleri farklı coğrafyalarda var olan enerji kaynaklarına yönlendiren amaç sadece kendi enerji ihtiyaçlarını güvence altına almakla sınırlı değildir. Devletler kendi enerji ihtiyaçlarını güvence almalarının yanında stratejik rakipleri olan diğer devletlerin söz konusu enerji kaynaklarından yararlanmasına engel olmak amacıyla farklı coğrafyada bulunan enerji kaynaklarına hatta enerji kaynaklarının iletim güzergâhlarına yönelmektedirler. Japonya, Çin ve Kore'ye petrol taşıyan tankerlerin ana geçiş rotası olan Malacca Boğazı'nı ABD'nin kontrol altına alma çabaları, ABD'nin kendisine rakip olarak gördüğü, bölge enerjisine bağımlı olan ve giderek gelişen ekonomileriyle başta Çin olmak üzere Asya ülkelerinin enerji kaynaklarına erişimlerine engel olmak amacının bir sonucudur (Göknel, 2010: 37-38).

ABD öncülüğündeki tek merkezli uluslararası sistemden Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu ve Çin'in küresel güç adayları olarak, Türkiye ve Brezilya gibi ülkelerin ise küresel becerilerini arttıran bölgesel güçler olarak ortaya çıktıkları çok kutuplu bir sisteme geçiş sürecinde, enerji kaynaklarına sahip ve iletim güzergâhları üzerinde ya da konum olarak yakın olan coğrafyaların jeopolitik ve jeostratejik önemleri artmaktadır (Özkan, 2010b: 33). Jeopolitik ve jeostratejik önemi hızla artan bölgelerden birisi kesin olarak sınırları üzerinde çeşitli tanımlamaların yapıldığı fakat Orta Asya ve Kafkasya bölgesini de içerisinde bulundurduğu konusunda uzlaşılan Avrasya¹⁵ coğrafyasıdır. Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte zengin enerji kaynaklarına sahip olan Avrasya bölgesinin önemi, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında paylaşımına açık yeni enerji coğrafyası olmaya başlaması nedeniyle artmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden ve SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya ve Kafkaslarda hidrokarbon rezervleri açısından zengin ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları küresel ve bölgesel aktörlerin ilgilerini bu bölgeye çekmiş, bölgede *"yeni büyük oyunun"* başladığı değerlendirilmesinde bulunulmasına neden olmuştur (Özkan, 2010: 33). Yeni büyük oyunun aktörleri, Avrasya ile kendini özdeşleştiren (Dugin, 2010: 3) ve aynı zamanda arka bahçesi olarak gören Rusya Federasyonu, dünya enerji kaynaklarına hükmetmeye

¹⁵ Brzezinski, Avrasya'yı bölgesel ve küresel aktörlerin jeostratejik ve ekonomik çıkarlarını korumak için yoğun bir şekilde rekabet ettiği bir satranç tahtasına benzetmektedir (Özkan, 2010: 33).

alışan ABD ve bölge kaynaklarının kendisi için hayati önem taşıdığını ileri süren Çin’le birlikte Rusya enerji bağımlılığından kurtulmak isteyen Avrupa Birliği’dir.

Enerji kaynaklarının paylaşımı konusunda bölgede yaşanan mücadele enerji üretimini ve üretilen enerjinin iletiminde sıkıntılara neden olmaktadır. 2008 yılında Gürcistan ve Rusya Federasyonu arasında yaşanan Osetya Savaşı, bölge ülkelerindeki siyasi iktidarsızlıklar, Hazar’ın hukuki statüsünün belirlenememesi nedeniyle ülkeler arası paylaşımın yapılamaması ve dolayısıyla Hazar’a boru hattı inşası yapılamaması gibi olaylar bölgeye olan güvenin azalmasına, enerji üretiminin verimli olarak gerçekleştirilememesine, alternatif nakil hatlarının yapılamaması gibi sonuçlar doğurması nedeniyle enerji arz güvenliğini olumsuz olarak etkilemektedir.

Uzun yıllardır enerji kaynaklarının paylaşımında sıkıntıların yaşandığı ve karışıklıklarla birlikte çatışmaların sürekli olarak devam ettiğı Orta doğı bölgesidir. Geçmiş yıllarda olduğı gibi 21.yüzyılın enerji-politiğinin merkezi olan Orta Doğı bölgesi tüm büyük glerin dikkatini çekmesine karşı bölgede ABD hâkimiyeti bulunmaktadır. Brzezinski’nin “*National Interest*” dergisinde yayınlanan “*Hegemonik Bataklık*” adlı makalesinde de, bölgenin enerji kaynaklarının ekiciliğı ABD’ye buraya egemen olmaktan başka bir alternatif bırakmamaktadır ve bu nedenle ABD, Ortadoğı’yu kendi stratejik çıkarlarına uygun olarak şekillendirmektedir (Göknel, 2010: 38). Orta Doğı’yu kendi stratejik çıkarlarına göre şekillendiren ABD bu süreçte bölgede siyasi istikrarsızlıklar yaratmanın yanında son olarak 2003 yılındaki Irak İşgali’nde olduğı gibi askeri güç kullanma yolunu da tercih etmektedir. Bu bağlamda, bölgede yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, karışıklıklar ve son olarak Irak müdahalesindeki askeri güç kullanımı bölge enerji üretimi ve iletimini olumsuz yönde etkilemenin yanında bölgede güvensizliğe neden olmakta dolayısıyla yaşanan olaylar enerji güvenliğini de doğırudan olumsuz yönde etkilemektedir.

Devletler için gelişmişliklerinin göstergesi olarak görülen enerji kaynaklarının farklı coğrafiyalarda bulunması ve enerji bağımlısı devletlerin farklı coğrafiyadaki enerji kaynaklarına yönelimi, enerji kaynaklarının yoğunlaştığı bölgelerde mücadelelere hatta zaman zaman çatışmalara neden olmaktadır. nceki satırlarda verilen örneklerin yanı sıra 1982 Falkland Adaları Savaşı, Kuzey Buz Denizi’nde keşfedilen rezervlerin bölge ülkeleri ve ABD’nin de konuya dâhil olduğı rezervlerin paylaşım sorunu ve Afrika kıtasındaki karışıklıklar enerji kaynakları üzerinde yaşanan mücadelelerin

örnekleridirler. Örnek olarak verilen bölgelerde de hızla tükenmekte olan sınırlı coğrafyaya dağılmış enerji kaynakları üzerindeki paylaşım sorunu dolayısıyla meydana gelen karışıklıklar enerji güvenliğini olumsuz yönde doğrudan etkilemektedir.

Enerji ihraç eden ve enerji kullanıcısı olan ekonomilerin enerji güvenliğini sağlayabilmeleri için öncelikle askeri güç kullanımını bir politika aracı olarak kullanıma son vermeleri sonrasında, enerji kaynakları üzerinde paylaşımın yapılabilmesi konusunda küresel politikalar belirlemeleri ve belirlenen politikalar dâhilinde hareket etmeleri gerekmektedir. Doğal gaz kaynaklarının paylaşımı açısından bakıldığında da belirlenebilecek en etkili politika, kendine özgü herhangi bir denetim mekanizması olmayan doğal gaz sektörü için, ülkelerarası etkili bir denetim mekanizmasının oluşturulması yönünde çalışmaların yapılmasıdır.

1.5.3. İnsani Güvenlik, Ulusal Güvenlik ve Enerji Güvenliği

Son zamanlarda enerji uzmanlarının enerji güvenliği konusunda yabancı enerji kaynaklarına olan bağımlılığı azaltmak ya da tamamen kurtulmak ve sistemli işleyen bir enerji mekanizmasının oluşturulabilirliği konusuna odaklanmışlardır (Cherp ve Jewell, 2011: 7). Herhangi bir bölgede enerji güvenliğini olumsuz yönde etkileyebilecek olayların yaşanması durumunda, yaşanan olay sadece söz konusu bölgeyi etkilememektedir. Çünkü enerji güvenliği ulusal güvenlik ve insan güvenliğiyle iç içe girmiş bir kavramdır (Cherp, Adenikinju, Goldthau, Hernandez, Hughes, Jansen, Jewell, Olshanskaya, Soares de Oliveira, Sovacool ve Vakulenko, 2012: 329). Bu bağlamda, herhangi bir bölgede yaşanabilecek enerji güvenliği problemi küreselleşme çağının yaşanmış olduğu günümüzde ulusal güvenlikle birlikte uluslararası güvenliği etkilemektedir. Enerji güvenliğinin olumsuz yönde etkilemesinin etkileri tek yönlü olmamaktadır. İnsan güvenliği ve ulusal güvenlik ana başlıkları altında, bu iki unsurla bağlantılı olan tüm unsurlar da enerji güvenliğinden etkilenmektedir. Bu bağlamda enerji güvenliği literatüründe uzman kişiler, enerji güvenliğinin anlaşılabilmesi, sağlanması ve geliştirilmesi ve konusunda çok yönlü ve çok taraflı çözüm arayışları bulunması gerekliliğini vurgulamaktadırlar (Cherp ve Jewell, 2011: 7). Her devletin kendi enerji politikaları doğrultusunda hareket etmesi çoğu zaman küresel enerji mücadeleleri sırasında dolayısıyla enerji güvenliğini etkilemeleri nedeniyle ülkelerin birlikte belirleyeceği politikalar doğrultusunda hareket etmeleri daha sağlıklı olabilecektir.

Enerji güvenliğinde yaşadığı sıkıntılar dolayısıyla ortak bir enerji politikası izlemeye çabalayan Avrupa Birliği'nin uygulamaları bu yönde atılmış bir adım olarak değerlendirilebilmektedir fakat kendi enerji kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle başta enerji arzının kesintisiz olarak sağlanması konusunda çözüm bulunamaması eksik bir yön olarak görülmektedir. Bu nedenle enerji ihraç eden devletler ve enerji ithal eden devletlerin iki taraflı, çok taraflı ve bölgesel enerji politikaları izlemelerine artı olarak küresel enerji politikaları izlemeleri gerekmektedir.

Küresel enerji politikalarının izlenerek enerji güvenliğinin sağlanması da her bir enerji kaynağı üzerinde uzmanlaşmış küresel nitelikte uluslararası kuruluşların oluşturulmasıyla mümkün olabilecektir. Ulusüstü yetkilerle donatılmış küresel nitelikte uluslararası kuruluşların, egemenlik haklarına zarar verebileceğini yargısına varabilecek çoğu devletler için, oluşturulabilecek kuruluşların ulusüstü olmasa da yapılan anlaşmalar dâhilinde bir takım yaptırım haklarına sahip olacak şekilde tasarlanması daha kabullenilebilir bir oluşum olabilecektir. Oluşturulacak olan uluslararası güçlü kuruluşlar küresel liderlerin ve kamuoyunun güvenini kazanırken büyük kaynak sorunlarını da ele alabilecektir (Uğurlu, 2009: 131).

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi günümüzde enerji güvenliğini sağlamak için oluşturulup ön plana çıkmış, uluslararası önemi bulunan iki kuruluş mevcuttur (Dokuzlar, 2006: 40). Bunlardan ilki, Üye ülkelerinin petrol politikaları ve petrol fiyatlarındaki istikrarın sağlanması, petrol üreticisi ülkelere ve petrol sektöründe yatırım yapan yatırımcılara düzenli ve adil getirilerin sağlanması ve tüketicilere ekonomik, düzenli petrol tedarikinin sağlanması amaçlarıyla (http: 14) 1960 yılında kurulan “*Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)*” diğeri ise güvenilir, ekonomik ve temiz enerji sağlamak amacıyla (http: 15) OECD yapısı içerisinde özerk olarak 1974 yılında Fransa, Finlandiya ve İzlanda dışındaki OECD üyesi olan ülkeler tarafından kurulan “*Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)*”dır. Daha açık bir deyişle, belirli bir süreç sonucu ortaya çıkmış olan bu kurumlar, ülkelerin ikili ilişkileri ile çözümleyemedikleri enerji arz-talep sorunlarını, ortak bir platformdan çözme ihtiyacını gidermeye çalışmaktır (Dokuzlar, 2006: 40). Ancak bu kuruluşların önemli ölçüde eksik yanları bulunmaktadır.

Öncelikle tüm petrol ihracatçısı olan başta Rusya gibi ülkeleri bünyesine katamayan OPEC, petrol piyasasına tam olarak hâkim olamaması ve petrol piyasasını

tam olarak sağlayamaması nedeniyle eksik olarak doğmuştur. Kuruluş amacı petrol piyasasındaki istikrarın sağlanması gibi petrol piyasası için olumlu olabilecek bir oluşum olarak görülen OPEC, büyük petrol şirketleri olan Yedi Kız Kardeşler'den sonra petrolü siyasi silah olarak kullanması nedeniyle de amaçları doğrultusunda hareket edemediğini özellikle 1973 dünya petrol krizi sırasında göstermiştir. 1971 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'ne (OPEC) üye olan Nijerya (Pinto, 1987: 419) başta olmak üzere bazı üye ülkeler, petrol sektörü çalışanlarına ödenen rüşvetler karşılığında, kuruluş tarafından belirlenen üretim miktarından fazla üretim yapılmasını ve belirlenen ihracat fiyatlarında oynama yapılmasının önüne geçilememesi eksik bir yön olarak gösterilebilmektedir. Günümüzde OPEC, bu tip üye ülkelerde yapılan bu gibi birtakım usulsüzlüklere engel olamamaktadır. Kısacası üye ülkelerde yapılan usulsüzlüklere karşı kuruluşun seyirci kalması ya da belirlenen yaptırımları uygulamakta zorluk çekmesi, OPEC'in yetersiz işleyiş mekanizmasına sahip olduğunun yanı sıra üye ülkeler üzerinde tam yetkin olamadığının göstergesidir. Bu bağlamda tek bir enerji kaynağına yönelik politikaları düzenleme amacına sahip olmanın yanında sadece petrol ihracatçısı ekonomileri bünyesinde bulunduran OPEC, öncelikle tek yönlü bir kuruluştur.

İkinci olarak sadece petrol ihracatına yönelik ülkeleri bünyesinde barındırmasının kuruluş için bir eksiklik olmasının yanı sıra kurulduğu dönemde Sovyetler Birliği, günümüzde de Rusya Federasyonu gibi büyük bir petrol üreticisi ülkeleri bünyesine katamaması kuruluşun tam olarak amacına yönelik hareket etmeyen siyasi bir piyon olduğu izlenimi yaratmaktadır. Son olarak etkisiz işleyiş mekanizmasına sahip olması ve yaşanan petrol krizlerinde baş aktör olması nedeniyle de enerji güvenliğini sağlamaya yönelik olmasının aksine güvensizliğe neden olan OPEC, uluslararası kamuoyunda da güvensiz ve yeteriz bir kuruluş olarak görülmektedir.

Günümüzde enerji güvenliğini sağlamaya yönelik kuruluşlardan bir diğeri olan “Uluslararası Enerji Ajansı”nın da OPEC kadar olmasa da bazı eksik yönleri bulunmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın öncelikli eksik yönü, OPEC'le benzer olarak sahip olduğu üyeler bakımından sahip oldukları enerji rezervleri bakımından önemli olan Güney Amerika ülkeleri, başta Rusya Federasyonu olmak üzere Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri, Afrika Kıtası ülkelerini bünyesinde bulunduramamasıdır.

Uluslararası Enerji Ajansı'nın diğer bir eksik yönü ise genel olarak tüm enerji kaynaklarıyla ilgili çalışmalar olan bir kuruluş olmasıdır. Bu durum bir takım enerji kaynaklarına ağırlık verilmesine neden olmakta ve tüm enerji kaynakları hakkında eşit oranda çalışmaların yapılamamasına sebebiyet vermektedir. Geçmiş birikimler ve verileri harmanlayarak çeşitli senaryolar üreten kuruluş, genel olarak Dünya enerji trendlerini sağlıklı olarak analiz edebilmektedir (Dokuzlar, 2006: 43). Fakat kuruluşun son yıllarda yapılan toplantılarında da önerildiği gibi sadece veri toplayıp istatistik üreten veya piyasaları takip eden rolünden sıyrılıp enerji güvenliği için hükümetlere politika geliştiren kurum olması gerekmektedir (Dokuzlar, 2006: 43). Dünya enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilememesine karşın sadece yetersiz olarak adlandırılabilir olan Uluslararası Enerji Ajansı, ilerleyen yıllarda belirtilen eksiklikleri tamamlayarak, enerji güvenliği alanında var olan ya da oluşturulabilecek kuruluşlarla ilişkilerini daha da geliştirmesiyle enerji güvenliğinin sağlanmasında etkin bir kuruluş olabilecektir.

Enerji güvenliğinin tam olarak sağlanmasında ilk olarak yapılması gereken küresel anlamda ulusüstü olmamasına karşın yaptırım uygulayabilecek, enerji güvenliğini tam anlamıyla sağlamak yönünde politikalar belirleyerek bu politikaların uygulanmasına ülkeleri teşvik edebilecek, her bir enerji kaynağı için ayrı kuruluşların oluşturulmasıdır. Bu anlamda günümüzde doğal gaz piyasasını denetleyebilecek bir kontrol mekanizması bulunmamaktadır ve doğal gaz gibi önemli bir enerji kaynağının fiyatları %80 oranında petrol fiyatlarına göre belirlenmektedir. Ayrıca doğal gaz konusunda çalışmalar genel olarak OPEC tarafından yapılmasına karşın, örgüt üyesi olmayan, enerji politikasını dünya doğal gaz tekeli olma yönünde belirlemiş olan ve enerji güvenliğini tehdit edebileceğini geçmiş uygulamalarıyla gösteren Rusya Federasyonuna seyirci kalınmaktadır. OPEC başta olmak üzere tüm dünyanın bu duruma seyirci kalması yeni enerji mücadelelerin yaşanmasına neden olmakta ve enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda günümüzde enerji kaynakları üzerinde yaşanan mücadeleler ortaya çıkmakta, sıcak çatışmalar ve siyasi istikrarsızlıklar yaşanmaktadır.

Oluşturulması gereken kuruluşun yaşanacak güvensizlik durumlarına çözüm üretecek politikalara sahip olmasının yanı sıra tüm enerji üreticisi ve tüketicisi ekonomileri aynı çatı altında birleştirmesi gerekmektedir. Çünkü her ülkenin kendi

enerji politikalarını belirlediği günümüzde yaşanan enerji mücadelelerinin temel çıkış noktası, ülkelerin çıkarlarının çatışmasıdır ve çatışan çıkarlar ancak ortak bir platformda ortak çıkarlar dâhilinde bir araya gelmekle çözülebilmektedir. Tarihte aralarında büyük düşmanlıkları olan ve sayısız savaş yaşamış devletlerin günümüzde Avrupa Birliği gibi ulusal egemenliğin bir üst otoriteye devredildiği ulusüstü bir kuruluşun çatısı altında birleşerek, ortak çıkarlar zemininde birlikte hareket etmeleri, olması birlik olmanın sonucunda elde edilen istikrarlı güven ortamının bir göstergesidir.

Sonuç olarak Çin ve Hindistan gibi hızla endüstrileşen ülkelerin enerji ihtiyacını baskı altına alınması, liberalleşen ticari ilişkilerde ülkeler arasındaki hızla artan bağımlılığın önüne geçilmesi, boru hatlarına yönelik saldırılara önlem almak, fosil enerji yakıtlarından yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişin teşvik edilmesi gibi birçok şeyi ifade edene enerji güvenliği kavramının derin bir içeriği bulunmaktadır. Ülkeler arasında politik bir silah olarak kullanılabilen enerji kaynakları, insan güvenliği başta olmak üzere, ulusal güvenlik ve son zamanlarda dile getirilmeye başlanılan çevre güvenliği üzerinde de büyük etkileri bulunmaktadır. Güvenliklerini sağlamak amacıyla güce ihtiyaç duyan devletlerin, gücün göstergesi ve gelişmişliğin ölçütü olan enerji kaynaklarına sahip olmanın önemini farkında olmaları, sahip olunması gereken kaynakların güvenliğinin sağlanması gerekliliği sonucunu doğurmuştur. Başta ABD olmak üzere, Çin, Rusya ve Avrupa Birliği gibi önemli nitelikte küresel aktörlerinin dış politikalarında enerji politikalarını askeri güvenlik politikaları ile eş değer tutmaları, dünya enerji güvenliğinin sağlanmasının ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU ENERJİ POLİTİKALARI OLUŞUMU VE AMAÇLARI

2.1. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA RUSYA FEDERASYONU

1990 Seçimleri'nde Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) Halk Temsilcileri Kongresi'ne vekil olarak seçilen Demokratik Rusya Hareketi'nin liderlerinden Boris Yeltsin, aynı yılın Mayıs ayında yapılan kongre toplantısında söz konusu hareketin desteğiyle Yüce Sovyet'in başkanlığına getirilmiştir (Yapıcı, 2010: 134). Bu göreve getirildikten sonra Gorbaçov ve Sovyet Hükümeti'ne karşı açık bir siyasi savaş başlatan Yeltsin, 12 Haziran 1990 tarihinde Kongre'nin de onayıyla Rusya Federasyonu'nu egemen bir devlet olarak ilan etmiştir (Yapıcı, 2010: 134). RSFSC'de yaşandığı gibi Doğu Bloğu devletlerindeki sistem değişikliği ile birlikte çoğulcu demokrasi ve pazar ekonomisine geçiş hareketleri, devletleri bloktan kopmaya ve bağımsızlığa götürmüştür. Bu son gelişmelerin ardından, Doğu Bloğu ülkelerini ekonomik yönden birbirlerine bağlayan, 1949 yılında kurulan ve 1965 yılında sosyalist bloklar arası işbirliğini mümkün kılan (Wionczek, 1966: 104) COMECON (Council For Mutual Economic Assistance; Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi) toplanarak, 1991'de örgütü feshetmiştir. COMECON'un fesih edilmesi takiben, 1989 yılı sonrasında uluslararası sistemdeki önemli siyasi, ekonomik ve askeri dönüşümlere tepkisiz kalan, 1990 yılında Doğu Almanya'nın ayrılmasıyla birlikte Baltık sorunlarını gibi sorunları çözemeyecek (Będźmirowski, 2007: 651) kadar etkisizleşen Varşova Paktı'na 1 Temmuz 1991'de resmen son verilmiştir (Cavendish, 2005: 63).

Dünyanın iki süper gücünden birisi olan SSCB ve ona bağlı bulunan Doğu Bloğu'nun Varşova Paktı'nın feshi sonrasında dağılması, 2. Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu uluslararası sistemin ve Soğuk Savaş'ın sona ermesine neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın galibi olan Batı Bloğu'nda başta olmak üzere Soğuk Savaş'ın bitişi, beraberinde büyük bir kaygıyı da getirmiştir. Belirsizliğe neden olan bu kaygı, Rusya'nın dünyadaki rolü, yeri ve kimliği ile ilgilidir. Göreceli olarak felaket yaşamadan çöken SSCB'nin yıkıntılarında bina edilmeye çalışılan Rusya Federasyonu, süper güç olmanın kuvvetinden yoksun olarak ve topraklarının önemli bir kısmını kaybederek, kendini yeni bir jeopolitik durumun içinde bulmuştur (Cretu, 2006: 11).

2.1.1. Rusya Federasyonu'nun Yeni Dünyaya Entegrasyon Çabaları ve Yeltsin Dönemi

SSCB'nin dağılmasıyla yaklaşık 45 yıl süren Soğuk Savaş ve iki kutuplu dünya düzeni sona ermiştir. Dönemin ABD Başkanı George Bush tarafından 1991 yılında ilan edilen “*yeni dünya düzeni*” ile birlikte, “*piyasa ekonomisi, demokrasi ve insan haklarına*” dayalı Batı liberalizminin dünyayı yöneteceği iddia edilmiştir. İlan edilen yeni dünya düzeni karşısında, bu düzene uyum sağlamak zorunda olan Rusya Federasyonu'nun izlemiş olduğu politikalarında genellikle üç düşünce akımı etkili olmuştur. Düşünce akımlarından birincisi Batı'ya ve Avrupa'ya yakınlaşmayı, ikincisi Batı ile güçlü ilişkiler kurmak yerine “*Asya Alternatifi*”ne yönelmeyi ve üçüncüsü ise, bir taraftan Rus kimliğini korurken bir taraftan da Batı ve Doğu ile dengeli ilişkiler kurarak her iki avantajdan da yararlanmayı savunmuştur (Okşas, 2009: 48.).

Atlantikçi ekol Rusya Federasyonu'nun ilk yıllarında kabul gören ekol olmuştur. Gorbaçov'un ülke içerisinde uygulamaya *glasnost* ve *perestroyka* politikalarıyla birlikte bu politikaların tamamlayıcısı olarak dış politikada geliştirilen “*Yeni Düşünce (Novoye Mışleniye)*” politikasıyla gelişme zemini bulan Atlantikçi ekol, Sovyetlerin dağılmasının ardından yeniden yapılanma sürecinde dış politikaya yön vermiştir.¹⁶ Gorbaçov'un Batı'yla işbirliği ve dünya barışı görüşlerini devam ettiren Yeltsin döneminde de “*Atlantikçiler*” dış politikada egemen duruma gelmişlerdir (Büke, 2007: 21). Atlantikçiler'in politik-ekonomi alanındaki temel görüşleri, Avrupa ve Rusya Federasyonu'nun birbirlerine benzemesi ve gelecekte benzer tehditlerle karşı karşıya kalacaklarından dolayı, Rusya Federasyonu'nun mevcut ekonomik, siyasi her tür problemleri Rusya Federasyonu'nun Batı medeniyetinin bir parçası olması yoluyla çözülebileceğidir (Ataş, 2006: 103). Batı'yla sıkı bir işbirliği geliştirilmesini isteyen Atlantikçiler, BM, AGİK, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerde önemli roller oynamak ve sonunda da NATO'ya üye olmanın yollarını bulmak gerektiği savunmaktadırlar (Yapıcı, 2004: 74-75, Aktaran, Ataş, 2006: 104).

Gorbaçov döneminde ortaya atılan “*500 Gün Planı*”nın güçlü bir destekçisi olan Yeltsin, (Pipes, 2000: 39) parlamentodan aldığı yetkilerle 1992 yılının başından itibaren “*500 Gün Planı*” ile aynı doğrultuda olan “*Şok Terapi*”yi uygulamaya geçirerek, sahip olduğu Atlantikçi anlayışı dış politika uygulamalarına da yansıtmıştır (Yapıcı, 2010:

¹⁶ Bk. (Yapıcı, 2010: 146).

277). Ülkeye yönelik herhangi bir dış tehdidin var olmadığını ve temel tehdidin ülke içindeki ekonomik çöküşten kaynaklandığını ileri süren Yeltsin Yönetimi, bu tehditle mücadele edebilmek amacıyla 1992 yılı boyunca Batı yanlısı bir dış politika izlemiştir (Yapıcı, 2010: 277-278). Batı yanlısı dış politika, SSCB'nin emperyalist yapısının ortadan kaldırılmasını, ABD ile nükleer alandaki rekabetin sona erdirilerek, stratejik işbirliğine gidilmesini, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki diğer daimi üyeler ve Avrupalı müttefiklerle ilişkilerin iyileştirilmesini ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kurumlara üyeliği öngörmektedir (Yapıcı, 2010: 278).

Rusya'nın Batı ile ilişkileri açısından romantik dönem olarak da adlandırılan Batıcı politikaların izlendiği bu dönemde Rusya Federasyonu için esas amaç; dış yardım sağlamak için Batı ile işbirliği ortamının yaratılması ve Rusya Federasyonu'nun Sovyetler Birliği'nin uluslararası sistemde sahip olduğu statüyü yeniden kazanmasını sağlamak olarak belirlenmiştir (Balcı, 2008: 27). Batı ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak izlenen Atlantikçi politikaların ilk örneklerinden birisi Boris Yeltsin'in BM Güvenlik Konseyi oturumunda yapmış olduğu konuşmadır. 31 Ocak 1992 tarihinde BM Güvenlik Konseyi oturumunda söz alan Boris Yeltsin, Rusya'nın *"ABD ve diğer Batılı devletlerle olan ilişkisini yalnız partnerlik/ortaklık olarak değil, müttefiklik"* olarak tanımlamış ve yeni dönemdeki Rusya'nın Batı dünyasıyla *"demokratik haklar üstünlüğü ve özgürlüğü"* gibi ortak siyasi değerlere sahip olduğunu dile getirerek, Batı yanlısı politikalar izleyeceğini açık bir şekilde belirtmiştir (Bazhanov, 1998: 16).

Yeltsin döneminde Rusya Federasyonu'nun eski Sovyet coğrafyasıyla ilişkileri, Batı'yla ilişkilerine oranla genellikle ikincil önemde olmuştur (Tellal, 2010: 207) ve ülke içi ekonomik yapılanmalar dâhilinde serbest piyasa ekonomisine yönelik çalışmalarına paralel olarak, dış politikada Batı'ya yakın olabilmek için NATO ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. NATO'ya yakın olabilmek için *"Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi"*ne üye olan Rusya Federasyonu, ABD ile almış olduğu balistik füzelerinin sınırlandırılması ve küresel koruma sistemine yönelik işbirliği kararlarından da anlaşıldığı gibi Batı ile askeri yönden ayrı düşmek istemediğini açıkça göstermiştir.

Soğuk Savaş sonrasındaki süreçte yapısını ve işlevini değiştirerek yeni görevler üstlenen NATO, üye sayısını artırırken, görev alanını da genişletmiştir. Rusya Federasyonu, başından itibaren bu sürece karşı çıkarken bir yandan da sürecin dışında kalmamaya da özen göstermiştir. Bu çerçevede atılan ilk adım 22 Haziran 1994'te Barış

İçin Ortaklık çerçevesinde “*Kapsamlı ve Genişletilmiş Diyalog ve İşbirliği Belgesi*”nin imzalanması olmuştur. Bu belgeyle Rusya Federasyonu NATO söz konusu olduğunda 16 üyenin yanında “+1” olarak anılmaya başlanmıştır (Tellal, 2010: 211). Yaşanan gelişmeler, Moskova’da SSCB’nin en büyük mirasçısı olan Rusya Federasyonu’nun ABD’nin bir oyuncağı haline gelmesi şeklinde yorumlanarak eleştirilmesine karşın, Rusya Federasyonu NATO ile olan ilişkilerini geliştirmeyi devam ettirmiştir.

Rusya Federasyonu, Batılı ekonomilerle yakın ilişkiler içinde olabilmek ve yapılan reformlar sırasında Batı’dan mali destek alabilmek amacıyla Haziran 1992 yılında IMF’ye tam üye olmuş ve 1993 yılında Dünya Ticaret Örgütü’ne üyelik için katılım süreci başlatılmıştır. Fakat Batı’nın desteğine dayanarak uygulamaya konulan “*Şok Terapi*” ekonomik programı sırasında Batı’dan beklenen destek görülememiştir. 1992 yılının ortalarına kadar Rusya Federasyonu’yla ilgilenmeyen ancak, 1992 Temmuz’unda 1 milyar dolarlık yardım gönderen IMF, ülke ekonomisine bir yardım sağlayamadığı gibi, (Yapıcı, 2010: 40) Gaydar ve ekibinin muhalefet tarafından eleştirilmesine neden olmuştur. Batıdan gelecek olan desteğin alınamamasının ülke içindeki muhalefeti güçlendirmesi bakımından Rusya Federasyonu dış politika anlayışına göre uyguladığı iç politikaları gözden geçirme yoluna yönelmiştir.

İç politikada yapılan siyasi reformların uygulaması sırasında sorunların yaşanması ve ekonomi alanında da Batı’dan beklenen mali yardımların gelmemesi üzerine durum giderek kötüleşmeye başlamıştır ve ekonomide ilk dönemde %18 gibi bir küçülme yaşanmıştır. Siyasi reformların federe birimlerin başıboş davranmalarına neden olmaya başlaması ve siyasi reformların ekonomi reformlarıyla birleştirilmesi sonucunda Rusya Federasyonu içerisinde elit grupların ortaya çıkmıştır ve bu durum ülkede tepkilere neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler, Yeni Avrasyacıların Rus Dış Politikasında öne çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu grubun “*milliyetçi*” söylemi 1993’den itibaren Rus siyasi yaşamında etkin olmaya başlamış, dolayısıyla şeffaf bir yönetim ve demokratik bir pazar ekonomisi kurma hedefi zayıflamıştır (Sönmez, 2010: 78). Küresel gelişmeler karşısında izlemekte olduğu politikaları zaman zaman gözden geçiren Rusya Federasyonu, Batılı ülkelerin davranışları ve kendi içerisindeki muhalefetin tepkileri sonucunda Avrasyacı politikalara destek artmıştır.

Yeni Batıcılık’a tepkili olan yeni Avrasyacı hareket, klasik Avrasyacılığa oranla çok daha fazla sayıda taraftar toplamıştır (Sönmez, 2010: 78). Hareketin içinde

jeopolitikçiler, monarşistler, Rus Ortodoks kilisesi, aşırı milliyetçiler, Stalinciler gibi alt gruplaşmalar mevcuttur (Sönmez, 2010: 78). Hareketin öncülüğünü Rusya Federasyonu devlet başkanı eski yardımcılarında A. Rutskoï, parlamento eski sözcüsü R. Khasbulatov, General A. Lebed, Rus Komünist Partisi lideri V. Züganov, Liberal Demokrat Parti Başkanı V. Jirinovski, S. Stankevich, A. Kortunov, Rusya Yüksek Sovyeti Eski Başkanı Y. Ambartsumov (Dağı, 2002: 156, Aktaran: Sönmez, 2010: 78) ve eski başbakanlardan Y. Primakov gibi asker-sivil bürokratlar ve aydınlar yapmışlardır.

Yeni Avrasyacıların temel hareket noktaları, Sovyet sonrası dönemde Moskova yönetiminin Batı ile iyi ilişkiler kurmak pahasına ülkenin tarihi, coğrafi ve kültürel kimliğine aykırı politikalar yürüttüğü, ulusal çıkarlarını göz ardı ettiği iddiasıdır (Tuncer, 2000: 438 Aktaran: Sönmez, 2010: 79). Avrasyacılara göre bu ekol “*ne Doğu ne Batı*” terimleri ile ifade edilebilecek üçüncü bir yoldur (Dugin, 2010: 5). Bu yüzden Avrasya’nın Rusya merkezli kıtasal entegrasyonu, onun tüm halklarına ve devletlerine gerçek egemenlik, azami siyasi ve ekonomik otokrasi sağlayabileceği savunulmaktadır (Dugin, 2010: 6). Bu durum da geniş bir jeopolitik plan hazırlanarak gerçekleşebilecektir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel bir rol oynayamayacağını öngören ancak dünya gücü olma isteğinden de vazgeçemeyen Rusya Federasyonu, eski Sovyet ülkeleri üzerindeki etki alanını kaybetmemek amacıyla, bu ülkelerle olabildiğince yakın ve dostane ilişkiler kurmayı amaçlamıştır (Balcı, 2008: 85). Böylece yeni bir açılım alanı olarak gördüğü “*yakın çevre*”sinde etkin hale gelmeyi hedeflemiş ve atlama taşı olarak gördüğü Avrasya’da kuracağı hâkimiyetle tekrar küresel bir güç haline gelmeyi planlamıştır (Balcı, 2008: 85). Bu bağlamda oluşturduğu “*Yakın Çevre*” politikasıyla Rusya’nın yönelimi batıdan doğuya yani Asya’ya kaymıştır (Balcı, 2008: 85). Ancak bu kendi özüne dönüş Batı’dan kopuşu değil bilakis Batı’yla ilişkileri dengede tutmayı amaçlamıştır (Balcı, 2008: 85).

Rusya Federasyonu’nun “*Monroe Doktrini*” olarak da adlandırılan ve eski SSCB topraklarının Rusya Federasyonu’nun ekonomi ve güvenlik açılarından yaşamsal çıkar alanı olduğunu ileri sürerek buralardaki gelişmeleri denetlemeyi öngören “*Yakın Çevre Doktrini*” Rus dış politikasındaki en çarpıcı dönüşümlerden birisidir. “*Yakın Çevre Doktrini*” ile Rusya Federasyonu, Kafkas ülkeleri, Orta Asya ülkeleri ve Batıyla

arasında tampon olarak gördüğü Ukrayna, Beyaz Rusya gibi, artık bağımsız birer devlet olan eski Sovyet Cumhuriyetlerinden oluşan yakın çevresini yaşamsal çıkar alanı olarak ilan etmiştir (Ataş, 2006: 108). Yakın Çevre politikasının oluşturulması sürecinde ilan edilen “1993 Dış Politika Konsepti” belgesi ve “1993 Askeri Doktrini” ile Rusya Federasyonu, tehdit olarak tanımladığı unsurları ilan etmiştir. Rusya Federasyonu, ayrıca yıllar sonra ilk kez nükleer silahları ilk kullanan taraf olmama politikasından vazgeçerek nükleer gücünü kullanma tehdidinde bulunmuştur (Ataş, 2006: 110).

İlk dönemin aksine ikinci dönemde Batı’yla ilişkilerini her düzeyde sorgulamaya başlayan Yeltsin Yönetimi, işbirliğini hızla geliştirebileceği büyük bir devlet olarak Çin Halk Cumhuriyeti’ni görmüştür. SSCB döneminde oldukça sancılı olan ilişkilerin önü 1989’da Gorbaçov’un gezisiyle açılmış ve 1990’ların başında Çin Halk Cumhuriyeti Rusya Federasyonu’nun en önemli silah alıcısı haline gelmiştir. Yine de, Yeltsin’in “*ostpolitik*”i Nisan 1996’daki gezisinde en üst düzeyine ulaşmış, ikili anlaşmaların yanı sıra beş ülkenin katılımıyla Şanghay’da sınır ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır (Tellal, 2010: 213).

Mart 1999’da Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti’nin NATO’ya üyelikleriyle Rusya Federasyonu artık “19+1” olarak anılmaya başlanmıştır. NATO’nun doğuya doğru genişlemesine istemese de sessiz kalan Yeltsin, Yugoslavya müdahalesi sonrasında NATO’yu kendisine karşı da tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Tehdit algısı sonrasında “Barış İçin Ortaklık Planı”nı askıya alarak Brüksel’deki misyonunu ve askeri öğrencilerini geri çekmiş ve NATO’nun 50. kuruluş yıldönümü törenlerine katılmamıştır. Yeltsin’in eylemleri protestodan öteye gidemese de önceki yıllarda açıklamış olduğu “*ABD hegemonyasına karşı ayakta durmak*” fikrinin arkasında olduğunu göstermiştir.

İktidarın ilk yıllarında zor bir işe kalkışarak Leninizme karşı savaş veren ve komünizmin var olan etkilerini silmeye çalışan Yeltsin’in (Malia, 1992: 22) bu işi ne kadar başardığı göreceli olmaktadır. Başlangıçta gerçekleşeceği düşünülse de yetersiz planlama ve dönemin şartlarının yeterli olarak analiz edilememesi nedeniyle büyük çöküntülere neden olan politikaları mevcut durumu tam olarak değiştirmek ve amaçlanan etkiyi yaratabilecek kadar yeterli olmamıştır. İç politika da ekonomik sıkıntıların ve büyük çapta ekonomik krizlerin yaşanması halkın batıya karşı olan güvensizliğinin yanında devlete karşı da güvensizlik duymalarına neden olmuştur.

Örneğin 1999 yılının ortalarına gelindiğinde 11 federe birimin Rusya'dan bağımsız olarak dış temsilcilik açtığı ve 1990'ların ikinci yarısından sonra da Yeltsin iktidarının sonuna kadar yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlarla 130'dan fazla anlaşma imzaladıkları bilinmektedir (Yapıcı, 2010: 366).

Rusya Federasyonu Gorbaçov'un mirası olarak alınan düzende hem içeride hem dışarıda büyük çöküş yaşamıştır. Öncelikle yaşanan çöküşün ekonomik sorunlardan kaynaklı olduğu tezine paralel olarak ekonomik reformlara gidilmiştir ancak başarısız olunmuştur. Hatta izlenen ekonomi politikaları bazı olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Batı yanlısı ekonomi politikalarının ülke içerisinde istikrarsızlığa yol açmasının sonucu olarak Rus dış politikasında da aksamalar yaşanmıştır. Sonuç olarak, Rusya Federasyonu'nun kuruluş ve geçiş dönemi olmasının yanında Yeltsin dönemi, iç politikada yeterince analiz edilemeden uygulanan politikaların, dış politikada ise aynı anda pek çok dış politika eğilimin neden olduğu etkilerin görüldüğü bir dönemdir.

2.1.2. Ayağa Kalkan Rusya Federasyonu: Vladimir Vladimirovich Putin Dönemi

Boris Yeltsin döneminde izlenen ekonomi politikalarıyla ekonominin canlandırılması amacıyla çıkarılan “*kredi karşılığında hisse*”¹⁷ uygulamasından yararlanarak genç bankerler olarak adlandırılan “*biznesmen*”ler bu uygulama sayesinde birçok önemli devlet işletmesinde hisse sahibi olmuşlardır.¹⁸ Rusya Federasyonu'nun uygulamış olduğu şok terapi politikalarının olumsuz etki yarattığı dönemlerde Batılı ülkelerden gelmeyen ya da yetersiz gelen yardımlar nedeniyle bu yönetime başvurulmuştur. Bu durum, biznesmenlere çok ucuz fiyatlardan devlet işletmelerini almalarının yanında devlet yönetiminde etkili olabilmek gibi bir güç sağlamıştır. Petrol işletmeleri başta olmak üzere birçok devlet işletmesini düşük fiyatlardan almaya başlayan biznesmanlar elde ettikleri gelirlerle bankalar kurmaya başlamışlardır. 1995 yılındaki ikinci özelleştirmelerde, bankaların enerji sektöründe önemli işletmeleri ele geçirmesi sonucunda, yaşlı petrol ve gaz baronları ile genç bankacı zenginler arasında

¹⁷Yeltsin'in çıkardığı bir kararname ile Kasım 1995'ten itibaren “kredi karşılığında hisse” (loans for shares) uygulamasına başlanmıştır. Özellikle petrol ve metaller gibi temel ihraç sektöründeki işletmelerin konu edildiği bu uygulama ile ilk başta kredi karşılığında hisselerin kontrol hakkı devredilirken kredilerin geri ödenmemesi ve bu durumun süreklilik arz etmesi nedeniyle bir yıl sonrasında hisselerin mülkiyeti devredilmeye başlanmıştır. (Gustafson, 1999: 43-44, Aktaran: Yapıcı, 2010: 56)

¹⁸ Bk. (Yapıcı, 2010: 58).

Rus ekonomisini yönetme konusunda bir ortaklık kurulmuş ayrıca ekonomi üzerinde olduğu kadar siyaset üzerinde de etki yaratan bu finansal-sanayi grupları “*oligark*” olarak tanımlanmışlardır. Ayrıca, özellikle 1996 Başkanlık Seçimleri sonrasında siyasi güçlerini arttırmışlardır (Yapıcı, 2010: 58).

1996 yılı seçimleri öncesinde Rusya Federasyonu Komünist Partisi lideri Gennadi Züganov’un, Yeltsin yönetimindeki Rusya Federasyonu’nun içinde bulunduğu sıkıntılı durum nedeniyle seçimleri kazanmaya çok yakın olduğu bilinmekteydi. Yeltsin’in ülke içerisinde giderek güç kazanan oligarklarla iyi geçinmesi ve onlara verilecek zararlardan kaçınılması durumunun farkında olan oligarklar bir araya gelerek 1996 seçimlerinde de Yeltsin’i destekleme kararını almışlar ve sahip oldukları medya enstrümanlarını kullanarak Yeltsin lehine propagandalar yürütmüşlerdir. Ayrıca Yeltsin’in yapmış olduğu uygulamalara devam etmesi karşılığında tüm seçim masraflarını üstlenecekleri konusunda da Yeltsin’le anlaşmışlardır. Seçimleri kazanan Yeltsin de başkanlığı döneminde sözü geçen oligarkları vergilerden muaf tutacak kadar koruyarak karşılıklı çıkar çerçevesinde ilişkilerini yürütmüştür.

1998 yılında bütçe açığı dolayısıyla yaşanan “*Ruble krizi*” hükümetin görevden alınmasına kadar gitmiştir. Hem oligarklara yakın olması hem de kendi çıkarları doğrultusunda yakın durması gereken isimlerden biri olan Çernomırdin’i başbakanlık için aday gösteren Yeltsin’in önerisi Duma tarafından reddedilmiş ve bunun üzerine Duma’nın kararına saygı gösteren Yeltsin, Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov’u başbakanlığa getirmiştir. Primakov, oligarklarla iyi geçinmek yerine beklenenin aksinde davranmış ve oligarkların bir kısmı ile mücadelelere girişmiştir. Bu dönemde yaşanan ekonomik krizle birlikte Primakov’un açtığı yolsuzluk savaşı sırasında güç kaybeden oligarklar Primakov’un görevden alınmasını sağlamışlardır.¹⁹ Primakov’dan sonra başbakanlığa oligarklardan özellikle Berezovski’ye yakınlığı ile bilinen Sergey Stepaşin getirilmiştir. Fakat kendinden sonra gelecek kişinin Stepaşin olmadığına inanan Yeltsin, tekrar hükümet değişikliğine gitmiştir. “*Yeltsin’in ailesi*” olarak bilinen oligarklarla iyi geçinebilecek ve onları koruyabilecek özelliklere de sahip halef arayışına giren Yeltsin, çevrede güvenilir insan imajı yaratan ve o zamana kadar siyaset sahnesinde görülmemiş eski bir KGB (Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti)²⁰ ajanı olan, Rusya İç İstihbarat

¹⁹ Bk. (Yapıcı, 2010: 70-78).

²⁰ KGB (Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti), Türkçeye “Devlet Güvenlik Komitesi” olarak çevrilmiştir.

Servisi (FSB) başkanlığının yanı sıra Rusya Güvenlik Konseyi Sekreteri Vladimir Vladimiroviç Putin'i önce başbakan yardımcılığına, bir hafta sonra da başbakanlığa getirmiştir. Vladimir Vladimiroviç Putin aynı yıllarda meydana gelen II. Çeçenistan Savaşı'nda yarım milyon Çeçen halkının özgürlük mücadelesine karşı yürütmüş olduğu politikalarla Rusya'da var olan Anti-Çeçen düşüncesinin biraz zayıflamasında önemli rol üstlenmesiyle (Khrushchev, 2000: 14) prestij kazanmış ve 1998 Ekonomik krizinin mevcut yönetime karşı halkta uyanan güvensizlikle birlikte görev süresi dolmadan önce istifa eden Yeltsin sonrasında vekâleten devlet başkanlığını yürütmüştür. Aynı dönemde belirtilen nedenler başta olmak üzere halkın ve Duma'nın güvenini kazanan Vladimir Vladimirovich Putin başkanlık seçimlerini üç ay öncesine çekmeyi başarmış ve Mart 2000 tarihindeki seçimlerde yaklaşık %53 oy alarak Rusya Federasyonu Devlet Başkanlığı'na seçilmiştir.

Putin'in seçilmesinden beri Rusya'da geriye dönüş olarak nitelendirilebilecek gelişmelerden ilki "*vertikal vlasti*" yani "*dikey otorite*"nin inşa edilmesidir. J. Kahn'a göre Putin'in reformları, Yeltsin'den miras kalan zayıf federal kurumlara ve hükümetler arası ilişkilere ilişkin temel sorunlarda oluşan fikir birliği eksikliğine bir tepkidir (Cankara, 2007: 47). Yeltsin döneminde federal birimlerin özerk hareket etmeye başlamaları sonucunda çıkan sorunların Çeçenistan Savaşı örneğinde olduğu gibi askeri çatışmalara kadar uzanmasının yanı sıra karmaşık bir siyasi yapı üzerine inşa edilen Rusya Federasyonu'nun siyasi kurumlarında da görülen ayrılıklar Putin'i ekonomiden önce ülkenin siyasi yapısını düzeltmek yolunda yenilikler yapmaya itmiştir.

Giderek özerk hareket etmeye başlayan Vilayet Yöneticileri'nin gözüne çarpmadan hızlı bir şekilde başlatılan değişiklikler doğrultusunda ilk olarak Mayıs 2000 yılında çıkarmış olduğu yasalarla Vilayet Yöneticileri'ni ve Rusya'nın Yasama organlarının üst kademelerinde bulunan yetkilileri görevden alarak, valileri de Federasyon Konseyi'nin dışına çıkarmıştır (Åslund, 2008: 19). Bu durum Putin'in Rusya Federasyonu iç politikasında izlemeye başladığı, gücü tek elde tutma politikalarının ilk adımlarından birisi olmuştur. Ayrıca Haziran 2000'de çıkardığı yasayla gücü merkeze toplamak amacıyla Putin, 89 bölgeye ayrılmış olan ülkeyi 7 Federal idari bölgeye ayırarak ülkenin idari planlamasında köklü bir değişikliğe gitmiştir (Yapıcı, 2010: 223). Yeltsin döneminin mirası olarak kalan Rusya Federasyonu'nun bölgelerinin idari yapısı, genel olarak başlarında bulunan yöneticilerin

merkezin çıkarttığı kanunlardan ayrı hareket etmesinin yarattığı olumsuzlukların da farkında olan Putin, federal idari bölgelerin başına kendi belirlediği yöneticileri atamış ve böylelikle, gücü tek elde tutmak istediğini açıkça göstermiştir (Yapıcı, 2010: 224).

Vladimir Putin'in iktidara gelmesinin ardından izlemiş olduğu politikalarından bir diğeri ise iktidara gelmesinde büyük katkıları olan Yeltsin'in ailesine karşı başlatmış olduğu mücadeledir. Oligarkların Rus siyasi hayatında çok fazla etkin olmaya başlaması ve devletin başında bulunan yöneticileri dâhil kontrol edebilecekleri güce erişmelerini başta kendi iktidarı üzerinde tehdit olarak algılamaya başlayan Vladimir Putin bu nedenle oligarklara karşı mücadele başlatmıştır. *“Sermaye etkisini iktidara dayatanlar bir sınıf gibi davranmaktan vazgeçsinler”* sözüyle bu mücadeleyi sonuna kadar sürdüreceğini açıkça ortaya koyan Vladimir Putin, Mayıs 2000'de Gusinski'ye ait Medya-Most ofislerine polislerce baskın düzenletmiş ve şirketin vergi kaçırdığını, Gazprom'a olan 380 milyon dolarlık borçlarını ödemediği gerekçesiyle Gusinski'yi hapse attırmıştır (Yapıcı, 2010: 87). Üç gün boyunca hapiste tutulan Gusinski, sonrasında ülkeyi terk etmiş ve Medya-Most üzerindeki kontrolünü Gazprom'a devretmek zorunda kalmıştır (Yapıcı, 2010: 87).

Putin'in iktidara gelişinin hemen sonrasında oligarklara karşı mücadele başlatması ve bu mücadeleyi ilk olarak Gusinski'ye karşı yürütmesi tesadüf değildir. Önemli bir medya gücünü elinde bulunduran Gusinski'nin iktidar aleyhine yayınlar yapmaya başlaması ve Yeltsin'in ikinci dönem iktidara gelmesinde medyanın büyük bir rol oynamış olduğu Rusya Federasyonu'nda bu durum Putin'in medyanın gücünü eline almak istemesinin bir sonucudur. Kısacası oligarkların yasadışı hareketlerinden haberdar olan Vladimir Putin bu sayede kendisine karşı olan ve iktidarını tehdit eden kesimleri elinde bulundurduğu yasal güç ile birlikte müdahalelerde bulunmuştur ve kısa bir süre içerisinde birçok medya aracını devletleştirmiştir. Dolayısıyla medya gücünü kendisinde toplayarak basın özgürlüğünü baskı altında tutmaya başlamıştır (Åslund, 2008: 18).

Vergi sisteminde değişikliğe gitmesi Putin'in gücü eline alabilmek için izlemiş olduğu diğer bir yol olmuştur. İktidara gelmesinin ardından çıkarılan yasayla birlikte artık eyalet valilerinin vergileri toplamayacağını ve vergilerin merkeze geleceğini yasallaştıran Putin, eyaletlere yapılacak ödeneklerinde merkezden yapılacağını açıklamıştır. Bu durumda ekonomik olarak da bölge valilerinin üzerinde baskı kuran

Putin, bu şekilde kendine muhalefet olabilecek bölgelere yardımları azaltmaya başlamış ve kendisine yakın olan bölgelere yardımlarını arttırmıştır. Genel olarak oligarklara yakın ya da oligarkların başında bulunduğu bölgelere karşı izlenen bu politika ile hem oligarkların gücü bir kez daha kırılmış hem de bölgelerin karşısında merkezi otorite bir miktar daha güçlendirilmiştir. Bölgeler üzerindeki etkinliğini arttırmak isteyen Vladimir Putin, vergi kanundaki düzenlemelere ek olarak “*Bütçe Kanunu*”nda yaptığı değişiklikle, bölgelerin harcamalarının merkez denetimine bırakılacağını yasalaştırmıştır. Dolayısıyla Vladimir Putin Rus idari sisteminde gücü eline alarak, siyasi yaşamda demokrasiye hâkim olma yolunda bir adım daha atmıştır.

Rusya Federasyonu’nun eksik yapılanmalar üzerine inşa edilen devlet yapısından kaynaklanan sorunlarını bahane ederek otoritesini inşa etmeye başlayan Putin, bu doğrultuda devletin üst kademelerine kendisine bağlı kişileri yerleştirmeye başlamıştır ve muhalefet olabilecek kimseleri bir yolla engellemiştir. Bu bağlamda, Yukos Operasyonu²¹ Putin’in hem kendisine muhalefet olabilecek kişilere hem de günümüzde de enerji merkezli olarak yürüteceği dış politikasına engel olabilecek davranışlara karşı uygulamış olduğu yaptırımların en önemli sonuçlarından birisi olmuştur. Bu olayla birlikte Rusya’da oligarkların esareti olarak adlandırılan yeni bir dönem ortaya çıkmaya başlarken devletin ekonomiye olan müdahalesi artmaya başlamıştır.²² Devletin bu denli ekonomiye müdahale etmesi ve oligarkların güçsüzleştirilmesiyle birlikte Rusya Federasyonu’nda “*Oligarşik Kapitalizm*”den “*Siloviki Kapitalizmi*”ne geçiş süreci başlamıştır (Yapıcı, 2010: 103).

Yeltsin döneminde çeşitli şekillerde başta enerji ve maden işletmeleri olmak üzere önemli işletmelerini ele geçirerek güçlenen ve devlet yönetiminde etkili olan oligarkların, kendi iktidarı üzerinde de bir tehdit olabileceği varsayımında haklı çıkan Vladimir Putin, oligarklardan boşaltılan yerlere eski istihbarat veya askeri teşkilat mensubu, çoğu zaman KGB veya diğer emniyet savunma teşkilatlarında eğitim görmüş “*siloviki*”ler olarak adlandırılan ve kendisine yakın kişileri atamaya başlamıştır (Åslund, 2008: 18). “*Güç Bakanlıkları*” ellerine verilen silovikiler, Vladimir Putin’in oligarkların

²¹ Bk. (Yapıcı, 2010: 98).

²² Yukos olayı sonrasında yaşanan en önemli gelişmelerden birisi de yürütülen yolsuzluk soruşturmalarıyla tamamen güçsüz hale getirilen ve işletmelerinin büyük bir kısmını devlete devretmek zorunda kalan oligarkların yerini “*silovikler*” olarak adlandırılan yeni bir grubun almaya başlaması olmuştur.

gücünü tamamen kırmasıyla birlikte Rus siyasetini domine etmeye başlamışlardır (Vendil, 2007: 1).

Günümüzdeki politik süreçte, Rusya siyasetinde bütün kilit noktalar “*silovikiler*” tarafından kontrol edilmektedir. Rusya silah ihracatından, uçak sektörüne, petrol endüstrisinden istihbarat dairelerine, demiryolları işletmelerinden Rus milli havayolu işletmelerine kadar kontrolü elinde bulunduran Silovikilerin²³ kontrol ettiği kilit noktaların listesi bir hayli uzundur ve Rus ekonomisinde de çok önemli rollere sahiptirler.

Silovikiler sayesinde, 2001 yılından beri petrol sektörünün %44’ü devlet himayesine geçmiştir (Akın ve Bayram, 2007: 9). Putin iktidarında petrol şirketlerinin devlet himayesine geçmeye başlamasıyla birlikte artan petrol fiyatları doğrultusunda enerji üretiminde artışa gidilmiştir ve 1999 yılından 2004 yılına kadar Rusya’nın petrol üretimi %48 arttırılarak günde 9 milyon varile çıkması sağlanmıştır (Yapıcı, 2010: 79).

Vladimir Putin, iktidara gelişiyle birlikte izlemiş olduğu politikalarla Rus idari yapısında temizlik yaparak geçmişin tüm izlerini silmek yönünde politikalar izlemiştir (Brammer ve Charap, 2006-2007: 84). İdari yapılanmanın değiştirilmesi ve Yeltsin’in ailesi olarak adlandırılan oligarklara karşı güç mücadelesi vererek devlet yönetimini “kişileştirmesi” sonucunda oligarkların yerini alan silovikilerle (Renz, 2006: 907) birlikte enerji sektörüne bağlı olarak Rus ekonomisinde sağlanan büyüme paralel olarak Putin, dış politikada da bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Dolayısıyla adaletsiz olarak görülse de Putin’in izlemiş olduğu politikalarla birlikte, Rus ekonomisi düzelmeye başlamış ve Rus halkının refah seviyesinde artış gözlemlenmiştir. Böylelikle iç sorunlarını düzeltmeye başlayan Rusya Federasyonu elinde bulundurduğu artı yönlerle dış politikasını etkin olarak belirlemeye başlamıştır.

2.1.2.1. Vladimir Putin Dönemi Rusya Federasyonu Dış Politikası

Putin dönemi Rus dış politikasının iki ana aksta şekillendiği görülmektedir. Uluslararası sistemin şekillenmesinde söz sahibi olmak amacı taşıyan Rus dış politikası, bu çerçevede bir yandan Atlantikçi söylemin izlerini taşıırken diğer yandan Rusya

²³ Silovikilerden en çok göze çarpan isim ise Rus Anayasası’na göre üç dönem üst üste devlet başkanlığı yapamayacak (Oversloot, 2007: 41) olan Vladimir Putin’nden sonra devlet başkanlığına gelen dönemin Rusya’nın doğal gaz devi Gazprom’un da Yönetim Kurulu Başkanı olan Başbakan Birinci Yardımcısı Dmitry Medvedev’dir.

Federasyonu'nun bu hedefine ulaşmasında yakın çevresinde jeopolitik ve işlevsel bir bütünleşmeyi sağlamasının hayati olduğuna vurgu yapan Avrasyacı söylemin izlerini yansıtmaktadır (Ergül, 2012: 469). Atlantikçi ve Avrasyacı görüşlerin izini taşıyan Rusya Dış Politikası'nda Vladimir Putin, deyimî yerindeyse bir sentez oluşturmaya çabalamıştır (Tellal, 2010: 197). Daha açık bir deyişle, salt jeopolitik bakış açısıyla yaklaşılmayan çok yönlü ancak tanımlanmış ulusal çıkarların gözetildiği istikrarlı bir dış politika çizgisi yaratılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Vladimir Putin, ülke içerisinde hem ekonomik ve hem de siyasi olarak güçlenmenin dış politikada başarılı olmanın önkoşulu olduğu ilkesinin bilincinde hareket etmiştir (Turgutoğlu, 2006: 50).

Öncelikle Soğuk Savaş döneminin aksine daha barışçıl bir dış politika izlemek yönünde adımlar atan Vladimir Putin, Küba ve Vietnam'daki Rus askeri üstlerini kapatarak Soğuk Savaş'ın son izlerini silmiştir. Ekonomik olarak kalkınmanın Batılı ülkelerle olan ilişkilerin geliştirilmesinden geçtiğini farkında olan Vladimir Putin, Sovyetler Birliği'nin caydırıcı unsuru olan ve Avrupa ülkelerinin çekincesi durumundaki askeri üslerin kapatılmasına yönelik atmış olduğu adımlarla birlikte aradaki çekince unsurunu ortadan kaldırarak ilişkilerin barışçıl ortam yürütüleceğini göstermiştir. Kısacası bu durum, Avrupa ile geliştirilecek ekonomik ilişkiler için önemli bir adım olmuştur. Ekonomik kalkınmanın sağlanmasıyla birlikte değişen uluslararası sistemde saygın bir yer kazanmak amacıyla Batı'nın desteğine ihtiyaç duyan ve bu ihtiyaç doğrultusunda öncelikle Avrupa ile kurulacak olan ilişkilerde barış ortamını sağlamaya özen gösteren Rusya Federasyonu, ayrıca Birleşmiş Milletler ve AGİT gibi uluslararası kuruluşlarla yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu bağlamda mekik diplomasisi yoluyla birçok ülkeye geziler gerçekleştiren Vladimir Putin, Avrupa ülkelerine yapmış olduğu ziyaretlerde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yanında Rusya Federasyonu'nun sınır güvenliği ile ilgili temaslarda bulunmuş (Charap, 2007: 341) ve AGİT'in daha aktif hale getirilmesini dile getirmiştir ve ABD'ye karşı Avrupa merkezli bir dış politika izlemeye özen göstermiştir.²⁴

Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte Soğuk Savaş sonrasında değişen uluslararası sistemde tek kutuplu ABD hegemonyasına karşı “çok kutuplu” dünya düzenini savunan Rusya Federasyonu, buna karşın Avrupa'yla ilişkilerini geliştirirken

²⁴ Bk. (Yapıcı, 2010: 370-379).

aynı zamanda ABD ile Avrupa ülkeleri arasındaki ihtilaflı konularda iyi bir denge politikası yürüterek ABD'yi karşısına almamaya da özen göstermiştir.

Vladimir Putin döneminde Avrupa ile ilişkilerinin yakınlaşmaya başlaması Avrupa tarafından da olumlu karşılanmıştır. 2000 yılında Putin Rusya Federasyonu Devlet Başkanı seçildiğinde, Avrupa Birliği, bu durumu ilişkilerde yeni bir dönemin başladığını dile getirerek, olumlu bir adım olarak değerlendirmiştir. Nitekim İşbirliği Konseyi'nin Nisan tarihli sonuç bildirgesinde taraflar arasındaki uzun dönemli ortaklığa vurgu yapılırken, 29 Mayıs tarihinde yapılan AB-Rusya Zirvesi'nde Putin, Rusya'nın, AB'yi Rus dış politikasında öncelikli alan olarak gördüğünü ifade etmiş ve çok kutuplu uluslararası sistemde Rusya'nın sorumluluk sahibi ve güvenilir ortak olarak yer alacağını belirtmiştir. Ortak bildiride, en fazla *“karşılıklı çıkar”*, *“ortaklık”*, *“güçlendirilmiş siyasi diyalog”* ifadeleri yer almıştır. Tüm bunlar, uygulanan yaptırımların kaldırılacağı Feira Zirvesi için zemin teşkil etmiştir (Korkmaz 2007: 32-33). Yakınlaşmaya başlayan ilişkilerle birlikte Feira Zirvesi'nin sonuç bildirisinde Avrupa Birliği Rusya Federasyonu ile güçlü ve sağlıklı bir ortaklığın sağlanması gerekliliğine dikkat çekmiştir. (Korkmaz 2007: 32-33).

Güçlü ve sağlıklı ortaklığın sağlanması yolunda adımlar atan Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu ekonomik ilişkilerin yanında askeri güvenlik ve enerji alanında da görüşmelerde bulunmuşlardır (Yapıcı, 2010: 378). Avrupa kıtasının güvenliğinin sağlanması açısından önceki dönemlerde önemli bir tehdit unsuru olan Sovyetler Birliği'nin ardılı olan Rusya Federasyonu ile geçmişte yaşanan gelişmelerin aksine, işbirliğine yönelen taraflar Avrupa ile Rusya arasında ortak bir füze sistemi kurulması yönünde de görüşmelerde bulunmuşlardır. Kısaca belirtmek gerekirse, iktidara gelmiş olduğu ilk dönemden itibaren çok kutuplu sistemde uluslararası anlaşmalar çerçevesinde Avrupa ülkeleri ve uluslararası kuruluşlarla birlikte etkileşim (Everre, 2007: 177) dâhilinde barışçıl ve planlı bir dış politika izlemeye çalışan Vladimir Putin, çok kutuplu dünya sisteminde dengeyi sağlayabilmek amacıyla Avrupa ülkeleriyle yakın ekonomik ve siyasi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Vladimir Putin ayrıca bu amaçlar doğrultusunda ülkesine Avrupalı yabancı yatırımları da ülkeye çekmeyi amaçlamıştır. Vladimir Putin'in 2001 yılında gerçekleştirdiği Almanya ziyareti sonrasında da Rusya Federasyonu'nda Alman yatırımlarının artmaya başlaması da izlenen dış politikaların olumlu yönde geliştiğinin bir kanıtı olmaktadır.

Vladimir Putin, Yeltsin döneminden farklı olarak Batıya yönelik (Charap, 2007: 342) tek yönlü dış politika izlemek yerine çıkarları doğrultusunda çok yönlü bir dış politika izlemeyi tercih etmiştir.²⁵ Dış politikadaki önceliği Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi ve bölgedeki etkinliğin tekrar kazanılması olarak da belirleyen Vladimir Putin, bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin son dönemleri ve Yeltsin dönemindeki Batı'ya gözü kapalı yönelimin ülke ekonomisinde yarattığı olumsuz etkileri göz önünde bulunduran ve dolayısıyla Batı'ya karşı Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleriyle geliştirilen ekonomik ilişkilerle denge oluşturmayı amaçlayan Vladimir Putin, ekonomik açılımlarının merkezini Hazar Bölgesi (Yapıcı, 2010: 378) olarak göstererek sonraki yıllarda izleyeceği politikaların temelini atmıştır.

Ekonomik olarak kalkınmanın dış politikada önemli bir yere sahip olabilmek için önemli olduğunu savunan ve Hazar Bölgesi'ni de ekonomik açılımlarının merkezi olarak tanımlayan Vladimir Putin (Yapıcı, 2010: 378), bölgedeki etkinliğini arttırmak için bölge ülkeleriyle birçok askeri anlaşmalar imzalamıştır. Ayrıca Vladimir Putin eski Sovyetler Birliği coğrafyasını tanımlayan yakın çevresinde etkin olabilmek ve bölgede etkin olmaya çalışan ABD'nin etkisini azaltabilmek amacıyla da “*Yakın Çevre Politikası*”²⁶ ortaya atmıştır. Yakın Çevre politikasıyla birlikte eski Sovyetler Birliği coğrafyasını “*arka bahçesi*” olarak ilan eden Rusya Federasyonu, hem bölge ülkeleri ile ekonomik alandaki işbirliği ile ekonomik çıkarlarını korurken, Çin, Hindistan ve İran gibi ülkelerle de ilişkilerini geliştirerek, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde var olan ABD hegemonyasına dayanan tek kutuplu sistem yerine, Primakov doktrininin devamı olarak nitelendirilebilecek olan çok kutuplu sistemin oluşturulmasına yönelik politikalarını sürdürmüştür.

Avrupa ülkeleri ve BDT ülkeleriyle ilişkilerini geliştiren ve bu bölgeye yapılacak olan herhangi bir davranışa karşı güç kullanabileceğini belirten Rusya Federasyonu, genel olarak 11 Eylül 2001 yılına kadar ABD ile ilişkilerini gergin tutarken (Yapıcı, 2010: 378) ABD'yi karşısına almamaya da çaba göstermiştir. Vladimir Putin döneminde ABD'yle ilişkilerin gergin tutulmasındaki en büyük neden ise kuşkusuz iki ülke devlet başkanının dış politika anlayışındaki farklılıklardan

²⁵ Bk. (Yapıcı, 2010: 379).

²⁶ Rusya'nın “*Monroe Doktrini*” olarak adlandırılan “*Yakın Çevre Politikası*”, Rusya Federasyonu'nun ekonomik ve güvenlik açılarından yaşamsal alanı olduğu gerekçesiyle, eski Sovyetler Birliği topraklarındaki gelişmeleri denetlemeyi öngörmektedir (Canikoğlu, 2010: 152).

kaynaklanmaktadır (Yapıcı, 2010: 378). Genel olarak uluslararası sisteme hâkim hegemon güç olma arzusuyla hareket eden ABD'ye karşı kurmuş olduğu ilişkilerle tek kutuplu sisteme karşı bir dış politika çizgisini savunan Vladimir Putin'in izlemiş olduğu politikalara ABD'nin tepkisi sert olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bağımsızlıklarını kazanan eski Birlik ülkeleri üzerinde hâkimiyet kurma çabasına giren ABD'ye karşılık, Rusya Federasyonu'nun yakın çevre politikasını izlemesi, İran ve Çin gibi ülkelerle silah ticaretini devam ettirmesi iki taraf arasındaki gerginliğin nedenlerinden bir diğeri olmuştur. Vladimir Putin döneminde Rusya Federasyonu'nun Avrupa Birliği'ne BDT ülkelerine yönelik izlemiş olduğu politikalarla birlikte İran'ın nükleer programını desteklemesi ve Tahran'a nükleer silahların satışının arttırılması (Yapıcı, 2010: 388) gibi nedenlerden dolayı gerginleşen ABD-Rusya Federasyonu ilişkileri 11 Eylül 2001 tarihinden itibaren değişiklik göstermiştir. Daha açık bir deyişle 11 Eylül 2001 tarihi ABD-Rusya Federasyonu ilişkilerinin ayrı bir boyuta taşımıştır ve iki ülke arasında gergin başlayan ilişkilerde büyük oranda yumuşamalar gözlemlenmiştir.

11 Eylül öncesinde sorunlu ilişkiler sahip olan Rusya Federasyonu ile ABD, 11 Eylül sonrasında terörizmle mücadelede işbirliği doğrultusunda yaklaşmışlardır²⁷ (Yapıcı, 2010: 393). Vladimir Putin iktidarının bu dönemde ABD ile gerçekleştirdiği işbirliği, uzun dönemli bir strateji olmaktan çok, güney sınırındaki güvenlik problemini çözmek için giriştiği bir taktik hareket niteliğindedir (Yapıcı, 2010: 393-394). Dolayısıyla 11 Eylül sonrasında ABD-Rusya Federasyonu ilişkilerinin yaklaşması, Vladimir Putin'in dış politikasında keskin bir dönüş olarak adlandırılmamalıdır. Aksine, dış politika amaçları arasında yer alan uluslararası işbirliğinin desteklenmesi yönünde ülkenin de en büyük problemleri arasında yer alan terörizme karşı işbirliği olarak değerlendirilmelidir. Kısacası, uluslararası sistemde hegemon güç olma amacından vazgeçmeyen ABD'ye karşı çok kutuplu dünya düzeninin savunucu olan Rusya Federasyonu'nun Vladimir Putin döneminde izlemiş olduğu pragmatik dış politika anlayışı yaklaşan ilişkilere rağmen geçerliliğini korumaktadır.

²⁷ Dış politikadaki açılımlarıyla Rusya Federasyonu'nu uluslararası sistemde daha saygın bir konuma taşımayı amaçlayan Vladimir Putin, 24 Eylül 2001 tarihinde yayınlamış olduğu 5 maddelik destek planı ile Washington'a desteğini açıkça göstermiştir (Yapıcı, 2010: 395). Açıklanan destek planında insani yardım amacıyla yola çıkan uçaklara kendi hava sahasını açmanın yanında Orta Asya Cumhuriyetleri'yle de temaslar kurarak yardımcı olacağını belirten Vladimir Putin, ayrıca istihbarat, askeri yardım ve arama kurtarma çalışmalarında da ABD'ye yardımcı olacağını belirtmiştir.

11 Eylül sonrasında terörizmle mücadele alanında ABD ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerde yaşanan yumuşamalar sonucunda iki taraf arasında ekonomik ve askeri alanda da işbirliğine yönelik gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin Rusya Federasyonu, ABD ye karşı Afganistan operasyonları sırasında vermiş olduğu tavizler karşısında Çeçenistan'a yönelik müdahale karşısında da ABD'nin desteğini almıştır ve NATO içerisindeki konumunu güçlendirerek NATO-Rusya Konseyi'nin oluşumunu sağlamıştır (Yapıcı, 2010: 397). ABD ile kurulan ilişkiler sonrasında Rusya Federasyonu izlenen pragmatik dış politika sonucunda sadece NATO içerisinde etkinliğini arttırmakla kalmamış, aynı zamanda Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik sürecinde ABD gibi etkili bir ülkenin desteğini de arkasına almıştır.

11 Eylül sonrasında ABD ile geliştirilen ilişkilerin Rusya Federasyonu'nu olumlu yönde etkileyen diğer noktası ise iki taraf arasında 2002 Mayıs ayında imzalanan anlaşmayla birlikte nükleer ve stratejik saldırı silahlarında indirime gidileceğinin kararlaştırılması olmuştur. Bu durumda Sovyetler Birliği'nin yıkılmasında büyük rol oynayan silahlanma yarışının ülke ekonomisinde yarattığı çöküntülerden de bir nebze olsun sıyrılmanın yanında Rusya Federasyonu, ABD'nin de kendisinden halen daha çekindiğini farkına varmıştır.

Yakınlaşan ABD-Rusya Federasyonu ilişkilerinde bir diğer görüşme konusu ise ekonomi alanında yaşanmıştır. Orta doğu petrollerine bağımlılığın enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilemesi nedeniyle ABD, Rusya Federasyonu'ndan petrol ihracatına yönelik adımlar atmıştır (Yapıcı, 2010: 398). Bu durum Vladimir Putin tarafından da olumlu karşılanmıştır. Fakat yakınlaşan ekonomik ve siyasi ilişkiler sonrasında ABD'nin Rusya Federasyonu'nun enerji kaynaklarını ele geçirmeye yönelik teşebbüsünün Yukos Operasyonu sırasında ortaya çıkmış olmasıyla iki ülke arasındaki ilişkileri tekrar gerginleştirmiştir (Yapıcı, 2010: 401).

Vladimir Putin döneminde izlenen dış politikada 2003 yılı bir dönüm noktası olmuştur. Rusya Federasyonu ekonomisindeki kalkınmanın en büyük nedeni yapılan reformlarla birlikte dünya enerji fiyatlarının çok büyük oranlarda artış göstermiş olmasıdır. Bu nedenden dolayı ekonomik gelişmişliğe önem büyük önem veren Vladimir Putin, yer altı kaynaklarının işletimini devlet idaresine ([http: 16](http://16)) alarak enerji ihracatına yönelmiştir. ABD'li şirketlerin Rus Yukos şirketiyle birleşerek Batı Sibirya'dan Dankinq'e kadar yapılacak boru hattını üstlenmek istemeleri sonrasında

patlak veren olayla da birlikte Rusya dış politikası büyük değişim göstermiş, enerji bir dış politika aracı haline dönüştürülerek dünya siyasetinde önemli bir güç olma amacı dış politikaya hâkim olmuştur. Ayrıca yaşanan bu olay Rusya Federasyonu-ABD arasında ileriki yıllarda yaşanacak olan enerji mücadelesinin de önemli bir çıkış noktası olmuştur.

Vladimir Putin pragmatik bir liderdir ve kendi ülkesini bir süper güç olarak değil bölgesel güç ve aynı zamanda küresel enerji gücü olarak tanımlamaktadır (Nikitin, 2008: 8). Bölgesel olarak güçlü olabilmek için de gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm dünyanın enerjiye duyduğu ihtiyaç dolayısıyla sağlanacak olan gücün enerji tekeli olarak kazanılacağına farkındadır ve bu bilinçle hareket etmektedir. Enerji ihracatı odaklı izlenebilecek bir dış politikayla ülke içerisindeki milliyetçi ve Sovyet yanlısı baskıları azaltarak, tarım ve endüstri alanındaki gelişimin sağlanmasıyla birlikte (Lynch, 2007: 53) diğer ülkelerin Rus enerjisine bağımlı hale gelmesiyle de uluslararası sistemde iyi bir pozisyon elde edebilecek olan Rusya Federasyonu, dış politikasını enerji odaklı olarak uygulamaya başlamıştır. Böylelikle uluslararası ilişkilerde “*Yumuşak güç (soft power)*” olarak tanımlanan enerji kaynaklarının diplomaside yaptırım aracı olarak kullanılması durumu 2006 yılı sonrasına Rusya Federasyonu için “*sert yumuşak güç (hard soft power)*” halini almıştır (Stent, 2008: 1094). Sonuç olarak Rusya Federasyonu’nun dış politikadaki diplomasi anlayışı enerji diplomasisidir (Mankoff, 2008: 47). Dış politikada en önemli kartı ise dış politika aracı haline dönüştürerek silah olarak kullandığı enerji kartıdır.

2.2. RUSYA FEDERASYONU ENERJİ POLİTİKASI

Enerji politikası genel olarak teknoloji, ekonomi ve enerji ile ilgili kararların alındığı kurumsal yapıdan oluşmakta ve kısa dönemde arz-talep yönetimi, uzun dönemde ise planlama faaliyetlerini içermektedir (Bayraç, 2009: 118). Enerji kaynaklarının kıtlığı ve rezervlerinin giderek azalmasının yanı sıra, küresel ısınma sonucu oluşan sera etkisi ve iklim değişiklikleri, gelecek nesillerin de çıkarlarını gözetken, ulusal ve uluslararası düzeyde enerji politikaları üretilmesini gerektirmektedir (Bayraç, 2009: 118). Bu bağlamda, enerji kaynakları bakımından zengin olan Rusya Federasyonu, enerji politikalarını sahip olduğu enerji kaynaklarından en verimli şekilde yararlanabilmek amacıyla; kaynakların yeterliliği ve çevre koşulları gibi etmenleri

dikkate alarak belirlemektedir. Rusya Federasyonu'nun enerji politikaları Vladimir Putin dönemi öncesi ve sonrası olarak değerlendirilmelidir. Belirtilen dönemlerin ayrı olarak incelenmesinin en büyük nedeni, Rusya Federasyonu'nun enerji kaynakları ve dolayısıyla enerji politikalarına göstermekte olduğu hassasiyetin Vladimir Putin'in iktidara gelişiyle geçirmiş olduğu değişimdir.

2.2.1. Rusya Federasyonu'nun Sahip Olduğu Enerji Kaynakları

2.2.1.1. Rusya Federasyonu Petrol Rezervleri

Rusya Federasyonu geniş yüz ölçümüne sahip coğrafyasında önemli miktarlarda kanıtlanmış petrol rezervlerine sahiptir (BP, 2012: 6). Rakamlarla belirtmek gerekirse; Rusya Federasyonu, toplam olarak kanıtlanmış dünya petrol rezervlerinin yaklaşık olarak %5,3'üne, daha açık bir deyişle 88,2 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahiptir ve yeni rezervler konusunda çalışmalar sürmektedir. 2001-2010 yılları arasında yaklaşık olarak 13,6 milyar varil yeni petrol rezervi keşfedilmişken, 2010-2011 yılları arasında yeni keşfedilen petrol rezervi yaklaşık olarak 1,6 milyar varildir (BP, 2012: 6).

Petrol rezervlerinin çoğunluğu Batı Sibirya'da Ural Dağları ve Orta Sibirya Platosu arasındaki bölgede bulunan Rusya Federasyonu, petrol üretimini 100'den fazla alanı içeren Kuzey Kafkasya ve Astrokhan sahası olarak bilinen Hazar Denizi'nin kuzey ve kuzeybatı sahilleri, Tömen-Pechora petrol alanları, Volga-Ural ve Seotov-Volgograd petrol alanları ve Tyumenlob petrol alanlarında gerçekleştirilmektedir ([http: 17](http://)).

2.2.1.2. Rusya Federasyonu Doğal Gaz Rezervleri

Rusya Federasyonu dünyanın en zengin doğal gaz rezervlerine sahiptir. Rakamlarla belirtmek gerekirse; Rusya Federasyonu, toplam olarak kanıtlanmış dünya doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %21,4'üne yani 44,6 trilyon m³ kanıtlanmış doğalgaz rezervine sahiptir (BP, 2012: 20). Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı'nın açıklamış olduğu kanıtlanmış doğal gaz rezervlerine bakıldığında ise belirtilen rakamlar farklılık göstermektedir. Bakanlık, dünya toplam kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %27'sine, (47 trilyon m³ doğal gaz rezervi) sahip olduklarını belirtmektedir (Ahrend ve Tompson, 2005: 801). Genel olarak Batı Sibirya bölgesinde bulunan Rusya Federasyonu doğal gaz rezervleri 2010 yılında keşfedilen üç saha ile birlikte toplamda 26 bölgeden çıkarılmaktadır ([http: 18](http://)).

2.2.1.3. Rusya Federasyonu Kömür Rezervleri

Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu yenilenemeyen enerji kaynaklarından bir diğeri gün geçtikçe önemini kaybetmiş olsa da en çok tercih edilen enerji kaynaklarından birisi olan kömürdür. İlk olarak 1801 yılında geliştirilmeye başlanan kömür yataklarındaki çalışmalar 1855 yılında kayıt altına alınmaya başlanmıştır (http: 19). Dünya toplam kanıtlanmış kömür rezervlerinin %18,2'sine (157 milyar 10 milyon ton) sahip olan (BP, 2012: 30) Rusya Federasyonu dünyanın ikinci büyük kömür rezervine sahip ülkesidir. Rusya Federasyonu için kömür rezervleri, petrol ve doğal gaz rezervleri kadar önemli bir yere sahip olmasa da ülke kömür konusunda da çalışmalarını devam ettirmektedir.

2.2.2. Rusya Federasyonu'nun Enerji Üretimi ve Tüketimi

2.2.2.1. Rusya Federasyonu Yenilenemeyen Enerji Üretimi ve Tüketimi

2.2.2.1.1. Petrol Üretimi ve Tüketimi

Rusya Federasyonu, günde 11 milyon varile yakın petrol üretimi (dünya petrol üretiminin %12,8'i) gerçekleştirmektedir. Üretilen petrolün yaklaşık olarak günde 3 milyon varillik bir kısmı tüketilmektedir (BP, 2012: 8) ve geri kalan kısmı da büyük oranda ihraç edilmektedir. Her geçen yıl petrol üretimini arttıran Rusya Federasyonu'nun rafineri kapasitesi ise toplam günlük 5 milyon 663 bin varil petroldür (BP, 2012: 16).

2.2.2.1.2. Doğal Gaz Üretimi ve Tüketimi

Günlük yaklaşık olarak 607 milyar m³ doğal gaz üretimi gerçekleştiren Rusya Federasyonu'nun günlük tüketimi yaklaşık olarak günlük 424 milyar m³ 'tür gerçekleştirmiştir. (BP, 2012: 28). Üretilen doğal gazın önemli bir kısmını ihraç eden Rusya Federasyonu, dünyanın en büyük doğal gaz ihracatçısı olmasının yanı sıra üçüncü büyük enerji tüketicisidir (Bayraç, 2009: 126). Doğal gaz ihracatının tamamına yakını Avrupa Birliği'ne yapan Rusya Federasyonu'nun en önemli doğal gaz ithalatçısı Avrupa Birliği üyelerinden Almanya'dır. 2011 yılı sonu istatistiklerine göre Almanya tek başına yaklaşık olarak 30,8 milyar m³ ithalatı gerçekleştirmiştir (BP 2012: 28).

2.2.2.1.3. Kömür Üretimi ve Tüketimi

Rusya Federasyonu'nun kömür üretimi yaklaşık 157,3 milyon ton petrol eş değeridir (BP, 2012: 32). Üretilen kömürün yaklaşık olarak 90,9 milyon ton petrol eşdeğerlik bir kısmını tüketen Rusya Federasyonu yaklaşık olarak 100 milyon ton petrol eşdeğeri kömürü ihraç etmiştir (Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ), 2011: 8). Rusya Federasyonu dünya kömür ihracatı bakımından Avustralya ve Endonezya'nın arkasından üçüncü sırada yer almaktadır (Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ), 2011: 8).

2.2.2.1.4. Nükleer Enerji Tüketimi

Sovyetler Birliği döneminde 1954 yılında başlayan nükleer enerji konusundaki çalışmaları (Yergin, 2011: 318) günümüzde devam ettiren Rusya Federasyonu bu alanda dünyanın önde gelen ekonomileri arasında yer almaktadır. Sahip olduğu yaklaşık olarak 870,000 tonluk uranyum rezervleriyle ([http: 20](http://www.bp.com)) yedinci sırada yer alan ve toplamda 21,743MW kurulu güçte nükleer tesislere sahip olan Rusya Federasyonu 2011 yılı sonu itibariyle yaklaşık olarak 39,2 milyon ton petrol eşdeğeri nükleer enerji tüketimi gerçekleştirmiştir. (BP, 2012: 35). Nükleer enerji tüketiminde üçüncü sırada yer alan Rusya Federasyonu'nun gerçekleştirmiş olduğu nükleer enerji tüketimi dünya toplam tüketiminin yaklaşık olarak %6,5'idir (BP, 2012: 35).

2.2.2.2. Rusya Federasyonu Yenilenebilir Enerji Üretimi ve Tüketimi

2.2.2.2.1. Hidroelektrik Enerjisi Üretimi ve Tüketimi

Toplam enerji ihtiyacının yaklaşık olarak %20'sini hidroelektrik santralleri vasıtasıyla sağlayan Rusya Federasyonu'nu 2011 yılı sonu itibariyle açıklanan istatistiklere göre toplamda 37,3 milyon ton petrol eşdeğeri tüketim gerçekleştirmiştir (BP, 2012: 36). Dünya toplam hidroelektrik enerjisi tüketiminin yaklaşık olarak %4,7'sini gerçekleştiren Rusya Federasyonu Avrupa kıtası ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır (BP, 2012: 36). Önemli derecede hidroelektrik enerjisi potansiyeline sahip olan Rusya Federasyonu'nun tüketim miktarı en son açıklanan istatistiklere göre önemli bir yere sahip olsa da bir önceki seneye karşılaştırıldığında tüketimin yaklaşık olarak %2,1 düştüğü göze çarpmaktadır.

2.2.2.2.2. Diğer Yenilenebilir Enerji Kaynakları Üretimi ve Tüketimi

Rusya Federasyonu yenilenemeyen enerji kaynakları, nükleer enerji ve hidroelektrik enerjisi bakımından önemli bir yere sahip olsa da potansiyeli olmasına rağmen diğer yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimi ve tüketimi bakımından son derece yetersiz konumdadır. 2003 yılına kadar olan dönemde ülkede diğer yenilenebilir enerji kaynakları bakımından üretim istatistiklerde yer almayacak kadar sınırlıyken yapılan çalışmalar sonrasında bu alanda çok az gelişmeler yaşanmıştır. Yaklaşık olarak 100 bin ton petrol eşdeğeri diğer yenilenebilir enerji kaynakları tüketimi gerçekleştiren Rusya Federasyonu'nu toplam dünya tüketiminde yaklaşık olarak %0,1 gibi küçük bir yere sahiptir (BP, 2012: 38). Yenilenebilir enerji konusunda çalışmalar devam ettirilmesine rağmen ancak sınırlı bir alanda mesafe kat edilebilmiştir. Özellikle, 520 milyon ton kadar hayvansal atık potansiyeline sahip olan Rusya Federasyonu yıllık (Kalyuzhnyi, 2008: 1744) buna rağmen biyoyakıt alanında önemli bir gelişim sağlayamamaktadır. Sınırlı derecede biyoyakıt üretimi gerçekleştirebilen Rusya Federasyonu istatistiklerde sadece eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile birlikte genel toplamda değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, eski Sovyetler Birliği ülkeleriyle birlikte toplamda yaklaşık olarak ancak 197 bin ton petrol eş değeri üretim gerçekleştirebilmişleren (BP, 2012: 39) Rusya Federasyonu diğer ülkelerle karşılaştırıldığında son derece yetersiz durumdadır.

Sonuç olarak, açıklanan veriler ışığında, yenilenebilir enerji kaynakları bakımından yetersiz durumda olmasına rağmen fosil enerji kaynakları bakımından zengin rezervlere sahip olan Rusya Federasyonu, enerji ihtiyacının bağımlılık halini aldığı günümüzde –önemli enerji kaynağı potansiyeli nedeniyle- uluslararası sistemde stratejik bir güç olarak tanımlanabilmektedir.

2.3.1. Vladimir Putin Öncesi Dönemde Rusya Federasyonu Enerji Politikaları

Rus İmparatorluğu döneminden itibaren Rus enerji politikalarının varlığının izine resmi kayıtlarda rastlanmaktadır. İlk olarak 1855 yılında kayıt altına alınmaya başlanan Rus enerji kaynakları ile ilgili enerji politikalarına yönelik olan çalışmaların izine ilk defa 1861 yılında Donetsk bölgesinde kömür üretim sınırının aşılması gerekliliğine yönelik uygulamaların belirlenmesiyle ilgili çalışmaların yapılmasıyla

rastlanmaktadır (http: 21). Sovyetler Birliği döneminde de enerji politikalarına yönelik uygulanmaların varlığı bilinmekteyken, bu durumun Rusya Federasyonu'nun ilk yıllarında sağlıklı olarak devam ettirildiğini söylemek güçtür.

Sovyetler Birliği'nin ardılı olarak uluslararası sistemde yerini alan Rusya Federasyonu ilk yıllarında, miras kalan ekonomik sıkıntılar başta olmak üzere, birçok sıkıntıyla baş etmek zorunda kalmıştır. Komünist sistemin ülkedeki kalıntıları, Batılı ekonomilere uyum sağlama sürecinin yanlış yorumlanması, idari ve askeri bakımdan çöküntüden kurtulma mücadelesi yaşanan sıkıntıların temelini oluşturmaktadır. Önemli iç sorunlarla baş etmek zorunda kalmasına rağmen, enerji konusunda gelişmiş olan Sovyetler Birliği'nden Rusya Federasyonu'na sadece problemler miras olarak kalmamıştır. Birlik coğrafyasının önemli bölümüne sahip olan Rusya Federasyonu'na sorunlarla birlikte bu zengin enerji kaynakları rezervleri ve gelişmiş enerji nakil hatları da miras kalmıştır.

Komünist sistemin yönetim anlayışına hâkim olduğu Sovyetler Birliği döneminde büyük oranda kullanılan enerji kaynakları sistem anlayışı gereğince devlet idaresinde yönetilmiştir. Bu bağlamda devlet kontrolünde olan enerji kaynakları için Sovyetler Birliği önemli ölçüde yatırımlarda bulunmuş ve alt yapı sistemleri başta olma üzere enerji konusunda birçok alanda gelişim yaşanmıştır. Yapılan yatırımlar sadece petrol ve doğal gaz yatırımlarıyla sınırlı kalmamıştır ve özellikle nükleer enerji alanında önemli –batılı ülkelerden fazla- miktarlarda yatırımlar yapılmıştır. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde Batılı ülkeler nükleer reaktör inşası için ortalama 50-100 milyon dolarlık yatırımlar yapmışken, Sovyetler Birliği aynı işlem için yaklaşık olarak 250 milyon dolarlık yatırım yapmıştır (Lepkowski, 1979: 169). Fakat önemli yatırımların yapıldığı altyapı sistemleri ve zengin enerji kaynakları gibi önemli bir mirasa sahip olmasına rağmen, Rusya Federasyonu ilk yıllarında çeşitli nedenlerden dolayı tam anlamıyla enerji politikası izlemekten çok uzak kalmıştır.

Boris Yeltsin döneminde batıya entegre olma ve özelleştirme politikaları başlığında plansızca belirli kimselere dağıtılan enerji kapsamında ele alınabilecek tüm materyaller, enerji sektörünün gelişmesinin aksine ülkede enerji baronlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Boris Yeltsin'in izlemiş olduğu iç politikalar sonucunda ortaya çıkan “*Yeltsin'in Ailesi*” olarak adlandırılan grubun ülke enerji sektörüne vermiş oldukları zararlar, izlenen yanlış politikaların en açık göstergesidir. Ayrıca bu dönemde

izlenen politikalar Batılı enerji şirketlerinin ülkeye hücum etmesine neden olmuştur ve belirtilen dönemde Rusya Federasyonu kendi öz kaynaklarından yararlanamayacak kadar güçsüz bir duruma düşmüştür. Günümüzde Rusya Federasyonu'nun arka bahçesi olarak nitelendirilen Kafkasya ve Orta Asya coğrafyasında etkin olmaya çalışan ABD'nin desteklediği Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının proje sürecine karşı tepki verilememesi, bu konuya örnek olarak verilebilmektedir.

Sonuç olarak, Vladimir Putin dönemine kadarki zaman diliminde Rusya Federasyonu'nun güçlü bir şekilde enerji politikası uygulayabildiği ve enerji kaynaklarının verimli olarak kullanabildiğini söylemek mümkün olmamaktadır. Fakat Vladimir Putin'in iktidara gelişiyle enerji kaynaklarına verilmesiyle birlikte dünya petrol ve doğal gaz fiyatlarının artışı, ülke ekonomisinde yaklaşık %7'lik büyümeye neden olmuştur (Stent, 2008: 1093). Gerek ülke ekonomisinde yaşanan hızlı büyüme gerekse enerji dünya talebindeki artış, zengin enerji kaynaklarına sahip olan Rusya Federasyonu'nu enerji politikalarını gözden geçirmeye yöneltmiştir. Ayrıca, yaşanan gelişmeler ülkenin enerji kaynaklarını uluslararası ilişkilerde diplomatik yaptırım aracı –silah- olarak kullanmasının yolunu açan gelişmelerdir.

2.3.2. Vladimir Putin Dönemi ve Sonrası Rusya Federasyonu Enerji Politikası

Boris Yeltsin döneminde Rusya Federasyonu ekonomisinde yaşadığı darboğazdan kurtularak gününüzde bölgesel güç olabilmenin ötesinde küresel anlamda bir aktör haline gelmeye başlamaktadır. Uygulanan enerji politikalarıyla, enerji kaynaklarının ithalatından sağlanan yaklaşık 430 milyar dolar (Stent, 2008: 1093) yabancı para gelirinin ülke ekonomisinde yarattığı olumlu etki, uluslararası sistemde kazanılan gücün en önemli nedenleri arasındadır. Ayrıca, sağlanan gelirlerle birlikte Rusya Federasyonu'nun, BRICS²⁸ ülkeleri arasında yerini almaya başlaması da uygulanan politikaların olumlu sonuçlarının göstergelerindendir.

Rusya Federasyonu'nun ekonomisinde yaşanan büyümenin de mimarı kuşkusuz Vladimir Putin ve uygulamış olduğu politikalarlardır. Çünkü bu dönemde uygulanan ekonomi politikalarıyla yaşanan olumlu değişimler, Vladimir Putin dönemiyle birlikte

²⁸ 2001 yılında Goldman Sachs'tan Jim O'Neill tarafından ileri sürülen on yıl içerisinde büyüyen ekonomik potansiyele sahip Brezilya, Hindistan, Rusya ve Çin'in oluşturduğu ülkeler topluluğudur ([http: 22](http://22)).

enerji kaynaklarına daha fazla önem sonucunda meydana gelmiştir. Enerji kaynaklarının ihracatı temelli izlenen ekonomi politikalarıyla sağlanan gelirler sonucunda Rusya Federasyonu, uluslararası ilişkilerdeki gücünü arttırmak amacıyla jeopolitik stratejisinde enerji kaynakları temelli yeni bir yaklaşım benimsemeye başlamıştır (Orttung ve Overland, 2011: 75) ve benimsenen bu yaklaşım ülkenin enerji politikalarına ağırlık vermesinde etkili olmuştur.

Rusya Federasyonu'nun kendi milli enerji stratejisi hakkındaki en önemli bildirilerden birisi, 2002 yılında tasarlanan "*Rusya'nın 2020'ye kadar Enerji Stratejisi*" adlı belgedir. 2010 yılına kadar olan dönemi ve 2010-2020 yılı arasındaki dönem olarak belirlenen enerji politikaları ilk dönem için kısa ve orta vadeli enerji politikalarını belirlemektedirken, 2020 yılına kadar olan dönemde ise uzun dönemli enerji politikaları belirlenmektedir (http: 23). Rusya Federasyonu enerji politikalarını kısa, orta ve uzun vadeli olarak belirlemenin yanı sıra ülke içerisinde ve uluslararası ilişkilerde yaşanacak herhangi bir güncel gelişmeye uyum sağlanabilmesi açısından her 5 yılda bir gözden geçirilmesi ve yeni düzenlemelerin yapılabilmesi konusunda da kararlar almıştır (http: 23). Bu bağlamda 2002 yılında tasarlanan Rusya Federasyonu enerji politikası hükümetin kararıyla 28 Ağustos 2003 tarihinde onaylanarak yürürlüğe koyulmuştur (http: 23). Her 5 yılda bir gözden geçirilmesi kararlaştırılan Rusya Federasyonu enerji politikası ile ilgili olarak ilk 5 yıllık süreç sonrasında 2008 yılında Rusya Federasyonu'nun ekonomik genişlemesi sonucunda enerji sektörünün geliştirilmesi yönelik kararlar kabul edilmiştir (http: 23). Böylelikle enerji politikaları ile aynı kapsama alınan toplumsal ve ekonomik kalkınmanın sağlanması yönündeki kararlar sonrasında ülkenin enerji politikaları "*Sosyo-Ekonomik Kalkınmanın Gelişimi ve Enerji Politikaları*" olarak tanımlanmaya başlamıştır (http: 23).

Sosyo-Ekonomik kalkınma ve gelişim planlarını enerji politikaları kapsamına dâhil eden Rusya Federasyonu 2008 yılında alınan karar sonrasında uzun vadeli politikalarını da 2020 yılından 2030 yılına kadar olan süreci ele alacak şekilde genişleterek konuyla ilgili hükümleri kabul etmiştir (http: 23). Dolayısıyla 2008 yılından itibaren Rusya Federasyonu hükümetinin kararları doğrultusunda uygulamaya konulmaya başlanan enerji politikalarından sahip olunan enerji kaynaklarının ülkenin sosyo-ekonomik yapısıyla ve ülkenin kalkınmasıyla doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkün olmaktadır.

Rusya Federasyonu enerji politikalarının belirlenmesi konusundaki amaçlarını sürdürülebilir ekonomik büyüme ve ülke halkının yaşam kalitesini iyileştirmek amacıyla doğal enerji kaynaklarının ve enerji sektörünün en verimli şekilde kullanılması olarak belirlemektedir (http: 23). Önceki satırlarda da değinildiği gibi, Rusya Federasyonu, enerji politikasında belirlemiş olduğu amaçlar doğrultusunda öncelikle kısa vadeli dönemi kapsayan öncelikli temel hedeflerini belirlemiştir. Rusya Federasyonu'nun kısa vadeli dönemde hedeflediği enerji politikaları, enerji sektörünün aşamalı olarak istikrarlı gelişimi hedefi temelinde şekillendirilmiştir (http: 23). Belirlenen hedef doğrultusunda, ülke içerisinde enerji pazarının oluşumuna yönelik ticari faaliyetleri düzenleyici yasal çerçevenin oluşturulması, enerji sektöründeki dönüşümlerin tamamlanması, oluşturulacak enerji iç pazarına yerli ve yabancı enerji şirketlerin çekilmesi, enerji kaynaklarından sağlanacak ekonomik gelirlerin ülke halkının yaşam düzeyinin iyileştirilmesi yönünde kullanılması, enerji tesislerinin yenilenmesi gibi önceliklerden oluşmaktadır (http: 23). Ayrıca Rusya Federasyonu'nun kısa vadeli planlarında ülkenin ilk yıllarında yaklaşık olarak %600 artış gösteren enerji fiyatlarının (Engdahl, 2011: 282) indirilebilmesi için gerekli çalışmaların yapılması öncelikli hedefler arasında yer almaktadır.

2020 yılına kadar belirlenen Rusya Federasyonu enerji politikalarında ikinci aşama olarak adlandırılan orta vadeli hedefleri, birinci aşamada tamamlanması beklenen ülke ekonomisinin geçiş döneminin tamamlanmasıyla birlikte bu aşamada çerçevesi oluşturulan enerji politikalarının uygulanabilmesi amacıyla enerji konusundaki alt yapı çalışmaları ve teknolojik yatırımlar çerçevesinde şekillenmektedir (http: 23). Enerji alt yapı sistemlerinin geliştirilmesi, birinci aşamada oluşturulması planlanan enerji pazarının işlerlik kazandırılması için yapılan uygulamaların devam ettirilmesi ve yeni enerji üretim alanları konusunda çalışmaları başlatılması Rusya Federasyonu'nun enerji politikalarında orta vadede hedeflediği amaçları arasında yer almaktadır (http: 23).

Rusya Federasyonu enerji politikalarında üçüncü aşama olarak tanımlanan uzun vadeli hedefleri dönüşü gerçekleştirilen ülke ekonomisi ve enerji alt yapı sistemlerinin tamamlanmasıyla birlikte gelinen aşamanın ülke yararına kullanılması konusu temelinde şekillenmektedir (http: 23). Oluşturulan rekabetçi pazarın tam anlamıyla işlerliğini kazanmaya başlamasının yanı sıra ülkede var olan enerji kaynaklarının en verimli şekilde ülke yararına kullanılması uzun vadede ülkenin öncelikleri arasında yer

almaktadır (http: 23). Nükleer enerji, hidroelektrik enerji sektörleri ve kömür endüstrisinde mevcut imkânların hızlı kullanımı, petrokimya ve doğalgaz kimyasının geliştirilmesi, yakıt ve enerji kompleksine yıllık artan yatırımlarla birlikte muhtemel projeler (Doğu Sibirya, Uzak Doğu, Yamal'da yeni alanların oluşturulması) için gerekli altyapının tesis edilmesi; Rus enerji sektöründe bilimsel ve teknik katkıların desteklenerek artırılması; gelecek dönemlerde enerjide yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı payının önemli oranda artırılması hedefleri Rusya Federasyonu'nun uzun vadede enerji politikasında belirlediği diğer öncelikli konular olmaktadır (http:23).

Sonuç olarak 2003 yılında Rusya Federasyonu tarafından kabul edilen ve kendi milli enerji stratejisi hakkındaki en önemli bildirilerden birisi olan “*Rusya'nın 2020'ye Kadar Enerji Stratejisi*” Rusya Federasyonu'nun kaynak zenginliğinin, yerel enerji güvenliği ve sağlanmış ekonomik büyüme için vazgeçilmez olduğu temelinde gelişmektedir. Taslağın belirlediği öncelikler, dengeli fiyatlarda güvenli yerel arz için hazırlıklar, enerji tasarrufu ve verimliliği için gerekli teknolojik gelişmeler, küresel enerji pazarına entegre olunması, finansal istikrarın sağlanması ve çevrenin korunması gibi konuları içermektedir (Garay, 2006: 17, Aktaran: Şehitoğlu, 2007: 92).

2.3.2.1. Rusya Federasyonu Petrol Politikaları

Ortadoğu coğrafyası ülkeleri kadar zengin petrol rezervlerine sahip olmasa da önemli ölçüde petrol rezervlerini coğrafyasında bulunduran Rusya Federasyonu petrol tedariki bakımından önemli alternatif ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle petrol sektörüne önemli ölçüde hassasiyet gösteren Rusya Federasyonu'nun petrol politikalarındaki hedefleri; düşük fiyatlarla petrolün ülke içerisinde işlenerek öncelikle iç talebin karşılanması, iç talebin karşılanması sonrasında petrol ve petrol ürünleri için küresel talebin karşılanmasına yönelik girişimlerde bulunulması, küresel petrol talebinin sürdürülebilirliğinin sağlanması, petrol ihracatı sonrasında ekonomiye sağlanan gelirlerin ve destekli bütçe gelirlerinde istikrarın sağlanması, petrol üretim tesislerinin teknolojiye uygun biçimde yenilenmesi ve yeni alanların bulunmasına yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi, petrol sektörünün geliştirilmesi yönündeki projelerin desteklenmesi, çevre ve iklim şartlarının korunmasına yönelik önlemlerin alınması, enerji sektöründe rekabetçi bir piyasanın desteklenmesi ve denetlenmesi, petrol sektöründe vergi

yükünün hafifletilmesi ve tüketim konusunda var olan vergi sisteminin düzenlenmesi ve petrol ürünlerinin verimli kullanımı konusunda çalışmaların yürütülmesidir (http: 24).

Rusya Federasyonu önceki yıllarda plansız özelleştirme politikaları nedeniyle denetimini kaybetmiş olduğu petrol sektöründeki denetimin tekrar sağlanması konusunda yabancı şirketler başta olmak üzere sektördeki petrol şirketlerine yönelik uygulamalar gerçekleştirmiştir. Öncelikli olarak, ülkede siyasi olarak etkin durumdaki petrol şirketlerine karşı verilen yolsuzluk mücadelelerine yönelik uygulamalarla bu şirketler büyük ölçüde kamu şirketi haline dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, Yukos Olayı Rusya Federasyonu'nun ülkedeki petrol sektöründeki etkinliğini sağlama yönündeki uygulamalarının önemli bir dönüm noktası olarak gösterilebilmektedir. Rus petrol sektöründe önemli bir dönüm noktası olarak adlandırılan olayın yaşanması sonrasında sektör büyük ölçüde dönüşüme uğramıştır ve günümüzde Rus petrol sektörü devlet destekli olan altı önemli şirketinin hâkimiyeti altına alınmıştır. Yaşanan dönüşüm sonrasında Rosneft, Lukoil, TNK-BP, Surgutneftegas, Gazprom Neft ve Rus Neft şirketleri (Lelli, 2009: 749) Rus petrol sektörünü elinde bulunduran önemli aktörler olurken, Transneft de petrol sektörünün taşımacılık bölümüne hâkim olan diğer bir devlet şirketi olarak sektördeki yerini almıştır.²⁹

Petrol kaynakları kadar petrol şirketlerinin de ülke için büyük önem taşıması, şirketlerin verimli olarak çalışabilmeleri için gerekli ortamın sağlanması gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Öncelikli olarak petrol sektöründe etkinliğini yeniden kazanan Rusya Federasyonu, kısa vadede şirketlerin çalışmalarını verimli olarak yürütebilmeleri amacıyla lisans işlemleri ve vergi oranları konusunda bir takım düzenlemelere gitmiştir. Lisans işlemlerindeki bürokratik işlemlerin azaltılması ve petrol üretiminde vergilendirmenin varil başına 25 dolara düşürülmesi (Scholz, 2011: 422) bu konuda yapılan önemli çalışmalardandır.

Rusya Federasyonu petrol sektöründe hedeflenen amaçlara ulaşılması amacıyla öncelikle küresel petrol sektöründe önemli bir yere sahip olabilmek için üretimin arttırılması ve kullanılan teknolojinin yeni teknolojik gelişimlere uyumlu hale getirilmesiyle birlikte yeni üretim alanları konusunda çalışmalarını yürütmektedir (http: 24). Bu bağlamda, Vladimir Putin'in 1999 yılında yayınlanan "*Madeni Doğal Kaynaklar (Minreral Natural Resources)*" başlıklı makalesinde belirttiği gibi ülkenin

²⁹ Ayrıca belirtilen petrol şirketlerinin yanı sıra ülkede 150'den fazla küçük ve orta ölçekli petrol şirketi sektörde faaliyet göstermektedir (Valiullin, 2007: 150).

petrol kaynaklarının ülke ekonomisinde büyük etkisi olduğu düşüncesi doğrultusunda belirlenen petrol politikalarında üretimin arttırılması ve teknolojinin geliştirilmesi ülke için büyük önem taşımaktadır (Yergin, 2011: 18). Ülke ekonomisi için önemi büyük olan petrol kaynaklarının üretiminin arttırılması konusunda Kuzey Kutbu, Uzak Doğu ve Sibirya bölgeleri başta olmak üzere yeni alanların devreye sokulmasına yönelik çalışmalarda bulunan Rusya Federasyonu üretimin arttırılmasıyla birlikte ilk 5 yıllık dönemde petrol ihracatını yaklaşık olarak 57 milyon ton arttırmıştır (http: 24).

Rusya Federasyonu'nun petrol üretiminde yaşanan artışa paralel olarak petrol ihracatında da önemli bir oranda artış yaşanmıştır. Yaşanan artışlar önemli ölçüde ekonomiye olumlu katkılarda bulunurken, sağlanan gelirlerle birlikte yeni petrol boru hatlarının devreye sokulması ve kullanılmakta olan nakil hatlarının bakımlarının yapılması konusundaki çalışmalar uygulamaya koyulmuştur. Örneğin, Doğu Sibirya-Pasifik petrol hattı ve Skorovorodino-Çin petrol hatlarının devreye sokulması, (http: 25) gibi uygulamalar petrol ihracatının artmasında önemli rol oynamakla (Bahgat, 2010: 164) birlikte bu hatlarla ilgili çalışmalarda ihracattan sağlanan gelirlerin önemli etkisi olmuştur.

Rusya Federasyonu günümüzde ülkedeki petrol üretimin arttırılmasına yönelik yatırımlarını devam ettirmektedir. Yapılan yatırımlarla birlikte ülkenin Doğu Sibirya bölgesinde yer alan Yakut bölgesinde, Sakhalin Adası çevresinde ve Hazar Denizi'nde yeni petrol endüstrisi merkezi kurulmasının planlanmasının yanı sıra petrolün işlenmesine yönelik yeni nesil teknolojilerin temin edilmesi için çalışmalar da yapılmaktadır (Antonov, 2003: 251). Yürütülen çalışmalarla birlikte, -2010 yılı itibariyle- 27 büyük petrol rafinerisine sahip olan Rusya Federasyonu, (Kapustin ve Chernysheva, 2010:248) 2020- yılına kadar petrol rafinerilerinin yenilenmesi ve kapasitelerinin %80-85 oranında arttırılarak dünyanın en büyük rafinerileri haline getirilmesi, (Sheindlin, 1996: 229) dizel yakıt, jet yakıtı gibi işlenmiş yakıt üretiminin 130 milyon ton civarına çıkarılması ve gerekli teknolojinin teminini hedeflemektedir (http: 24).

Rusya Federasyonu petrol üretiminin arttırılması yönündeki hedeflerine ulaşabilmek amacıyla aynı zamanda hukuki olarak problemli olan petrol alanları ile ilgili politikalar izlemektedir. Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'dan sona en fazla petrol üretiminin gerçekleştirildiği sorunlu Çeçenistan bölgesi (Said, 2007: 131),

önemli ölçüde fosil enerji kaynağı rezervlerinin olduğu kanıtlanan kuzey kutbu kıta sahanlığı sorunu ve günümüzde “*Yeni Büyük Oyun*” coğrafyası olarak adlandırılan Hazar Denizi’nin hukuki statüsü sorunlar belirtilen problemleri alanlardan bir kısmıdır. Fakat Rusya Federasyonu uluslararası hukuk bakımından sorunlu olan bu bölgeler için girişimlerini sürdürmektedir.

Kuzey Kutbu’nda 2001 yılında önemli ölçüde petrol ve doğal gaz rezervlerinin varlığı konusunda araştırmalarını tamamlayan Rus bilim adamlarının ardından Rusya Federasyonu bölgedeki kıta sahanlığını 200 mile genişletmek için Birleşmiş Milletlere aynı yıl içerisinde başvurmuştur fakat başvuru reddedilmiştir (Adıbelli, 2008: 94). Başvurunun reddedilmesi üzerine 2004 yılında tekrar başvurusunu yenileyen Rusya Federasyonu, Kanada ve Norveç gibi bölge ülkelerinin tepkisiyle karşılaşmasının ardından 2007 yılında denizin 4261 metre altına inerek deniz tabanına bayrağını dikmiş ve bölgenin Rusya Federasyonu’na ait olduğunu ilan etmiştir (Adıbelli, 2008: 95). Uluslararası hukuk açısından kesin olarak çözüme kavuşturulamayan konuyla ilgili tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Rusya Federasyonu’nun özerk bölgelerinden birisi olan ve Sovyetler döneminde Azerbaycan’ın ardından petrol üretimi bakımından ikinci sırada yer alan Çeçenistan bölgesi, günümüzde Rusya Federasyonu açısından çözüme kavuşturulamayan sorunlar arasındadır. Vladimir Putin’in iktidara gelişinde önemli rol oynayan Çeçenistan sorunu, siyasi olarak tam anlamıyla çözüme kavuşturulamamış olsa da petrol kaynaklarının kullanımı açısından Rusya Federasyonu’nun yararı olacak şekilde sonuçlandırılmıştır. Bölgedeki petrol kaynakları üzerinde etkili konumda olan Çeçen Grozneftgaz Şirketi’nin %51’lik kısmı Rusya Federasyonu Rosneft’e ait olmakla birlikte geri kalan %49’luk hisse ise Rusya Federasyonu yanlısı otoritelerin elindedir (Said, 2007: 131). Bu bağlamda Çeçenistan petrolü de merkezin hâkimiyetinde olmasının yanı sıra bölgedeki tüm faaliyetler de ağırlıklı olarak Rusya Federasyonu hükümeti tarafından gerçekleştirilmektedir.

Rusya Federasyonu’nun enerji politikalarıyla birlikte ulusal güvenlik ve dış politikalarında da hayati önem taşıyan Hazar Bölgesi, ülke için diğer problemleri alanlardan birisidir. Bölge ülkeleriyle olan tarihi bağlar ve bölgenin önemli derecede enerji kaynaklarına sahip olması Rusya Federasyonu’nun bölgeye hassasiyet göstermesinde etkili olurken, başta ABD olmak üzere Avrupa Birliği gibi ekonomilerin

bölgeyle yakından ilgilenmesi aynı zamanda tehdit olarak algılanmaktadır. Rusya Federasyonu; ABD ve Avrupa Birliği başta olmak üzere İran ve Çin gibi ülkelerinde bölgeyle yakından ilgilenmesine rağmen günümüzde halen daha bölgedeki en etkin güç konumundadır. Rusya Federasyonu'nun bölgede etkin güç konumunda olmasında bölge petrol kaynakları üzerindeki etkinliği ve bölge enerji kaynaklarının önemli bir bölümünün sahip olduğu nakil hatları vasıtasıyla ihraç edilmesi önemli rol oynamaktadır. Bölgede var olan petrol boru hatlarının Sovyetler Birliği döneminde inşa edilmesi ve dolayısıyla bölgeye bağlı olması nedeniyle Rusya Federasyonu bu durumdan kazançlı çıkarken aynı durum bölge ülkelerinin var olan boru hatlarına bağımlılığı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda farklı bölgelere petrol ihracatının gerçekleştirilmesi ve üretimin artırılmasıyla ekonomik anlamda önemli gelirler elde etmek amacıyla olan bölge ülkeleri var, olan petrol boru hatlarına alternatif boru hatları projeleri geliştirmektedirler. Fakat geliştirilen boru hattı projeleri büyük oranda halen daha hukuki statüsü belli olmayan Hazar Denizi üzerinde yaşanan deniz alanları paylaşımı sorunlarına takılmaktadır. Hazar'ın deniz ya da göl olduğu temelinde yaşanan sorunların uluslararası hukuk bağlamında çözülmemesi alternatif taşıma yollarının geliştirilmesine engel olurken bu durum bölge petrolünde etkili olan Rusya Federasyonu için olumlu etkilere neden olmaktadır. Bu nedenle Rusya Federasyonu Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmesi konularında kendi çıkarları doğrultusunda gelişen politikaları desteklemektedir.

Bölgedeki hidrokarbon yatakların kontrolü konusunda politikalar izleyen Rusya Federasyonu ilk olarak 1995 yılında Gürcistan ve Ermenistan'la anlaşmalar imzalayarak ülkelerde asker bulundurma hakkında sahip olmuştur ve böylelikle bölge kaynaklarının güvenliğinin sağlanmasında askeri gücünü ortaya koymuştur. Ayrıca Rusya Federasyonu bölge kaynaklarının milli güvenliğin korunmasında en önemli unsurlardan biri olduğunu dikkate alarak “*Enerji Güvenliği Doktrini*” hazırlamıştır (Yüce, 2006: 204). Belirtilen enerji doktrinin ana hatları; (Yüce, 2006: 205).

*Rusya Enerji taşıyıcıları için güvenilir dış ticaret kapılarının genişletilmesi ve açık tutulması

*Rus şirketlerinin yabancı ülkelerin enerji kaynaklarına ulaşmasına imkân sağlanması

*Dış ülkelerin enerji sektöründe Rus sermayesinin rolünün artırılması

*Yabancı sermaye ve tecrübenin ülkeye akışının teşvik edilmesi

*Rus enerji taşıyıcılarının transit geçişini temin edici tedbirlerin alınmasıdır.

Rusya Federasyonu'nun Hazar bölgesine vermiş olduğu önem Vladimir Putin'in iktidara gelişiyle ayrı bir boyuta ulaşmıştır. Vladimir Putin, 21 Nisan 2000'deki Rusya Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısının ardından yaptığı açıklamada bölgede etkili olmaya çalışan ülkelerden daha aktif bir politika izleyeceğini belirtmiştir (Yüce, 2006: 248). Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısı ardından yapılan bu açıklama, bölgenin Rusya Federasyonu enerji politikaları başta olmak üzere petrol politikalarında hayati önem taşıdığının göstergesidir.

Rusya Federasyonu enerji politikalarında ülke içerisinde enerji sektöründe gücü elinde bulundurma isteğini hedeflediği gibi ülke dışında da etkin olabildiği ölçüde diğer ülkelerin enerji kaynakları üzerinde etkili olmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla petrol sektörü konusunda da hedefler aynı doğrultuda gelişmektedir. Bu bağlamda Rusya Federasyonu petrol politikaları kapsamında dünyanın birçok ülkesinde yatırımlar yapmakta ve petrol şirketleri aracılığıyla petrol faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Hazar bölgesi ve Afrika kıtası ülkeleri başta olmak üzere Vietnam, Kolombiya, Venezüella'da (http: 26) Lukoil tarafından gerçekleştirilen petrol faaliyetleri Rusya Federasyonu'nun petrol şirketleri aracılığıyla ülke dışında gerçekleştirdiği faaliyetlerin örneklerindendir.

Sonuç olarak, dünya artan petrol talebi kapsamında Rusya Federasyonu önemli bir alternatif petrol tedarikçisi ülke konumunda olmakla birlikte OPEC dışında yer alan en büyük petrol üreticisi ülke olması bakımından da ayrı önem taşımaktadır. Ortadoğu bölgesi ve bölge petrol üreticisi ülkelerin siyasi yapılarındaki karışıklığın enerji güvenliğini tehdit ettiği bir dönemde Rusya Federasyonu güvenli bölge olması ve zengin petrol rezervleri nedeniyle bölge ve tedarikçi açısından önemli bir alternatif olarak ön plana çıkmaktadır. Enerji kaynaklarının ulusal güvenlikte temel unsurlardan biri halinde geldiği günümüzde bu durumu farkında olan Rusya Federasyonu, enerji politikalarını taşıdığı önemin bilincinde belirlemekte ve uygulamaktadır. Ülke ekonomisinde enerji –önemli miktarda petrol- ihracatından sağlanan gelirlerle kısa sürede önemli ölçüde büyümenin gerçekleşmesi ve dünya petrol piyasasında söz sahibi ekonomilerden birisi haline gelmesi (Welfens ve Kauffmann, 2005: 22) uygulanan politikaların olumlu yönde ilerlediğinin göstergelerindendir.

2.3.2.2. Rusya Federasyonu Doğal Gaz Politikaları

Mevcut durumdaki doğal gaz rezervleri ve sahip olduğu potansiyel bakımından dünyada birinci sırada yer alması nedeniyle önemli bir ekonomi olarak ön plana çıkmakta olan Rusya Federasyonu’nu doğal gaz ihracatçısı ve önemli stratejik güç olarak tanımlamak mümkündür (Dokuzlar, 2006: 116). Doğal gaz bakımından zengin konumda olan Rusya Federasyonu, bu bağlamda büyük bir etkinlik alanına sahiptir ve her geçen gün etki alanını genişletmektedir (Dokuzlar, 2006: 116). Doğal gaz zengini olarak adlandırılabilir olan Rusya Federasyonu’nun en önemli doğal gaz üretim alanları “*üç büyük*” olarak adlandırılan Urengoy, Yamburg ve Medvez sahalarıdır ve Gazprom %70’den fazla üretimini bu bölgelerden gerçekleştirmektedir (Dokuzlar, 2006: 117).

Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında geçen zaman diliminde Rusya Federasyonu’nun doğal gaz endüstrisi petrol endüstrisi kadar gelişmemiştir (Dokuzlar, 2006: 116). Fakat ağırlıklı olarak enerji ihracatından elde edilen gelirlerin etkili olduğu ülke ekonomisine petrol ihracatından sağlanan gelirler kadar doğal gaz ihracatından sağlanan gelirlerin de katkı sağladığı bilinmektedir ülkenin toplam ihracatının 2/3’ünü petrol ve doğal gaz ihracatının oluşturmaktadır (Scholz, 2011: 422-423). Bu bağlamda ekonomik anlamda doğal başta olmak üzere enerji ihracatından elde edilen gelirlerin sürdürülmesi, ülkedeki doğal gaz sektörünün nispeten az gelişmesi ve doğal gazın dünya talebinin çok hızlı artması ülkenin doğal gaz politikaları uygulamasının gerekliliğinin nedenlerindendir.

Rusya Federasyonu doğal gaz politikalarındaki başlıca hedefleri; iç ve dış doğal gaz talebinin kesintisiz olarak uygun maliyetlerle istikrarlı olarak karşılanması, ülke içerisindeki birleşik gaz sistemlerinin entegrasyonunun sağlanması ve sistemlerin geliştirilmesi, liberal gaz piyasasının oluşumunun sağlanması amacıyla var olan gaz sektörünün yapısının iyileştirilmesi, doğal gazın ülke ekonomisinde önemli derecede etkili olduğu bilincinde sektöre yatırımlar yapılması, doğal gaz ihracatıyla konsolide bütçe gelirlerinin istikrarlı olarak sağlanması, ülke içerisinde doğal gaz endüstrisinin gelişimi için alt yapı ve geliştirme çalışmalarının yapılması, sıvılaştırılmış doğal gaz üretiminin artırılması ve ihracatına yönelik çalışmaların yürütülmesi, doğal gaz üretiminin artırılarak aynı zamanda üretimde ortaya çıkan maliyetlerin düşürülmesine yönelik çalışmaların yapılması, gaz işleme tesisleri ve gaz-kimya sanayisinin

geliştirilmesi, izlenen politikalar kapsamında çevrenin korunmasına özen gösterilmesi ve doğal gaz sektöründen sağlanacak gelişimle birlikte ekonomik gelirlerin halkın yaşam düzeyinin yükseltilmesiyle birlikte sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesidir (http: 27).

Uygulamalar açısından bakıldığında, Rusya Federasyonu için ayrı bir öneme sahip olan doğal gaz konusundaki politikalar kapsamında yapılan çalışmalar öncelikli ülkedeki sektörle ilgili düzenlemelerin yapılması yönünde olmuştur. Tüm enerji sektöründe olduğu gibi doğal gaz sektöründe de Vladimir Putin'in uygulamaya koyduğu model “*devlet eliyle kapitalizm*”³⁰ olarak adlandırılabilir. Devlet eliyle kapitalizm modeli doğrultusunda uygulanan politikalarla Vladimir Putin, önceki dönemlerde yapılan usulsüzlüklere karşı otoritesini güçlendirmeye başlamakla birlikte aynı zamanda bu önemli şirketlerin bölgeye hücum eden yabancı enerji şirketleriyle bağlantılarını güçsüzleştirerek yok etmeyi de başarmıştır.

Yabancı doğal gaz şirketlerinin ülkenin önemli yer altı zenginliğini kontrol altında tutarak oluşturmaya başladıkları oligarşik yapıyla birlikte doğal gaz konusunda çalışmaların ülkeye zarar verecek düzeyde verimsiz yürütülmesi ve doğal gaz sektöründen elde edilen gelirlerin yabancı şirketler aracılığı ile ülke dışına çıkarılması uygulanan politikaların temel dayanağıdır. Yukos Operasyonu ve Royal Dutch Shell ve Japon şirketleriyle ortaklığı bulunan Sakhalin II petrol ve doğal gaz geliştirme kuruluşundaki %51 hisselerini Gazprom'a satmak zorunda kalması uygulanan politikalara örnek olarak gösterilebilmektedir (Yapıcı, 2010: 105). Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, Vladimir Putin öncelikli olarak ülkede var olan enerji şirketleri üzerindeki otoritesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yöndeki uygulamalarını da denetimi altındaki enerji şirketleriyle politikalarını uygulamayı amaçlamaktadır (Sevastyanov, 2008: 36).

Rusya Federasyonu, doğal gaz sektöründeki kontrolünü eline almasıyla birlikte sektörün gelişimi için gerekli yatırımların yapılması konusunda politikalar belirlemiştir. Doğal gaz ihracatından sağlanan ekonomik gelirin ülke için büyük önem taşıması

³⁰ “Devlet eliyle kapitalizmle” anlatılmak istenen bir önceki bölümlerde de anlatıldığı gibi hükümetin politikalarla otoritesinin güçlendirilmesi ve oligarklarla mücadele sırasında geçmişte özelleştirilen stratejik önemi büyük şirketlerin devlet denetimine tekrar alınması olarak özetlenebilmektedir. Roman Arkadyevich Abramovich'in petrol şirketi Sibneft'i devlet kontrolündeki Gazprom'a devretmesi (Yapıcı, 2010: 104) bu duruma örnek gösterilebilmektedir.

açısından öncelikli olarak doğal gaz üretimin arttırılması ve yeni üretim alanlarının devreye sokulması yönünde uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Zapolyarnoye Tyumen ve Nadym-Pur-Taz bölgesiyle birlikte Sakhalin-1 ve Sakhalin-2 alanlarında doğal gaz üretimine başlanması üretimin arttırılması ve yeni doğal gaz üretim alanlarının devreye sokulması yönünde yapılan çalışmalar örnek olarak gösterilebilmektedir ([http: 27](http://27)). Rusya Federasyonu, üretimin arttırılması ve yeni doğal gaz üretim alanlarının devreye sokulması doğrultusunda uygulanan politikalarla Batı Sibirya bölgesinde yaklaşık olarak 608-637 milyar m³, Doğu Sibirya ve Uzakdoğu bölgelerinde yaklaşık olarak 132-152 milyar m³ doğal gaz üretimi gerçekleştirmeyi hedeflemektedir ([http: 27](http://27)).

Rusya Federasyonu doğal gaz üretiminin arttırılmasına yönelik çalışmalarını sürdürmekle birlikte hedefleri doğrultusunda doğal gaz sektöründe ve taşıma sektöründe kısıtlı olan imkânların geliştirilmesine yönelik çalışmalar da yürütmektedir. Bu bağlamda teknolojik gelişmelere paralel olarak yeni boru hatlarının inşa edilmesi³¹ ve var olan hatların geliştirilmesi bu hedefler arasındadır. Rusya Federasyonu enerji politikaları kapsamında hedeflediği yeni boru doğal gaz boru hatları inşası için, orta vadede 20-22000 km'lik, uzun vadede ise 30-35000 km'lik doğal gaz ihracatına yönelik doğal gaz boru hattı inşa etmeyi planlamaktadır ([http: 27](http://27)). Mavi Akım, Kuzey Akım, Yamal-Avrupa hatları bu yönde belirlenen hedefler doğrultusundaki uygulamaların örnekleridir. Güney Akım, Yamal Mega Proje (Bovanenkova-Ukhta ve Ukhta-Torzhok), Doğu Gaz Programı (Sakhalin-Khabarovsk-Vladivostok) ve Yamal ve Ukhta-Torzhok bölgeleri için 2400 km'lik çok yönlü iletim hattının yapımı çalışmaları ise Rusya Federasyonu'nun yeni doğal gaz nakil hattı inşası yönündeki çalışmalarının örnekleridir ([http: 28](http://28)).

Doğal gaz sektörünün gelişimi hedefleyen Rusya Federasyonu aynı zamanda üretim arttırılmasıyla birlikte doğal gaz türevlerinin de üretilebilmesi ve geliştirilmesi doğrultusunda gaz-kimya sektörün de gelişimini hedeflemektedir. Amaçlar doğrultusunda başlatılan çalışmalar öncelikli olarak sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) alanında yoğunlaştırılmıştır. Rusya Federasyonu'nun 2009 yılında Gazprom'un bölgelerdeki gaz alanlarında ortaklığına ilişkin yeni düzenlemeleri gerçekleştirmesiyle birlikte ülkede sıvılaştırılmış doğal gaz konusunda 2006 yılında başlayan çalışmalar

³¹ Yeni doğal gaz boru hatlarının inşa edilmesi yönündeki çalışmaların yürütülmesi aynı zamanda Rusya Federasyonu için enerji ihracatının çeşitlendirilmesi yönünde uygulamaya konulan politikalardan birisi olması nedeniyle de ülke enerji güvenliğinin sağlanmasında büyük önem taşımaktadır.

sonucunda ilk LNG tesisini kurulmuştur (http: 29). Ayrıca, Rusya Federasyonu aynı dönemde 2013 yılına kadar ülkenin 10 farklı bölgesinde 17 sıkıştırılmış doğal gaz dolum tesisini devreye sokacağını açıklamıştır (http: 30).

Rekabete açık bir enerji iç piyasasının oluşturulması, çevrenin korunmasına yönelik önlemlerin alınmasına yönelik çalışmalar da Rusya Federasyonu doğal gaz politikalarında öncelik verilen konular arasındadır. Bu anlamda ülke içerisinde yapılan düzenlemelerle birlikte iç pazar oluşumunu tamamlamayı hedefleyen Rusya Federasyonu aynı zamanda küresel doğal gaz pazarında etkin güç olmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Rusya Federasyonu öncelikle jeopolitik önemi fazla olan bölgelerde etkinliğini arttırarak küresel doğal gaz pazarında etkili olmayı amaçlamaktadır. Hazar Bölgesi, Karadeniz Bölgesi, Kafkasya ve Orta Asya bölgeleri, bu anlamda Rusya Federasyonu için büyük önem taşımaktadır ve enerji güvenliği doktrini kapsamında bölge ile geliştirdiği ilişkilerini doğal gaz konusunda titizlikle yürütmektedir. Bölgenin önemli ölçüde doğal gaz rezervlerine sahip olması ve inşa edilecek boru hatlarının geçiş güzergâhlarına olan coğrafi konumları nedeniyle büyük önem taşıyan bu bölgeler, Rusya Federasyonu'nun güvenlik politikalarında olduğu gibi enerji politikalarında için de son derece önemlidir. *“Yakın Çevre Doktrini”*yle önemi nitelendirilen bölge *“arka bahçe”* terimiyle de önemi pekiştirilmektedir.

Rusya Federasyonu stratejik olarak önemli bölgeler olan, Kafkasya ve Orta Asya bölgesi ve Hazar bölgesi doğal gaz kaynakları üzerinde kontrolü önemli ölçüde elinde bulundurmaktadır. Bölge ülkelerinin doğal gaz konusunda Rusya Federasyonu'na bağımlılığının nedenleri petrol politikaları bölümünde değinildiği gibi benzer nedenlerle (Hazar'ın hukuki statüsü, bölge devletlerinin Rus enerji nakil hatlarına bağımlılığı gibi nedenler) açıklanabilmektedir.

Bölge devletlerinin kendisine olan bağımlılığının bilincinde hareket eden Rusya Federasyonu, bölge enerji kaynaklarını güvenlikleştirerek (Baev, 2012: 179) doğal gaz politikalarını çıkarları doğrultusunda yürütmektedir. Bu bağlamda, bölge ülkeleriyle uzun dönemli gaz anlaşmaları imzalayarak doğal gaz konusundaki çıkarlarını garanti altına alan Rusya Federasyonu aynı zamanda bölge üzerindeki etkinliğini de uzun süreli olarak garanti altına almaktadır. 2003 yılında Türkmenistan'la arasında imzalanan ve 2028 yılına kadar geçerli olması kararlaştırılan *“Gaz Sektörü İşbirliği Anlaşması”* (Dokuzlar, 2006: 122), imzalanan uzun dönemli gaz anlaşmalarının örneklerindendir.

Rusya Federasyonu, “*Yakın Çevresi*” olarak adlandırdığı çıkar bölgelerinde otoritesini sağlamakla birlikte doğal gaz politikaları kapsamında doğal gaz ihracatını arttırmak amacıyla farklı bölge ülkeleriyle de ilişkilerini yürütmektedir. Bu bağlamda, alternatif doğal gaz ithalatçısı ekonomilerle yakın ilişkiler kurmayı amaçlayan Rusya Federasyonu için en önemli ticaret ortakları Çin, Japonya ve Kore gibi Uzak Doğu ülkeleridir. Amaçları doğrultusunda özellikle Çin ile ilişkilerini yakınlaştıran Rusya Federasyonu enerji stratejilerinde Avrupa Birliği’ne yapılan doğal gaz ihracatını azaltarak -artan üretimle birlikte inşa edilecek yeni boru hatları aracılığıyla- büyümekte olan ekonomiler olan Japonya ve Kore gibi ülkelerle ihracatını arttırmayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda, Sakhalin doğal gaz boru hattı bölgeyle olan doğal gaz ihracatın arttırılmasına yönelik yapılan çalışmalardan birisidir (Sevastyanov, 2008: 40). Geliştirilen ilişkilerle birlikte, Rus doğal gazının bölgeye aktarılması ülkeye ekonomik olarak katkı sağlarken aynı zamanda Uzak Doğu ülkelerinin Orta Doğu bölgesine olan bağımlılığını hafifletmesi bakımından da büyük önem taşımaktadır (Simbar ve Sheikhneshin, 2011: 1279).

Rusya Federasyonu doğal gaz politikaları çerçevesinde ülke dışındaki faaliyetlerini sadece doğal gaz ihracatına yönelik olarak belirlememektedir. Farklı coğrafyalarda gerçekleştirilen doğal gaz faaliyetleri de belirlenen politikalar kapsamında yer almaktadır. Yurtdışında gerçekleştirilen doğal gaz faaliyetlerinde, ülkenin doğal gaz şirketi olan Gazprom bu noktada ön plana çıkmaktadır. Rusya Federasyonu yurtdışındaki doğal gaz faaliyetlerinde maddi olarak destekte bulunurken aynı zamanda ülkenin doğal gaz şirketleri aracılığı ile tesis ve boru hattı inşaatları, arama ve üretim faaliyetleri gibi konularda faaliyetlerini sürdürmektedir. 2003 yılında yapımı kararlaştırılan Ermenistan-İran doğal gaz boru hattının Gazprom tarafından finanse edilmesi, (Gazprom in Georgia, 2007: 404), Kuzey Amerika’daki gaz dönüşüm faaliyetlerinin yürütülmesi, Bolivya ve Venezüella’da yürütülen doğal gaz arama faaliyetleri, ([http: 31](http://31)) Yunanistan gaz dağıtım şebekelerinin işletilmesi ihaleleri konusundaki çalışmalar, Katar’da yürütülen LNG faaliyetleri, Vietnam, Cezayir ve Hindistan’da hidrokarbon kaynaklarının geliştirilmesine yönelik olan çalışmalar, genel olarak Rusya Federasyonu’nun ülke dışında gerçekleştirmiş olduğu doğal gaz faaliyetlerinin bir kısmıdır. Son olarak 27 Mart 2013 tarihinde Güney Afrika’da gerçekleştirilen BRICS 2013 Durban toplantısında iki ülke aralarında enerji konusunda

doğal gaz konusunu da içeren karşılıklı işbirliği anlaşması imzalamışlardır (http: 32). Bölgedeki enerji konusundaki çalışmaların birlikte işbirliği içerisinde yürütülmesini kararlaştıran taraflar düzenli olarak yılda bir defa düzenli toplantılar yapılması konusunda karara varmışlardır (http: 32).

Rusya Federasyonu'nun enerji politikaları başta olmak üzere doğal gaz politikaları kapsamında yurtdışında gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler söz konusu ülkelerde etkinliğinin artırılmasında önemli rol oynamaktadır. Orta Asya ve Kafkasya bölgesi ülkelerinde siyasi olarak etkin durumda olan Rusya Federasyonu'nun Avrupa Birliği üzerindeki etkinliği tamamıyla söz konusu ülkelerle olan enerji ilişkilerinin sonuçlarıdır. Küresel doğal gaz pazarına hâkim olma hedeflerini doğal gaz politikaları kapsamında belirleyen Rusya Federasyonu, yurtdışında gerçekleştirmekte olduğu doğal gaz faaliyetleriyle hedeflerine doğru ilerlemektedir. 2000-2007 yılları arasında dünya gaz pazarının %2'sine hâkim olan Rusya Federasyonu söz konusu bölgelerde gerçekleştirmekte olduğu faaliyetler sonucunda 2020 yılına kadar Gazprom aracılığıyla pazarın %20'sine hâkim olmayı amaçlamaktadır (Newman, 2009: 52). 2003 yılı itibariyle ülke enerji şirketleri üzerinde genel olarak kontrolü eline alan Rusya Federasyonu, enerji politikalarını hükümet kontrolü altındaki şirketlerle desteklemektedir (Share, 2006: 19). Yurtiçi ve yurtdışı faaliyetleriyle ülkeye önemli prestij ve ekonomik gelir sağlayan şirketler ülkenin önemli derecede vergi yükünü de çekmektedir. Bu bağlamda Gazprom başta olmak üzere ülkenin doğal gaz şirketleri Rusya Federasyonu için doğal gaz politikalarının vazgeçilemez unsurları olmaktadır. Bu bağlamda dönemlere ayrılarak uygulamaya koyulan doğal gaz politikaları 2030 yılına kadar belirlenen hedeflere ulaşılması amacıyla planlı olarak devam ettirilecektir.

2.3.2.3. Rusya Federasyonu Kömür Politikaları

Petrol ve doğal gaz kullanımının yaygınlaşması ve uluslararası kamuoyunda çevre bilincinin artış göstermesiyle birlikte, talebinde önceki yıllara göre azalış görülen kömür, Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu önemli enerji kaynaklarından bir diğeridir. Çeşitli nedenlerden dolayı talebinde azalmalar meydana gelmesine rağmen, uluslararası sistemdeki prestijini arttırmak amacıyla enerji kaynaklarına önem veren Rusya Federasyonu tarafından atıl bir enerji kaynağı olarak benimsenmemektedir.

Dolayısıyla sahip olduğu enerji kaynaklarına yönelik enerji politikalarını hassasiyetle geliştiren Rusya Federasyonu, kömür politikalarını da aynı hassasiyetle belirlemektedir.

Genel olarak azalan dünya kömür talebi, yaygın kullanım alanına sahip olmasının yanında Rusya Federasyonu'nun ticari ilişkilerini geliştirmeye başladığı Uzak Doğu ülkeleri tarafından tercih edilirliliğini korumaktadır. Örneğin, son yıllarda ortalama %12 oranında ekonomik büyüme oranı yakalayan Çin Halk Cumhuriyeti'nin (Mingi, 2005: 421) kömür talebine paralel olarak kömür ithalatı da her geçen yıl artış göstermektedir. Çin'in 2006-2007 yılları arasında kömür ithalatının bir önceki seneye oranla %60,2 artması (Wei, 2007: 32) ülkeyi potansiyel kömür ithalatçısı konumuna taşımaktadır. Dolayısıyla yaşanan gelişmeler önemli bir kömür tedarikçisi olan Rusya Federasyonu ve Çin'i potansiyel bir kömür ticareti zemininde yakınlaştırmaktadır. (China Becomes BHP Billiton's Top Export Customer, 2005: 22). Sonuç olarak, ekonomik açıdan güçlü olan bölge ve ülkelerde dünya genelinde beklenilenin aksine; kömürün talebinin artış göstermesi, ekonomisinin enerji kaynaklarından sağlanan gelirlere bağımlı olduğu iddia edilen Rusya Federasyonu için önemli bir pazar olarak algılanmakta ve bu bağlamda ülkenin kömür politikaları da güncelliğini korumaktadır.

Rusya Federasyonu bakımından önem taşıyan kömür için Rusya Federasyonu kömür politikaları kapsamında petrol sektörünün yeniden yapılandırılması konusundaki çalışmalara öncelik vermektedir. Kömür üretiminin verimli olarak gerçekleştirilmesi ve öncelikle iç talebin karşılanması doğrultusunda yapılacak uygulamalarla birlikte petrol sektöründe teknolojik yeniliklerin uygulanmaya başlaması sektörün yeniden yapılandırılması konusunda gerekli görülen unsurlardandır. Sektörün yeniden yapılandırılmasına yönelik uygulamalar, ülke içi enerji tüketiminde alternatif enerji kaynağı olarak kömürün kullanılmasına yönelik çalışmalar olması bakımından önem taşımaktadır. Aynı zamanda kömür endüstrisindeki dönüşümün sağlanması diğer enerji sektörleriyle karşılaştırıldığında daha ucuz maliyetlere sahip olması nedeniyle ülke için uygulanması nispeten kolay olabilecek uygulamalar arasında görülmektedir.

Rusya Federasyonu kömür sektöründe dönüşümün gerçekleştirilmesinde temel amaç olarak belirlediği üretim kalitesinin arttırılmasına yönelik çalışmalarıyla -diğer enerji sektörlerinde olduğu gibi- alanında umut verici gelişmeler sergileyemeyen şirketlere yönelik bir takım uygulamaların yürürlüğe koymayı planlamaktadır. Bu bağlamda sektörde umut verici gelişmelere neden olamayan şirketlerin kapatılmasına

yönelik politikalar hedeflenmekteyken aynı zamanda geliştirilen kömür sektörüne daha verimli çalışmalar yürütebilecek yatırımcıların çekilmesi kömür politikaları kapsamında amaçlanmaktadır (http: 33).

Rusya Federasyonu, kömür sektöründe dönüşümün gerçekleştirilmesiyle birlikte kömür üretimini arttırılması, üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve kömür kaynaklarının verimli olarak kullanımı konusunda çalışmaların yapılmasını hedeflemektedir. 2000 yılı öncesine kadar ülkede devlet sübvansiyonlarının durma noktasına gelmesi ve üretimin önemli derecede azalmasıyla birlikte, devlet tarafından sektöre ayrılan fonlar ve dış yatırımcıların sektöre çekilmesi gibi sektörün yeniden canlanmasına yönelik çalışmaların yapılması öncelikli hedefler arasında yer almaktadır (http: 33). Bu bağlamda, Rusya Federasyonu sektörün yeniden canlandırılmasına paralel olarak b2020 yılına kadar 400-430 milyon ton kömür üretimi gerçekleştirmeyi planlamaktadır (Cheskidov, 2007: 429).

Kuznetsk havzası ve Konsko-Achinks havzası gibi Rusya Federasyonu'nun kömür üretiminin %50'sine yakınına karşılayan (Artobolevskiy, 2003: A28) bölgelerin üretimlerinde verimliliğin sağlanmasıyla birlikte ülke kömür işleme tesislerinin yenilenmesi, kapasitelerinin arttırılması ve yeni tesislerin devreye sokulmasına yönelik kömür politikaları kapsamında uygulamalar gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda kömür işleme tesislerinin kapasiteleri %30 oranında arttırılmakla birlikte taş kömürü işleme hacmi de 2,7 kat artış göstermiştir (http: 33). Üretim ve işleme kapasitelerindeki artışla birlikte kömür ihracatında 1,6 kat artış yaşanmıştır (http: 33). Aynı zamanda sektörde çevreyle ilgili temiz kömür kaynakları konusundaki çalışmalar ve genel olarak kömür sektörünün gelişiminin sağlanması için ülke içerisinde ve yurtdışında araştırma ve geliştirme çalışmaları devam ettirilmektedir (http: 33).

2.3.2.4. Rusya Federasyonu Nükleer Enerji Politikaları

ABD nükleer silah programının oluşturulmasının ardından başlayan Sovyetler Birliği nükleer enerji çalışma programları Soğuk Savaş döneminde önemli ölçüde geliştirilmiştir (Khripunov ve Katsva, 2002: 51). Sovyetler Birliği sonrasında Rusya Federasyonu, nükleer enerjiyle ilgili çalışmalarını devam ettirmiştir. 1992 yılından itibaren ülkedeki nükleer programlarının tamamına yakını "*Rusya Federasyonu Atom Enerjisi Bakanlığı (Minatom)*" tarafından yürütülmekteyken (Popova, Nisan 1993: 14),

2004 yılında tekrar düzenlenerek “*Federal Atom Enerjisi Ajansı*” tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Rusya Federasyonu’nun 2007 yılında ülkenin nükleer enerji endüstrisinde gerçekleştirdiği düzenlemeler sonucunda ülkenin nükleer programlarının tamamına yakını 2008 yılında Vladimir Putin tarafından imzalanan bildiriyle birlikte “*Devlet Atom Enerjisi Şirketi Rosatom*” tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

Rusya Federasyonu önemli nükleer potansiyele sahip bir güç konumundadır. Bu bağlamda nükleer enerji politikaları kapsamında Rusya Federasyonu sektörde bilimsel çalışmaların arttırılması, nükleer tesislerin güvenli hale getirilmesi, yeni nesil nükleer tesislerin yapılması, nükleer enerji sektörü için gerekli alt yapı yatırımlarının yapılması ve çevre güvenliğinin sağlanması konularını öncelikli olarak hedeflemektedir (http: 34). Nükleer enerji konusunda belirlenen hedeflerde gerekli olan ortamın hazırlanması ve güvenlik konularının ön plana çıkmasında ülke nükleer enerji sektörünün 1986 yılında yaşanan Çernobil Nükleer Santral Kazası sonrasında güvensiz olarak benimsenmesinin etkisi büyüktür (Khripunov ve Katsva, 2002: 53). Güvensizlik ortamıyla birlikte dönüşümü hedefleyen Rusya Federasyonu’nun, nükleer enerji programlarının yürütülmesi konusunda Minatom’u Rosatom’a dönüştürmesi, sektördeki dönüşümlerin en önemlilerinden birisidir.

Rusya Federasyonu genel anlamıyla enerji politikalarında hedeflediği gibi öncelikle ülke içi enerji talebinin karşılanması yönünde elektrik üretiminde nükleer santrallerin kullanılması ve enerji üretiminin arttırılmasını hedeflemektedir. Mevcut uranyum rezervlerinin geliştirilerek, hidrokarbon enerji kaynakları olanaklarının sürdürülebilir olarak kullanılması için nükleer enerji kullanımı ve geliştirilmesini hedeflemektedir. Nükleer enerji üretiminin geliştirilmesi için yeni uranyum kaynaklarına sahip olan alanlar konusunda çalışmaların yürütülmesi ve toplam 17 bin ton uranyum üretimi orta vadeli nükleer enerji politikalarında hedeflenmektedir (http: 34). Ayrıca, uranyum üretimi ve zenginleştirme çalışmalarını arttıran Rusya Federasyonu, nükleer enerji politikalarında yapılan çalışmaların yakıt üretimi yönünde olduğunu ve nükleer silah yapımının “ilk aşamada” düşünülmediğini belirtmekle birlikte (Dawson ve Darst, 2005: 14) nükleer enerjiyi barışçıl amaçlar için geliştireceğini ABD ile imzalanan “*Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması*” ve “*Moskova Anlaşması*” çerçevesinde açıkça beyan etmiştir (Brooks, 2009: 26). Rusya Federasyonu, nükleer çalışma programlarını şeffaf olarak sürdüreceğinin teminatını

vermiştir ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı ile birlikte Angarsk Uluslararası Uranyum Zenginleştirme Merkezi'nde ortaklaşa yürütülen çalışmalar, bu durumun göstergelerinden birisidir.

Rusya Federasyonu barışçıl amaçlarla geliştirilen nükleer enerjiyle iç talebin karşılanmasını ve uluslararası arenada nükleer enerji konusunda etkin konumda olmayı hedeflemektedir. Genel olarak bakıldığında nükleer tesisler konusunda yurtdışında yürütülecek çalışmalar Rusya Federasyonu tarafından büyük oranda desteklenmektedir. Rusya Federasyonu dünyanın birçok bölgesinde nükleer enerji konusunda faaliyetlerini yürütmektedir. Türkiye Mersin Akkuyu Nükleer Santrali Projesi, Baltık Nükleer Tesis Projesi ve İran'la ortak olarak sürdürülen uranyumun zenginleştirilmesi çalışmaları, (Myers, 2011: 116) Rusya Federasyonu'nun son dönemlerde yurtdışında gerçekleştirdiği projelerdir. Rusya Federasyonu'nun sadece Hindistan'da devreye sokacağı yaklaşık 20 adet nükleer santral olduğu bilinmektedir.

Rusya Federasyonu nükleer enerji politikaları kapsamında bilimsel ve teknolojik gelişimin sağlanabilmesi amacıyla sektöre önemli derecede yatırımlar yapmayı hedeflemektedir. Yeni nesil hızlı üretim reaktörleri, soğutma donanımları gibi teknolojik yenilikler konusunda çalışan Rusya Federasyonu, nükleer reaktör ihracatı konusunda da dünyanın en önemli ülkelerinden birisi olarak gösterilmektedir. Ayrıca Rusya Federasyonu'nun ülke dışında gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler sadece nükleer tesis inşaatı, donanım tedariki, nükleer reaktör ihracatıyla sınırlı olmamaktadır. Rusya Federasyonu aynı zamanda sektörde yeni bilimsel çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için eğitim programı çalışmaları da yürütmeyi hedeflemektedir. Örneğin Türkiye'den seçilecek 100 öğrencinin Rusya Federasyonu'nda nükleer enerji konusunda eğitim alması, Mart 2013 tarihinde Güney Afrika BRIC ülkeleri toplantısında Rusya Federasyonu, Hindistan ve Güney Afrika devlet başkanları, eğitim programlarının geliştirilmesi ve teknolojik anlamda buluşların gerçekleştirilmesi amacıyla bilim adamları arasında ortak çalışma ortamının sağlanması konusunda anlaşma kapsamında hedeflenmektedir. Anlaşma kapsamında ayrıca Rusya Federasyonu'nun nükleer enerji politikalarında hassasiyet gösterdiği çevrenin korunmasına yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi de planlanmaktadır. Çünkü 1986 Çernobil Nükleer Santral kazasının neden olduğu büyük ölçekli toplumsal etkilerin yarattığı güvenlik endişesinin

(Khripunov, 2007: 19) önüne geçilmesi Rusya Federasyonu nükleer enerji politikalarının işlerlik kazanabilmesi için büyük önem taşımaktadır.

Rusya Federasyonu nükleer enerji politikalarında çevrenin nükleer faktörlerden korunması yönünde uygulamaların gerçekleştirilmesi ve nükleer enerjinin çevreye olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesini hedeflemektedir (http: 34). Rusya Federasyonu günümüzde mevcut olan kimya teknolojisinde kullanılan nükleer yakıtların neden olduğu sıvı radyoaktif yakıt atıklarının büyük miktarlarda geri dönüşümünün sağlanması ve çevrenin korunması için yeterli olmadığı bilincinde nükleer atık yönetimi programlarını yürütmektedir (Tananaev ve Myasoedov, 2011: 1926). Bu bağlamda nükleer enerji kullanımının çevreye etkisinin önlenmesi amacıyla hedeflenen çalışmalar sadece nükleer atıkların geri dönüşüm sistemlerinin geliştirilmesine yönelik olmamaktadır. Dolayısıyla Rusya Federasyonu, kullanım süresi dolan nükleer santrallerin kapatılması, nükleer yakıt ve radyoaktif atıkların yönetimi için altyapı sistemlerinin geliştirilmesiyle birlikte atık yönetimi için tek bir sistemin oluşturulması ve nükleer geri dönüşüm sistemleri için tesislerin inşa edilmesi hedeflemektedir (http: 34).

2.3.2.5. Rusya Federasyonu Yenilenebilir Enerji Politikaları

Rusya Federasyonu'nun enerji üretimi ve tüketiminde en sıkıntılı alanların başında yenilenebilir enerji kaynakları gelmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları konusunda Sovyetler Birliği döneminde yenilenebilir enerji konusunda yapmış olduğu çalışmalarla kazanılan tecrübeler, (Grigor'ev ve Miklasheevich, 1997: 164) Birlik enerji politikalarında kullanılmış ve çalışmalar uzun süreler sürdürülmüştür. Fakat günümüzde Rusya Federasyonu bu konuda önemli gelişim gösterememiştir fakat hidroelektrik enerji kullanımında diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına göre nispeten daha başarılıdır.

Uluslararası kamuoyunda artan çevre bilinci, ülkelerin uluslararası anlaşmalarda çevre konusunda yerine getirilmesine yönelik uygulamaları taahhüt etmeleri, artan sera gazı emisyon oranları, endüstrileşmenin çevreye verdiği geri dönüşü olmayan zararlar ve fosil yakıtların tüketiminin her geçen gün hızla artış göstermesiyle birlikte kaynaklarda yaşanan tükenme tehlikesi ülkeleri yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yöneltmektedir. Ekolojik enerji kullanımının talebinin küresel anlamda artış göstermesi (Kalyuzhnyi, 2008: 1743) yenilenebilir enerji sektörünün Rusya

Federasyonu'nun önemli aktör olabilmeyi hedeflediği küresel enerji pazarındaki payının önemli oranda artmasına neden olmaktadır (Larsson, 2009: 66). Bu bağlamda, çevre konusundaki politikalara, küresel enerji sektöründeki gelişmelere uyum sağlanmasına ve alternatif enerji kaynaklarının kullanımıyla ilgili çalışmaların yürütülmesine enerji politikaları kapsamında yer veren Rusya Federasyonu, yenilenebilir enerji kaynakları konusunda politikalarını belirlemektedir.

Rusya Federasyonu yenilenebilir enerji politikalarının temelinde, geleceğin enerjisine geçişte ve gelecek dönemde yenilenebilir enerjinin payında önemli bir artış sağlama amacı bulunmaktadır. Rusya Federasyonu, yenilenebilir enerji kullanımının artırılmasına yönelik çalışmaların gerçekleştirilebilmesi amacıyla öncelikle yenilenebilir enerji alanındaki üretim tesislerini merkezin kontrolü altına almayı hedeflemektedir (Kiseleva, Rafikova ve Shakun, 2012: 01003-p.1). Yenilenebilir enerji kaynakları konusundaki çalışmaların kontrol altına alınmasıyla birlikte gerçekleştirilen çalışmaların verimli olarak yürütülebilmesi için gerekli teknolojik yatırımların yapılması, var olan teknolojinin geliştirilmesi ve yatırımcıların ülkeye çekilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda genel olarak bakıldığında ülkenin yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik hedefleri; (<http://> 35)

- Önemli ölçüde yenilenebilir enerji potansiyeli olan ülkede bu alanda geliştirilecek projelerin desteklenmesi ve uygulamaya geçirilmesi,

- Güneş enerjisi ve rüzgâr enerjisinin var olan potansiyelinin kullanılması için çalışmaların yapılması,

- Isı ve elektrik üretimi için yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımıyla sağlanacak olan ekonomik büyüme için gelecekte ulaşım ve enerji üretim için alternatif kaynakların kullanımının artırılması,

- Yenilenebilir enerji kullanımıyla elektrik üretiminin gerçekleştirilmesi amacıyla 25GW kurulu güçte tesislerin kurulması,

- Elektrik ve yenilenebilir enerji sektörünün koordineli olarak geliştirilmesi,

- Yenilenebilir enerji sektöründe gelişimin sağlanması amacıyla teknolojik yatırımlar ve teknoloji transferleri gibi gelişim yönünde uygulamaların desteklenmesi,

- Uzak bölgelere dağıtılan enerjinin maliyetinin azaltılması,

- Yenilenebilir enerji alanında faaliyet gösteren küçük ölçekli şirketlerin desteklenmesi,

-Yenilenebilir enerji sektöründe uygulanan faaliyetlerin gelişiminin süreçler içerisinde denetlenmesi ve bu yönde mekanizmaların oluşturulması,

-Yenilenebilir enerji konusunda sağlanacak gelişimlerle birlikte ülke halkının yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaştırılması ve iç talebin öncelikli olarak karşılanması,

-Kentsel atıkların dönüşümüyle elde edilebilecek enerji üretimi konusunda yerel yönetimlerle koordineli olarak faaliyetlerin yürütülmesi,

-Uygulanan yenilenebilir enerji kaynakları politikaları doğrultusunda fosil yakıt tüketiminin azaltılarak enerji kaynaklarının tüketimi arasındaki dengenin sağlanması,

-Sektörde yaşanan gelişmelerin takip edilerek araştırma ve geliştirme çalışmalarının yürütülmesidir.

2.3.2.6. Rusya Federasyonu Enerji Güvenliği Politikaları

Enerji güvenliği kavramı yalnızca enerji arz güvenliği kapsamında ele alınabilecek bir konu olmamakla birlikte enerji kaynağı ithalatına bağımlı olan ülkelerin enerji güvenlikleri olarak da düşünülmemesi gerekmektedir. Enerji güvenliği kavramı küresel bir güvenlik sorunu olmakla birlikte enerji ihracatçısı ve zengin enerji kaynağı rezervlerine sahip olan ülkeler için de güvenlik sorunu olabilecek bir kavram olarak düşünülmelidir. Enerji ithalatçısı ekonomilerin enerji kaynakları konusunda taşınmış oldukları güvenlik endişelerini aynı zamanda enerji ihracatçısı ekonomiler de taşımaktadır. Bu bağlamda Rusya Federasyonu için enerji güvenliği kavramıyla öncelikli olarak taşınan endişe, ülke ekonomisinin önemli ölçüde enerji ihracatından sağlanan gelirlere bağımlı olması nedeniyle; “*enerji ihracatında talebin güvenliğinin*” sağlanabilmesidir. Daha açık bir deyişle enerji ithal ve ihraç eden ülkelerde enerji güvenliği bakımından enerji kaynaklarının arz ve talep durumu çerçevesinde karşılıklı bağımlılıklarının olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda enerji güvenliği kavramının enerji kaynaklarının ticareti konusundaki enerji güvenliği endişesi, bir taraf için enerji arz güvenliği olmaktadırken diğer taraf için ise enerji talep güvenliği olmaktadır. Rusya Federasyonu ve Avrupa Birliği arasındaki var olan enerji ilişkileri ve taşınan enerji güvenliği endişeleri bu durumun en açık göstergelerinden birisidir.

Rusya Federasyonu, enerji kaynaklarının ülke ekonomisi ve toplum yapısı üzerinde önemli etkisinin olması nedeniyle enerji güvenliği politikalarına büyük önem

vermektedir. Rusya Federasyonu hayati önem sahip olan enerji kaynaklarının ihracatının ve talep güvenliğinin olumsuz etkilenmemesi için enerji arz güvenliği endişesi taşıyan enerji ithalatçısı ekonomilerin endişelerinin giderilmesi yönünde politikalar izlemeyi hedeflemektedir (Wilcox, 2005: 5). Enerji güvenliği endişelerinin giderilmesine yönelik olarak enerji akışının güvenli olarak sağlanması, makul fiyatlarla enerji ihracatının gerçekleştirilmesi (fiyat güvenliği), yeni nakil ve alternatif enerji hatlarının inşa edilmesi ve enerji nakil hatlarının güvenliğinin sağlanmasına yönelik teminatların karşılıklı yapılan anlaşmalarla sağlanması yönünde çalışmalar yürütülmesi bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilmektedir.

Rusya Federasyonu için hayati önem taşıyan enerji ihracatının sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için, enerji güvenliği sorununun tek taraflı bağımlılık oluşturulması yerine karşılıklı bağımlılığın oluşturularak uzun dönemli enerji anlaşmaları aracılığıyla talep güvenliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda ihracatını gerçekleştirdiği ekonomilerle uzun dönemli anlaşmalar aracılığıyla ilişkilerini yürütmektedir. Avrupa Birliği, Orta Asya ve Kafkasya bölgesi ülkeleriyle imzalanan uzun dönemli enerji anlaşmaları Rusya Federasyonu'nun enerji güvenliğini sağlamaya yönelik gerçekleştirdiği uygulamaların örnekleridir.

Rusya Federasyonu için Avrupa Birliği gibi ağırlıklı olarak tek ithalatçı ekonomiye karşı enerji ihracatında bağımlı haline gelinmesi tehdit olarak öngörülmektedir ve bu durum ülkenin enerji güvenliğini olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda Amerika Kıtası, Uzak Doğu ülkeleri, Orta Doğu ülkeleri ve Afrika kıtası ülkeleriyle yürütmüş olduğu enerji konusunda işbirliği çalışmaları kapsamında alternatif ithalatçı ekonomilerle, enerji ihracatını bölge ve ithalatçı ekonomi bakımından çeşitlendirilmesine yönelik uygulamalarda da enerji politikalarında yer almaktadır. Ayrıca yenilenemeyen enerji kaynakları bakımından zengin rezervlere sahip olan Rusya Federasyonu, mevcut kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle, yeni enerji kaynakları arama faaliyetlerinin yürütülmesi ve diğer ülkelerdeki enerji kaynaklarının işletim haklarının satın alınmasına yönelik izlemiş olduğu politikalarla mevcut ticaret hacminin artırılması hedeflenmektedir.

Rusya Federasyonu'nun enerji güvenliğinde önem taşıyan bir başka konu ise çevresel faktörler ve enerji ihracatının doğal gaz enerjisi ağırlıklı olarak gerçekleştirilmesidir. Çevresel etkiler bakımından bakıldığında küresel enerji

güvenliğinin sağlanması konusunda gelişmiş ekonomiler endüstrileşmenin çevreye olumsuz etkisi konusunda hassasiyet göstermektedirler. Avrupa Birliği çevre konusuna hassasiyet gösteren ekonomilerin başında gelmektedir. Geliştirilen ikili ilişkilerde genel olarak çevre etkileri ile ilgili düzenlemelere öncelik veren Avrupa Birliği'ne karşı bu yönde uygulanan politikalardan en önemlisi Rusya Federasyonu'nun – onay sürecinin yavaşlatılmasına yönelik uygulamalar gerçekleştirmesine karşın- Kyoto Protokolü'nü onaylaması gösterilebilmektedir. Ayrıca, 2015 yılında tamamlanmak üzere yeni açılacak olan petrol üretim tesislerinin Avrupa Birliği çevre standartlarına göre inşa edilebilmesi amacıyla yaklaşık olarak 5 milyar dolar yatırım yapılması ve var olan tesislerin işleyişinde çevre konusunda düzenlemelerin yapılması, Rusya Federasyonu'nun enerji politikalarında çevreye gösterdiği hassasiyetin göstergelerinden birisidir (Sevastyanov, 2008: 37).

2.3.3. Rusya Federasyonu Enerji Politikasının Aktörleri

Rus enerji şirketleri, Rusya Federasyonu'nun enerji politikasının uygulanmasında önemli rollere sahiptirler. Rus enerji politikalarının aktörleri olarak adlandırılacak başlıca önemli enerji şirketleri, Lukoil, Gazprom, Transneft ve Rosatom'dur.

2.3.3.1. Lukoil

1999 yılından itibaren enerji sektöründe önceki dönemlerden itibaren var olan özel petrol şirketlerinin yerini devletlerin desteğiyle oluşturulan petrol şirketlerinin almasıyla birlikte ortaya çıkan Lukoil, dünyanın en önemli petrol şirketlerinden birisidir (Norman, 2008: 138). Dünyanın önde gelen petrol şirketlerinden olan Lukoil, petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri yürütmektedir. Günümüzde dünya petrol üretiminin yaklaşık olarak %2'sini gerçekleştiren şirket 17,3 milyar varillik kanıtlanmış rezervi ile birlikte dünyanın 4.büyük petrol şirketidir ([http: 36](http://)). Batı Sibiry merkezli olan şirket Rusya Federasyonu'nun 4 federal bölgesinde faaliyet göstermekte ve dünya üzerinde 12 ülkede çalışmalarını yürütmektedir ([http: 36](http://)). Lukoil Rusya Federasyonu'na büyük oranda bağlı olarak hareket etmektedir ve bu durumun en önemli örneği de şirketin özellikle Macaristan başta olmak üzere ülke dışında edindiği mülklere karşın Vladimir Putin'in *“Lukoil için iyi olan Rusya Federasyonu için de iyidir”* açıklaması gösterilebilmektedir.

2.3.3.2. Transneft

Rusya Federasyonu enerji sektöründe petrol boru hatlarının tamamı Transneft'in tekelindedir (http: 37). Petrol boru hatlarını kontrol etmesi nedeniyle ülke için büyük önem taşıyan Transneft, dünya petrol sektöründe de önemli bir güce sahiptir (West, 2005: 127). Rusya'da üretilen petrolün % 93'ünü boru hatları ile taşıyan ve 336 petrol dolum istasyonu ile 14.16 milyon m³ rezervuara sahip olan şirketin tamamı Federal Hükümete aittir (http: 36). Şirket, Rusya Federasyonu tarafından 1992 yılında kurulmuştur. 1993 yılında Moskova Tescil Bürosu'na ticari olarak kayıtlı olarak faaliyetlerine başlayan şirket günümüzde 500 pompalama istasyonuna ve 70 bin km uzunluğa yakın petrol boru hatlarına sahiptir (http: 36). Şirketin yönetim kurulu başkanlığı görevini Matthias Warning yürütmektedir (http: 38). Boru hatları vasıtasıyla ithal edilen petrolün de denetimini elinde bulunduran şirket bu bağlamda petrol ticareti açısından Rusya Federasyonu için dış politika da önemli bir konuma sahiptir.

2.3.3.3. Rosatom

Rusya Federasyonu'nun enerji politikalarının uygulanmasında büyük önem taşıyan devlet enerji şirketlerinden bir diğeri nükleer enerji alanında oluşturulan Devlet Atom Enerji Şirketi "*Rosatom*"dur. 20 Mart 2008 tarihinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'nın imzalamış olduğu kararname doğrultusunda feshedilen "*Federal Atom Enerjisi Kurumu*"nun yerine nükleer enerji alanında çalışmaları yürütülmesi için oluşturulan Rosatom şirketi, (Russian Federation, 2008: 113) bilimsel kuruluşlar, sivil şirketler başta olmak üzere 250'den fazla kurum ve kuruluşla ilişkilerini koordineli olarak yürütmektedir. Avrupa Kıtası'nda nükleer enerji vasıtasıyla gerçekleştirilen elektrik enerjisi üretiminin yaklaşık olarak %40'ını elinde bulundurmaktadır (http: 39). Rosatom, ülke ekonomisi ve altyapısına sağlamış olduğu (Kudryavtsev ve Khaperskaya, 2011: 1929) olumlu katkılar dolayısıyla ülke için önemli bir kamu şirketidir.

Radyokimyasal üretim tesisler konusunda önemli ilerlemeler kat eden Rosatom, (Lydia ve Svetlana, 2011: 517) nükleer tesis inşaatı konusunda dünyada birinci sırada, uranyum rezervleri bakımından ikinci sırada yer alırken, uranyum üretimi bakımından ise beşinci sırada yer almaktadır (http: 39). Nükleer elektrik üretiminde dördüncü sırada yer alan şirket, uranyumun zenginleştirilmesi alanında yürütmüş olduğu çalışmalarla nükleer enerji pazarına %17'lik bir katkı sağlamaktadır (http: 39).

Sergey Kirienko'nun genel direktörlüğü görevini yürütmekte olduğu Rosatom'un belirlemiş olduğu amaçlar; nükleer enerji alanındaki teknolojik gelişmelerin sürdürülebilirliğinin sağlanması, nükleer enerji sektöründe uzun vadede kalkınmanın sağlanması, rekabetçi bir küresel pazarın oluşturulması, oluşturulan pazarda etkinliğin geliştirilmesi ve geliştirilen konumun korunması, çevre güvenliğinin sağlanması bağlamında güvenli nükleer santrallerin inşa edilmesi, nükleer enerji konusunda uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve toplam elektrik üretiminde nükleer enerjinin kullanımının yaygınlaştırılmasıdır (Smirnov, 2012: 194). Ayrıca, Nükleer enerji alanında yapılan çalışmaların yanı sıra Rosatom, dünyada nükleer silahların yaygınlaştırılmasının önlenmesi ve nükleer enerji teknolojisinin barışçıl amaçlar doğrultusunda kullanılması yönünde izlemiş olduğu politikalarıyla küresel barışın sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.

2.3.3.4. Gazprom

Rusya Federasyonu'nun doğalgazı dünyanın en büyük doğalgaz şirketi Gazprom tarafından işletilmektedir. Gazprom'un temelleri 1965'de kurulan Sovyetler Birliği Doğalgaz Bakanlığı'na dayanmaktadır. Haziran 1989'da bakanlık, Petrol Bakanlığı ile birleştirilmek istenmiş, dönemin Doğalgaz Bakanı V. Çernomirdin'in yürüttüğü lobi faaliyetleri sonucu, Ağustos 1989'da Devlet Doğalgaz Şirketi - Gazprom- kurulmuştur.

Rusya Federasyonu'nun en büyük doğal gaz şirketi olan ve dünyanın en fazla doğal gaz üretimini gerçekleştiren Gazprom'un yönetim kurulu başkanlığını Viktor Zubkov yürütmektedir ([http: 40](http://40)). Rusya Federasyonu için hayati önem taşıyan kuruluş, günümüzde “*devlet içinde devlet*” olarak adlandırılmaktadır. Gazprom'un yönetim kurulu başkanı Viktor Zubkov'dur (Rusya Federasyonu eski Başbakanı). Şirket halka açık bir yapıya sahip olmasına rağmen, hisselerin %50,002'si Rusya Federasyonu'na aittir ([http: 41](http://41)).

Dünyanın en büyük doğal gaz şirketi olan Gazprom Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu toplam doğal gaz rezervinin %70'ine ve dünya doğal gaz rezervinin yaklaşık olarak %18'ine sahiptir ([http: 42](http://42)). Üretim açısından bakıldığında Rusya Federasyonu'nun doğal gaz üretiminin %78'ini gerçekleştiren şirket dünya doğal gaz üretiminin de %15'ini gerçekleştirmektedir ([http: 42](http://42)). 161,7 bin km'lik doğal gaz boru hattıyla doğal gaz taşımacılığını gerçekleştiren şirket, günümüzde %5'lik bir LNG

ihracatı seviyelerine ulaşarak bu alanda da kendini geliştirmeye başlamış olmakla birlikte ülkede LNG üretimi yapan tek şirkettir ([http: 42](http://)).

Dünya devi haline gelen Gazprom şirketi günümüzde faaliyetlerini sadece doğal gaz alanında faaliyet gösteren bir şirket olarak sınırlamamaktadır. Ülkedeki önde gelen petrol şirketlerinden Sibneft'in %75'den fazla hissesini satın alan Gazprom, şirketin adını 2006 yılında Gazprom-Neft olarak değiştirmiştir. Kısacası petrol alanında da önde gelen şirketlerin arasında yer almaya çalışan Gazprom, faaliyet alanını genişletme çabası içerisine girişmiştir.

Gazprom, sadece Rusya Federasyonu'nun enerji politikalarının ülke içi ve dışındaki uygulayıcısı olarak düşünülmemelidir çünkü şirket, ülke içerisinde etkin konumdaki medya ve finans kuruluşları üzerinde de hâkimiyetini geliştirmek isteyen Vladimir Putin'in amaçları doğrultusunda hareket etmektedir. Bu bağlamda şirket, ülkedeki önemli medya kuruluşlarını satın almıştır. 1997 yılı sonu itibariyle, Ulusal Rezerv Bankası (Natsional'hıy Rezervnyy Bank) ve Sovfintreyd gibi ülkenin güçlü bankaları da Gazprom çatısı altına girmiştir (Evrin Eken, Anonim: 94).

Yöneticilerinin atanması dâhil olmak üzere uygulamakta olduğu politikalarının Rusya Federasyonu tarafından belirlendiği 330,000'den fazla çalışanı bulunan (Bush, Bianco ve Ewing, 2006: 37) Gazprom'un ülke için önemi tartışılmayacak derecede büyüktür. Dağılan Sovyetler Birliği ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkenin doğal gaz sağlayıcısı konumunda olan şirket, Sovyetler Birliği'nden miras kalan boru hatlarını kullanmaktadır. Sovyetler Birliği döneminde inşa edilen enerji nakil hatlarının Rusya Federasyonu üzerinden diğer bölgelere taşındığı göz önüne alındığında Gazprom'un söz konusu ülkeler üzerindeki etkinliği de çok fazladır.

Gazprom ve Lukoil başta olmak üzere Rusya Federasyonu üzerinde var olan önemli enerji şirketleri ülkeye maddi yönden önemli kazançlar sağlamasının yanında ülkenin enerji süper gücü olma yönündeki atmakta olduğu adımlarını hızlandırılmasında önemli rol üstlenmektedirler. Ülkenin toplam ihracatının %55'den fazla kısmını ve vergi açısından ülkenin %40 fazla vergi yükünü taşıyan enerji şirketleri (Naím, 2004: 96) bu oranları gün geçtikçe geliştirmektedirler.

Vladimir Putin, Rusya Federasyonu'nu sanayi üreticisi olmaktan daha önce ham madde ihracatçısı olarak tanımlamakta ve enerji maddelerinin de bu ihracat için en önemli unsur oluşunu belirtmekte ve bu durum için doğal gazın önemini nitelemektedir

(Friedman, 2009: 104). Ayrıca, tek kaynağa yönelik adımların ülke ekonomisinde yaratacağı olumsuzlukların bilincinde hareket ederek ve ülkesinin halen içinde bulunduğu zayıflığı hesaba katarak Rus petrol üretiminin artırılmasının (Lacoste, 2008: 156) gerekliliği yönünde çalışmalar yürütmektedir. Bu bağlamda, Gazprom'un yanında biraz daha geri planda kalmış olan Lukoil başta olmak üzere önemli şirketlere sübvansiyonlar sağlanmakta ve önleri açılmaya çalışılmaktadır. Artan enerji ihtiyacının artmasının devamı sonucunda da uygulanan politikalarla zaten güçlü durumda olan Lukoil gibi enerji şirketleri Gazprom'un da faaliyet alanının genişletilmesiyle diğer alanlarda da gelişimlerini sürdürecektir.

Sonuç olarak Rusya Federasyonu sahip olduğu eşsiz teknolojiye geniş enerji nakil hatları ve önemli enerji şirketleri ile birlikte belirlediği enerji politikalarını uygulamaya koyarak amaç olarak edindiği enerji süper gücü olma yönünde önemli adımlar atmaktadır. Dağılan Sovyetler Birliği coğrafyasında etkin olmanın yanında özellikle Avrupa Birliği üzerinde hâkimiyetini de uygulamış olduğu enerji diplomasi aracılığıyla pekiştirmeye çalışan Rusya Federasyonu, bu yolla söz konusu ülkeleri enerji konusunda kendisine bağımlı hale getirmeye çalışmaktadır.

Rusya Federasyonu, sahip olduğu petrol ve doğal gaz ihracatları yoluyla ülkenin ekonomik anlamda canlanması ve Avrupa gibi önemli bölgelere enerji sağlaması ile “enerji süper gücü”³² statüsünü pekiştirmek amacını taşımaktadır (Ünal, 2011: 65). Daha açık bir deyişle; Vladimir Putin, Rusya Federasyonu'nu büyük enerji gücü olarak ortaya çıkarmayı ve Hazar Enerjisi ile jeopolitiğin merkezinde yer alma düşüncesini taşımaktadır (Arıboğan ve Bilgin, 2009: 119).

³² Enerji süper gücü kavramı bir ülkenin etkinliğinin artmasının hidrokarbon zenginliğine dayanması sonucu küresel ekonominin de bu ülkeye bağımlı olması durumu olarak tanımlanmaktadır (Arıboğan ve Bilgin, 2009: 119).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASININ OLUŞUMU VE AMAÇLARI

3.1. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKALARI

3.1.1. Avrupa Birliği'nin Enerji Kaynakları

Enerji kaynaklarının önemini kabul eden “*Altılar*” bu kaynakların en verimli şekilde yönetebilebilmesi için bir çerçeve kurulması gereksinimini hissetmişlerdir. Böylece 1951 yılında “*Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu*” kurularak günümüzde de sürmekte olan Avrupa siyasal bütünleşme süreci başlatılmıştır. 1958 yılında ise “*Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET)*”nu ve “*Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)*”nu kuran anlaşmalar imzalanmıştır. Bu dönemden itibaren Avrupa enerji politikaları da siyasal bütünleşmeye paralel olarak gelişmiştir.

Ekonomik ve siyasal bütünleşmeye doğru atılan adımlarda enerji kaynaklarına gösterilen hassasiyet, insanlık yaşamının devamı için, güvenliklerinin sağlanmasında hayati bir ihtiyaç olan enerji kaynaklarının verimli kullanılabilmesi için, denetim mekanizmaları Avrupa ülkelerininince oluşturulmuştur. Avrupa bütünleşme sürecinin ilk yıllarında enerji konusuna gösterilen bu hassasiyet enerji kaynaklarının kullanımının ileriki yıllarda temel ihtiyaç halini alacağının bir göstergesi olmuştur. Bu nedenle, kıtasal entegrasyonun oluşturulması düşüncesinin temelinde var olan Avrupa ve enerji arasındaki ilişkinin açıklanabilmesi için, Avrupa Birliği ülkelerinin sahip oldukları enerji kaynaklarının türü ve miktarına değinilmesi gerekmektedir.

3.1.1.1. Avrupa Birliği Petrol Rezervleri

20. yüzyılın başlarında ticari üretime geçişle önemli bir enerji kaynağı haline gelen ve tüm dünyada birincil enerji kaynakları arasında ilk sırada yer alan ham petrolün stratejik önemini uzun yıllar sürdürmesi beklenmektedir. Fosil enerji kaynağı olan petrol %35'e yakın bir tüketim oranı ile dünyanın lider enerji kaynağı olmayı sürdürmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği üyesi olan ülkeleri sahip oldukları petrol rezervleri bakımından incelendiğimizde birincil enerji kaynakları arasında en fazla ihtiyaç duyulan petrole yeterli oranda sahip olamadıkları görülmektedir.

Avrupa Birliği üyesi olan ülkelerin toplam sahip oldukları petrol rezervleri yaklaşık olarak 6,7 milyar varil (BP, 2012: 6) civarındadır ve bu oran, kanıtlanmış olan

tüm dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %0,4'ü ne (BP, 2012: 6) karşılık gelmektedir. Avrupa Birliği üyesi olan ülkeler arasında en önemli petrol rezervlerine sahip olan ülke ise yaklaşık olarak 2,8 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervi ile birlikte Birleşik Krallık'tır (BP, 2012: 6). İtalya yaklaşık olarak 1,4 milyar varil kanıtlanmış olan petrol rezervi ile ikinci sırada, Danimarka yaklaşık olarak 0,8 milyar varil kanıtlanmış olan petrol rezervi ile üçüncü sırada ve Romanya'da yaklaşık olarak 0,6 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervi ile dördüncü sırada yer almaktadır (BP, 2012: 6).

Avrupa Birliği'nin sahip olduğu kanıtlanmış petrol rezervleri, Birliğin gelişmiş olan endüstrisi göz önüne alındığında yetersiz olduğu görülmektedir. Birliğin üyesi olmayan fakat ikili ilişkilerin bazı platformlarda sürdürüldüğü Norveç'in sahip olduğu yaklaşık 6,9 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervinin (BP, 2012: 6), Birliğin rezervlerinden fazla olması, bu durumun en açık göstergesidir.

3.1.1.2. Avrupa Birliği Doğal Gaz Rezervleri

Petrolle karşılaştırıldığında dünya coğrafyasında daha geniş alanlara yayılmış olan doğal gaz rezervlerine Avrupa kıtasında da rastlanmaktadır. Az miktada olmasına rağmen doğal gaz rezervlerine sahip olan Avrupa Birliği'nin kanıtlanmış olan doğal gaz rezervi yaklaşık olarak 1,8 trilyon m³'tür (BP, 2012: 20). Avrupa Birliği'nin sahip olduğu kanıtlanmış doğal rezervi, dünya üzerinde kanıtlanmış olan doğal gaz rezervlerinin yaklaşık olarak %0,9'unu oluşturmaktadır (BP, 2012: 20). Avrupa Birliği sınırları içerisinde en geniş kanıtlanmış doğal gaz rezervlerine sahip olan ülke yaklaşık olarak 1,1 trilyon m³ rezerve sahip olan Hollanda'dır (BP, 2012: 20). Yaklaşık olarak 0,2 trilyon m³ rezerve sahip olan Birleşik Krallık ikinci sırada yer almakta ve yaklaşık 0,1 trilyon m³ kanıtlanmış doğal gaz rezervine sahip olan Almanya üçüncü sırada yer almaktadır (BP, 2012: 20). Veriler ışığında gelişmiş endüstriye sahip olan üye ülkelerin çoğunlukta olduğu Avrupa Birliği'nin bu özelliği göz önüne alındığında sahip olduğu kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin yetersiz olduğu anlaşılabilmektedir.

3.1.1.3. Avrupa Birliği Kömür Rezervleri

Tarihte özellikle Almanya ve Fransa arasında tartışma konusunu oluşturan kömür rezervine sahip olan bölgelerin paylaşımı sorunu ve Avrupa bütünleşmesinin bir sonucu olan Avrupa Birliği'ne giden yolun adımlarından birisini AKÇT'nun

oluşturduğu göz önüne alındığında, kömür Avrupa Birliği için önemli olan enerji kaynaklarından birisidir. Avrupa Birliği'nin kömür rezervlerine bakıldığında, Birlik yaklaşık olarak 57 milyar tona yakın bir rezerve sahiptir (BP, 2012: 30). Avrupa Birliği'nin sahip olduğu kanıtlanmış kömür rezervleri, dünya üzerinde kanıtlanmış kömür rezervlerinin yaklaşık olarak %6,5'ini oluşturmaktadır (BP, 2012: 30). Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında en geniş kanıtlanmış kömür rezervlerine sahip olan ülke 40 milyar 699 milyon tonluk kömür rezervine sahip olan Almanya'dır (BP, 2012: 30). Yaklaşık olarak 7 milyar 709 milyon ton kanıtlanmış kömür rezervine sahip olan Polonya, Birliğin ikinci fazla kanıtlanmış kömür rezervlerine sahip ülkesi olmakla birlikte Yunanistan yaklaşık olarak 3 milyar 20 milyon tonluk sahip olduğu kömür rezervi ile üçüncü sırada yer almaktadır (BP, 2012: 30).

3.1.1.4. Avrupa Birliği'nin Nükleer Enerji Kullanımı

Geniş kullanım alanına sahip olan nükleer enerji, silah olarak kullanılması sonucu insanlık yaşamında yaratacağı olumsuz etkilerin yanında, insanlık yararına kullanıldığında önemli faydaları bulunan enerji kaynaklarından birisidir. Nükleer enerji Avrupa Birliği açısından diğer enerji kaynaklarına göre farklı bir öneme sahiptir. Yerel enerji üretimleri arasında birinci sırada yer alan nükleer enerji üretimi, Avrupa Birliği'nde petrol ve doğal gaz üretiminden önde yer almaktadır. Avrupa'nın bütünleşmesine giden yolda AKÇT'nin kuruluşu sonrasında değişen koşullar doğrultusunda EURATOM'u kuran Avrupa ülkeleri, nükleer enerjiye gösterdikleri hassasiyeti Avrupa Birliği'nin kurucusu olan Maastricht Anlaşması'yla üç sütun üzerine inşa edilen Birliğin bir sütununda EURATOM' a yer vererek bu hassasiyeti devam ettirdiklerini kanıtlamaktadırlar. Avrupa Birliği ülkelerinin giderek artan nükleer enerji kullanımıyla birlikte yeni nükleer santrallerin açılmasına karar veren Birlik, son günlerde, bu yöndeki uygulamalarını başlatmıştır. Ocak 2013'te nükleer santralin kurulması için Bulgaristan'da yapılan referandumda, ülke %60 oranında "evet" oyu kullanmıştır (http: 43). Ayrıca Avrupa Komisyonu'nun enerjiden sorumlu üyesi Günther Oettinger, enerji arz güvenliğinin nükleer enerji kullanımıyla çözülebileceğini belirtmesi, Birlik için nükleer enerjinin önemini göstermektedir (http: 44).

Japonya'da meydana gelen Fukuşima Nükleer Santrali Kazası sonrası Almanya gibi Birliğin lokomotif gücü olan bir ülkenin 2022 yılına kadar nükleer santrallerini

durduracağını açıklamasına karşın Fransa faaliyetlerine devam edeceğini belirtmiştir. Sonuç olarak yaşanan nükleer santral kazalar nedeniyle bazı ülkelerde nükleer santral faaliyetlerin durdurulmasına rağmen, nükleer enerji günümüzde de Avrupa Birliği yerel enerji kaynakları üretimi arasında ilk sırada yer almaktadır.

3.1.1.5. Avrupa Birliği ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Avrupa Birliği sahip olduğu olanaklar ve enerji kaynaklarına ihtiyaç duyması nedeniyle yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirme potansiyeline sahiptir. Enerji kaynağı ithalatında ihracatçı ekonomilere “bağımlılık”, Avrupa Birliği’nde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve geliştirilmesini olanaklı kılmaktadır. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerde yaşanan enerji temelli sorunlar ve neden olduğu olumsuz etkiler üye ülkeleri yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelik politikalar belirlemeye ve bu doğrultuda hareket etmeye yöneltmiştir. Ayrıca iklim değişikliği ve küresel pazaron kaçılma tehdidi gibi sorunlar da Avrupa Birliği’nin yenilenebilir enerji kaynaklarının (YEK) yaygınlaştırılmasına neden olacağı öngörülen olumsuzluklardandır (Altuntaşoğlu, Anonim: 250-251).

1990’lı yıllardan bu yana yenilenebilir enerji teknolojilerinin geliştirilmesi amacıyla otuz yıldan fazla süredir yürütülen Topluluk araştırmaları, demonstrasyon projeleri ve yenilikçi programlarının bu enerjinin yaygınlaştırılmasında yeterli olmadığı, yenilenebilir enerjinin pazara girişinin hızlandırılması için kanun ve destek mekanizmaları ile bu çabaları birleştiren bir politika çerçevesine ihtiyaç duyulduğu görülmüştür (Altuntaşoğlu, Anonim: 251). Bu amaçla Avrupa Konseyi ve Parlamentosu sırasıyla “*Topluluk Stratejisi ve Faaliyet Planı Olarak Beyaz Bildiri*”, “*Yeşil Bildiri: Enerji Kaynak Güvenliği İçin Avrupa Stratejisine Doğru*” ve “*Enerji İklim Paketi*” gibi çalışmalar dâhilinde yenilenebilir enerji kaynaklarına gerekli önemin verilmesini belirtmekle birlikte konuya olan hassasiyetini de göstermiştir.

3.1.2. Avrupa Birliği Enerji Üretimi ve Tüketimi

3.1.2.1. Avrupa Birliği Yenilenemeyen Enerji Kaynakları Üretimi ve Tüketimi

3.1.2.1.1. Avrupa Birliği Petrol Üretimi ve Tüketimi

Avrupa Birliği, sınırlı petrol rezervlerine sahip olsa da petrol üretimi gerçekleştirmektedir. Avrupa Birliği bu bağlamda günlük yaklaşık olarak 1 milyon 692 bin varil petrol üretimi gerçekleştirmektedir (BP, 2012: 8). Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında en fazla petrol üretimini gerçekleştiren ülke günlük yaklaşık 1 milyon 100 bin varil petrol üretimiyle Birleşik Krallık'tır (BP, 2012: 8). Günlük yaklaşık 224 bin varil petrol üretimi gerçekleştiren Danimarka ikinci sırada yer almakta ve dünya petrol endüstrisinde güçlü şirketleri bünyesinde barındıran İtalya günlük yaklaşık 110 bin varil petrol üretimiyle Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında üçüncü en fazla petrol üretimini gerçekleştiren ülke olarak yer almaktadır (BP, 2012: 8).

Avrupa Birliği'nin petrol tüketimine bakıldığında, Birlik üyeleri günlük yaklaşık olarak 13 milyon 478 bin varil petrol tüketmektedir (BP, 2012: 9). Ülkeler bazında bakıldığında ise en fazla petrol tüketimini gerçekleştiren ülke ise yaklaşık olarak 2 milyon 961 bin varillik tüketimiyle İspanya'dır (BP, 2012: 9). Almanya günlük yaklaşık olarak 2 milyon 362 bin varil petrol tüketimiyle ikinci sırada yer alırken Fransa yaklaşık olarak günlük 1 milyon 724 bin varil petrol tüketimiyle Avrupa Birliği'nin en fazla petrol tüketen üçüncü ülkesi konumundadır (BP, 2012: 9).

İstatistiklerden de görüldüğü üzere Avrupa Birliği üretmiş olduğu petrol miktarından çok fazla petrol tüketmektedir. Birliğin günlük petrol üretimi anlaşıldığı üzere tek başına Fransa'nın dahi günlük ihtiyacı olan petrol miktarını karşılayamamaktadır. Dünya petrol üretimi açısından bakıldığında petrol üreten ekonomiler arasında Avrupa Birliği alt sıralarda yer almaktadır ve petrol üretimi ihtiyaçları karşılayamamaktadır. Bu nedenle, Avrupa Birliği, enerji güvenliği açısından zorluk yaratmasına karşın, enerji kaynakları arasında en önemli yere sahip olan petrole bağımlılığı nedeniyle ilk planda petrol tedarikçisi olan ekonomilerden petrol ithalatı gerçekleştirmektedir.

3.1.2.1.2. Avrupa Birliği Doğal Gaz Üretimi ve Tüketimi

Avrupa Birliği az miktarlarda doğal gaz üretimi gerçekleştirmektedir. Üretim açısından bakıldığında Avrupa Birliği toplamda günlük olarak yaklaşık 155 milyar m³ doğal gaz üretimi gerçekleştirmektedir (BP, 2012: 22). Üye ülkeler arasında en fazla doğal gaz üretimini gerçekleştiren ülke, günlük yaklaşık olarak 64,2 milyar m³ üretimle Hollanda'dır (BP, 2012: 22). Birleşik Krallık günlük yaklaşık olarak 45,2 milyar m³ doğal gaz üretimiyle ikinci sırada yer alırken, İtalya günlük gerçekleştirmiş olduğu 19,3 milyar m³ doğal gaz üretimiyle Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında en fazla doğal gaz üretimini gerçekleştiren üçüncü ülke konumundadır (BP, 2012: 22).

Avrupa Birliği'nin günlük gerçekleştirmiş olduğu doğal gaz üretimi, tüketimini karşılamamaktadır. Doğal gaz tüketimi açısından bakıldığında Avrupa Birliği günlük yaklaşık olarak 447,9 milyar m³ doğal gaz tüketimi gerçekleştirmektedir (BP, 2012: 23). Üye ülkeler arasında en fazla doğal gaz tüketimini gerçekleştiren ülke, günlük yaklaşık olarak 80,2 milyar m³ doğal gaz tüketimiyle Birleşik Krallık'tır (BP, 2012: 23). Almanya günlük yaklaşık olarak 72,5 milyar m³ doğal gaz tüketimiyle ikinci sırada yer alırken, İtalya günlük yaklaşık olarak 71,3 milyar m³ doğal gaz tüketimiyle Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında en fazla doğal gaz tüketimini gerçekleştiren üçüncü ülke konumundadır (BP, 2012: 23).

Avrupa Birliği doğal gaz üretiminin çok üstünde tüketim gerçekleştirmesi dolayısıyla doğal gaza ihtiyaç duymaktadır. Bu durum Avrupa Birliği'ni doğal gaz ithalatına yöneltmektedir. Kısacası Avrupa Birliği gerek gelişmiş ekonomileri bünyesinde bulundurması gerekse endüstriyel açıdan ileri konumda olan üye ülkelere sahip olması nedeniyle, ihtiyaçlar doğrultusunda, artan oranlarda doğal gaz ithalatına yöneltmektedir. Doğal gaz ithalatının her geçen gün artması Birliğin enerji güvenliğini olumsuz etkilemektedir. Bu durumun Avrupa Birliği'ni enerji güvenliğinin sağlanması çerçevesinde alternatif çözüm arayışlarına yönelteceği öngörülmektedir.

3.1.2.1.3. Avrupa Birliği Kömür Üretimi ve Tüketimi

Avrupa Birliği'nin kömür üretimini ve tüketimini incelemenin öncesinde karmaşıklık yaratabilecek bir konuya açıklık getirilmesi gerekmektedir. Önceki bölümlerde verilen istatistiklerle aynı şekilde konu içerisinde verilen istatistikler birçok kömür türevlerinin ayrı ayrı üretiminin ve tüketimin incelenmesinde yaşanabilecek

zorluklar nedeniyle tüm kömür türevlerini kapsayacak şekilde genel kömür kavramı olarak belirtilmektedir. Petrol ve doğal gaz ile verilen istatistiklerde de aynı durum geçerlidir.

Petrol ve doğal gazın tüketiminin günümüzde artması nedeniyle enerji kaynakları arasında biraz daha geri planda kalmasına rağmen önemi yadsınamaz olan kömür tarihte olduğu gibi günümüzde de Avrupa Birliği için önemli bir enerji kaynağı olmaktadır. Avrupa Birliği günlük yaklaşık olarak 164,3 milyon ton petrol eş değeri kömür üretimi (çıkarmı) gerçekleştirmektedir (BP, 2012: 32). Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında en fazla kömür üretimini günlük yaklaşık olarak 56,6 milyon ton petrol eşdeğeri üretimiyle Polonya gerçekleştirmektedir (BP, 2012: 32). Almanya günlük yaklaşık olarak 44,6 milyon ton petrol eşdeğeri kömür üretimiyle ikinci sırada yer alırken, 21,6 milyon ton petrol eşdeğeri kömür üretimi gerçekleştiren Çek Cumhuriyeti Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında en fazla kömür üretimi gerçekleştiren üçüncü ülke konumundadır (BP, 2012: 32).

Petrol ve doğal gaz açısından incelendiğinde üretim miktarı tüketim miktarının çok altında kalan Avrupa Birliği kömür açısından incelendiğinde de aynı durumdadır. Günlük kömür üretiminin çok üstünde tüketim gerçekleştiren Avrupa Birliği günlük yaklaşık olarak 285,9 milyon ton petrol eşdeğeri kömür tüketmektedir (BP, 2012: 33). Bu bağlamda Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında en fazla kömür tüketimi gerçekleştiren ülke kuşkusuz, yaklaşık 77,6 milyon ton tüketim petrol eş değeri gerçekleştiren Almanya'dır (BP, 2012: 33). Almanya'nın ardından Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında en fazla kömür tüketimini gerçekleştiren ülkeler sırasıyla, 59,8 milyon petrol eşdeğeri tüketimiyle Polonya ve 30,8 milyon ton petrol eşdeğeri tüketimiyle Birleşik Krallık'tır (BP, 2012: 33).

3.1.2.1.4. Avrupa Birliği Nükleer Enerji Üretimi ve Tüketimi

Nükleer enerji üretimi ve tüketimi açısından bakıldığında Avrupa Birliği üyesi ülkeler yaklaşık olarak 205,3 milyon ton petrol eşdeğeri nükleer enerji tüketimi gerçekleştirmektedirler (BP, 2012: 35). Önceki satırlarda da değinildiği gibi insanlık zararına kullanımının yanında insanlık yararına da kullanımı mümkün olan ve tercih edilmesi gereken nükleer enerji başta elektrik enerjisi elde etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu bağlamda elektrik üretiminin yaklaşık olarak %75'ini nükleer

enerjiden sağlayan Fransa 100 milyon ton petrol eşdeğeri nükleer enerji tüketimiyle Birlik üyesi ülkeler arasında ilk sırada yer almaktadır (BP, 2012: 35). Almanya yaklaşık olarak 24,4 milyon ton petrol eşdeğeri nükleer enerji kullanımıyla ikinci sırada yer alırken Birleşik Krallık yaklaşık olarak 15,6 milyon ton petrol eşdeğeri nükleer enerji kullanımıyla Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında nükleer enerjiyi en fazla miktarda kullanan üçüncü ülke konumundadır (BP, 2012: 35). Avrupa Birliği'nin 68 alana kurulmuş olan 134 adet nükleer reaktöre ([http: 45](http://45)) sahiptir.

3.1.2.2. Avrupa Birliği Yenilenebilir Enerji Üretimi ve Tüketimi

Avrupa Birliği var olan enerji ihtiyacını sadece fosil yakıtlardan ve nükleer enerjiden sağlamamakta ve yenilenebilir enerji kaynaklarını da kullanmaktadır.

3.2.2.2.1. Avrupa Birliği Hidroelektrik Enerjisi Tüketimi

Enerji kaynakları arasında hidroelektrik enerji kaynağından da yararlanan Avrupa Birliği toplamda yaklaşık olarak 69,6 milyon ton petrol eşdeğeri hidroelektrik enerjisi tüketmektedir (BP, 2012: 36). Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında yaklaşık olarak 15 milyon ton petrol eşdeğeri hidroelektrik tüketimi gerçekleştiren İsveç ilk sırada yer alırken sırasıyla Fransa yaklaşık olarak 10,3 milyon ton petrol eşdeğeri hidroelektrik, İtalya yaklaşık olarak 10,1 milyon ton petrol eşdeğeri hidroelektrik enerjisi tüketmektedir (BP, 2012: 36).

3.1.2.2.2. Avrupa Birliği'nin Diğer Yenilenebilir Enerji Üretim ve Tüketimi

Avrupa Birliği, yenilenebilir enerji kaynakları arasında yer alan hidroelektrik enerjisiyle birlikte diğer yenilenebilir enerji kaynaklarını da kullanmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği, hidroelektrik enerjisinin dışında diğer yenilenebilir enerji kaynaklarını yaklaşık olarak 80,9 milyon ton petrol eşdeğeri kadar tüketmektedir (BP, 2012: 38). Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında yenilenebilir enerji kaynaklarına büyük önem gösteren Almanya yaklaşık olarak 23,2 milyon ton petrol eşdeğeri hidroelektrik enerjisi dışındaki yenilenebilir enerji tüketimiyle ilk sırada yer alırken İspanya yaklaşık olarak 12,7 milyon ton petrol eşdeğeri tüketimiyle ikinci sırada yer almaktadır (BP, 2012: 38).

3.1.3. Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Gereksinimi

Avrupa Birliği, dünyanın önde gelen endüstrileşmiş ekonomilerinden birisidir. Endüstrileşmenin ve gelişmişliğin ölçülerinden birisi olan enerji tüketimi açısından bakıldığında Avrupa Birliği, ilk sıralarda yer almaktadır. Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında en fazla enerji tüketimini gerçekleştiren ülkeler olarak bilinmektedirler.³³ Rakamsal olarak ifade etmek gerekirse Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin 2011 yılı sonu itibarıyla birincil enerji tüketimi dünya birincil enerji tüketiminin yaklaşık olarak %13,8'idir (BP, 2012: 40). Dünya petrol tüketiminin yaklaşık olarak %15,9'unu (BP, 2012: 9) gerçekleştiren Avrupa Birliği doğal gaz tüketimi bakımından dünya doğal gaz tüketiminin yaklaşık olarak %13,9'unu gerçekleştirmiştir (BP, 2012: 23). Avrupa Birliği enerji tüketiminde ilk sıralarda yer almasına rağmen sahip olduğu enerji kaynakları bakımından yetersiz durumdadır. Enerji tüketimin çok az bir kısmını yerel enerji kaynakları vasıtasıyla karşılayabilmekte ve enerji ihtiyacı bakımından büyük oranda enerji ithal etmektedir.

Enerji kaynaklarına bağımlı halen gelen Avrupa Birliği'nin en fazla dışa bağımlılık yaşadığı enerji kaynağı, toplam tüketimin yaklaşık %80' ini ithalatla sağladığı petroldür. Avrupa Birliği'nin gerçekleştirmiş olduğu petrol ithalatı, dünya petrol ithalatının %22,1'idir (BP, 2012: 18). Gerçekleştirilen petrol ithalatı da Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla'nın yaklaşık olarak %3'ne karşılık gelmektedir (Görgülü, 2008: 22). Avrupa Birliği'nin petrol ithalatı konusunda

Avrupa Birliği'nin doğal gaz açısından bakıldığında ithalata olan bağımlılığı biraz farklı durumdadır (Görgülü, 2008: 23). Yaşanan petrol krizleri sonrasında, petrole alternatif olarak görülmeye başlayan doğal gaz bakımından Avrupa Birliği'nin ithalata bağımlılığı yaklaşık olarak %50 seviyelerindedir. Her geçen yıl doğal gaz tüketiminin belirli oranlarda artış olacağı hesaba katıldığında yaklaşık olarak %50 oranında hesaplanan Avrupa Birliği'nin doğal gaz ithalatına bağımlılığı gelecek yıllarda özellikle çevre ve yenilenebilir enerji konusundaki politikalarını devam ettirmediği sürece daha da artacağı ön görülmektedir.

Avrupa Birliği için petrol ve doğal gazın ardından kömür de önemli bir enerji kaynağı olarak önem taşımaktadır. Yerel enerji kaynağı olarak bakıldığında en fazla rezervlere sahip olunması Avrupa Birliği için kömürü özel kılmaktadır (Görgülü, 2008:

³³ Bk. (BP,2012).

23). Almanya, İngiltere, Polonya ve Macaristan (BP, 2012: 30) başta olmak üzere Avrupa Birliği üyesi olan ülkeler kömür rezervleri bakımından kısmi olarak zengin durumdadırlar. Avrupa Birliği'nin temelinde yer alan AKÇT'nin enerji kaynağı olarak kömürün önemine vurgu yapmış olsa da günümüzde kömür önceki dönemlerdeki kadar tercih edilen bir enerji kaynağı olmamaktadır. Günümüzde, diğer fosil enerji kaynakları ile karşılaştırıldığında kömür daha ucuz bir enerji kaynağı olarak göze çarpsa da başta çevresel faktörler kömürün tüketiminin azalmasında etkili olmaktadır.

Çevresel etkileri açısından bakıldığında kirli enerji yakıtları içerisinde yer alan kömür Avrupa Birliği bünyesinde diğer fosil enerji yakıtları ve diğer enerji yakıtları ile ikame edilmeye çalışılmaktadır (Görgülü, 2008: 23). Avrupa Birliği'nde kömürün tüketiminin azalması ve farklı enerji kaynakları ile ikamesinin sağlanması Birlik için değerli olan bu enerji kaynağının gözden çıkarıldığı anlamına gelmemektedir. Avrupa Birliği enerji alanında teknolojinin geliştirilmesi çalışmalarında kömürden temiz enerji kaynağı olarak yararlanabilmek yönünde çalışmalarını yürütmektedir (Görgülü, 2008: 23). Nitekim tüketimi her geçen yıl azalmaya başlasa da kömür, Avrupa Birliği için yerel enerji kaynakları arasında yer almaktadır.

Nükleer enerji Avrupa Birliği'nin Soğuk Savaş sırasında gerek enerji ihtiyacının karşılanması gerekse de güvenlik endişeleri doğrultusunda teknolojik gelişimlerin takip edilebilmesi nedeniyle büyük önem taşıyan enerji kaynakları arasındadır. Yaşanan petrol krizleri sırasında enerji tedarikinde yaşanan sıkıntılar döneminde Birlik dâhilinde ağırlıklı konu olarak ele alınan nükleer enerji, günümüzde kullanımı tartışmalı hale gelmeye başlamıştır (Görgülü, 2008: 23). Nükleer enerjinin kullanımının olumlu etkilerinin yanında çevre ve insanlık yaşamı üzerindeki olumsuz etkilerinin başta Çernobil Nükleer Santrali Kazası sırasında ve yakın geçmişte Fukushima Nükleer Santrali kazasında anlaşılması, nükleer enerji kullanımını tartışma konusu haline getirmiştir.

3.2. ENERJİ GÜVENLİĞİNİN AVRUPA BİRLİĞİ İÇİN ÖNEMİ

Enerji, günlük yaşantımızın ve üretimimizin en önemli girdilerindendir. Bu nedenle hem ülke hem de enerji sektörünün yönetimini üstlenenler, toplumun ve ekonominin gereksinim duyduğu enerjiyi yeterli, kaliteli, sürekli ve çevre ile uyumlu

olacak şekilde sağlama çabasıındalardır (Aydın, 2010: 285). Petrol ve kömür egemenliğine dayanan enerji çağı, 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizi sonucunda bir güvensizlik ortamı oluşturmuştur (Aydın, 2010: 287). Enerji kaynaklarının tedariki konusunda yaşanan güvensizlik sorunun yarattığı ortam içerisinde yeni arayışlara yönelen ekonomiler, enerji ihtiyaçlarını alternatif enerji kaynaklarını temin ederek aşmaya çalışmışlardır.

Kömür kaynakları üzerinde hâkimiyet mücadelesinin Avrupa kıtasında yaratmış olduğu huzursuzluğa ek olarak dünyanın en önemli petrol tedarikçisi olan Ortadoğu bölgesinde yaşanan krizler sonucunda ülkeler, enerji tedarikinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle doğal gazı yönelim eğilimi göstermişlerdir. Fakat günümüzde de devletlerarası ilişkilerde geçmişte petrol ve kömürün diplomatik araç, bir üstünlük göstergesi, bir silah olarak kullanılmış olduğu gibi doğal gaz da aynı şekilde -genel olarak adlandırmak gerekirse- bir diplomatik silah haline getirilmiştir. Ekonomilerin enerji ithalatına bağımlılığının sonuçlarından olan bu durum, enerji akışını ve enerji güvenliğini doğrudan olumsuz yönde etkilemektedir. Gelişen teknolojiyle birlikte artan enerji ihtiyacı doğrultusunda enerji kaynaklarına başta Avrupa Birliği olmak üzere bağımlı hale gelmeye başlayan ekonomiler, yaşanan enerji bağımlılığından kurtulmak amacıyla enerji politikalarını belirlemeye başlamışlardır.

Enerji kaynaklarının diplomaside bir silah olarak kullanılmasıyla birlikte, var olan kaynakların da tükeneceğinin Uluslararası Enerji Ajansı gibi kurumlarca öngörölmeye başlanması ve enerji kullanımının çevresel etkilerinin olumsuz sonuçlarının hissedilmesi enerji güvenliği için enerji politikalarının devreye sokulması gereksinimini güçlendirmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği karar alıcıları, enerji konusunda var olan tehditleri göz önüne alarak kendi enerji güvenliklerini sağlamak amacı temelinde enerji politikalarını belirlemektedirler.

3.2.1. Avrupa Birliği Enerji Arz Güvenliğini Belirleyen Öğeler

Avrupa Birliği'nin gelecekte günümüzde de var olan enerji bağımlılığının 2030-2040'lı yıllarda petrolde %90'lara, doğal gaz açısından ise %70 seviyelerinde enerji ithalatına bağımlı hale geleceği öngörülmektedir (Yüce, 2006: 198). Bu durumun gelecekte Avrupa Birliği'ni olumsuz etkileyeceği kaçınılmazdır. Avrupa Komisyonu bünyesinde faaliyet gösteren Avrupa İstatistik Kurumu'nun (EUROSTAT)

öngörülerıyla de önümüzdeki yıllarda ülkenin enerji kaynakları konusunda yaşayacağı sorunlara dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Avrupa Birliği bünyesinde görev yapmakta olan, dünyanın önde gelen uzmanları tarafından hazırlanan gelecek senaryolarında da Avrupa Birliği'nin gelecekteki enerji bağımlılığının boyutları ve enerji ithalatına olan bağımlılığının yaratacağı olumsuz etkiler belirtilmektedir.

2001 yılı sonrasında küresel enerji pazarında meydana değişim Avrupa Birliği'nde enerji arz güvenliği endişelerinin yoğunlaşmasına neden olmuştur. 11 Eylül 2001 sonrasında önemli petrol ihracatçısı ekonomilerde yaşanan istikrarsızlıklar, Orta Asya enerji kaynakları üzerindeki rekabetin artması, eski Sovyetler Birliği ülkelerinde yaşanan iç karışıklıklar ve devrimler, enerji kaynaklarının uluslararası ilişkilerde diplomatik aracı olarak kullanılmasıyla ve çevresel önlemlerin alınması yönünde adımların atılması, yaşanan endişelerin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Meydana gelen gelişmeler sonrasında enerji güvenliği konusunda politikalar belirlemeye yönelik Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğinin algısının temelinde Rusya Federasyonu yer almaktadır. Bu bağlamda, boru hatlarının transit geçiş noktası konumundaki Ukrayna'da yaşanan 2006 krizi (Chow ve Elkind, 2008/2009: 77), Rusya Federasyonu tarafından enerji kaynakları silah olarak kullanarak, Ukrayna'yı 2005 yılında meydana gelen "*Turuncu Devrim*"den dolayı cezalandırması (Roundup, 2006: 3) olarak yorumlanması nedeniyle, ciddi endişelere neden olmuştur.

20.yüzyıldan itibaren enerjinin ekonomiler için vazgeçilemez olgu olmaya başlamasıyla birlikte daha önceki yıllarda da varlığını sürdüren uluslararası enerji şirketleri, ait oldukları ekonomiler için önemli bir enerji politikası aracı (Lacoste, 2008: 320) olarak bir adım daha ön plana çıkmaktadırlar. Uluslararası enerji şirketleri -önceki yıllarda olduğu gibi- günümüzde ait oldukları ekonomilerin adına enerji kaynakları üzerindeki faaliyetlerini dünyanın değişik bölgelerinde yürütmektedirler (Ferrier, 1982: 4).

Günümüzde Amerikan özel enerji şirketlerinin ve Rus -özel ya da devlet- enerji şirketlerinin ülke ekonomilerine sağladıkları katkılar gibi, İngiliz enerji şirketleri başta olmak üzere Avrupa merkezli enerji şirketleri de ülkelerinin ekonomilerine katkılar sağlamalarının yanında enerji kaynağı temininde büyük rol oynamaktadırlar (Görgülü, 2008: 28). Dünya'nın önde gelen enerji şirketlerinin başında Avrupa merkezli petrol şirketleri olmakla birlikte, petrol şirketleri 2003 yılı dünya sıralamasına bakıldığında ilk

on da altı tane Avrupa merkezli petrol şirketi göze çarpmaktadır.³⁴ Avrupa Birliği merkezli bu enerji şirketlerinin günümüzde yaşamış oldukları sıkıntılar enerji şirketleri-devlet ilişkisi temelinde Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliğini maddi ve manevi olarak etkilemektedir.

Son yıllarda petrol sektörü başta olmak üzere enerji piyasasında uzun vadeli gelişmelerin çok daha fazla teknik ve mali etkenlere bağlı olmasıyla (Lacoste, 2008: 325) birlikte enerji maliyetlerine etkide bulunmuş, dolayısıyla enerji fiyatlarında da artışlar yaşanmaya başlamıştır. Avrupalı enerji şirketlerinin enerji maliyetlerinin yükselmesine ek olarak birçok devlet destekli enerji şirketinin enerji piyasasına girişinin yaşanması, Avrupa merkezli enerji şirketlerinin enerji sektöründe rekabet güçlerini zayıflatmaktadır. Rusya Federasyonu merkezli olan devlet destekli Lukoil ve Gazprom şirketlerinin başta olmak üzere, son günlerde Çin, Japon ve Hindistan merkezli devlet destekli enerji şirketlerinin enerji sektöründe hızla yükselmeleri enerji piyasasında Avrupa merkezli özel uluslararası enerji şirketlerinin sektördeki ağırlıklarını kaybetmelerine neden olmaktadır.

Avrupa Birliği Üyesi Ülkeler Merkezli Uluslararası Enerji Şirketlerinden Bazıları	
ŞİRKET ADI	ÜLKE
Britishgas	İngiltere
BP-Amaco	İngiltere-ABD
Shell-Royal Dach	İngiliz-Hollanda
TotalFinalElf	Fransa
Agip	İtalya
ENİ	İtalya
Deminex	Almanya
Fina Oil	Belçika

Tablo 3. 1: Avrupa Merkezli Enerji Şirketleri

Kaynak: (Yüce, 2006: 227).

Giderek artan ithal enerji bağımlılığı ve Avrupa merkezli uluslararası enerji şirketlerinin dünya enerji piyasasında güç kaybetmesinin Avrupa Birliği enerji arz güvenliğine olumsuz etkilerine ek olarak, enerji ithalatında tek ya da sınırlı sayıda tedarikçiye olan enerji ithalatı bağımlılığı da büyük sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa Birliği bir bütün olarak ele alındığında petrol ithalatının %45'ini Ortadoğu'dan

³⁴ Bk, Yves Lacoste, 2008: 324.

%21'ini Rusya Federasyonu'ndan; doğal gaz ithalatının %42'sini Rusya Federasyonu'ndan gerçekleştirmektedir (Pala, 2003: 12, Aktaran: Yüce, 2006: 198). Dolayısıyla Avrupa Birliği enerji ithalatını sınırlı sayıda tedarikçiden temin etmekte ve özellikle doğal gaz ithalatında enerji süper gücü olmayı hedefleyen, Rusya Federasyonu tek tedarikçi olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla bu bağlamda yaşanan gelişmeler Avrupa Birliği'nin enerji ithalatına bağımlı hale gelmesiyle birlikte enerji tedarikinde tekel konuma gelmeye başlayan tedarikçilere bağımlı hale gelmesi gibi ciddi enerji arz güvenliği sorunlarıyla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır.

Bağımlılığı daha da sorunlu hale getiren ve konuyla ilgili başka bir husus ise, söz konusu ithalatların jeolojik ve siyasi bakımdan riskli olan bölgelerden temin edilmesidir (Bareiss, 2011: 20). Örneğin, Rusya Federasyonu'ndan ithal edilen doğal gaz ve petrolün taşındığı boru hatlarının transit geçiş noktası konumunda olan Beyaz Rusya (2004 gaz, 2007 Petrol) ve Ukrayna'nın (2006, 2007/2008 gaz, 2010 gaz/petrol) Rusya Federasyonu'yla yaşamış olduğu anlaşmazlıkların enerji akışını kesintiye uğratılmasıyla sonuçlanması Avrupa Birliği'nin olumsuz etkilemiştir (Schmidt-Felzmann, 2011: 575).

1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri, Körfez Savaşları, 11 Eylül 2001 saldırıları ve son olarak yaşanan "*Arap Baharı*" olarak adlandırılan "sivil savaşın", bölgede yaratmış olduğu olumsuz etkiler, bölge enerji üretimi sıfır noktasına kadar geriletmiştir. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin nükleer enerji geliştirme programından vazgeçmeyen İran'a karşı 12 Ağustos 2011 tarihinde almış olduğu BM yaptırımlarını sertleştirme kararı doğrultusunda ülkeyle sürdürülen enerji ve doğal gaz ortaklıklarının yasaklanması kararı ([http: 46](http://46)) önemli bir alternatif enerji tedarikçisiyle ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Dolayısıyla yaşanan olumsuzluklar enerji fiyatlarını etkilemiş, bölgeden tedarik edilen enerji akışı kesintiye uğramış ve enerji ithalatında alternatif olabilecek tedarikçilerden birisiyle ilişkiler durdurulmuştur. Bu durum, Avrupa Birliği enerji arz güvenliği de olumsuz etkilemiştir. Görüldüğü üzere Avrupa Birliği'nin enerji ithalatında sınırlı sayıdaki enerji tedarikçilerine bağımlı durumda olması Birliğin enerji arz güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğinde etkili olan unsurlar sadece enerji ithalatına bağımlılık ve enerji ithalatında tekel durumda olan tedarikçi ekonomilere bağımlılıktan ibaret değildir. Çevre faktörü de Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğinde

önemli bir yere sahip olmakta ve enerji arz güvenliği bu nedenden dolayı da olumsuz etkilenmektedir. Çünkü enerji üretimi ve kullanımı sırasında atmosfere salınan sera gazı çevre için önemi bir tehdit oluşturmaktadır (Knudsen, 2010: 129). Bu bağlamda ülkeler de çevrenin korunmasına yönelik bir takım önlemler almaktadırlar. Bu yönde atılan önemli adımlardan birisi, -önceki bölümlerde de açıklandığı üzere- 1998 yılında imzalanan Kyoto Protokolü'dür. Protokol dâhilinde alınan önlemler ülkeleri bir takım yatırımlar yapmaya yöneltmektedir. Avrupa Birliği'nin, Kyoto Protokolü'nün öngördüğü şekilde sera gazı salınımlarının (Poncelet, 2011: 245) azaltılmasına yönelik yaptırımlar uygulamaları, üye ülkeleri bir takım düzenlemelere yöneltmektedir. Fakat enerji üretimi ve kullanımı sırasında çevrenin olumsuz yönde etkilenmesinin önüne geçilebilmesi için gerekli olan bu yatırımlar, enerji maliyetlerini yükseltmektedirler ve bu durum, daha pahalı enerji kullanımı anlamına gelmektedir.

Çevresel faktörlerin enerji güvenliğindeki etkisi sadece sera gazının salınımlarıyla da ilgili değildir. Örneğin büyük çapta kurulan hidroelektrik santrallerinin³⁵ ve termik santrallerin³⁶ çevre üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkiler bilinmektedir. Yaşanabilecek herhangi bir olumsuz çevre etkisinin önlenmesi de yeni yatırımların yapılmasıyla önlenebilmektedir. Fakat termik santraller ve hidroelektrik santrallerin çevreye olan olumsuz etkilerinin öncesinde nükleer santrallerin çevreye ve insanlık yaşamına olan olumsuz etkilerinin de atlanmaması gerekmektedir.

Yaşanan iklim değişikliğiyle birlikte enerji rezervine sahip olan yeni bölgelerin ortaya çıkmaya başlaması ve bu durumun yeni bir rekabete dönüşmesi ihtimali –ki Norveç ve Rusya Federasyonu Kuzey Kutbu ile ilgili beyanlarını Birleşmiş Milletlere sunmuşlardır- Avrupa Birliği'ni enerji arz güvenliğinin olumsuz etkileneceği öngörüsünde endişelendirmektedir (Görgülü, 2008: 29). Rusya Federasyonu'nun Kuzey Kutbuna deniz altı aracılığıyla Rus bayrağını dikmesi, ABD'nin Rusya Federasyonu ile bölgede ortak olarak arama faaliyetlerini yürüten BP'yi devre dışı bırakmak için ülkedeki lisanslarını iptal etmesi ve Rusya Federasyonu ile bölgedeki enerji faaliyetleri ortaklık anlaşması imzalaması, İngiltere'nin Arjantin'le birlikte son günlerde tekrardan yaşamış olduğu -yeni petrol rezervlerinin keşfedildiği- Falkland Adaları Sorunu, Avrupa Birliği'nin taşıdığı endişelerin yersiz olmadığına göstergelerindendir.

³⁵ Bk. (Uğurlu, 2009: 181).

³⁶ Bk. (Uğurlu, 2009: 161-166).

Sonuç olarak diğer ülkeler gibi Avrupa Birliği de enerji arz güvenliğini etkileyen unsurlar dâhilinde çevresel faktörleri de kapsayacak önlemler almak durumundadır. “Avrupa İklim Değişikliği Programı (ECCP)”, “Yeşil Kitap (Green Paper)”, “Beyaz Kitap (White Paper)”, Avrupa Birliği’nin bu yönde almış olduğu önlemlerden bir kaçıdır. Daha açık bir deyişle, örneklerden de anlaşıldığı üzere yaşanan olaylar sonucunda enerji akışında meydana gelen aksaklıklardan olumsuz yönde etkilenen Avrupa Birliği, Birlik bünyesinde almış olduğu kararlarla birlikte uygulamaya koyduğu destekleme programları yardımıyla enerji arz güvenliğinin sağlanması yönünde adımlar atmaktadır.

3.3. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ENERJİ ARZ GÜVENLİĞİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK ÇABALARI

Ana hatları itibariyle Avrupa Birliği’nin enerji politikası üç temel hususa dayandırılmaktadır (Yüce, 2006: 197). Bunlar; arz güvenliği, rekabetin arttırılması ve çevre kirliliğinin önlenmesidir (Yüce, 2006: 197). Uluslararası ilişkilerde değişen koşullar ve yaşanan gelişmeler dâhilinde enerji politikalarını belirleyen Avrupa Birliği’nin günümüzde uygulamakta olduğu enerji politikalarına değinmenin öncesinde, Avrupa Birliği anlaşması öncesi dönemdeki enerji arz güvenliklerini sağlama çabalarına değinilmesi gerekmektedir.

3.3.1. Avrupa Birliği Anlaşması Öncesi Dönemde Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması Yönünde Atılan Adımlar

Sanayi devriminin yaşanmasıyla hızla gelişen endüstrileşme hareketleriyle birlikte, endüstrileşmenin temel girdilerinden olan enerji kaynaklarına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Sanayi devrimine öncülük eden Avrupa kıtasında da, o dönemde endüstride kullanılmak üzere var olan en önemli enerji kaynağı kömür olarak benimsenmiştir ve Avrupa, kıtada endüstrileşmenin hızlandığı 19.yüzyılda kömür rezervine sahip olan bölgelere hâkim olabilme mücadelelerine tanıklık etmiştir. 1870 yılında Prusya ve Fransa arasında yaşanan Sedan Savaşı, bu mücadelelerin en önemli örneklerinden birisidir.³⁷

³⁷ Bk. (Login, 2012: 177-198).

Prusya ve Fransa arasında yaşanan Sedan Savaşı sonrasında, Fransa'nın Prusya'ya yer altı kaynakları açısından zengin bir bölge olan Alsace-Lorraine bölgesini³⁸ bırakmıştır. Endüstriyel faaliyetler için uygun bir bölge olarak görülen Alsace-Lorraine'nin iki taraf için önemi temelde yer altı kaynaklarının varlığından kaynaklanmaktadır. Öyle ki bu bölge üzerinde yaşanan rekabet, yeryüzünün gördüğü en yıkıcı savaşılarından birisi olan Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerden birisi olarak gösterilerek, sözü edilen dönemde dâhil olmak üzere Avrupa ülkeleri arasındaki enerji kaynakları üzerindeki mücadelenin savaş nedeni olabilecek kadar önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Sanayi devrimi ile başladığı söylenebilecek olan sömürgecilik hareketlerinin çıkış noktası olan Avrupa kıtası ülkeleri, yeni pazarlara erişim istekleri ve hammadde temin etmek (Armaoğlu, 2005: 80) doğrultusunda enerji kaynakları konusundaki mücadelenin, ideolojik görüşlerle bir araya gelmesiyle birlikte nükleer silahların kullanıldığı İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasına sebebiyet vermişlerdir. Yaşanan yıkım sırasında gerekli olan enerji kaynaklarına yeterli oranda erişemeyen Almanya'nın savaşı kaybetmesindeki nedenlerden birisi bu durum olmaktadır. Belgesellerde de görüldüğü üzere Adolf Hitler'in son anlarında bile ölü bedeninin yakılması sebebiyle gerekli olan benzini zorlu şartlar altında temin ettirebilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir. Daha açık bir deyişle, savaş sırasında enerji kaynakları savaşının yönünün şekillenmesinde rol oynayan önemli stratejik etmenlerden birisi olmuştur.

Dönemin stratejik önemi büyük olan kömür ve endüstrinin önemli hammaddeleri arasında gösterilen çeliğin oluşturulacak “*Uluslarüstü Kurumlar*” tarzı bir oluşum denetiminde kullanılması amacı çerçevesinde oluşturulan AKÇT'nin, bu anlamda Avrupa enerji politikalarının başlangıç noktasını teşkil ettiği düşünülmektedir (Akdoğan, 2008: 37). 1957’ de imzalanan “*Roma Anlaşması*” ile AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ve AAET (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) kurulmuştur. AAET ile ileri teknoloji ilişkilerinin temeli atılmıştır (Can, 2010: 74). Ayrıca, AET ve AAET döneminde atılan adımlar EURATOM araştırma eski direktörlerinden Jacqueline Gueron tarafından genel olarak, Avrupa Federasyonu’nu inşa sürecinde siyasal bir adım

³⁸ 1925 yılında Lorraine bölgesinden çıkarılan 5 milyon 279 bin ton kömürün yanı sıra aynı dönemde Fransa'nın %38,8 demir ve %35 çelik ihtiyacını bölgeden karşılaması Lorraine bölgesini önemli hale getirirken, Alsace bölgesi de sahip olduğu potaslı toprak yapısıyla tarım faaliyetleri için önemli bir bölge olması nedeniyle önemli hale getirmektedir (Callender, 1927: 432).

olarak yorumlanmakla birlikte, nükleer enerji alanında işbirliğinin de endüstri alanında gelişimin sağlanması amacıyla bağlantılı olarak değerlendirilmesi gerektiği şeklinde dile getirilmiştir (Gueron, 1967: 38-39). Yaşanan bu gelişmeler de uygulanmaya çalışılan, değişen dünya şartlarıyla birlikte, yeni enerji kaynaklarının kullanılmaya başlanması ve ekonomilerin bu kullanılmaya başlanılan kaynaklarının da enerji politikalarına dâhil edilerek, politikaların kapsamının genişletilmesi olarak yorumlanabilmektedir.

Avrupa 1950’li yıllarda nükleer enerjinin yanında doğal gaz ve kömür kaynaklarına da yönelmeye başlamıştır. 1950’lerin sonunda Hollanda’da doğal gazın bulunmasıyla (Akdoğan, 2008: 38) başlayan kullanım 1970’lerde Avrupa’da yaygınlaşmaya başlamıştır (Uğurlu, 2009: 167). Hollanda’nın ardından Kuzey Denizi’nde bulunan doğal gaz kaynakları ile birlikte Cezayir’den ithal edilen doğal gaz ile doğal gazın önemi Avrupa için daha da artmıştır (Akdoğan, 2008: 38). Artan petrol fiyatları ve uluslararası sistemin yapısının kıtada yarattığı güvenlik endişesi ve enerji arz güvenliğini etkilemesi kısıtlı oranda da olsa yerel üretimi yapılabilecek olan kömür ve doğal gaz kaynaklarına yönelimin en önemli nedenlerindendir (Akdoğan, 2008: 38).

1965 yılında imzalanan “Füzyon Antlaşması (Birleşme Anlaşması)”yla, varlığını sürdüren üç topluluk (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) için tek bir Konsey ve tek bir Komisyon oluşturularak, bu Toplulukların, Avrupa Toplulukları adı altında anılmaya (http: 47) başlanmasıyla birlikte ortak bir enerji politikası oluşturma çabalarına hız verilmiştir. Daha açık bir deyişle, enerji güvenliği Topluluk üyesi ülkeler için Avrupa Topluluğu’nun kurulmasından sonra önem kazanmaya başlamıştır (Akdoğan, 2008: 38). Avrupa Topluluğu enerji güvenliği konusunda ortak bir enerji politikası izlenmesi yönünde adımlar atmış olsa da üye ülkeler bu konuda atılan adımlara direnç göstermişlerdir çünkü Avrupa Topluluğu Sözleşmesi’nde enerji alanında Avrupa Topluluğu organlarına spesifik bir yetki tanıyan özel bir düzenlemeye yer verilmemiştir (http: 48). Çünkü 1950’den 1973’e kadar Avrupa Topluluğu üyeleri ekonomik açıdan kabul edilebilir koşullar altında enerji gereksinimlerini tedarik edebileceklerine yönelik bir kaygı taşımamaktaydılar (http: 48). 1973 yılı petrol krizine kadar Topluluk organları genel olarak petrol ve doğal gazın daima temin edilebilir olduğu düşüncesiyle genel olarak kendilerinin sahip olduğu kömür, çelik ve nükleer enerji gibi enerji kaynaklarının

Topluluk içinde ve üçüncü ülkelerle ilişkilerde kullanımına yönelik politikalar belirlemişlerdir (Haghighi, 2008: 467).

Avrupa Topluluğu üye ülkeleri Ocak 1973'den itibaren bir yıl içerisinde dört kattan fazla artan petrol fiyatlarının yanında OPEC üyesi ülkelerin kendilerinin belirlediği ve örneğin Irak'ta 14 dolar, İran'da 17 dolar, Nijerya'da 22 dolara kadar artan petrol varil fiyatları karşısında tedarik güclüğü çekmişlerdir (Giritli, 1976: 24, Aktaran: Yüce, 2006: 82). 1973 yılında yaşanan ilk petrol bunalımının enflasyonu tetikleyerek dünyada ekonomik durgunluğa neden olmasıyla birlikte yaşanan petrol teminindeki yaşanan sıkıntılarla, Avrupa Topluluğu enerji güvenliği konusunda ortak politika oluşturulması ve uygulanması gerekliliğinin önemi anlaşılmaya başlamıştır (Akdoğan, 2008: 39).

1973 Petrol kriziyle birlikte enerji güvenliğinin öneminin daha açık bir şekilde anlaşılmış olmasına rağmen, Topluluğun uygulamaları sadece ortak enerji politikalarının uygulanması gerekliliğinden ileriye gidememiştir. Topluluğun birinci genişleme politikasıyla birlikte 1 Ocak 1973 yılında üyeliğe kabul edilen İrlanda ve Danimarka'yla birlikte Birleşik Krallığın katılımı ([http: 49](http://49)), bir takım uygulamaların başlatılmasına yol açmıştır.

Katılımlarla birlikte, Topluluğun ortak bir Enerji Politikasına sahip olmak konusundaki kararlılığı, en net şekilde 17 Eylül 1974 tarihli Konsey Kararında ifade edilmiştir (Kesbiç ve Şimşek, 2001: 2). Söz konusu karar sonrasında başlatılan çalışmalarla belirlenen *“Topluluk Enerji Politikası 1985 Yılı Hedefleri”* 17 Aralık 1974 tarihli Konsey Kararı ile açıklanmıştır (Kesbiç ve Şimşek, 2001: 2). Takip eden dönemde, 9 Haziran 1985 tarihli Konsey Kararı ile 1990 ve 16 Eylül 1986 tarihli Konsey Kararı ile de 1995 yılı Topluluk Enerji Politikası hedefleri ortaya konulmuştur (Kesbiç ve Şimşek, 2001: 2).

Avrupa Birliği 1950'li yıllardan itibaren enerji güvenliğinin sağlanması yönünde adımlar atmıştır. Atılan adımlar Topluluk üyesi olan ülkeler arasında tam olarak ortak bir enerji politikası izlenmesiyle sonuçlanmamış olsa da 1973 yılında yaşanan petrol krizi, enerji arz güvenliğinin sağlanması yönünde belirlenen Konsey kararlarının uygulanmasında etkili olmuştur.

3.3.2. Avrupa Birliği Anlaşması Sonrası Dönemde Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması Yönünde Atılan Adımlar

Avrupa Birliği, Birlik anlaşması sonrası dönemde enerji arz güvenliğinin sağlanmasına yönelik politikaların oluşturulması ve bu politikaların etkili bir biçimde uygulanması amacıyla çalışmalarını devam ettirmiştir. Bu bağlamda Birlik üyesi ülkelerin enerji konusundaki bu çalışmalarına tarihsel süreç içerisinde değinmekte yarar vardır.

3.3.2.1. Avrupa Birliği Ortak Enerji Politikalarının Ortaya Çıkışı

1987’de kabul edilen ve iç pazarın 1992 yılı sonuna kadar sonuçlandırılmasını öngören Avrupa Tek Senedi’nde ortak enerji politikası ile ilgili bir bölüm yer almamıştır. Bunun nedeni, enerji kaynakları konusunda ortak politikalar belirlenmesi - kaynakların ekonomiler için taşıdığı hatayı önem taşıması nedeniyle- düşüncesindeki görüş ayrılıkları olmuştur. Üye ülkeler arasında yaşanan görüş ayrılıkları doğrultusunda 1990’lı yıllar enerji meselelerinin tekrar ele alındığı yıllar olarak göze çarpmaktadır (Görgülü, 2008: 30). Sovyetler Birliği’nin dağılması ve sonrasında eski Doğu Bloğu ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması, diğer konularda olduğu gibi enerji konusunda da Avrupa Birliği’nin yararına olmuştur. Avrupa Birliği’nin yararına olan konuların başında Sovyetler Birliği’nin varlığının yarattığı güvenlik endişelerinin büyük oranda atılması olurken; enerji konusunda da petrol ve doğal gaz rezervleri bakımından zengin durumda bulunan Orta Asya ve Hazar Denizi coğrafyası ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının sonrasında sahip oldukları enerji kaynaklarını işletmekteki ve pazarlamasındaki yaşadıkları sıkıntılara yardımcı olarak enerji arz güvenliklerini sağlayabilme olanağı gelmektedir (Dokuzlar, 2006: 139). Sağlanacak faydalar doğrultusunda Avrupa Birliği’nin eski Doğu Bloğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye başlaması, enerji arz güvenliğinin sağlanmasının gerekliliği “*Avrupa Enerji Şartına*” giden yolu açmıştır.

3.3.2.1.1. Avrupa Enerji Şartı Antlaşması (Enerji Şartı Deklarasyonu)

“*Enerji Şartı Antlaşması*”, enerji sektöründe uluslararası işbirliğini destekleyen çok taraflı ilk belge olarak uluslararası hukukta önemli bir yere sahiptir (Baklavacı ve Akıntürk, 2006: 98). Avrupa Enerji Şartı 17 Aralık 1991’de kabul edilmiştir (Baklavacı ve Akıntürk, 2006: 98). Sovyetler Birliği’nin dağılması, yeni kurulan devletlerin

ilgisizliği ve ABD'nin engelleme çabalarına rağmen 17 Aralık 1994 tarihinde Lizbon'da (http: 50) 51 ülke ve Avrupa Toplulukları tarafından imzalanmıştır. “*Avrupa Enerji Şartı Konferansı Nihai Senedi, Enerji Şartı Antlaşması ve Ekini Teşkil Eden Kararlar ile Enerji Verimliliğine ve: İlgili Çevresel Hususlara: İlişkin Enerji Şartı Protokolü*”nin onaylanması 4519 sayılı kanunla 6 Şubat 2000 tarihinde uygun bulunmuştur (http: 50). İmzacı devletlerden Kanada ve ABD olmak üzere 5 ülke anlaşmayı onaylamamışlardır (http: 50). Anlaşmanın imzalanmış olduğu tarihten çok geç yürürlüğe girmesinin nedeni, anlaşmayı onaylayan tarafların sayısının belli bir sayıya ulaşması şartının kararlaştırılmasıdır.

Enerji Şartı Antlaşması, anlaşmanın 2'nci maddesinde belirtildiği gibi “enerji alanında uzun dönemli işbirliğini tevsik etmek amacıyla hukuki çerçeve tesis edilmektedir”. Antlaşmanın amacı başlığını taşıyan 2'nci maddeye göre: “*Bu Anlaşma “Avrupa Enerji Şartı”nın amaçları ve prensipleri uyarınca, tamamlayıcılık ve karşılıklı faydalar prensibini baz alarak, enerji alanında uzun dönemli işbirliğinin teşvik edilmesi için hukuki bir çerçeve tesis etmektedir*” (Akıntürk ve Baklacı 2006: 63). Anlaşmayla birlikte kurumsal yapı da oluşturulmakla birlikte temel yönetim ve karar alma organı Enerji Şartı Konferansı olarak kararlaştırılmıştır.

Enerji Şartı Sekreteryası Yatırım direktörlüğü kıdemli uzmanlarından Serdal Çal “*Enerji Şartı Sözleşmesi ve Yatırım Tahkimi*” başlıklı yazısında, Enerji Şartı Anlaşması'nın temel özelliklerini *Yatırımların korunması, enerjinin, enerji ürünlerinin veya enerjiye ilişkin ürünlerin DTÖ kurallarına dayalı ticareti, enerjinin transit geçiş serbestisi, enerji verimliliğinin geliştirilmesi, yatırımcı-devlet tahkimi ile devletlerarası tahkim dâhil, uluslararası, uyuşmazlık çözümü, geliştirilmiş hukuksal saydamlık* şeklinde özetlemektedir. Genel özellikleri açısından beş alana odaklanmış olan anlaşmanın hükümleri, enerji nakil hatlarındaki (boru hatları ve şebekeler) geçiş serbestisinin sağlanması ve enerji kaynaklarını oluşturan materyallerin ticaretinde serbest ticaretin sağlanmasında oluşabilecek uyuşmazlıklarda hukuki çözüm yollarının usullerini belirtmesi nedeniyle büyük önem taşımaktadır (Görgülü, 2008: 42). Anlaşmanın getirmiş olduğu hükümlerle birlikte adının siyasal bildiride yer alanın aksine “*Avrupa*” kelimesi çıkarılarak anılmaya başlanması, anlaşmanın enerji güvenliğinin sağlanmasında getirmeye çalıştığı yeniliklere ek olarak, taşıdığı amacı

kıtanın dışına taşınması ve küresel ölçekte gerçekleştirilmiş bir kurguya atıf yapması nedeniyle ayrı bir önem taşımaktadır (Kılavuz, 2009: 181).

Sonuç olarak Enerji Şartı Anlaşması, Avrupa başta olmak üzere dünya enerji güvenliğini sağlamaya yönelik taşınmış olduğu amaçları bakımından önemli bir adım olarak görülmelidir. Fakat anlaşmayla gerçekleşmesi hedeflenen amaçlara yeterli düzeyde ulaşılammıştır (Akdoğan, 2008: 19). Hukuki usullere yer veren Enerji Şartı Anlaşması'nın, bağlayıcı (hard law) niteliğinde olmaması ve siyasal (soft law) niteliğinde olması, anlaşmanın eksik yönlerinden birisidir (Baklavacı ve Akıntürk, 2006: 98). Süreç, Sovyetler Birliği sonrasında başta Rusya Federasyonu olmak üzere bağımsızlıklarını kazanmış ülkelerle enerji ilişkilerinin ve işbirliğinin sağlanması amacı temelinde şekillendirilmiştir. Fakat Rusya Federasyonu 2009 yılında uluslararası nitelik taşıyan anlaşmadan enerji kaynakları üzerindeki egemenliğinin tehlikede olduğu düşüncesiyle çekilmiştir. Vladimir Putin'in iktidara gelişiyle birlikte dış politikasında enerji kaynaklarını diplomatik bir silah olarak kullanan Rusya Federasyonu'nun bu davranışı Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliğine almış olduğu çok büyük bir darbedir. Böylelikle enerji güvenliğinin sağlanması amacıyla oluşturulan Enerji Şartı Anlaşması, Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliğinin sağlanmasından çok uzakta kalmaktadır.

3.3.2.1.2. Avrupa Birliği İçin Enerji Politikası “Beyaz Kitap”

Avrupa Birliği Komisyonu 13 Aralık 1995 yılında enerji piyasasının bütünleştirilerek küresel hale getirilmesi, çevre faktörleri, teknolojik gelişmeler, topluluğun kurumsal sorumluluklarının belirlenmesi çerçevesinde piyasanın liberalizasyonu ve esnekleştirilmesini amaçlayan “*Avrupa Birliği İçin Enerji Politikası*” isimli “*Beyaz Kitabı*” (White Paper COM(95) 682) yayınlamıştır (Akdoğan, 2008: 40). Güncel enerji trendleri ve gelecekteki durumun değerlendirilmesinin yapılmış olduğu Beyaz Kitap, Avrupa Birliği'nin ortak bir enerji politikası oluşturma yönünde atmış olduğu önemli bir adımdır.

Beyaz Kitap öncelikle üye ülkelerin bölgesel, yerel ve ulusal önceliklerinin belirlenmesiyle enerji politikaların belirlenmesinin üzerine durması nedeniyle ortak bir enerji politikası izlenmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir (http: 51). Komisyon, ulusal düzeyde yürütülen politikaların Topluluk'un ortak olarak tanımladığı enerji sorunlarının

çözümünde daha etkili olacağını belirterek “*ortak*” kavramına vurgu yapmaktadır. Beyaz Kitap’ta ayrıca rekabetin sürekliliğinin çevreni korunmasıyla bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliği belirtilerek arzın ve rekabetin sürekliliği, çevrenin korunması üzerinde de durulmaktadır.

3.3.2.1.3. Enerji Arzı Güvenliği İçin Avrupa Stratejisine Doğru 2000 “Yeşil Kitap”

2000’li yıllara gelindiğinde Avrupa Birliği artan enerji ihtiyacı doğrultusunda enerji arz güvenliğinde yaşanan ve gelecekte yaşanabilecek olan sıkıntıları dile getiren “*Yeşil Kitabı*” yayınlamıştır. Komisyon tarafından hazırlanmış olan “*Enerji Arzı Güvenliği için Avrupa Stratejisine Doğru*” başlıklı Yeşil Kitap, enerji arz güvenliği hakkındaki ilk temel metin özelliğini (Görgülü, 2008: 30) taşımaktadır. Avrupa birliği üye ve aday ülkelerinin enerji alanındaki mevcut durumuyla birlikte gelecekteki olasılıkların dile getirildiği Yeşil Kitap’ta Birliğin enerji politikalarının çerçevesi belirlenmeye çalışılmıştır.

“*Enerji Arzı Güvenliği İçin Avrupa Stratejisine Doğru*” başlıklı “*Yeşil Kitap*”ta öncelikli olarak Birliğin sahip olduğu enerji kaynaklarının yetersizliğiyle birlikte var olan kaynaklarında birlik coğrafyasındaki dağılımının etkilerine dikkat çekilmiştir. Avrupa Birliği’nin var olan enerji kaynaklarının yetersizliğinin boyutlarıyla birlikte bu durumun enerji arz güvenliğinde yaratacağı sorunları dile getiren kitap, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji yoğunluğunun düşürülmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır (Görgülü, 2008: 30). Rusya Federasyonu gibi enerji alanında tekel konumunu güçlendirmeye başlayan bir tedarikçiden ithal edilen doğal gazın ileride yaratacağı enerji bağımlılığı ve enerji arz güvenliğindeki etkisini dile getiren kitap, enerji ithalatının uzun dönemli anlaşmalarla gerçekleştirilmesinin faydalı olabileceğini belirtmektedir. Alternatif kaynak bulma çalışmaları yapılması gerekliliğini de bu duruma eklemektedir.

Yeşil Kitabın diğer önemli saptamalarından birisi, Birliğin enerji anlaşmaları sırasında müzakere gücünün azlığının dile getirilmesidir. (Görgülü, 2008: 30). Belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda önemli bir enerji kaynağı ithalatçısı olan Avrupa Birliği kendi var olan potansiyelini göze almaksızın müzakere gücünden yoksun hareket etmektedir. Bunun en büyük nedeninin de tek bir sese sahip olmamasının müzakere

baskı sürecini zayıflattığı ve bu durumunda Birliği olumsuz etkilediği dile getirilmektedir ([http: 54](http://54)).

Sonuç olarak, Yeşil Kitap enerji arz güvenliği için alınması gereken önlemleri belirtmektedir. Belirtilen önlemler: enerji iç pazarının tamamlanması, enerjinin amaca uygun olarak vergilendirilmesi, enerji tasarrufu sağlayacak programların uygulamaya konulması, yeni teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılması, ortak ulaşım politikalarının gözden geçirilmesi, binalarda enerji tasarrufu sağlanması, çevreyi daha az kirleten enerji kaynaklarının geliştirilmesi, yakıt stokları ile ilgili politikanın geliştirilmesi ve yenilenmesi, öncelikle petrol arzındaki riskleri önlemek üzere bu sektörde rekabetin sağlanması, üretici ülkelerle diyalogun geliştirilmesi ve arz şebekelerinin güçlendirilmesi üzerinde durulmuştur ([http: 54](http://54)). Avrupa Birliği'nin enerji arzı güvenliğinin nedenleriyle birlikte çözüm önerilerini de belirtmesine karşın, öneriler somutlaştırılamamakla birlikte belirtilen önerilerde yeteriz kalmıştır. Dolayısıyla Avrupa Birliği enerji arzı güvenliğini sağlamak yönünde somut adımlar aramamıştır.

3.4. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ ve ÇEVRE POLİTİKALARI

3.4.1. Avrupa Birliği Çevre Politikaları

İnsanoğlunun içerisinde yaşadığı doğa ile etkileşimi antik çağlardan beridir düşünce tarihinin en temel konularından birisi olagelmıştır (İzci, 2004-2005: 59). İnsan yaşamını mümkün kılan doğa (çevre), gelişen teknolojiyle birlikte dünyanın insan hayatını destekleyecek kapasitesinin her daim süreceği iddiasıyla bilinçsiz davranışlarla dünyada insan yaşamının etkilenmesine varacak kadar doğa çürütülmüştür. Uzun yıllar boyunca insanoğlunun bilinçsiz davranışlarıyla birlikte doğanın çürütülmesinin önlenmesi yönünde önlemlerin alınmamasına ek olarak teknolojik gelişmelerle doğru orantılı olarak dünya fosil enerji kaynakları tüketiminin artması, doğanın olumsuz etkilenmesinin en önemli nedenlerinden birisidir. Bir toplumun enerji tüketiminin fazlalığı günümüzde ekonomik gelişmişliğin göstergelerinden sayılmaktayken, başta kirli olarak adlandırılan fosil yakıtların (petrol, kömür) enerji kaynaklarının bilinçsiz tüketimi de çevre konusunda uzman kişiler tarafından da gelişmişliğin düzeyi, çevreye verdiği zararın büyüklüğü ile doğru orantılı olarak ilişkilendirilmiştir.

Son yıllara kadar enerji kaynaklarının bilinçsiz ve ekosistemi etkileyecek düzeyde fazla tüketilmesinin ekonomiye sağladığı yarar doğrultusunda enerji-ekonomi

ilişkisi kurulmaktadır. Günümüzde artan çevre bilinci doğrultusunda bilinçsiz çevre kullanımının ekosistemin dengesini bozacağı görüşü (İzci, 2004-2005: 59), yaşanan tecrübeler sonrasında kabul görmüş ve toplumsal-ekonomi ikilisi yerini ekonomi-enerji-çevre üçlüsüne bırakmıştır (Alniak ve Öztürk, 2010: 401). Ekonomide sağlanacak olan gelişim enerji kaynaklarının bilinçsiz olarak tüketimi ve tüketim oranda ekosistemi insan yaşamını olanaksız kılacak derece etkilemesinin sonuçları da ekonomi-enerji-çevre arasındaki bağlantıyı güçlendirmiştir. “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi” sonrasında yayınlanan “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Uygulama Planı (Johannesburg Uygulama Planı)” çerçevesinde katılımcılar, öncelikle sürdürülebilirliğin 3 bazını ekonomi, sosyal ve çevre olarak belirlemişlerdir. (http: 55) Bu doğrultuda, çevre meseleleri ile ilgili sorunların çözümü için başlangıç noktalarından olan “Rio Çevre ve Kalkınma Deklerasyonu”nun 7 ilkesine ve ortak farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesine bağlı kalarak her düzeyde somut adımlar ve önlemler dâhilinde uluslararası işbirliğinin geliştirilmesini taahhüt etmişlerdir (http: 55).

Zirvede uluslararası işbirliğinin geliştirilmesinin taahhüt edilmesiyle birlikte Avrupa Birliği’nin enerji politikaları ve çevre politikalarında üzerinde sıklıkla durduğu “sürdürülebilirlik” kavramının anlam açıklığına kavuşturulması da büyük önem taşımaktadır. Zirvede sürdürülebilirlik kavramının anlam açıklığına kavuşturulması günümüzde Avrupa Birliği’nin enerji politikalarında bu terime önem vermesinin nedeniyle birlikte, çevre politikalarını enerji politikalarıyla ilişkilendirilmesinin de nedenlerini açıklayabilmemizde yardımcı olmaktadır.

Avrupa Birliği Enerji Politikaları’nın “sürdürülebilirlik” amacının üzerinde durulması gerekmektedir. Tükenmekte olan doğal kaynakların kullanımından kaçınarak ekolojik dengenin sağlanması anlamını taşıyan “sürdürülebilir enerji” kavramı, tüm birincil enerji kaynaklarından yapılan enerji üretiminin verimli ve temiz teknolojilerle değerlendirilmesini, doğal kaynakların yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının yerleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Sürdürülebilirlik kavramına açıklığın getirilmesiyle birlikte, Avrupa Birliği’nin iç içe geçmiş ve ayrılmaz durumdaki enerji ve çevre politikalarının birlikte ele alınmasının nedenlerine değinilmesi gerekmektedir. Çevre kavramının da ekonomi ve toplum kavramlarıyla birlikte ele alınması nedeniyle Avrupa birliği Enerji Politikaları tam olarak enerji-çevre-toplum-ekonomi terimleriyle ilişkili olarak incelenmelidir.

Avrupa Birliği'nin çevre politikalarıyla enerji politikalarını ilişkilendirmesindeki en önemli nedenlerden birisi, çevre sağlığının insanlık yaşamıyla hayati ve doğrudan bağlantısı olmasıdır. Ekolojik dengede yaşanacak herhangi bir bozulmanın insanlık hayatına etkisinin açıklayamayacak kadar ciddi olmasıyla birlikte sağlıklı bir çevre de insan hayatının devamı için büyük önem taşımaktadır. Çevrenin insan hayatında taşıdığı olduğu hayati önem, Avrupa Birliği'nin enerji politikalarıyla, çevre politikalarını ilişkilendirmesinin en temel nedenidir.

Avrupa Birliği enerji politikalarında çevreye verilen önemin diğer bir nedeni ise, çevre faktörlerinin doğrudan ve dolaylı olarak enerji kaynakları fiyatları üzerinde etkili olmasıdır. Çevre-fiyat arasındaki ilişki -siyasi, diplomatik, ekonomik unsurlar hesaba katılmadığında- temelde arz ve talep doğrultusunda belirlenmektedir. Son dönemlerde olduğu gibi Avrupa Birliği gibi karar alıcıların çevrenin korunması yönünde özellikle endüstri sektöründe çevre konusunda düzenleyici (Commins, Lyons, Schiffbauer ve Tol, 2011: 51) önlemlerin alınması sonrasında tüketimi azalacak olan enerji kaynaklarının fiyatları düşmeye ya da tercih edilebilirliğini tamamen kaybetmeye başlayacaktır. Örneğin Kyoto Protokolü'nün en önemli savunucularından olan Avrupa Birliği'nin sera gazı salınımının azaltılması konusunda alınan önlemler doğrultusunda önemli yerel enerji kaynağı olan kömürün tercih edilebilirliği azalmıştır (Torvanger, Kallbekken ve Tollefsen, 2012: 754). Fiyatlarının düşmesine paralel olarak talebi azalan kömür, fiyatları her geçen gün artmakta olan doğal gaz ve yenilenebilir enerji kaynaklarıyla ikame edilir duruma gelmiştir.

“Rekabetçi, Sürdürülebilir ve Güvenli Enerji” başlıklı Avrupa Enerji Politikası'nı çevrenin korunması, enerji güvenliği, yenilenebilir enerji kaynakları ve iç pazar oluşturulması hedefleri kapsamında belirleyen Avrupa Birliği, enerji konusundaki uygulamalarını çevre politikalarıyla mutlaka ilişkilendirmektedir. Daha açık bir deyişle, çevre meseleleri doğrultusunda geliştirilen çevre politikaları Avrupa Birliği enerji politikalarına entegre edilmiş bir konu olması nedeniyle, Avrupa Birliği enerji politikaları çevre meselelerinden ayrı düşünülememektedir. 1983 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin çağrısıyla oluşturulan Dünya Çevre Kalkınma Komisyonu'nun çalışmaları sonucunda da 1987 yılında yayınlanan *“Brundtland Raporu (Ortak Geleceğimiz)”*nda da belirtildiği gibi çevre, sürdürülebilir kalkınma ve ekonomi kelimeleri birbirinden ayrı kavramlar değildir ve aksine birbiriyle iniltilidir (İzci, 2004-

2005: 61). Bu bağlamda çevre politikalarının uygulanacak programlarla birlikte ele alınması doğru bir yaklaşımdır.

Avrupa Birliği'nin "*ileri düzeyde korunması amaçlanan*" kavramıyla vurgu yaptığı çevre meseleleri, Avrupa Birliği Temel Haklar Sözleşmesinde XX. başlık 191.maddede 4 paragrafta ele alınmakla birlikte Birlik çevre politikası hedeflerini şu maddelerle belirtmektedir; (Avrupa Birliği Temel Haklar Sözleşmesi, madde 191)

*Çevre Kalitesinin Korunması ve Geliştirilmesi,

*İnsan Sağlığının Korunması,

*Doğal Kaynakların İhtiyatlı ve Akılcı Kullanımı,

*Bölgesel ve Küresel Çevre Sorunlarıyla Başa Çıkmak İçin Uluslararası Düzeyde İşbirliklerinin Teşvik Edilmesi ve Özellikle de İklim Değişikliği İle Mücadele.

Avrupa Birliği çevre politikaları çerçevesinde etik, refah ve ekonomik ilkeleri doğrultusunda (Borda ve Kiss, 2011: 417) belirlemiş olduğu hedeflerin, Birlik enerji politikalarını destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Avrupa Birliği'nin hassasiyetle yaklaştığı konuların başında yeralan birisi olan çevre politikalarının Birlik üyesi ülkeler arasındaki uygulayıcılarına bakıldığında, Birleşik Krallık, Hollanda, Avusturya, Almanya ve İsveç gibi ülkeler göze çarpmaktadır (Tol, 2001: 128). Avrupa Birliği çevre politikaları, çevreyle ilişkili sorunların çözümüne yönelik belirlenen yasal uygulamalar olarak görülmüş olsa da gelişmiş durumdaki üye ülkeler arasında "inter-govermental" bir uygulama olarak görülmektedir. 2020 yılına kadar çevre politikalarının belirlenmesi için verilen program teklifinde yer alan "*Gezegimizin limitleri dâhilinde güzel yaşam*" (Potočnik, 2012) sloganı, Avrupa Birliği çevre politikalarının inter-govermental (hükümetlerarası) nitelikteki uygulamalarının (Rogojanu, 2009: 624) dışına çıkarılarak, Birlik genelinde ve daha verimli olarak uygulanması gerekliliği düşüncesinin bir ürünüdür. Önümüzdeki günlerde açıklanması beklenen Avrupa Birliği çevre politikasının eylem planının "*Yeşil Perspektif*" temelinde çevreciliğin iki ana konsepti "*environmentalism*" ve "*ekolojizm*" çerçevesinde şekilleneceği öngörülmektedir (Lack, 2010: 297).

"*Yeşil düşünce (Green Thinking)*", asit yağmurları, küresel ısınma gibi küresel çevre felaketlerinin varlığının kabul edildiği dönemde benimsenmeye başlayan çevreci düşünceler arasındadır (Beskovnik ve Twrdy, 2012: 26). Farklı sosyal grupların ve kuruluşların yeşil düşüncenin benimsenmesi amacıyla emisyon kontrol standartlarının

benimsenmesiyle birlikte çevre sorunlarıyla ilgili küresel çözümler üretmek doğrultusundaki çalışmalarının uluslararası kamuoyu ve ülkelerin karar alıcıları tarafından kabullenilmesiyle, “yeşil düşünce” görüşü başta Avrupa Birliği olmak üzere tüm dünya da yaygınlaşmaya başlamıştır. Kyoto Protokolü örneğinde görüldüğü gibi çevrenin korunmasına yönelik işbirliği içerisinde adımlar atan Avrupa Birliği, yeşil düşünceye başta çevre politikaları olmak üzere, enerji politikaları, sosyal politikalar ve ekonomi politikaları gibi çok fonksiyonlu politikalarında ana konsept olarak yer vermiştir (Kopeva, Madjarova ve Peneva, 2012: 28).

Yeşil Düşünce perspektifinin ana konsepti doğrultusunda belirlenen Avrupa Birliği 2013 yılı çevre politikası eylem planı hedefleri şunlardır; biyolojik çeşitliliğin korunması için 26,000 canlı türünün korumaya alınması, kamusal eğitim, kamusal yayınlar, araştırma ve geliştirme çalışmaları için Birlik’ten finanse edilen kaynaklar başta olmak üzere var olan kaynakların verimli kullanımı, içme suyu kirliliği, marina atıkları, iklim değişiklikleri gibi sorunlar için içme suyunun üye ülkelere dağıtımı, atıklar konusunda kararlar alınması ve ekosistemin verimli kullanımının sağlanması, Nitrojen Dioksit, Karbondioksit sülfür dioksit gibi hava kirliliğine yol açan gazlarla ilgili uygulamaların gerçekleştirilmesi, atık yönetimi konusunda var olan imkânların geliştirilmesi ve yeni teknolojiler üzerinde çalışılmasının teşvik edilmesi, çevre politikalarının işlerliğinin de önemli role sahip olan yeşil yatırımcıların bulunmasıdır ([http:56](http://56)).

3.4.2. Avrupa Birliği Enerji Politikaları

Avrupa Birliği, “Avrupa Birliği Temel Haklar Sözleşmesi”nin 194. Maddesinde enerji ile ilgili düzenlemelerini belirlemiştir. Avrupa Birliği Temel Haklar Sözleşmesi’nin 194. maddesinin Avrupa Birliği’nin tarih sürecinde temel haklar bildirisinde enerji konusunu 21. başlık olarak ele alması açısından ayrı bir önemi vardır. Avrupa Birliği, sözleşme içerisinde enerji politikasını: *“Birliğin enerji politikasının amacını ülkeler arasındaki dayanışma ruhu içerisinde iç pazarın oluşturulmasında ve yürütülmesi bağlamında çevrenin korunması ve geliştirilmesi”* olarak tanımlamıştır.” Bu genel amaç doğrultusunda da aşağıda belirtildiği gibi 4 temel amaç belirlemiştir (Avrupa Birliği Temel Haklar Sözleşmesi, Madde 194):

*Enerji piyasasının işleyişini sağlamak,

*Birliğin enerji arz güvenliğinin sağlanması,

*Enerji verimliliği, enerji tasarrufu ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesinin teşvik edilmesi,

*Enerji ağları arasındaki ara bağlantıların sağlanmasının teşvik edilmesi.

Ayrıca, Avrupa Birliği enerji başlığının üçüncü maddesinde geçmişten bu yana Birlik üyesi ülkelerin enerji kaynaklarının kullanımları ile ilgili olan endişelerinin önüne geçilmesi için *“Alınan önlemlerin bir üye devletin enerji kaynaklarının kullanma koşullarını belirlemek hakkını etkilemez.”* şeklinde belirleterek, üye ülkelerin ortak enerji politikasının belirlenmesi ve uygulanabilmesi sırasındaki taşıdığı endişeleri gidermeye çalışmaktadır (Avrupa Birliği Temel Haklar Sözleşmesi, Madde 194). Enerji başlığı altında sözleşmede yer alan bu madde ortak enerji politikasının uygulanabilmesi yönünde atılan önemli bir adım olarak görülmelidir.

Avrupa Birliği, anayasasında enerji konusundaki düzenlemelerini oluştururken, Birlik için çok hassas bir konunun idari boyutunu da hesaba katmaktadır. *“Avrupa Temel Haklar Sözleşmesi”*nin 21.başlığı olan ve 194.maddeyle belirtilen enerji başlığının 2.maddesi Avrupa Birliği organlarının enerji konusundaki alınan kararlara açıklık getirmektedir. Enerji konusundaki yürütme işlevi ilgili maddeye göre *“Avrupa Birliği Parlamentosu ve Konsey, olağan yasama usulüne uygun hareket ederek uyum içerisinde belirlenen hedeflere ulaşılması için gerekli önlemleri belirlemektedir. Belirlenen önlemler Ekonomik ve Sosyal Danışma Komitesi ve Bölgeler Komitesi’nin onayından sonra kabul edilir.”* şeklinde belirtilmektedir.

Avrupa Birliği, enerji konusuna temel haklar sözleşmesinde yer vermekle birlikte, çalışmaların daha verimli yürütülebilmesi için kurumsal yapılanma dâhilinde komiteler oluşturmuştur. Enerji politikasının hükümlerinin kararlaştırılması ve uygulanmasında genel olarak yetkili olan Parlamento ve Konsey, aşağıda belirtilecek olan kurumlarla birlikte uyum içinde çalışmalarını yürütmektedir.

*Avrupa Birliği Komisyonu

*Avrupa Parlamentosu

*Konsey

*Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi,

*Bölgeler Komitesi

*Avrupa Yatırım Bankası

*Avrupa Birliği Ajansları (EURATOM Tedarik Ajansı, Füzyon Geliştirme Ajansı, Rekabet ve Yenilik Yürütme Ajansı (EACI)) ([http: 58](http://euratom.eu)).

Avrupa Birliği Temel Haklar Sözleşmesi'nde enerji konusuna başlık olarak yer verilmesiyle birlikte ilgili konularla çalışmalarını yürütecek olan kurumlarının yetkilerine de değinerek enerji güvenliğinin sağlanmasının gerekli önlemlerin alınabilmesi yönünde çalışmaların yürütülebilmesi için tam anlamda olmasa da önemli bir adım atmıştır.

Avrupa Birliği, stratejik bir alan olarak tanımladığı enerjinin güvenli olarak temin edilebilmesi için enerji politikasının gerekliliğini *“Isınmada, aydınlatmada, taşımacılıkta, endüstride temel ihtiyaç olan enerji hiçbir zaman bitmez ve tükenmez değildir”* şeklinde açıklamaktadır. (European Commission, 2012: 3-4). Dünyada var olan fosil enerji kaynaklarının tükenebilir olmasının yanında, günümüzde enerji kaynaklarının ülkeler arasında diplomatik bir silah olarak kullanılmasının enerji güvenliğinde yaratmış olduğu olumsuz etkiler, artan enerji ihtiyacının karşılanması gerekliliği, enerji kaynaklarının bilinçsiz kullanımının çevreyi insan hayatını tehdit edecek kadar olumsuz etkilemesi gibi nedenlerden dolayı, Avrupa Birliği son yıllarda ortak enerji politikası uygulayabilmek yönünde belirlediği ilkeler doğrultusunda adımlar atmaktadır (Egenhofer ve Behrens, 2011: 124).

Son yıllarda enerji kaynaklarına güvenli ve kesintisiz olarak erişilebilmek hedefi çerçevesinde belirlenen Avrupa Birliği'nin enerji politikası (Zeyno Baran, 2007: 2), ana hatları itibariyle üç temel hususa dayandırılmaktadır. Bunlar; arz güvenliği, rekabetin arttırılması ve çevre kirliliğinin önlenmesidir (Yüce, 2006: 197). Bu amaçla *“2020 Enerji Stratejisi”* Avrupa Birliği'nin önümüzdeki on yıl içerisindeki enerji alanında Avrupa için alınması gereken önlemleri, uygulanması gereken eylem planlarını ve enerji önceliklerinin çerçevesini tanımlamaktadır. Avrupa Birliği'nin *“2020 Enerji Stratejisi”*nde göze çarpan öncelikleri, çevreye gösterilen hassasiyetle birlikte 2020'ye kadar %20 enerji tasarrufunun sağlanması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının %20 arttırılması, sera gazı salınımının %20 oranında azaltılması, enerjinin serbest dolaşımı, güvenli, güvenilir ve sürdürülebilir enerjinin sağlanması, enerji sektöründe gerekli olan teknolojik yatırımların yapılması ve güçlü ortaklarla sürdürülebilir enerji ilişkilerinin kurulmasıdır ([http: 59](http://euratom.eu)).

Avrupa Birliği önceki satırlarda da değinildiği üzere dünyanın en önde gelen enerji tüketicisi ekonomilerinden birisidir. Enerji tüketiminin fazla olmasının yanında yerel enerji rezervinin yetersizliği ile doğru orantılı olarak yerel enerji üretimi de çok düşük seviyelerdedir. Ayrıca enerji kaynaklarının yetersizliğiyle birlikte yerel enerji üretimindeki yetersizlik durumu, Birliği enerji ithalatına yöneltmektedir.

Genel çerçevede bakıldığında, Avrupa Birliği OPEC ve Rusya Federasyonu'ndan ithal ettiği petrol ve Rusya Federasyonu, Cezayir ve Norveç'ten ithal ettiği doğal gaz için her yıl yaklaşık olarak 350 milyar Euro ödemektedir ve bu rakam giderek artan enerji ihtiyacı doğrultusunda her geçen yıl artmaktadır. Avrupa Birliği'nin enerji ithalatının Birlik ekonomisinde önemli bir gider olmasının yanında enerji tedarikçisi konumundaki ülkelerde yaşanabilecek herhangi bir sorun nedeniyle enerji akışındaki kesintilerde Birlik ekonomisine büyük zarar vermektedir. Örneğin, geçtiğimiz yıllarda yaşanan Rusya Federasyonu ve Gürcistan arasındaki Osetya Savaşı sonrasındaki doğal gaz kesintisi Birlik ekonomisini günlük 100-250 milyon Euro zarara uğratmıştır (Roth, 2001: 619). Görüldüğü gibi enerji güvenliğini etkileyen herhangi bir olay diğer etkenler göz önüne alınmadığında bile ekonomide büyük zararların oluşmasına neden olmaktadır. Enerji kaynaklarının ithalatının çok fazla olmasının ve enerji güvenliğinde yaşanabilecek herhangi bir olumsuzluğun ekonomik olumsuz etkilerinin önüne geçilmesi -azaltılması- için Birliğin öncelikli hedefi, enerji kaynaklarının verimli kullanılması yönünde almış olduğu önlemleri uygulamaya geçirmesidir.

Avrupa Birliği'nin enerji konusundaki "20-20-20" stratejisi göz önüne alındığında, enerji verimliliğinin sağlanması, Avrupa Birliği'nin enerji politikalarında öncelikli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Enerji verimliliği kavramı ile kastedilmeye çalışılan enerji tasarrufu kavramı olmamaktadır. Verimlilik ve tasarruf kavramlarının birbiriyle yakında ilişkili olmasına ve birbirlerinin yerine zaman zaman kullanılmasına karşın taşıdıkları anlamlar tamamen farklıdır. Enerji verimliliği kavramı, daha az enerji girdisiyle aynı işin yapılabilmesi anlamına gelmektedir ve teknik bir anlam taşımaktadır (http: 60). Buna karşın enerji tasarrufu kavramı ise, enerji kullanıcılarının uygulamakta oldukları davranışları değiştirerek var olan kullanımı azaltma aktivitesi olarak tanımlanmakta ve ekonomik anlamını taşımaktadır (http: 60).

Avrupa Birliği enerji verimliliğinin sağlanabilmesi amacıyla öncelikle kamu ve özel binaların yenilenmesini teşvik ederek yenilenen veya yenilenecek olan binalarda enerji performansını arttıracak cihazların kullanımını sağlayarak binalarda enerji verimliliğinin artırılması ve kullanılacak olan cihazların temin edilmesi için de sanayi sektörünün teşvik edilmesini amaçlamaktadır (http: 60). Yenilenecek olan binalarda enerji kontrol sistemlerinin kullanılması, binaların yalıtımına özen gösterilmesi, sertifika sisteminin getirilmesi gibi uygulamalar için Avrupa Birliği önemli yatırımlar yapmaktadır. Avrupa Birliği'nin enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik yapmış olduğu ve yapacağı yatırımlar sonucunda ekonomisinde 2010-2020 yılları arasında enerji giderlerine ayrılan bütçede 38 milyon Euro tasarruf etmeyi beklemektedir (European Comission, 2010: 10). Enerji verimliliğinin sağlanması yönünde sağlanacak olan tasarruflar yaklaşık olarak 368 milyon ton petrol eşdeğeri anlamına gelmekte ve 2020 yılına kadar tasarruf edilecek olan miktar 1 milyar 842 milyon ton eşdeğeri petrol olarak beklenmektedir (European Comission, 2010: 10). Avrupa Birliği enerji verimliliğinin sağlanması yönelik uygulanacak politikalar sonrasında enerji giderlerinde yapılacak olan tasarruflarıyla da iki milyon kişiye istihdam sağlamayı amaçlamaktadır (European Comission, 2012: 10). Görüldüğü üzere enerji verimliliği sonrasında Birlik ekonomisinde sağlanacak olan tasarruflar, Avrupa Birliği'ne istihdamın sağlanmasında sağlayacağı olumlu etkiyle birlikte artı bir katkı olarak geri dönecektir.

Avrupa Birliği kamu ve özel binaların yenilenmesine yönelik atılan adımların teşvik edilebilmesi için önemli miktarlarda programlar kapsamında yatırımlar yapmaktadır. Yapılan yatırımlarla birlikte “*Avrupa Yerel Yönetimler ve Bölgeler Konseyi (CEMR)*” Parlamento ve Konsey'in enerji verimliliği anlaşmasına 2012 yılında dâhil edilmiştir (http: 62). Böylece üye ülkelerin yerel yönetimlerinin birbiriyle koordineli çalışmasının sağlanmasıyla birlikte, enerji verimliliğinin sağlanabilmesi yönünde -Parlamento ve Konsey başta olmak üzere- Birlik karar alıcıları, yerel yönetimlerin yöneticileriyle iletişim kurabilmek ve koordineli çalışabilmek imkânı bulmuşlardır. Avrupa Birliği'nin enerji verimliliğinin sağlanmasına yönelik uygulamalarında özellikle binaların yenilenmesinin teşvik edilmesi konusundaki projelerin desteklenmesi konusunda CEMR önemli bir sorumluluk üstlenmektedir.

Avrupa Birliği'nin enerji verimliliğinin artırılması konusunda binaların yenilenmesine yönelik en önemli projelerinden birisi, seçilecek 25-30 arasında

değişecek Avrupa Birliği üyesi ülkelerin şehirlerinde yeni nesil binaların inşa edilerek “Akıllı Şehir” uygulamasının gerçekleştirilmesidir. Avrupa Birliği “*Energy.2013.8.8.1 Başlıklı Yüksek Performanslı Enerji Bölgeleri İçin Optimize Edilmiş Sistemlerin Gösterilmesi*” çağrısıyla, inşa edilecek Akıllı Şehirler için proje çağrısını gerçekleştirmiştir.

Avrupa Birliği’nin 7. Çerçeve Programı kapsamında yapılmış olan “Akıllı Şehir Çağrısı” kapsamında projeye kabul edilen ortaklar bir takım maddi hibelerden yararlanacaklardır. Akıllı enerji sistemlerinin kullanıldığı, atık ısı/soğutma sistemlerine sahip, fotovoltaik uygulamaları yapılmasıyla birlikte fotovoltaik için yeniliklerin geliştirilmesi ve “Avrupa Birliği Araştırma ve Geliştirme Programı’nın (FP7)” (sıfır enerjiye yönelik donanımların geliştirilmesi ve düşük voltajlı elektrik tüketimine yönelik yenilikler) gibi enerji verimliliğinin sağlanmasına yönelik şartları taşımakta olan proje çağrısı için Avrupa Komisyonu, her m² için 50 Euro desteğine ek olarak, bina sahibi ortağının da aynı miktar desteğinin sağlanarak her m² için toplamda 100 Euro destek vereceğini açıklamıştır ([http: 63](http://)). Finansal tekliflerin yıllık çağrılar yoluyla verileceği Akıllı Şehir Projesi’nin 2013 yılı için açıklanan bütçesi 365 milyon Euro’dur ([http: 63](http://)) Avrupa Komisyonu’nun COM(2012)4701 ([http: 64](http://)) sayılı belgesinde şartlarını belirttiği Akıllı Şehir Projesi’ne Türkiye’nin şehirlerinden de başvurular olmuştur. İzmir-Bornova, İzmir-Karşıyaka ve Eskişehir projeye başvuran şehirler arasındadır ([http: 65](http://)).

Avrupa Birliği’nin enerji verimliliğinin sağlanmasına yönelik uygulamalarından bir diğeri “92/75/EEC sayılı Enerji Etiketleme Direktifi” doğrultusunda elektronik aletlerin (Buzdolabı, Televizyon, Çamaşır Makineleri vs.) etiketlenmesine kararın verilmesi ve son düzenlemelerle birlikte ev aletleri için geçerli olan etiketleme direktifinin tüm endüstriyel ve konutsal enerji kullanan aletler için geçerli olması yönünde 19 Mayıs 2010 tarihli 2010/30/EU sayılı kararla birlikte enerji etiketleme direktifinin genişletilmesi olmuştur ([http: 66](http://)). Avrupa Birliği, etiketleme direktifinin uygulanmasıyla birlikte tüketicilerin satın aldıkları endüstriyel ya da konutsal enerji kullanan aletlerin enerji tüketimiyle ilgili bilgi edinmeleri ve parasal anlamda daha az enerji gideri sağlayacak aletlerin kullanımına teşvik edilmesini dolayısıyla Birlik içerisinde de enerji verimliliğinin sağlanmasına yönelik önemli bir adım atmayı hedeflemektedir.

1 Kasım 2012 tarihi itibarıyla Avrupa Birliği, karayolu araçlarının yakıt tüketiminin daha verimli hale getirilmesi amacıyla da araç lastiklerinde de etiketlenmesi yönündeki direktiflerini uygulamaya koymuştur. A sınıfı (En iyi), G sınıfı (en kötü) arasında sınıflandırılan lastiklerin binek otomobil türlerinde en iyi sınıf lastik kullanıcıların 10,000-15,000 km’lik kullanımda yılda 240-320 Euro civarında yakıt tasarrufu, orta büyüklükteki araçlarda 10,000-25,000 km’lik kullanımlarda yılda 240-320 Euro civarında yakıt tasarrufu sağlanacağı ve büyük boy araçlarda 20,000-40,000 km’lik kullanımlarda 290-360 Euro civarında yıllık yakıt tasarrufu sağlayacağını belirtilmektedir (http: 67). Tüketicilerin araçlarında kullanacakları yakıt tasarruflu lastiklerden sağlayacakları yakıt tasarrufunun vatandaşların ve Birliğin yakıt tüketiminde dolayısıyla ekonomiye olumlu katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Enerji verimliliğinin sağlanması konusunda alınan önlemlerden bir diğeri, enerji üretiminin ve tüketiminin vergiler aracılığıyla yönlendirilmesinin planlamasıdır. Birlik, özellikle tüketim vergileri yoluyla çevre kirliliği yaratan enerji türlerini ve aşırı enerji kullanımını azaltmayı, çeşitli vergi teşvikleri yoluyla da yeni enerji kaynaklarının bulunmasını ve üretilmesini, temiz enerji kaynaklarının kullanılması özendirmeyi amaçlamaktadır. Enerji Verimliliği Komisyonu’nun daha verimli enerji kullanımı sağlayan ürünlerdeki teşvik uygulamaları bu duruma örnek gösterilebilir (Begg ve Ward, 2004: 196).

Avrupa Birliği’nin enerji verimliliği ile ilgili “*Yeşil Vergi*” genel başlığı altında uygulamış olduğu Karbon Vergisi (Emisyon Vergileri), Katı-Sıvı Atık Vergisi, Ulaşım Vergileri, Enerji Vergileri, uygulanmakta olan vergilerden bazılarıdır. Kurşunlu ve kurşunsuz benzinin vergi oranlarının farklı olması, kirlilik yaratan ekonomik faaliyetlerin daha ağır vergilendirilmesi, zararlı gazların vergilendirilmesi (1985 yılında kabul edilen Sülfür Vergisi), Avrupa Birliği’nin “*çift temettü yaklaşımı*” çerçevesinde belli başlı vergi oranlarını düşürürken oranlarını arttırarak uygulamaya koyduğu “*Yeşil Vergiler*” (Joumard, 2001: 12) söz konusu uygulama yöntemlerindendir.

Vatandaşlardan tahsil edilen bu vergilerin yanında sanayi sektörünü de ayrı vergi oranları³⁹ uygulanmaktadır. Negatif dışsallıkların fiyat mekanizması aracılığıyla

³⁹ Toplamda 650’den fazla vergi türü olan Avrupa Birliği ülkelerindeki enerji konusundaki belirlenen vergi oranları ortalama olarak ele alındığında kişi başına düşen gelirin, enerji vergileri %1,9, çevresel vergiler %2,6, Taşımacılıkta kullanılan petrol yakıt vergisi %1,6, taşımacılıkta kullanılan mazot yakıt vergisi %0,5 ve kirlilik-kaynak vergisi %0,1 kadardır (EUROSTAT, 2012: 166).

içselleştirilmesini savunan “*Pigouvian Vergi Yaklaşımı*” altında sınıflandırılan Karbon vergisi (Kovancılar, 2001: 12), karbondioksit (CO₂) salınımı gerçekleştiren sanayi kuruluşlarından ve vatandaşlardan alınmakta olan en önemli vergilerden birisidir. Birlik üyeleri içerisinde sanayi kuruluşlarının her bir tonluk CO₂ salınımı için uygulanan vergi oranları Birlik üyesi ülkelerde farklılık göstermektedir.⁴⁰ Avrupa Birliği üye ülkelerinin ortalama karbon vergisi ise her bir tonluk CO₂ salınımı için yaklaşık olarak 27 Euro’dur (European Parliament: 2013: 23).

Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin genelinde son 10 yıllık bir dönemde yana yaklaşık olarak %50 oranında artış göstermiştir. Örneğin İngiltere’de yıllık karbon vergisi artışı 1993 yılından Tony Blair’in iktidara geldiği 1997 yılına kadar her yıl reel olarak %5 arttırılması kararlaştırılmışken 1997 yılı sonrasında reel artış oranı %6 olarak değiştirilmiştir (http: 68). İngiltere’de uygulanan Karbon vergisindeki reel artış oranları enflasyon oranları ile karşılaştırıldığında yaklaşık %8-9 civarında olmaktadır (http: 68). İngiltere’de olduğu gibi Avrupa Birliği de 2013 yılı çalışmaları arasında Karbon Vergisi oranını arttırmayı planlamaktadır. 2020 yılına kadar sera gazı salınımını %20 azaltmaya çalışan Avrupa Birliği’nin 2013 yılı Karbon Vergisi oran artışının %50 olarak görüşme taslaklarında yer aldığı bilinmektedir (European Parliament 2013: 23).

Avrupa Birliği 2013 yılı enerji verimliliğine yönelik uygulamalarında, son günlerde motorlu araç kullanıcılarını LPG ve Biyo yakıtların kullanımına özendirme amacıyla yakıtların hacim bazında vergilendirilmesi uygulamasından vazgeçilerek, Motorlu Taşı Vergilerinde uygulandığı gibi emisyon oranlarının, yakıt çeşitine göre vergilendirilmesi konusu ile ilgili 9 Ocak 2013 tarihli bir iç yazı notu yayınlamıştır (http: 69). Kesin bir çözüme kavuşturulmamakla birlikte vergilendirme şeklindeki düşünülen değişiklik konusu Ocak 2013 tarihinden bu yana Avrupa Birliği’nin tartıştığı konular arasında yer almaktadır.

Avrupa Birliği enerji verimliliğinin sağlanması yönündeki uygulamalarıyla birlikte tasarruf sağlanmasını amaçlamakla birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesini de amaçlamaktadır. Örneğin akıllı şehir projesinde inşa edilecek evlerde kullanılacak olan güneş panelleri, yakıt vergilerinde yapılması düşünülen değişikliklerle biyo yakıt kullanımının teşvik edilmesi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelik uygulamalardır.

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi European 2013: 23

Avrupa Birliği'nin vatandaşlarını yenilenebilir enerji kaynaklarına kullanımını teşvik etmesi, kararların alınması ve uygulamaların gerçekleşmesiyle –kuşkusuz- sınırlı değildir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim çalışmalarının yanında bu konuda yeni buluşların geliştirilmesi ve yeni uygulamaların gerçekleşmesi yönünde de ciddi adımlar atılmaktadır. Avrupa Birliği'nin yenilenebilir enerji kaynaklarının araştırma ve geliştirme çalışmaları içerisinde yürüttüğü önemli uygulamalardan birisi, yenilenebilir enerji sektörünün oluşturulması yönündeki uygulamaların devreye sokulmasıdır.

Genel olarak bilindiği üzere, 2030 yılına kadar olan süreçte dünya genelinde 20-22 trilyon dolar gibi meblağlarla ifade edilen bir enerji yatırım ihtiyacından bahsedilmektedir (Aydın, 2010: 79). Bu bağlamda Avrupa Birliği, öncelikli olarak yenilenebilir enerji sektörünün yaratılabilmesi için bir takım çalışmalar yürütmektedir. Avrupa Birliği'nin enerji politikalarında enerji alanındaki yeniliklerin desteklenmesiyle ilgili birçok belge bulunmaktayken, her yıl düzenli olarak belirlenen “*Araştırma ve Geliştirme Çerçeve Programı*”, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji gibi enerji alanındaki yeni buluşların gerçekleştirilmesine özendirilmesi, projelerin desteklenmesi için önemli rol oynamaktadır (Hierl ve Palinkas, 2009: 275). Enerji verimliliğinin sağlanmasında yenilenebilir enerji kaynakların kullanılmasının özendirilebilmesi için öncelikle bu alanda yeni teknolojilerin edinilmesi gerekmektedir. Araştırma ve geliştirmeleri çalışmaları sonucunda gerçekleştirilen yeni buluşlar sonrasında gerekli teknolojiyi kullanmaya başlayacak olan Avrupa Birliği, araştırma ve geliştirme aşamasından başlayarak üretim ve pazarlama aşamasına kadar olan süreçte şirketlerin oluşumu, projelerin desteklenmesi, üretimler için gerekli olanakların sağlanması, üretim aşamasında gerekli olan materyallerin taşınması ve ticareti, üretilen teknolojinin pazarlanabilmesi için gerekli pazarın oluşturulması, oluşturulan pazarın şeffaflaştırılması ve yeni girişimcilerin sektörde var olan diğer girişimcilerle rekabet edecek düzeye gelmesine kadar olan dönemde bir takım desteklerde bulunmayı hedeflemektedir.

Avrupa Birliği'nin yenilenebilir enerji kaynakları konusunda gereken teknik donanımın ulaşılabilmesi için devreye sokulan ELENA (European Local Energy Assistance) programıdır. Avrupa Birliği üye ülkelerinin birçoğunun enerji verimliliğinin sağlanması ve yenilenebilir enerji konusundaki projelerin hayata geçirilebilmesi için gerekli olan teknik, uzmanlık, kurumsal kapasitelerindeki eksikler nedeniyle gerekli

olan destek çalışmalarının yürütülmesi amacıyla oluşturulan ELENA programı Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı II kapsamında finanse edilmektedir. Program projeler için gerekli olan fizibilite çalışmaları, pazar araştırmaları, teknik yapılanma ve enerji denetimi prosedürlerini kapsayan, yatırım programının hazırlanması ve uygulanması aşamasındaki teknik maliyetlerin %90'ına kadar karşılamaktadır. Avrupa Birliği program kapsamında girişimcilerin çalışmalarıyla ilgili finansmanın sağlanabilmesi amacıyla özel bankalar, Avrupa Yatırım Bankası, özel kuruluşlar başta olmak üzere, girişimcileri destekleyecek kaynakların da proje kapsamına çekilmesine yardımcı olmaktadır. Avrupa Birliği ELENA programı enerji verimliliğini sağlayacak her türlü yeni buluş ve girişimlerin (konutların yenilenmesi, ısıtma-soğutma bağlantıları, çevre dostu taşımacılık) desteklenmesi konusunda yatırımcılar için önemli bir uygulamadır (http: 70).

Avrupa Birliği'nin enerji verimliliğinin sağlanmasında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasına özendirilmesi konusundaki girişimcilerin çalışmalarını destekleyen bir diğer uygulama “NER300” programıdır. NER300 Programı (Düşük Karbonlu ve Yenilenebilir Enerji Üretim Projeleri Hibe Programı), düşük karbonlu yenilenebilir enerji üretimi gerçekleştirecek olan güvenli tesislerin yapımının desteklenmesi amacıyla 3 Kasım 2010 tarihinde 2010/670/EC sayılı Komisyon kararı doğrultusunda uygulamaya konulmuştur. (L290/39, 2010: 39). Yenilikçi enerji teknolojilerinin kullanılmasında gerekli olan tesislerin oluşturulması yönünde girişimcilere sağlayacağı destekler bakımından önemli bir program olan NER300 programı, enerji verimliliğinin sağlanmasında gerekli olan teknolojinin geliştirilmesi açısından da hem Avrupa Birliği hem de girişimciler için büyük önem taşımaktadır.

ELENA ve NER300 programlarının yanında enerji verimliliğinin sağlanması için gerekli altyapının sağlanması amacıyla oluşturulan JASPERS Programı, kentsel gelişimin sağlanması amacıyla oluşturulan JESSICA Programı, ulaşım altyapılarının geliştirilmesi amacıyla oluşturulan LGTT programı, Avrupa Birliği'nin enerji verimliliğinin sağlanması yönünde yeni teknolojilerin bulunması, geliştirilmesi, üretilmesi, kullanılması ve pazarlanması gibi durumlar için yatırımcıların çalışmalarını daha sağlıklı yürütebilmeleriyle birlikte yeni yatırımcıları da oluşturulmaya çalışan bu yeni enerji pazarına çekebilmek amacıyla önemli destekler sağlamaktadır.⁴¹ Avrupa

⁴¹ Bk. (http: 104).

Birliği'nin enerji politikalarında öncelikli amaçlar arasında yer alan enerji verimliliğinin sağlanması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına özendirilmesi düşünceleri doğrultusunda, gerekli olan yatırımcılara ve teknolojinin geliştirilebilmesi için uygulanan programlar, Avrupa Birliği'nin enerji politikalarının uygulanması yolunda önemli birer destektirler.

Avrupa Birliği enerji sektöründe yeniliklerin kullanılması amacıyla gerçekleştirdiği politikalar sadece girişimcilere teknik ve maddi destek sağlamaktan ibaret değildir. Oluşturulmaya çalışılan sektöre girişimcilerin dâhil edilmeye çalışılması ve özellikle bu pazara yeni girişimcilerin dâhil edilmeye çalışılmasının maddi olarak desteklenmesinin yanında bilgi paylaşımının sağlandığı eğitim amaçlı uygulamalarda mevcuttur. Özellikle yeni girişimciler için büyük önem taşımakta olan eğitim programları, sektörde daha sağlıklı ilerleyebilmeleri ve ayakta kalabilmeleri için önemli bir destektir. Kamu ve özel şirketler arasında yürütölen eğitim programı PPP (Public-Private Partnership) tecrübelerin paylaşılması, analizlerin paylaşılması, en iyi uygulamaların değerlendirilmesi ve üst düzey yardımlaşmanın olması nedeniyle yatırımcılar için büyük önem taşımaktadır. Program dâhilinde Komisyon, Avrupa Kamu Otoriteleri ve deneyimli özel girişimcilerde kurulacak ilişkiler sonucunda tecrübelerin ve bilgilerin paylaşılmasıyla en iyi doğrunun bulunması yönündeki uygulamaların tartışılması, yatırımcıların gerekli teknolojiyi elde etmeleri ve sağlıklı olarak sektörde yer alabilmelerinin sağlanması için eğitim ve etkileşim bölümü olmaktadır. Kamu-Özel şirketler arasında bir forum niteliği taşıyan program kapsamında yatırımcıların devlet veya diğer özel yatırımcıların bilgilerinden yararlanmaları yapılacak olan yeniliklerin daha verimli olmasını kolaylaştırmaktadır ([http: 71](http://71)).

Yeni enerji kaynaklarının kullanımına ilişkin teknolojilerin geliştirilmesi, eğitimlerin gerçekleştirilmesi, girişimcilere gerekli olan desteklerin verilmesi sonrasında geliştirilen teknolojilerin kitlesel üretimi sonrasında kullanıcılara aktarılması için gerekli olan sektör pazarının yaratılması gerekmektedir. Kuzey Denizi'nde rüzgâr enerjisinden elektrik enerjisi elde edebilmek amacıyla santraller kurulması, nispeten rüzgâr enerjisinden yararlanılamayan İspanya gibi güney Avrupa ölkelerinde güneş enerjisinden elektrik enerjisi elde etmek amacıyla güneş panellerinin yerleştirilmesi, akıllı şehir projeleri kapsamında inşa edilecek evlerin kojenerasyon teknolojisine sahip olmaları ve fotovoltaik uygulamaları içermeleri, 2008 yılı Avrupa Parlamentosu

direktifi sonucunda biyo yakıtların kullanımının 2015'e kadar arttırılması zorunluluğunun (Gorter ve Just, 2010: 405) getirilmesi, 2008/98/EC sayılı “*Atık Direktifi Çerçevesi*”nde alternatif atık yönetimi ve geri dönüşüm teknolojilerinin kullanımının arttırılması (Fishcer, 2011: 6) gibi örneklerin tamamı enerji verimliliğinin sağlanması amaçlarını taşımaktayken aynı zamanda yeni nesil teknolojilere sahip olacak şekilde tasarlanan iç pazarın da oluşumu yönünde önemli adımlar atılmıştır. Sektör iç pazarının oluşturulabilmesi için en önemli adım olan ihtiyacın yaratılması durumu Avrupa Birliği karar alıcıları tarafından yerine getirilmiştir.⁴²

Avrupa Birliği enerji politikalarında yer alan enerji iç pazarının oluşturulması ve yatırımcıların desteklenmesi hedefi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının arttırılmasına yönelik, yeni nesil bir yenilenebilir enerji kaynaklarının da konu edinildiği bir iç pazarın oluşturulması anlamına gelmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları temelinde oluşturulabilecek Avrupa Birliği iç pazarında yatırımcıların sadece oluşturulan pazara çekilmesi için yenilikçi projelerin finanse edilmesiyle ya da pazarın oluşabilmesi için talebin yaratılmasıyla mümkün olmamaktadır.

Yenilenebilir enerji materyallerinin de dâhil edildiği Avrupa Birliği iç pazarına yeni yatırımcıların çekilebilmesi için talebin ve iç pazarın oluşturulmasının yanı sıra pazarın girişimciler için güvenliğinin sağlanmasına yönelik önlemler alınması gerekmektedir.⁴³ Daha açık bir deyişle oluşturulacak iç pazarın tam rekabet piyasası şartlarını taşıması gerek tüketiciler gerekse de girişimciler için güvenli pazar anlamına gelmektedir.

Tam rekabet piyasası şartlarının tam olarak dünyanın hiçbir yerinde sağlanamadığı gerçeğine rağmen, Avrupa Birliği 2014 yılına kadar oluşturmayı hedeflediği yenilenebilir enerji kaynaklarını da kapsayan enerji iç pazarını, tüketiciler için çok seçenekli ve esnek, daha rekabetçi fiyatlandırma özelliklerine sahip, daha akışkan ve şeffaf toptan pazarlara sahip, daha güvenli donanımlı, iş gücü ve sermaye ile

⁴² Günümüzde Avrupa Birliği'nde enerji sektöründe faaliyet göstermekte olan yaklaşık 14 Avrupalı enerji şirketi (gaz veya elektrik) birden fazla üye ülkede faaliyet göstermekte ve 3'den fazla enerji şirketi 20 üye ülkeye elektrik enerjisi tedarik etmektedir (SWD(2012)367 Final, SWD(2012)368 Final, COM(2012) 663 Final, 2012: 3). Avrupa Birliği üyesi devletlerin 2/3'ünden daha fazla üye devletin elektrik enerjisi ihtiyacının enerji şirketleri tarafından sağlandığı göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa Birliği üye ülkelerinin genelinde işlemekte olan bir enerji sektörü olduğu anlaşılabilmektedir.

⁴³ Oluşturulacak pazarın alt yapı planlamalarının yapılmış, güvenli, şeffaf, rekabete açık, homojen, uluslararası finansmana uygun ortamın olması (fiyat istikrarı, döviz dengesi, gayri safi milli hâsılının adil dağılımı, pazar ekonomisinin kurumsallaştırılması) (Aydın, 2010: 80), çok alıcı-çok satıcı ve akışkan olması, yatırımcı-otorite arasındaki işbirliği ve iletişimin sağlanabilmesi, çevresel etkilerin minimize edilmesi gerekmektedir.

birlikte enerji materyallerinin Birlik içerisinde engelsiz serbest dolaşımı hakkına sahip (COM(2012)573 Final Raporu Single Market Act II), üçüncü ülkelerle daha şeffaf ve uyumlu ilişkilerin kurulduğu ve gelişim için daha verimli olarak tanımlanmaktadır. Daha açık bir deyişle Avrupa Birliği 2014 yılına kadar ideal özelliklere sahip bir iç pazarı oluşturma yönünde adımlar atmaktadır.

Avrupa Birliği'nin enerji iç pazarı için yaratmış olduğu talep ve şartların yanında girişimcilerin üçüncü ülkelerle faydalı ilişkilerin kurulabilmesi imkânının olması önemli bir noktadır. Bu nokta Avrupa Birliği enerji iç pazarına çekmeye çalıştığı girişimciler için farklı bir öneme ve avantaja sahiptir. Avrupa Birliği üçüncü ülkelerle geliştirmiş olduğu ilişkiler sonucunda imzalamış olduğu anlaşmaların birçoğuna yabancı yatırımcılarla ilgili uygulamalara uluslararası hukuk kapsamında yer verilmesini sağlamaktadır. Son yıllarda Avrupa Birliği'nin birlik dışındaki ülkelerle kurulan ilişkilerin enerji güvenliği temelinde olduğu göz önüne alındığında bu durum girişimciler için büyük önem taşımaktadır. Enerji Topluluğu, İşbirliği Konseyi, Akdeniz ülkeleriyle kurulan MEDA kapsamındaki ilişkiler, Balkan ülkeleriyle kurulan ilişkiler, Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle kurulan ilişkiler, Komşuluk Politikaları çerçevesinde kurulan ve geliştirilen ilişkiler (Novak, 2011: 134), Avrupa Birliği'nin enerji alanında üçüncü ülkelerle ilişkilerinin göstergesidir. Bu durum, aynı zamanda yeni yatırım alanları anlamına gelmektedir ve Avrupa Birliği büyük oranda bu durumu desteklemektedir.

Hedeflenen Avrupa Birliği rekabetçi iç pazarının oluşturulması ve belirlenen hedefler doğrultusunda yatırımcıların iç pazarda faaliyet göstermesi yatırımcıların yararına olmasının yanında enerji politikaları çerçevesinde belirlemiş olduğu hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından da Avrupa Birliği için de yararlı olmaktadır. İki tarafın da birbirine bağımlı olarak kazanacağı göz önüne alındığında tarafların kaybetmemek için uyumlu şekilde çalışmalarını öngörülmektedir.

Avrupa Birliği'nin enerji politikalarında uygulamayı hedeflediği diğer bir konu birlik içi enerji bağlantılarının oluşturulmasıdır. Birlik üyelerinin coğrafi konumlarındaki farklılık, enerji kaynaklarının dağılımındaki yetersizlik gibi nedenlerden dolayı ithal edilen ya da üretilen enerjinin üye ülkelere dağıtımındaki en büyük etkenlerin başında Birlik üyeleri arasındaki enerji bağlantılarının tam olarak sağlanamaması yer almaktadır. Enerji bağlantılarında yaşanan sıkıntılar üye ülkeleri

enerjinin verimli olarak kullanılmasından mahrum bırakmakla birlikte bir bölgede üretilen ya da bir bölgeden ithal edilen enerjinin de diğer üye ülkelere aktarılması zorlaşmaktadır. Bu durum üye ülkeleri ortak bir enerji politikası izlenmesini de zorlaştırmaktadır.

Enerji konusunda ortak politikada tek ses olarak hareket edemeyen Avrupa Birliği, enerji tedarikçisi ülkelerle pazarlık gücü açısından yetersiz olmakla birlikte kriz durumlarında da “*Enerji Diplomasisi*” yürütmekte yetersiz kalmaktadır. Avrupa Birliği’nin enerji diplomasisinde güçsüz kalmasının en önemli nedeni, üye ülkeler arasındaki enerji ağlarındaki var olan kopukluğun coğrafi unsurlarla birleşmesiyle üye ülkelerin enerji dış politikalarında bağımsız hareket etmesidir. Avrupa Birliği’nin Akdeniz kıyısındaki üye ülkelerinin Afrika ülkeleriyle olan enerji ticareti de bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir. Fakat üye ülkelerin enerji ağlarının birbirine bağlanmasıyla oluşturulacak Trans-Avrupa enerji ağları, Avrupa Birliği enerji kavramını oluşturacak ve üye ülkeler ortaklaştırılan enerji kavramıyla, ortak enerji çıkarları için ortak bir enerji diplomasisi yürütebileceklerdir.

Yaşanan sıkıntılar ve imkânsızlıklar sonucunda Birlik içerisinde ortak bir enerji politikası izlenmesi konusunda kararlı adımlar atan Avrupa Komisyonu, yayınlamış olduğu 2008 Yeşil Kitap’ında, genişleyen Avrupa’nın kuzey-güney ve doğu-batı enerji bağlantılarının çok zayıf olduğunu, bu durumun ortak bir enerji politikası izlemek yolunda adımlar atan üye ülkelere tedarik edilen enerjinin kolay ve hızlı bir şekilde aktarılmasını zorlaştırdığının altını çizmiştir (Bosse, 2011: 519). Örneklerden de anlaşıldığı gibi enerji bağlantılarındaki yaşanan sorunlar Avrupa Birliği’ni genel anlamda iç ve dış etkiler olarak iki durumda etkilemektedir. Öncelikle önemli bir enerji ithalatçısı konumundaki Avrupa Birliği, ithal edilen Rus doğal gazı tüm üye ülkelere dağıtamamaktadır. Bu nedenle yaşanan sorunlar, Birlik içerisinde sıkıntılara neden olmaktadır. Yaşanan sıkıntıların üyeler arasındaki uyumu etkilemesiyle, üye ülkeler enerji ithalatı konusunda farklı politikalar izleyebilmektedir. Üye ülkelerin farklı enerji ithalat politikaları izlemesi ortak enerji ağından yoksun olan Avrupa Birliği’nin içi sorunlarının dış ilişkilerini etkilemesinin bir nedenidir.

Avrupa Birliği, enerji bağlantı hatlarının zayıflığının iç ve dış ilişkilerini olumsuz etkilediği gerçeğini göz önünde tutarak yaşanan sıkıntılar için çözüm olanakları geliştirmektedir. Birlik üyeleri arasındaki coğrafi konum farklılıklarının

enerji bağlantılarında yaşanan sorunların aşılabilmesi için enerji tedarikçisi olan yakın coğrafya ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmeye çalışılmasıdır. Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın yanı sıra Akdeniz, Orta Asya, Afrika'nın enerji tedarikçisi ülkeleriyle geliştirilmeye çalışılan ilişkiler çözüme ulaşılabilmesi yönünde atılan önemli adımlardır. Yakın çevre ile geliştirilmeye çalışılan ilişkilerin yanında Avrupa Birliği, birlik içerisindeki enerji bağlantılarının sorunsuz olarak sağlanabilmesi için bu konuda gerekli çalışmaların yapılması için politikalarını belirlemeye başlamıştır.

Avrupa Parlamentosu ve Konseyi 6 Eylül 2006 tarihli 1364/2006/EC sayılı kararıyla Trans-Avrupa Enerji Hatlarının oluşturulması ve geliştirilmesini, amaçlarını, önceliklerini ve Topluluk çıkarları doğrultusunda kullanımının yasal çerçevesini belirlemiştir (262/3, 2006: 3). Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin 1364/2006/EC sayılı kararına ek olarak Avrupa Birliği, Lizbon Anlaşması'nda yer alan "*Enerji politikası üye ülkeler arasında dayanışma ruhu içerisinde takip edilmelidir.*" maddesine "*ortak enerji ağlarının oluşumunun teşvik edilmesi*" cümlesini de eklemiştir (Roth, 2001: 167). Avrupa Birliği'nin ortak enerji ağlarının oluşturulmasının teşvik edilmesi konusunda birçok yasal düzenleme yapmış olmasıyla birlikte belirtilen iki karar oluşturulması gereken enerji ağlarının amaçları, öncelikleri ve topluluk üyelerinin çıkarının desteklenmesi gibi genel yasal çerçeveyi belirlemesi açısından diğer düzenlemelerden bir adım daha öne çıkmaktadır.

Avrupa Birliği, Trans-Avrupa Enerji Hatları'nın oluşturulmasının Birlik yasalarıyla uyumlu olarak belirlenen hedefleri; (262/3, 2006: 3).

*genel olarak iç pazarın, özelde ise enerji iç pazarının gelişimini ve işleyişini teşvik etmek. Böylelikle, tüketicilerin enerji maliyetini azaltmak ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine katkıda bulunmak amacıyla orantılı olarak üretilen enerji kaynaklarının taşınması ve dağıtılmasındaki bağlantıların yenilenebilir enerji kaynaklarıyla ilişkili olarak geliştirilmesi;

*topluluk için az tercih edilen bölgeler ve ada bölgelerinin soyutlanmasının azaltılarak, kalkınmanın sağlanması, ekonomik ve sosyal uyumun güçlendirilmesi konusunda yardımların yapılması,

*enerji arz güvenliğinin sağlanması amacıyla Enerji Şartı Anlaşması ve Birliğin imzalamış olduğu işbirliği anlaşmaları örneklerinde olduğu gibi, enerji sektöründe bütün tarafların çıkarları doğrultusunda ilişkilerin güçlendirilmesi,

*diğer enerji kaynaklarıyla birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarının da kapsam içine alındığı enerji kaynaklarının ulaşımı ve iletimiyle ilgili çevresel risklerin azaltılmasıyla birlikte gelişimin sürdürülmesi ve çevrenin korunmasına katkıda bulunulmasıdır.

Avrupa Birliği, Trans-Avrupa Enerji Ağları'nın oluşturulmasında birtakım öncelikler belirlemektedir. Bu bağlamda, doğal gaz ve elektrik ağlarının oluşturulması öncelikli olarak hedeflenmektedir. Trans-Avrupa Elektrik ve Doğal Gaz Ağları'nın özellikleri ve güzergâhları hakkında belirlenen öncelikler doğrultusunda, Kuzey Denizi, Alp Bölgesi ve İskandinav bölgesi ülkelerinde inşa edilecek yenilenebilir enerjinin kullanıldığı elektrik üretim santrallerinden sağlanan elektrik enerjisini Kuzey Avrupa'dan Orta Avrupa'ya bağlanması, Kuzey Afrika ülkelerinde yenilenebilir enerji kaynaklarıyla üretilen elektrik enerjisinin Orta Avrupa'ya bağlanması, Kuzey-Güney Avrupa ve Doğu-Batı Avrupa arasında elektrik ağlarının oluşturulması, Baltık ülkeleriyle elektrik ağlarının oluşturulması gibi projeler Avrupa Birliği elektrik enerji ağları oluşturulmasında öncelikli konumdadırlar. Avrupa Birliği'nin, doğal gaz ağları bakımından önceliklerinde Rusya Federasyonu'nun Kuzey-Güney hatlarına alternatif olabilecek batı-doğu yönünde doğal gaz boru hatlarının inşası projeleri ön plana çıkmaktadır.

Genel olarak Trans-Avrupa Enerji Hatları'nın oluşturulmasıyla ilgili planlanan proje kapsamındaki hedefleri; Ağrı-Avrupa Birliği Bağlantısı, Türkiye-Bulgaristan Bağlantısı, Bulgaristan İç Şebeke Dağıtım Bağlantıları, Varna CNG Terminali, Bulgaristan Aktarım Tesislerinin İyileştirilmesi, Azerbaycan üretim LNG Tesisleri ve Karadeniz'den Taşınması İçin Çalışmalar, Çift Yönlü Macaristan-Hırvatistan Boru Hattı, Çift Yönlü Macaristan-Romanya Boru Hattı, Slovakya-Macaristan Ara Bağlantı Boru Hatları, Çek Cumhuriyeti-Avusturya Boru Hattı, Çek Cumhuriyeti-Polonya Boru Hattı, Polonya-Slovakya Boru Hattı, Baltık Denizi Kuzey Güney Bağlantılı Boru Hatları, Polonya Boru Hatları Ülke İçi Bağlantıları, Polonya LNG Tesisleri, Polonya Besleme Tesisleri ve var olan projelerin geliştirilmesi çalışmalarıdır ([http: 72](http://72)). Ayrıca son olarak 14 Aralık 2012 tarihinde Bulgaristan Başbakanı Bayko Barrisov ve Sırbistan Başbakanı Ivica Dačić Avrupa Birliği Enerji Komisyonu üyesi Günther Oettinger ile birlikte Sırbistan ve Bulgaristan arasında inşa edilecek olan ilk doğal gaz boru hattı konusunda anlaşma imzalamışlardır ([http: 73](http://73)).

3.4.2.1. Avrupa Birliği Enerji Politikasını Destekleyen Programlar

Avrupa Birliği'nin belirlemiş olduğu enerji politikalarının ışığında gerçekleştirmiş olduğu uygulamalarla enerji arz güvenliğinin sağlanması, enerji verimliliğinin artırılması, çevrenin korunması, enerji konusunda diğer devletlerle ilişkilerin belirlenmesi ve yürütülmesine yönelik adımların atılması sadece stratejik belgelerle ve mevzuatlarla desteklenmemektedir. Avrupa Birliği'nin enerji politikasındaki uygulamalar topluluk programlarıyla desteklenmektedir. Çevre ve enerji projelerini destekleyen “*Topluluk Programları*” ülkelerarası işbirliğinin geliştirilmesinde, finansal ve bilgi paylaşımının sağlanmasında önemli etkisi bulunmaktadır (http: 74). Avrupa Birliği enerji politikalarının uygulanabilirliği doğrultusunda devreye sokulan programların her biri, bir diğerini destekler niteliktedir. Programların bir kısmı Avrupa Birliği üyeleri arasındaki uyumun sağlanması amacıyla birlik içi uygulamalar dâhilinde devreye sokulmuşken diğer bir kısmı ise diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi yönünde atılan adımların desteklenmesi amacıyla devreye sokulmuştur.

3.4.2.1.1. Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım Programı (TACIS)

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının sonrasında bağımsızlığını kazanan Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri arasındaki bölgesel çatışmaların ortaya çıkması ve bu bölgelerin bağımsızlığını yeni kazanmış olan ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla 1991 yılında devreye sokulan programlardan birisi “*Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım Programı (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States(TACIS))*”dır (http: 75). Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler ve Moğolistan için ekonomik ve siyasi refahın sağlanmasının (Akdoğan, 2008: 54) desteklenmesi yönündeki Avrupa Birliği girişimi olan TACIS, söz konusu ülkelerin piyasa ekonomisine dönüştürülmesi, demokrasinin sağlanması amacıyla siyasi yapılarının dönüştürülmesi süreçlerine maddi ve manevi destek sağlamayı amaçlamaktadır (http: 76).

Avrupa Birliği TACIS programı dâhilinde sağlanan finansmanın nasıl harcanacağına yönelik olarak sözü geçen ülkelerle koordinasyon içerisinde çalışmaktadır (Dokuzlar, 2006: 140). TACIS fonlarının temel öncelikleri, idari

reformlar, devlet teşebbüsleri, özel sektörün gelişimi, ulaşım/iletişim alt yapılarının geliştirilmesi, enerji, çevre, sosyal hizmetler ve eğitimin geliştirilmesidir (Dokuzlar, 2006: 140).

Avrupa Birliği TACIS programı kapsamında bir takım projeler geliştirmektedir. TRACE-CA projesi, Avrupa Birliği'nin TACIS programı kapsamında geliştirilmiş önemli projelerinden bir tanesidir. “Yeni İpek Yolu” olarak değerlendirilen TRACE-CA projesi için 1993 yılında Brüksel’de bir araya gelen 5 Orta Asya ve 3 Kafkasya ülkesinin Ticaret ve Ulaştırma Bakanları, Karadeniz üzerinden Kafkasya doğrultusunda Hazar Denizi’ne ve oradan da Orta Asya’ya Batı-Doğu ekseninde bir taşıma koridoru geliştirmek amacıyla Avrupa Birliği finanslı bir teknik yardım programı oluşturmuşlardır (Dokuzlar, 2006: 140-141).

TRACE-CA projesi 57 milyon Euro tutarında 39 teknik yardım projesini ve 52,3 milyon Euro 14 altyapı iyileştirme yatırım projesini finanse etmektedir (Dokuzlar, 2006: 141). Avrupa Birliği’nin sözü geçen ülkelerle batı-doğu yönünde bir taşıma koridoru oluşturma düşüncesinin temelindeki amaç, bölgenin enerji taşıma güzergâhındaki kuzey-güney yönündeki boru hatlarına bağımlılığı azaltacak alternatiflerin yaratılmasıdır.

Avrupa Birliği Konseyi’nin 29 Aralık 1999 tarihinde yapmış olduğu EC-Euratom 99/2000 sayılı yasal düzenlemeyle birlikte Avrupa Birliği TACIS programına olan desteğin sürdürülmesi yönünde karar almıştır ([http: 77](http://77)). Avrupa Birliği, TACIS ülkeleriyle ilişkilerin sürdürülmesiyle birlikte nükleer güvenlikle ilgili olarak nükleer atık ve atık yönetimi, nükleer enerji güvenliğinin sağlanması ve nükleer enerjide uluslararası yatırımların desteklenmesi noktasında da girişimlerde bulunma kararına varmıştır. 2000-2006 yılları arasındaki dönemde Avrupa Birliği’nin TACIS programına kapsamında yapmış olduğu mali destekler de yaklaşık olarak 3 milyar 138 milyon Euro’ya ulaşmıştır (Özcan, 2008: 69). 1991-2006 yılları arasındaki dönemde de Avrupa Birliği’nin TACIS programı kapsamında yapmış olduğu toplam mali destek ise yaklaşık olarak 7 milyar 567 milyon Euro’yu bulmakla birlikte sözü geçen dönemde Rusya Federasyonu’nun aldığı yardımları diğer ülkelerle karşılaştırdığımızda miktarlar arasında derin farklar olduğunu ve Avrupa Birliği’nden en fazla yardımın Rusya Federasyonu’na aktarıldığı görülmektedir.⁴⁴

⁴⁴ Bk. [http: 78](http://78).

3.4.2.1.2. Avrupa'ya Uluslararası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı Programı (INOGATE)

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bölgesel çatışmaların ve siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı, zengin enerji kaynağı rezervlerine sahip olan Orta Asya ve Kafkasya bölgesi ülkeleriyle ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Avrupa Birliği tarafından başlatılan TACIS programı kapsamında yürütülen TRACE-CA projesinin önemli bir bölümü "*Avrupa'ya Uluslararası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı Programı (INOGATE)*"⁴⁵ programı kapsamında yürütülmektedir. INOGATE, Avrupa Birliği ile Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistan arasında uluslararası "*enerji işbirliği*" programı olarak tanımlanmaktadır (http: 79).

INOGATE programının amacı; boru hattı sistemindeki bölgesel işbirliğini arttırarak petrol ve doğal gaz taşımacılığını kolaylaştırmak, aynı zamanda yeni yatırımları ve uluslararası finans kurumlarını boru hattı projelerine çekmektir (Dokuzlar, 2006: 141). Avrupa Birliği başta olmak üzere diğer ülkelerin de enerji güvenliklerinin sağlanması yönünde önemli bir program olan INOGATE programı⁴⁶, sadece enerji ithalat-ihracatının ve enerji arz güvenliğinin sağlanması konularında kuzey-güney güzergâhındaki mevcut boru hatlarına alternatif boru hatlarının yapımı konusunda çalışmalarını yürütmemektedir.

Avrupa Birliği tarafından 1990 yılında devreye sokulan, Orta Asya-Kafkasya ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla yürütülen programlardan birisi olan INOGATE programı (Hatto ve Tomescu, 2011: 34) kapsamında Druzhba boru hattı ve Odessa-Brody boru hattının kapasitesinin genişletilmesi planlanırken, yapımı düşünülen doğal gaz boru hatları; Trans-Avrupa Kuzey Hattı, Türkiye-Yunanistan-İtalya Hattı, Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Hattı, Yunanistan-Makedonya-Sırbistan-Hırvatistan-Slovenya Hattı, Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Hattı, Türkmenistan-İran-Türkiye Hattı ve Ukrayna transit Hattı'dır (Dokuzlar, 2006: 141).

⁴⁵ INOGATE programı, Avrupa Birliği'nin yanında "*İşbirliğini Geliştirme Genel Direktörlüğü-EuroAid (DEVCO)*", "*Enerji Genel Direktörlüğü ve Avrupa Birliği Yurtdışı Eylem Servisi*" olmak üzere Avrupa Komisyonu'nun üç genel direktörlüğü tarafından temsil edilmektedir (http: 79).

⁴⁶ INOGATE programına ortak ülkelerinin enerji bakanları tarafından dönüşümlü olarak dönem başkanlığı yapmaktayken, programın teknik sekreterliği ve koordinasyon mekanizması Ukrayna'nın başkenti Kiev'de bulunmaktadır (http: 79).

3.4.2.1.3. SURE Programı (A Specific Programme of Actions in The Nuclear Sector)

Nükleer Sektör Özel Eylem Planı (SURE Programı), Avrupa Birliği enerji politikaları kapsamında nükleer enerji sektörüne gelişimin amaçlanması doğrultusunda, nükleer enerjinin kullanımı ve nükleer enerji sektöründeki eylem planlarının hazırlanması yönünde devreye sokulmuştur (Akdoğan, 2008: 58). SURE Programı kapsamında nükleer enerji sektöründe 1998-2003 yılları arasında uygulamaya geçirilecek politikalar belirlenmiş ve eylem planları oluşturulmuştur (Özcan, 2008: 28). Uygulamaya geçirilecek olan eylem planlarında öncelikli konu nükleer atıkların durumunun belirlenmesidir. Bu bağlamda Sure Programı'yla birlikte radyoaktif maddelerin taşınması alanında nükleer güvenliğin sağlanması yönünde geliştirilen teknolojilerin sağlanması ve nükleer enerji kullanımı sırasında oluşabilecek problemlere çözüm getirilmesi konuları ön plana çıkmaktadır (Özcan, 2008: 25). SURE Programı'nın en önemli özelliklerinden birisi de TACIS Programı kapsamında ilişkilerin yürütüldüğü Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin de yararlanmasıdır (Özcan, 2008: 25). Birlik üye ülkeleri için nükleer enerji sektöründe alınacak olan önlemler ve gerçekleştirilecek olan program dâhilindeki faaliyetleri Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerini de kapsamaktadır.

3.4.2.1.4. ETAP Programı (Multiannual Programme of Studies, Analyses, Forecasts, and Other Related Work in The Energy Sector)

Enerji konusunda öngörüler, analizler ve çalışmalar sonucunda ortaya çıkan bir dizi düzenlemeyi içeren ETAP Programı (Multiannual Programme of Studies, Analyses, Forecasts, and Other Related Work in The Energy Sector) Komisyon kararı ile devreye sokulmuştur. ETAP programı dâhilinde belirlenen öncelikler; enerji arz güvenliğinin sağlanması, çevrenin korunması, serbest piyasanın oluşumuna katkıda bulunulması ve serbest piyasada rekabetin artırılmasıdır (Özcan, 2008: 23). Programın kapsamında öngörüler ve çalışmalar sonrasında hazırlanan analizler sonrasında raporların hazırlanması da yer almaktadır.

3.4.2.1.5. CARNOT Programı (Programme For Promoting The Use of Clean Technologies For Solid Fuels)

Konsey'in 1999/24/EC sayılı 14 Aralık 1998 tarihli kararı ile “*Verimli ve Temiz enerji için Katı Yakıtların Kullanımının Teşvik Edilmesi Uzun Dönemli Eylem Planı 1998-2002*” kabul edilmiştir (Official Journal of the European Communities, 2002: 11). Temiz ve verimli enerjinin kullanılabilmesi için santrallerde katı yakıtların kullanılması, var olanın en iyisini kullanarak temiz katı enerji yakıtlarının geliştirilmesini hedefleri taşıyan program, ulaşılması gereken hedeflere de en uygun maliyetlerle ulaşılmasını amaçlamaktadır. (Akdoğan, 2008: 58).

Daha temiz ve etkin yakıt kullanımının Avrupa düzeyinde yaygınlaştırılması için geliştirilen CARNOT Programı'nın uygulanma safhasında Uluslararası Enerji Ajansı, Dünya Kömür Enstitüsü, Ulusal Enerji Ajansları ve Dünya Bankası gibi pek çok kurumla işbirliği yapılmış; ulusal düzeyde, Birlik düzeyinde ve uluslararası toplum düzeyindeki aktörler arasında bilgi değişimini ve işbirliğini geliştiren programlar ile endüstriyel işbirliğini artıran programlar finanse edilmiştir (Süar, 2011: 51). 1998-2002 yılları arasında 3 milyon Euro harcanan program, 2003 yılından itibaren “Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı”na dâhil edilmiştir (Süar, 2011: 51).

3.4.2.1.6. SYNERGY Programı (Programme For An International Energy Cooperation)

SYNERGY Programı, Avrupa Komisyonu'nun Ulaştırma ve Enerji Genel Direktörlüğü (DG TREN) tarafından yürütülmekte olan, yaşanan petrol krizleri sonrasında enerji güvenliğinin sağlanması gereksinimi doğrultusunda enerji alanındaki uluslararası işbirliği projelerinin finanse edilmesini sağlamak amacıyla uygulamaya konmuştur ve SYNERGY Programı'nın amaçları Avrupa Birliği İçin Enerji Politikası Beyaz Kitap'la uyumlu olacak şekilde belirlenmiştir ([http: 80](http://80)).

Avrupa Birliği'nin ülke dışındaki teknik yardım konusundaki projeleri finansal olarak destekleyen programlardan farklı olarak SYNERGY Programı, teknik yardımdan ziyade karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi etkinlikleriyle bölgesel ve sınır ötesi işbirliğinin sağlanması yönünde teknik olmayan projeleri finanse etmektedir ([http: 80](http://80)). Akdeniz ülkeleriyle enerji politikası diyalogu kapsamında (Köhler, 2003: 220) “Euro-Med

Enerji Politikası Ağı” oluşturulması konusunda bölge ülkeleriyle yapılan çalışmaların finanse edilmesi gerçekleştirilen faaliyetlerin örneklerindendir.

3.4.2.1.7. Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı (Intelligent Energy Programme For Europe-IEE)

Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı (Intelligent Energy Programme For Europe), Komisyon’un, 2003-2006 dönemi için önerdiği Avrupa Birliği enerji çerçeve programıdır (Türkeş ve Kılıç, 2004: 43). “*Avrupa İçin Akıllı Enerji (2003-2006)*” Programı ile yenilenebilir enerji, enerji etkinliği, ulaşımın enerji cephesi ve bunların uluslararası teşviki alanlarında ulusal, bölgesel ve yerel girişimlere mali destek sağlamak amaçlanmaktadır (Türkeş ve Kılıç, 2004: 43). Program ile hedeflenenler ise, arzın güvenliğinin güçlendirilmesi, iklim değişikliği ile mücadele ve Avrupa sanayini rekabete teşvik etmek olarak açıklanmıştır.

Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı kapsamında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanıldığı tesislerin yapımının finanse edilmesi gibi projeler yer almaktadır. Kuzey Deniz’inin yüzeyine yerleştirilecek platformlar yardımıyla rüzgâr enerjisinden yararlanmak amacıyla geliştirilen OffshoreGrid Projesi, Avrupa Komisyonu’nun Avrupa için Akıllı Enerji programı tarafından finanse edilen projelerin en önemli örneklerinden birisidir (Davies, 2012: 81).

Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı, Avrupa Birliği’nin karar alıcıları tarafından yürütülen önemli programlardan birisi olması nedeniyle, Birliğin karar alıcıları programın sorunsuz bir şekilde yürütülebilmesi için Birlik içi bir takım yaptırım kararları alabilmektedir. Avrupa Parlamentosu ve Konsey’in yapılarıdaki enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik kabul ettiği 2002/91/EC (EPBD 2003) direktifi doğrultusunda uygulanmaya koyduğu sertifika şartı, uzman raporu, havalandırma sistemlerinin düzenli kontrolü, ölçülü enerji kullanımı, enerji performansı başlıkları altındaki yaptırımlar Avrupa için Akıllı Enerji Programı çerçevesinde uygulamaya konulan yaptırımların örneklerindendir (Dijk, Wouters ve Hogeling, 2008: 338).

3.4.2.1.8. ALTENER Programı (Alternatif Enerji Programı)

Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı kapsamında yürütülen ALTENER programının 1993-1997 yılları arasındaki çalışmaları ALTENER I Programı, 1998-2002

yılları arasındaki çalışmaları ise ALTENER II Programı olarak adlandırılmaktadır (Akdoğan, 2008: 57). Avrupa Birliği Komisyonu'nun özellikle rüzgâr ve sudan yenilenebilir enerji elde edilmesi konusundaki hassasiyeti ALTENER Programı'nın temelini oluşturmaktadır (Özcan, 2008: 24).

Birlik üyesi ülkelerin yerel enerji kaynakları arasında yer alan rüzgâr ve su enerji kaynaklarının kullanımının karbondioksit salınımının azaltılması yönünde önemli bir adım olarak görmesi programın devreye sokulmasının en önemli nedenlerindendir. *“Birlik İçerisinde Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Uzun Dönemli Teşvik Edilmesi- ALTENER II (1998-2002)”* başlığı altında Parlamento ve Konsey'in 28 Şubat 2000 yılında kabul ettiği 646/2000/EC karar doğrultusunda çalışmalarını sürdüren programın temel hedefleri; yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilebilmesi, sosyo-ekonomik ve idari şartların oluşturulabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasını sağlamak, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı için özel ve devlet yatırımlarının yapılmasının teşvik edilmesidir ([http: 81](http://81)).

3.4.2.1.9. SAVE Programı (Specific Actions for Vigorous Energy Efficiency)

Avrupa Komisyonu enerji politikalarının uygulanabilirliğinin artırılması amacıyla devreye sokmuş olduğu programlardan bir diğeri SAVE Programı'dır (Specific Actions for Vigorous Energy Efficiency) (European Commission, 2005: 3). Programın temel amacı enerji verimliliğinin sağlanması amacıyla teknolojik olmayan önlemlerin belirlenmesi olarak belirlenmiştir (Özcan, 2008: 24). SAVE Programı, Avrupa Birliği Komisyonu'nun 2002 yılında almış olduğu kararla Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı içinde dâhil edilmiştir (Akdoğan, 2008: 57) ve program dâhilinde 400'den fazla projeye SAVE II Programı kapsamında da 227 adet projeye finansal destek verilmiştir (European Commission, 2005: 16).

3.4.2.1.10. COOPENER Programı (Community Cooperation with Developing Countries)

Gelişmekte Olan Ülkelerle İşbirliği ve Ortaklık Programı *“COOPENER”* (Community Cooperation with Developing Countries), genel olarak, enerji arz güvenliğinin sağlanması, iklim değişikliği ile mücadele, çevrenin korunması ve enerji alanında işbirliğinin desteklenmesi benzeri amaçlara ulaşılması yönünde Avrupa Birliği

enerji politikalarını destekleyen Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı kapsamındaki destekleme programlarından bir diğeridir. Program yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının arttırılmasıyla enerji verimliliğinin sağlanmasını amaçlamaktadır (Akdoğan, 2008: 58).

COOPENER Programı'nı diğer programlardan bir derece farklılaştıran yönü biyoenerjinin kullanımı konusunda Orta ve Batı Afrika ülkeleriyle işbirliğinin geliştirilmeye çalışılmış olmasının yanında üye ülkelerin bünyesindeki kalkınma ajansları gibi kurumlarla da işbirliğinin geliştirilmesi ve Orta Asya, Kafkasya bölgesi dışındaki yerel ortaklarla da çalışmaların yürütülmesidir. 2007 tarihinde Avrupa Komisyonu ve COOPENER Programı, Avrupa Birliği Gelişmekte Olan Ülkelerle Enerji Girişimi ortakları, Wallonia Kalkınma Ajansı biyoenerji konusunda yatırımların yapılarak Orta ve Batı Afrika ülkelerinin enerji güvenliğinin sağlanması, kalkınmanın sürdürülmesi ve yoksulluğun azaltılması amacıyla küçük ve orta ölçekli girişimcilerin desteklenmesine yönelik adımlar atılmıştır ([http: 82](http://82)). Kickstart Programı olarak adlandırılan proje çerçevesinde ENDA-Tiers Monde ve ERA-Kamerun gibi yerel ortaklarla da işbirliği yürütülmekteyken, programdan öncelikle yararlanacak olan ülkelerin de Senegal ve Kamerun olacağı kararlaştırılmıştır ([http: 82](http://82)).

3.4.2.1.11. STEER Programı (Energy Aspects Of Transport)

“Ulaştırma Enerji” isimli yeni bir faaliyet alanı oluşturan STEER Programı (Energy Aspects Of Transport), ulaştırma alanında enerji kaynaklarının verimli kullanılmasını amaçlayan ve aynı zamanda doğayı koruyan projeleri kapsayan bir programdır (Akdoğan, 2008: 58). Seyahat ve taşımacılıkta daha uygun seyahat ve taşıma şartlarının belirlenmesi yönünde çalışmaların yapılarak taşımacılıkta enerji verimliliğinin sağlanması, enerji verimliliğini sağlayacak daha verimli araçların piyasada yaygınlaştırılması konusunda gerekli birimlere desteklerin sağlanarak yaptırımların uygulaması amacını taşımaktadır.

3.4.2.1.12. Rekabetçilik ve Yenilikçilik Çerçeve Programı (Competitiveness and Innovation Framework Programme-CIP)

Komisyon, Konsey'e, 6 Nisan 2005'te, Avrupa için Akıllı Enerji Programı'nın 2007-2013 yılları arasında da devam etmesine ilişkin bir teklif sunmuştur. Avrupa Parlamentosu ve Konsey'in 24 Ekim 2006 tarihinde yayınlamış olduğu 1639/2006/EC

sayılı karar doğrultusunda “*Rekabetçilik ve Yenilikçilik Çerçeve Programı (2007-2013)*”nın oluşturulmasına karar verilmiştir (http: 83). Avrupa için Akıllı Enerji Programı(IEE), Girişimcilik ve Yenilik Programı(EIP), Bilgi ve İletişim Teknolojileri Politikalarının Desteklenmesi Programı’nın (ICT-PSP) yenilenmiş Lizbon Stratejisi çerçevesinde ele alınan “Rekabetçilik ve Yenilikçilik Çerçeve Programı” kapsamında uygulanması kararlaştırılmıştır. Çerçeve Programı’nın 2007-2013 bütçesi de 3 milyar 621 milyon Euro olarak belirlenmiştir (http: 84)

Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı II olarak uygulanmaya devam edilen programın 2013 yılı bütçesi 65 milyon Euro olacağı belirlenmiştir. Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı kapsamında 2003 yılından bu yana 600’den fazla projenin finansmanı sağlanmıştır (http: 84).

3.4.2.2. Avrupa Birliği’nin Üretici Ülke Temelli Olarak Enerji İthalatını Çeşitlendirmesi

Dünya’nın en fazla enerji tüketici ekonomilerinden birisi olan Avrupa Birliği, günümüzde artan enerji tüketimiyle doğru orantılı olarak enerji ithalatına bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Yıllık enerji ithalatı yaklaşık 350 milyar Euro ve her bir vatandaş için yaklaşık 700 Euro olan (Bahgat, 2009: 160) Avrupa Birliği’nin, ithalata ödenen paraların her geçen gün artması nedeniyle ekonomisi de olumsuz yönde etkilenmektedir. Uluslararası kuruluşların, uzman kişilerin ve daha da önemlisi Avrupa Birliği’nin öngörülerine göre; önümüzdeki yıllarda daha da artması beklenen enerji ithalatı önemli sorunlara neden olacaktır. Bu bağlamda enerji ithalatına giderek artan bağımlılığın yanında Avrupa Birliği’nin çok az sayıdaki ülkeye, hatta siyasi istikrar garantisi olmayan tek bir üretici bölgeye ve daha da kötüsü enerji kaynaklarını diplomatik yaptırım aracı olarak kullanan bir üretici ülkeye bağımlı hale gelmesi gibi bir tehlike söz konusudur (Öğütçü, 1994: 65, Aktaran: Yüce, 2006: 197). Ortadoğu bölgesinde yaşanan siyasi istikrarsızlığın enerji akışı ve enerji fiyatları başta olmak üzere enerji güvenliğini olumsuz etkilemelerinin yanında 2007 yılında Estonya’nın Sovyetler Birliği anıtlarından olan “Bronz Asker Heykeli”ni kaldırması ve 2009 yılında Ukrayna’nın Osetya Savaşı sonrasında Gürcistan’ı destekler nitelikteki açıklamaları sonrasında yaşadıkları enerji kesintileri gibi örnekler, Avrupa Birliği’nin enerji ithalatında siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı tek bölgeye, enerji kaynaklarını diplomatik

silah olarak kullanan tek ülkeye bağımlı olmasının olumsuz etkilerinin örneklerindendir. Enerji arz güvenliğinde yaşanan sorunlar sonrasında Avrupa Birliği'nin ihtiyacı olan enerjiyi alternatif tedarikçilerden sağlayamaması da enerji ithalatını çok az sayıda ülkeden gerçekleştirmesi ve alternatif eksikliğindendir.

Avrupa Birliği son zamanlarda geçmişte yaşadığı enerji arz güvenliği sorunlarını aşabilmek amacıyla adımlar atmaktadır. Enerji akışında yaşanacak olan bir günlük kesintinin birlik ekonomisine vereceği zararın yaklaşık olarak 100-250 milyon Euro olduğu (Roth, 2001: 617) ve artan enerji ihtiyacının ithalat yoluyla karşılanması gerekliliği düşünüldüğünde, Avrupa Birliği için en uygun politika yeni enerji tedarikçilerin bulunarak üretici ülke temelli enerji ithalatını çeşitlendirmektir. Genel olarak Norveç, Rusya Federasyonu, OPEC ülkeleri ve Körfez ülkelerinden gerçekleştirilen enerji ithalatına alternatif olarak Avrupa Birliği, Türkiye, Kuzey Afrika ülkeleri, Kafkasya-Orta Asya ülkeleri ve Doğu Akdeniz Ülkeleri'yle ilişkilerini geliştirmektedir. Enerji ithalatında alternatif tedarikçilerle yaklaşan Avrupa Birliği aynı zamanda ekonomik anlamda güçlenmeye başlayan ve oluşturulmaya çalışılan enerji iç pazarında önemli yatırımlar yapabilecek Hindistan, Çin, Brezilya ve Japonya gibi stratejik önemi göreceli fazla olan ülkelerle ilişkilerini geliştirmektedir (Correlje ve Linde, 2006: 541-542).

Avrupa Birliği'nin stratejik önemi fazla olan ülkelerle ilişkilerini yakınlaştırmak yönünde izlemiş olduğu politikalarını Mart 2003'te kabul edilen "*Geniş Avrupa (Wider Europe)*" belgesi ve daha sonra Mayıs 2004'te kabul edilen "*Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy)*" kapsamında incelemek mümkündür. Geniş Avrupa Perspektifi'nde oluşturulan komşu bölgelerle ilişkilerin geliştirilerek bu bölgelerde istikrar ve güvenliğin sağlanmasıyla kalkınmaya yardımcı olmak amacıyla yürütülen "Avrupa Komşuluk Politikası" ilişkileri, Cezayir, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Mısır, Gürcistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Moldova, Fas, İşgal Altındaki Filistin Toprakları, Suriye, Tunus ve Ukrayna olmak üzere 16 ülke çerçevesinde yürütülmektedir ([http: 85](http://85)). Avrupa Birliği'nin komşuluk politikaları için belirlemiş olduğu ülkelerin tamamının enerji kaynakları konusunda birbirlerine yakın derecede stratejik önemi olduğunun da alıntın çizilmesi gerekmektedir ([http: 85](http://85)).

Avrupa Birliği Komşuluk Politikası her ülkeyle iki taraflı politikaların belirlenmesiyle çok taraflı işbirliğinin zenginleştirilmesi hedefleri kapsamında taraf

lkeleri bölgeler ayırmıştır. Doğu Ortaklığı (The Eastern Partnership) 2009 yılında Prag Zirvesi'nde, Karadeniz Sinerji Ortaklığı (The Black Sea Synergy) 2008 yılında Kiev Zirvesinde ve Barselona Süreci olarak da bilinen Avro-Akdeniz Ortaklığı (Euro-Mediterranean Partnership) Paris 2008 Zirvesinde yeniden uygulamaya konmuştur. Her bir ortak ülkeyle iki taraflı olarak belirlenen kısa ve orta dönemli (3-5 yıllık) eylem planları doğrultusunda uygulamaya konulan Avrupa Komşuluk Programı, Suriye, Cezayir, Libya ve Beyaz Rusya'nın bu planlara katılmaması dolayısıyla tam olarak çalışmamaktadır ([http: 85](http://85)).

Son dönemlerde Avrupa Birliği Doğu Ortaklığı girişimleri kapsamında - TRACECA programı çerçevesinde- bölge enerji kaynaklarını bölge ülkeleriyle ortaklaşa inşa edilecek enerji nakil ağlarıyla Avrupa'ya aktarmayı amaçlamaktadır. Rusya Federasyonu enerji kaynaklarına alternatif olması amaçlayan Güney Gaz Koridoru Projesi ve Nabucco Projesi bölge ülkeleriyle birlikte işbirliği içerisinde çalışılan en önemli projelerdir. Avrupa Birliği enerji ihtiyacına çözüm olabilecek önemli bir enerji kaynağı rezervine sahip olan Kafkasya ve Orta Asya bölgesi, bölge enerjisinin Avrupa'ya taşınmasında önemli transit geçiş güzergâhı konumundaki Karadeniz, Kafkasya lkeleriyle birlikte Türkiye, genel olarak Rusya Federasyonu'na olan enerji bağımlılıklarından dolayı temkinli hareket etmektedirler. Fakat son günlerde Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Karadeniz'de enerji konusunda ortak çalışmalar yürütmek amacıyla anlaşmaya varmasıyla, önemli transit geçiş güzergâhı olan Türkiye, Avrupa Birliği ile geliştirilen enerji politikalarında Rusya Federasyonu'nun etkisinden bir nebze uzak olması nedeniyle ön plana çıkmaktadır.

Basra Körfezi lkeleriyle uygulamaya konulan Körfez İşbirliği Konseyi, enerji kaynakları bakımından zengin olan Bahreyn, Kuveyt, Umman gibi körfez ülkeleriyle enerji alanında işbirliğini içermektedir. Karşılıklı olarak geliştirilmesi beklenen enerji ilişkileri, bölge ülkelerinden kilit öneme sahip olan İran'la ilişkilerin kesilme noktasına gelmesiyle tehlikeye girmiştir. Rusya enerjisi için önemli bir alternatif olarak görülebilecek İran enerji kaynakları zedelenen ilişkiler nedeniyle önemli bir alternatif olmanın dışında kalmaktadır. 26 şubat 2013 tarihinde Almatı E3+3 toplantısında Avrupa Birliği Dış İşleri Bakanı Catherine Ashton ve İran'lı yetkililer bir araya gelmiş olmasına rağmen ilişkilerde herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. Fakat Avrupa Birliği

Kuveyt, Bahreyn, Umman gibi ülkelerle ilişkilerini yakınlaştırarak enerji güvenliğinin sağlanması yönünde yeni adımlar atmaktadır.

Avrupa Birliği'nin sınırlı sayıda tedarikçiye olan enerji ithalatı bağımlılığını azaltacak olan Afrika ve Akdeniz ülkeleri önemli alternatif enerji tedarikçileri olabilecek bölgelerdir. Öncelikle Avrupa Birliği üyesi olan Güney Kıbrıs'ın deniz alanlarında bulunan doğal gaz rezervleri Avrupa Birliği için önemli bir kazanım olmuştur. Ayrıca önemli enerji kaynağı rezervlerine sahip olan Libya, Cezayir, Fas, Mısır ve Tunus, Güney Avrupa ülkeleri İspanya ve İtalya gibi Avrupa Birliği üyesi ülkeler için önemli bir yere sahiptir. Geliştirilen ilişkilerle birlikte Avrupa Birliği Akdeniz'in zemininden geçirilecek enerji nakil hatlarıyla birbirine bağlanması planlanan coğrafi bakımdan yakın olan bölge ülkeleri için Cezayir-İspanya, Cezayir-Tunus-Sardunya-Korsika-İtalya, Libya-Sicilya-İtalya ya da Libya-Malta-Sicilya-İtalya hatlarını kullanıma açarak doğalgaz ithalatında Rusya Federasyonu'na önemli bir alternatif yaratmaya çalışmaktadır (http: 86). Ayrıca Akdeniz ülkelerinin enerji konusunda önem taşımalarıyla birlikte, doğal gaz, petrol gibi yenilenemeyen enerji kaynaklarının yanında güneş, hidroelektrik ve biyo yakıt gibi yenilenen enerji kaynaklarına sahip olan Afrika ülkeleri (Khalil, 2012: 64), Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacının karşılanması yanında enerji kaynaklarının ithalatının üretici ve kaynak çeşitliliği bakımından çeşitlendirilmesinde önemli rol oynayabilecek bir bölgedir. Avrupa Birliği, Ruanda, Tanzania gibi birçok Afrika kıtası ülkesinde de Afrika-Avrupa Birliği Yenilenebilir Enerji İşbirliği Programı kapsamında bölgeye yatırımlarını sürdürerek enerji güvenliğinin sağlanabilmesi için alternatifleri arttırmaktadır (Stoyke, 2010: 23).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİNDE ENERJİ KAYNAKLARININ ÖNEMİ

4.1. AVRUPA BİRLİĞİ-RUSYA FEDERASYONU İLİŞKİLERİ

Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler 20 yıldan fazla süreden bu yana devam etmektedir. 1994 yılında imzalanan “İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması” (http: 87), iki ülke arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasında önemli bir adım olmuştur. 1995 yılında onaylanan İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması, Çeçenya Savaşı sonrasında 1997 yılında uygulamaya konulmuştur (Romanova ve Zaslavskaya, 2004: 84). Çeçenya Savaşı sırasında Avrupa Birliği’nin desteğine ihtiyaç duyan Rusya Federasyonu ile ilişkileri yakınlaşmasında etkili olan “İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması”yla taraflar, aralarındaki ilişkilerin düzeyini stratejik ortaklık olarak nitelemiştir (Hatipoğlu, 2004-2005: 99). Anlaşma, demokratiklik ve insan haklarına saygılılık ilkeleri doğrultusunda iki taraf arasındaki ticaretin ve yatırımların yakın ilişkiler kurularak desteklenmesinin siyasi çerçevesini oluşturmuştur (Francis, 2008: 321).

Rusya Federasyonu ve Avrupa Birliği arasında serbest ticaret bölgesi oluşturulması düşüncelerinin ilk adımlarından birisi olan İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması sonrasında Moskova Zirvesi’nde taraflar arasında “Ortak Avrupa Ekonomik Sahası” oluşturulmasını kararlaştırmışlardır. Avrupa Birliği’nin ülkeye yapmış olduğu yatırımları 2000 yılında dondurması sonucunda iki taraf arasında yaşanan kısa süreli gerginlik sonrasında ilişkilerin normale dönmeye başlamasıyla birlikte Viktor Khristenko ve Chris Pattern gibi iki tarafında önemli kişileri projenin geliştirilmesi konusunda çalışmalarını başlatmışlardır (Romanova ve Zaslavskaya, 2004: 88).

2002 yılında Moskova ve Brüksel’de gerçekleştirilen AB-Rusya Zirveleri’nde taraflar arsında güvenlik ve savunma, içişleri ve adalet, ticaret ve yatırım, çevre, enerji, bilim, teknoloji ve uzay alanlarında işbirliğinin geliştirmesinde uzlaşya varılmıştır (Yapıcı, 2010: 404). Ayrıca Rusya Federasyonu toprağı olan ve Avrupa Birliği doğu genişlemesi sonrasında sınırları içerisinde sıkışıp kalan Kaliningrad Sorunu (Holtom, 2005: 36) ele alınmıştır ve Rusya Federasyonu Litvanya üzerinden vatandaşlarının vizeden farklı olan kolaylaştırılmış geçiş izni ile bölgeye geçişlerine izin verilmesi kararlaştırılmıştır (Holtom, 2005: 37).

2001 yılında çalışmaları başlayan Avrupa Ortak Ekonomi Sahası yaşanan uluslararası terör olayları gibi uluslararası siyaseti etkileyecek olayların meydana gelmesi nedeniyle St. Petersburg zirvesi sonucunda ortak ekonomi alanı, ortak özgürlük, güvenlik ve adalet alanı, ortak eğitim ve araştırma alanı, ortak dış güvenlik olmak üzere dört alan inisiyatifine çıkarılarak 2003 Roma Zirvesiyle kabul edilmiştir (Romanova ve Zaslavskaya, 2004: 90). İlişkilerin geliştirilmesi amacıyla taraflar arasında bir çok zirve toplantısı gerçekleştirilmiştir. Genel olarak ekonomik ve kültürel ilişkilerle birlikte güvenlik konularının konularını oluşturduğu zirve toplantılarında iki tarafında bugün en önemli ortaklık boyutunu oluşturan enerji diyalogu 30 Ekim 2000 tarihli Paris Zirvesi'yle oluşturulmuştur (Aalto, 2008: 3).

2000 yılındaki Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu Zirvesi'nde taraflar, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında yeniden yapılandırılmaya çalışan ilişkilerin Enerji Şartı Anlaşması ve İşbirliği Anlaşmaları'yla güçlenmeye başlamasıyla birlikte, enerji alanında da enerji güvenliğini temel alan stratejik ortaklığın oluşturulmasına karar vermişlerdir (Aras ve Yorkan, 2005: 7). Enerji fiyatlarının artmaya başladığı dönemlerde (Monaghan ve Montanaro-Jankovski, 2006: 9) gerçekleştirilen zirve sonrasında Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu, enerji arz güvenliğinin yasal çerçeve sınırları içerisinde sağlanması, arz kaynaklarını taşıyan boru hatları ve şebekelerin fiziksel olarak güvenliğinin garanti altına alınması, Rusya'nın enerji sektöründe yabancı yatırımlar için gerekli ortamın oluşturulması, enerji tasarrufunu arttıracak öncelikli projelerin değerlendirilmesi, nükleer enerji ve denizcilik alanında güvenliğin artırılması için işbirliğinin geliştirilmesi, çevre ile ilgili standartların yükseltilmesi (Kyoto Protokolü'ne uyum), Enerji Şartı Anlaşması'nın onaylanması ve bu antlaşmaya bağlı olarak imzalanan Taşıma Protokolü ile ilgili müzakerelerin sonlandırılması gibi konularda mutabakata varmışlardır (Aras ve Yorkan, 2005: 7).

2000 yılında gerçekleştirilen Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu Zirvesi ve enerji konusunda varmış oldukları mutabakatların ardından taraflar, enerji diyalogu çerçevesinde düzenli toplantılar gerçekleştirilmesini diyalogun desteklenmesi için gerekli görmüşler. Başlatılan enerji diyalogunda kararlaştırılan uygulamaların ilk somut örneği bilgi alışverişi, enerji teknolojilerinin geliştirilmesi, Rusya doğal gaz ve petrol endüstrisinin kalkınmasının desteklenmesi konuları temelinde düzenli toplantıların gerçekleştirilmesi amacıyla Kasım 2002 yılında oluşturulan "*Avrupa*

Birliği-Rusya Federasyonu Enerji Teknoloji Merkezi’dir (Monaghan ve Montanaro-Jankovski, 2006: 9). Teknoloji merkezinin enerji güvenliğinin sağlanması konusunda gerçekleştirdiği çalışmalar sonrasında Avrupa Birliği’nin enerji yollarının çeşitlendirilmesine yönelik Kuzey-Trans Avrupa Gaz Boru Hattı, Yamal Avrupa Gaz Boru Hattı ve Druzhba-Adria petrol boru hattı gibi projeler geliştirilmiştir (Aras ve Yorkan, 2005: 7).

2003 yılında gerçekleştirilen St. Petersburg Zirvesi’nde Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu iki tarafın ilişkilerinin yasal çerçevesini oluşturan “İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması”nın, “*Daimi Ortaklık Konseyi*”ne dönüştürülerek, karşılıklı diyalogun yoğunlaştırılmasını kararlaştırmışlardır (Dinan, 2005: 279). Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu Daimi Ortaklık Konseyi’nin taraflar arasında dört ortak alan oluşturulmasını (Yapıcı, 2008: 406) kararlaştırması, gelişmekte olan ilişkilerin yoğunlaşmaya başladığının bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. Ortak alanların oluşturulmasıyla birlikte çalışmalarına başlayan “*Daimi Ortaklık Komisyonu*” ilk toplantısını 27 Nisan 2004 tarihinde gerçekleştirmiştir ve konseyin düzenli olarak çeşitli başlıklar altında toplanması gerektiğini belirtmişlerdir (Dinan, 2005: 279). Gerçekleştirilen toplantılarda enerji konusundan farklı olarak taraflar silahlanmanın engellenmesi gibi uluslararası güvenliğin sağlanmasına yönelik işbirliğine gidilmesi yönünde görüşlerini belirtmişlerdir (Dinan, 2005: 279). Ayrıca aynı zirvede taraflar Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması’nın yenilenmesine ve iki taraf arasında diplomaların tanınmasına dair kararlar almışlardır (Dinan, 2005: 279).

Daimi Ortaklık Konseyi kapsamında “*Ortak çıkar (common interest)*” olarak belirlenen (Monaghan ve Montanaro-Jankovski, 2006: 10) dört tematik çalışma grubunun çalışmaları doğrultusunda iki taraf elektrik ağlarının birbirine eklenmesine yönelik fizibilite çalışmalarıyla birlikte Avrupalılaştırılmış ortak pazar oluşturulması konusunda çalışmalara başlamışlardır (Aras ve Yorkan, 2005: 8). Çeşitli nedenlerden dolayı iki tarafın ilişkilerinde atılan adımların yavaşlamasına karşın günümüze kadar olan dönemde çalışmalar sürdürülmeye çalışılmıştır.

2006-2007 yılları arasında doğal gaz ve petrolün verimli kullanılmasına, yatırımların önündeki engellerin kaldırılmasına, teknoloji alanında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik yuvarlak masa toplantıları; Archangelsk, Astrakhan ve Kaliningrad bölgelerinde enerji verimliliğinin sağlanmasına yönelik yapılan çalışmalar;

2006-2010 yılları arasında binaların yenilenmesi, bölgesel ısıtma, yenilenebilir enerji kullanımı, enerji verimliliği yönetimi ve planlamasının tarihi bölgelerde entegrasyonunun sağlanması; 2007-2009 yılları arasında Rusya Federasyonu'nda rüzgâr enerjisi kullanımına yönelik "*EastWind*"ın kurulması; 2007-2009 yılları arasında yenilenebilir enerji politikası kapsamında küçük ölçekli hidroelektrik santrallerinde iyileştirme çalışmaları; 2008-2010 yılları arasında Rusya Federasyonu yenilenebilir enerji kullanımı için maddi yardımlar yapılması, 2009 yılı doğal gaz krizi sonrası erken uyarı sisteminin kurulması, gibi çalışmalar iki taraf arasında 2011 yılına kadar Enerji Diyalogu kapsamında uygulanmaya koyulmuş olan projelerdir (http: 88). 24 Şubat 2011 tarihinde Avrupa Birliği Enerji Komisyonu üyesi Günther Oettinger ve Rusya Federasyonu Enerji Bakanı Sergej Shmatko arasında Enerji Diyalogunun 10. yıldönümünde imzalanan "*2050 Yılına Kadar Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği Enerji İşbirliği Yol Haritasının Hazırlanması İçin Ortak Anlayış*" belgesiyle de taraflar enerji ilişkilerini devam ettireceklerini göstermişlerdir (http: 87).

Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu arasında yürütülen Enerji Diyalogu ve Daimi Ortaklık Konseyi kapsamındaki ilişkiler kapsamında önemli uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Fakat belirlenen projelerin tamamen uygulamaya geçirilememesi yakın olarak başlayan ikili ilişkilerin arasında zaman zaman ortaya çıkan gerginlikler ve bir takım uygulama eksiklikleri nedeniyle engellere takılmıştır. Taraflar arasında ortak çıkar olarak tanımlanabilecek kadar yakın ilişkilerin kurulması, stratejik önemi fazla olan enerji ve teknoloji alanında yapılan çalışmalar, ortak pazar oluşumu projeleri gibi bir çok kapsamlı projenin uygulamaya tam anlamıyla geçirilememesindeki en büyük neden taraflar arasında enerji konusu başta olmak üzere kriz olarak adlandırılacak anlaşmazlıkların meydana gelmesidir.

İki taraf arasında yakınlaşmaya başlayan ilişkilerin somut örneklerinden olan İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması, Rusya Federasyonu'nda meydana gelen Birinci Çeçenistan Savaşı nedeniyle tam olarak uygulanamamıştır (Musaoğlu ve Özgöker, 2008: 85). Anlaşmanın Boris Yeltsin iktidarının son dönemlerine denk gelmiş olması (Musaoğlu ve Özgöker, 2008: 85) ve ülkede yolsuzlukların hâkim olduğu ve iç savaşın yaşandığı güvensizlik ortamından dolayı anlaşmanın uygulanmasında zorluklar yaşanmıştır. Anlaşma kapsamında belirlenen teknik prosedürler, finansal kaynak ve denetim gibi hususlar ayrıntılı olarak belirlenememiştir (Musaoğlu ve Özgöker, 2008:

86). Çeçenistan Savaşı sonrasında 1998 yılında meydana gelen büyük ekonomik kriz nedeniyle ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, iki taraf arasında uygulanması hedeflenen projeleri sekteye uğratmıştır. Beklenenin aksine, bu süreç ikili ilişkiler için dönüm noktası olmuştur.

Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte, Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir değişim gözlemlenmiştir. Rusya Federasyonu 1998 ekonomik krizini aynı dönemde artan enerji fiyatlarıyla birlikte güçlenerek atlatması, iki taraf arasındaki ilişkilerde değişim gözlemlenmesinin en önemli nedenlerinden birisi olmuştur. Genel olarak Vladimir Putin iktidarı öncesi dönemde Avrupa Birliği'nin masaya koymuş olduğu anlaşma metinlerini sadece imzalayan taraf konumunda olan Rusya Federasyonu, yaşanan değişim sonrasında rahatsızlık duyduğu konuları dile getirmeye başlamıştır.

Aynı dönemde Avrupa Birliği'ne katılım durumunu tartışan Rusya Federasyonu artık üyelik fikrinden çok uzaklaşacak kadar kendisini güçlü hissetmeye başlamıştır. Siyasi ağırlığını bu süreçte ortaya koymaya çalışan Rusya Federasyonu'nun (Musaoğlu ve Özgöker, 2008: 86) rahatsızlık duyduğu uygulamaları dile getirmeye başlaması, Avrupa Birliği'le ilişkilerin sonlandırıldığı anlamına gelmemektedir. Çünkü Rusya Federasyonu'nun Avrupa Birliği'ne halen daha ihtiyacı olduğu sözü edilen yıllarda yadsınamaz gerçeklerdendir. Bu nedenle, rahatsızlıkların dile getirilmesini, ilişkilerin dengeli bir şekilde, kontrollü olarak yürütülmesine yönelik politik hamleler şeklinde yorumlamak daha doğru olmaktadır.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen, uluslararası güvenliği ve istikrarı önemli ölçüde etkileyen (Blöcher, 2011: 107), -insanlığa karşı işlenmiş suç olarak görülen- terörist saldırılar sonrasında (Doğan, 2012: 79) Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu ilişkileri ABD'le birlikte tekrar yakınlaşmaya başlamıştır. 11 Eylül 2001 sonrasında Colin Pawel, Condoleezza Rice ve dönemin ABD Başkanı George W. Bush ABD dış politikasında gösterdiği büyük bir değişimle birlikte Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği'nin yakınlaşan ilişkilerini takdir ederek, Rusya Federasyonu'nu dost ilan ettiğini açıklamıştır (Merkushev, 2005: 362). Bu bağlamda, Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu arasındaki ilişkilerde mutabakata varılmış konulardan birisi olan insan haklarının korunması ve terörizmle mücadele konusundaki işbirliği doğrultusunda

ABD'nin de katılımıyla birlikte üç önemli güç işbirliği içerisinde hareket etmeye başlamışlardır.

Rusya Federasyonu'nun Avrupa Birliği'yle yürütülen işbirliği sonrasında ABD'yle de yakınlaşan ilişkiler sonucunda, Rusya Federasyonu'nun G-8 üyeliğine girişinde ABD önemli bir rol oynamıştır (Merkushev, 2005: 362). 2001 yılı sonrasında yakınlaşmaya başlayan ABD-Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği ilişkileri, Henry Kissinger ve Zbigniew Brzezinski'nin de aralarında bulunduğu birçok önemli akademisyen ve politikacı tarafından Rusya Federasyonu'nun demokratikleşmesi olumlu bir gelişme olarak görülse de Brzezinski, ABD'nin "*Büyük Satranç Tahtası (The Grand Chessboard)*" olarak adlandırılan Rusya Federasyonu'nun "*arka bahçesi*" olarak betimlediği bölgedeki jeopolitik amaçlarını uygulamaya koymaya başladığında bu durumun dünya için bir "*kara delik*" haline geleceğini de görüşlerine eklemiştir (Merkushev, 2005: 362). Nitekim ABD'nin Rusya Federasyonu'nun "*yakın çevresi*"nde uygulamaya başladığı hakimiyet kurma politikalarıyla birlikte Avrupa Birliği'nin de bölgeyle yakından ilgilenmeye başlaması sonrası pragmatik lider olarak adlandırılan Vladimir Putin dış politikasında değişikliğe giderek Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri başta olmak üzere eski Sovyetler Birliği ülkelerine karşı yeniden Sovyetleştirme politikalarını uygulamaya başlamıştır (Voskopoulos, 2003: 172). Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleriyle imzalanan "*Ortak Ekonomik Alan*" projesi (Yapıcı, 2010: 407), Rusya Federasyonu'nun yön değiştiren dış politika anlayışının somut bir adımı olmuştur fakat sözü edilen dönemde yaşanan gelişmeler Rusya Federasyonu'nun Avrupa Birliği olan ilişkilerin devamlılığını etkileyecek kadar önemli gelişmeler olarak görülmemektedir.

Düzenli olarak gerçekleştirilen Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu zirvelerinde Avrupa Birliği'nin doğuya genişleme süreci iki taraf ilişkilerini etkileyen diğer bir nokta olarak görülmektedir. Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği'nin doğuya genişlemesine yüksek sesli olarak karşı çıkamasa da rahatsızlığını dile getirmektedir. Avrupa Birliği'nin Polonya ve Baltık Ülkeleri'ni de kapsayan genişleme süreci, Rusya Federasyonu açısından toplumsal ve politik düzenin yeniden şekilleneceği ve düzenin Sovyet-Avrupa Birliği sentezi haline geleceği için aykırı olarak görülmüştür (Pons, 2005: 91). Ayrıca Avrupa Birliği'nin doğuya genişleme sürecinin Estonya'yı da

kapsamasını Rusya Federasyonu tehdit olarak algılayarak bu ülkeye karşı eşit mesafede durulması gerekliliğini dile getirmiştir (Rasmussen, 2004: 159).

Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği'nin doğuya genişlemesini ülkelerdeki demokrasiyi sağlama girişimlerini Rusya için değiştirilemeyecek hayati çıkar olarak tanımlamış ve genişleme politikalarının yerine çeşitli ulusal kurumlarla Rusya Federasyonu'nun prestijini zedelemekten ve ülkeleri tarihi geleneklerinden koparılmadan demokrasinin benimsetilmesi gerektiğinin daha uygun olduğunu belirtmiştir (Pons, 2005: 91). Kısacası Doğuya genişleme sürecinin Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu ilişkilerine yansımaları ise dönemin durağanlıktan depresyona kaydığı dönem olarak adlandırılması ve 2007 yılında İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması'nın yenilenme çerçeve görüşmelerinin askıya alınması şeklinde yaşanmıştır (Musaoğlu ve Özgöker, 2008: 87).

2006 yılındaki Ukrayna doğal gaz kesintisinin yaşandığı dönemlerde Avrupa Birliği'nin Ukrayna gibi enerji nakil hatları bakımından stratejik önemi fazla olan Beyaz Rusya'yla olan ilişkilerin yakınlaşmaya başlaması, uluslararası ilişkilerde prestiji artan ve ekonomik olarak her geçen güçlenen Rusya Federasyonu için olumsuz olarak algılanmıştır. Rusya Federasyonu diplomatik yaptırım aracı olarak kullanmaya başladığı enerji kaynakları ve bölge ülkeleriyle olan tarihi bağlarını da kullanarak 2007 yılında Beyaz Rusya ile olan ilişkilerini yakınlaştırmaya başlamıştır.

Mayıs 2007 tarihinde Vladimir Putin ve dönemin Beyaz Rusya Devlet Başkanı Alyaksandr Lukashenka iki ülke arasında Beyaz Rusya-Rusya Federasyonu kurulacağını ilan etmişlerdir (Marples, 2008: 25). Avrupa Birliği tedarik edilen enerji güzergâhlarında stratejik öneminin fazla olması ve Polonya için de sınır komşusu olması bakımından büyük önemi olan Beyaz Rusya'nın (Marples, 2008: 31) Rusya Federasyonu ile ilişkilerini farklı boyuta taşıyacak politikalar izlemeye başlamaları Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğine büyük bir darbe olarak görülebilmekteyken aynı zamanda Rusya Federasyonu içinde uluslararası ilişkilerde kazanmaya başladığı prestijin somut örnekleri olarak algılanabilmektedir.

2008 yılı Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu ilişkilerinde, Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu'nu artık enerji güvenliği başta olmak üzere askeri anlamda da tehdit olarak algılamaya başladığı bir dönem olarak ön plana çıkmaktadır. Rusya Federasyonu 2000 yılından bu güne kadar ülke içi reformlarla siyasi yapısını sağlamlaştırmış ve

enerji ihracatından sağlanan gelirlerle ekonomisini düzelterek, artık dış politikada söz sahibi olacağını Münih Konferansında göstermeye başlamıştır. 2007 yılında Münih Konferansındaki konuşmasında Vladimir Putin, çok kutuplu dünya düzeninde uluslararası ilişkilerde tek merkezli güce karşı çıktığını ve hatta bu durumun imkânsız olduğunu dile getirerek bir nevi bu zamandan sonra Rusya Federasyonu'nun izleyeceği dış politikayı tüm dünyaya tanıtmıştır (Walker, 2007: 1). Vladimir Putin'in konferans konuşması öncelikli olarak ABD'yi ve ABD'nin politik aracı olarak gördüğü NATO'nun genişleme⁴⁷ sürecinde Rusya Federasyonu için stratejik önemi fazla olan Ukrayna, Gürcistan ve Ermenistan'ın dâhil edilmesi yönündeki müzakerelere yönelik olarak algılanmaktadır.

Rusya Federasyonu'nun tüm tepkilerine rağmen NATO genişleme sürecinde 2008 yılında Ukrayna, Gürcistan ve Ermenistan'ın ileriki yıllarda örgüte üye olacakları kararı alınmıştır. Bu durum Gürcistan ve Rusya Federasyonu arasında yaşanan Osetya Savaşı ile sonuçlarını göstermiş ve Gürcistan lehine tavırlarını sergileyen Ukrayna ve dolayısıyla Avrupa Birliği'nin 2009 yılında Rusya Federasyonu tarafından doğal gazının kesilmesiyle sonuçlanarak Birliğin ve Ukrayna'nın enerji güvenliğinin garanti altında olmadığını anlaşılmasına neden olmuştur (Klare, 2006, 18). Kısacası, Avrupa Birliği'ne ihraç edilen doğal gaz'ın tekel konumundaki Rusya Federasyonu, Birliğin kendi çıkarlarına ters düşebilecek politika uygulamaları sonrasında, enerji kaynaklarını diplomatik yaptırım aracı olarak kullanmıştır ve ithalatçıların enerji arz güvenliğinde ne kadar etkin konumda ve enerji süper gücü olma yolunda ilerlediğini de bir kez daha kanıtlamıştır.

Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu ilişkilerinde yaşanan duygunluk döneminin arkasından depresyon döneminin yaşanmasında Avrupa Birliği'nin zaman zaman Rusya Federasyonu'nun çıkarlarına ters düşecek politikalar izlemesinin etkileri de olmaktadır. Örneğin iki taraf arasında çözümlenmeye çalışılan Kaliningrad sınır sorunu sırasında Rusya Federasyonu'nun Avrupa Birliği tarafından çevrelenme endişesi (Yapıcı, 2010; 405) sürecin kısa bir sürede olsa yavaşlamasında etkili olmuştur. Ayrıca, Polonya'nın 2005 yılında Rusya Federasyonu'nun uygulamış olduğu et ambargosuna tepki göstererek İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması'nın yenilenmesi girişimlerini veto etmesi ve sonrasında geri adım atması iki taraf arasındaki ilişkilerin temel yapı taşlarından birisi

⁴⁷ Bk. ([http: 105](http://105)).

olan anlaşmanın yenilenme süresinin görüşmelerinin 2008 yılının ikinci yarısına sarkmasıyla sonuçlanmıştır (Musaoğlu ve Özgöker, 2008: 76).

Avrupa Birliği Genişleme Politikaları kapsamında 2004 yılında üyeliğe kabul edilen Polonya'nın (http: 90) genişlemenin devam ettirilmesi yönündeki ısrarcı tavrı ve Baltık ülkelerinin azınlık sorunlarıyla ilgilenmeye başlamasıyla birlikte Rusya ve Ukrayna ile olan sınırlarını düzenlemesi, Rusya Federasyonu tarafından olumsuz karşılanmıştır (Musaoğlu ve Özgöker, 2008: 82). Ayrıca yaşanan gelişmeler Rusya Federasyonu'nun Avrupa Birliği genişleme politikasından duyulan rahatsızlığın yersiz olmadığını farkına varmasıyla ve karşı politikalar geliştirmesiyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla Polonya'nın Birlik politikalarından farklı olarak kendi politikalarını uygulama koyması doğrudan Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği ilişkilerinde olumsuz etkiyle sonuçlanmıştır.

Avrupa Birliği'nin genişleme süreci sonrasında üyeliğe kabul edilen doğu Avrupa ülkelerine karşı izlediği Avrupalılaştırma politikaları Rusya Federasyonu için kendisine yönelik toplumsal tehdit olarak algılanmıştır. Fakat iki taraf ilişkilerinin günümüzde dâhil olmak üzere depresyon sürecine girmesinde etkili olan en önemli gelişme, eski Sovyetler Birliği uydusu olan ülkelerin NATO genişleme sürecine kapsamına dâhil edilmesidir (Romaniuk, 2010: 5). Rusya Federasyonu 1997 yılında NATO ile birlikte almış oldukları “*ortaklık kararı*” ve 2002 yılında oluşturulan “*NATO-Rusya Konseyi*” eşit ortaklık ilkesi (http: 91) doğrultusunda taraflar arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasına rağmen, 2004 yılında Rusya Federasyonu vatandaşlarının katıldığı ankette NATO halen daha düşman olarak görülmektedir (http: 92).

1995 yılı NATO genişleme sürecinde üyeliğe kabul edilen Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'ın (Burant, 2001: 25) yanı sıra, 29 Mart 2004'te NATO genişlemesinde üyeliğe kabul edilen Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Estonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya (Aktürk, 2012: 75) olmak üzere on ülkenin sekizinin yıkılan Varşova Paktı üyesi olmaları Rusya Federasyonu için olumsuz karşılanmıştır. NATO'nun genişleme politikasındaki tutarsızlıklar Rusya Federasyonu'nun yaşanan durumu sorgulamaya başlamasına neden olmuştur. Rusya Federasyonu için açıklamaya kavuşturulması gereken nokta ise, 1999 yılında üyelik başvuruları reddedilen Romanya ve Slovenya'nın Batı Avrupa kültürüne üyeliğe kabul edilen ülkelerden kültürel olarak

daha uzak konumda olması gerekçe gösterilirken, aynı ülkelerin beş yıl sonra NATO üyeliğine kabul edilmesindeki amaçtır (Katchanovski, 2011: 304).

2004 yılında dönemin Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin yapmış olduğu açıklamasında NATO'nun genişlemesine duyulan saygı ile birlikte belirtilen dönemde görevlerini tam olarak yerine getiremeyen kurumun genişlemesine şüpheli yaklaştığını ima etmiştir (http: 92). Nitekim genişleme süreci, Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi amacı temelinde kurulan NATO (Kurecic, 2008: 26), 1991 yılı sonrasında amaçlarını dünya barışının sağlanması olarak belirlemiş olsa da - izlemiş olduğu tutarsız genişleme politikaları kapsamında- Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu'nun çıkar sahasındaki amaçlarını gerçekleştirmesinde önemli rol oynamaya başlaması ve Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu için stratejik önemi fazla olan Gürcistan, Ermenistan ve Ukrayna'nın (Kramer, 2009: 40) NATO üyeliğine alınması yönündeki girişimleri nedeniyle Rusya Federasyonu'nun Gürcistan işgali (Sarotte, 2010: 140) ve 2009 yılında Ukrayna gaz kesintileri gibi olumsuzluklarla sonuçlanmıştır.

Rusya Federasyonu NATO'nun kuruluş amacının halen daha devam ettiğinin altını çizmektedir. Fakat yaşanan gelişmelerden de anlaşıldığı gibi ABD ve NATO'ya karşı olumsuz düşüncelere sahip olduğu anlaşılsa da eşitlik ilkesi doğrultusunda NATO-Rusya Konseyi kapsamında hava sahasının açılması gibi birçok konuda ilişkilerini devam ettirmektedir. Bu konudaki en son gelişmelerden birisi ise, Rusya Federasyonu'nun 14 Mart 2012 tarihinde Ulyanovsk kentindeki askeri üssünün ABD'li kargo uçaklarının ikmal yapabilmeleri için kullanılmasına ve Rus hava sahasından Afganistan'a giden uçaklarında transit olarak geçiş yapabileceklerine izin vereceğini açıklamasıdır (http: 93). Böylelikle Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu ilişkilerinde NATO'nun izlemiş olduğu politikaların ve Avrupa Birliği'nin bu politikalara vermiş olduğu destek iki taraf arasındaki ilişkilerde önemli etkilere neden olmaktadır. Ayrıca Rusya Federasyonu'nun NATO'ya karşı izlemiş olduğu politikalarda zaman zaman değişiklikler yaşanması, ülkenin pragmatik bir dış politika anlayışına sahip olduğunun göstergelerindendir.

Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği ilişkilerini olumsuz etkileyen diğer bir neden, Birliğin dış politikada tek seslilikten yoksun olmasıdır. Avrupa Birliği'nin dış politikada tek sesliliği sağlayamamasında üyeliğe kabul edilen ülkelerin diğer üye

lkelerle ikili ilişkilerindeki var olan sorunların çözülemeden ortak dış politika izlenmesi yönünde atılan adımların son derece önemli etkisi bulunmaktadır. Bu durum, tek sesli bir dış politika izlenebilmesini son derece zorlaştırmaktadır (Steunenberg, 2002: 3). Avrupa Birliği ye ülkelerinden Macaristan ve Romanya'nın ikili ilişkilerindeki sınır ve etnik azınlık problemleri, Ukrayna ve Romanya arasındaki önemli bir sorun olan deniz alanlarının paylaşılması gibi sorunlar (Işık, 2010: 43), Avrupa Birliği'ni tek sesli bir dış politika izlemek imkânından yoksun bırakmaktadır. zlemeyen sorunlar ayrıca, Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğinin sağlanması stratejik önemi fazla olan Ukrayna ile olan ilişkilerin olumsuz etkilenmesine ve alternatif enerji nakil güzergâhları arasında stratejik önemi büyük olan Karadeniz'de iki taraf arasında var olan deniz alanları sorunu bölge için geliştirilen projelerin de uygulanmasında zorluklara neden olmaktadır.

Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen nedenlerden bir diğeri, Avrupa Birliği'nin başta enerji güvenliğinin sağlanması amacıyla alternatif enerji kaynağı tedarikçileri ve enerji nakil güzergâhları arayışı girişimleri temelinde evre ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla uygulamakta olduğu Komşuluk Politikaları ve politika anlayışıdır. Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikaları uygulamalarındaki anlayışı iki taraf ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Avrupa Birliği'nin komşuluk politikası kapsamında Rusya Federasyonu ve aynı zamanda enerji nakil hattı güzergâhları bakımından Ukrayna ve Beyaz Rusya'yla geliştirdiği ilişkiler olumsuz etkileri arasında ön plana çıkmaktadır. Avrupa Birliği'nin Ukrayna ve Beyaz Rusya ile geliştirilen ilişkilerin olumsuz karşılamasındaki en önemli neden, Rusya Federasyonu'nun enerji başta olmak üzere ekonomik faktörleri gvenlikleştirmesi ya da başka bir deyişle jeopolitikleştirmesidir (Kropatcheva, 2011: 557).

Avrupa Birliği komşuluk politikalarının Rusya Federasyonu ile olan ilişkileri olumsuz etkilemesinin nedenlerinden bir diğeri, komşuluk politikalarının İşbirliği ve Ortaklık Anlaşması'nı olumsuz yönde etkileyeceği ve Rusya Federasyonu'nun diğer ülkelerden bir ayrıcalığının kalmayacağı düşüncesidir (Musaoğlu ve zgker, 2008: 83). Rusya Federasyonu aynı zamanda uluslararası arenada prestij kaybı endişesi taşımaktadır. Bu nedenle de Rusya Federasyonu lkesinin Cezayir ve Libya gibi ülkelerle Avrupa Birliği Komşuluk Politikasına dâhil edilmesine olumsuz

yaklaşmaktadır (Musaoğlu ve Özgöker, 2008: 83). İlişkilerin olumsuz yönde etkilenmesi gelişim için Avrupa Birliği'ne ihtiyaç duyan Rusya Federasyonu için önemli bir tehdittir. Dolayısıyla Rusya Federasyonu ilişkilerin zedelenmemesi için çaba harcamaktadır.

Avrupa Birliği Komşuluk Politikaları kapsamında Avrupa merkezli enerji pazarının oluşturulmasına yönelik çalışmalar Rusya Federasyonu tarafından olumsuz karşılanan uygulamalardan bir diğeridir. Avrupa merkezli rekabetçi enerji pazarının oluşturulmaya çalışılması iki taraf ilişkilerinde tam olarak sorun yaratacak bir gelişme olmamaktadır. Fakat oluşturulmaya çalışılan enerji pazarının geniş Avrupa düşüncesi çerçevesinde Avrupa merkezli küresel bir enerji pazarı olarak oluşturulmaya çalışılması, dış ticaretinden sağladığı ekonomik gelirlerin önemli bir bölümünü enerji ticareti gelirlerinin oluşturduğu Rusya Federasyonu'nun, önemli bir dış ticaret ortağı olan Avrupa Birliği'ni kaybetmesi anlamına gelebilmektedir. Bu durum Rusya Federasyonu için hayati önem taşımaktadır çünkü Avrupa Birliği'nin enerji ithalatına duyduğu ihtiyaçla doğru orantılı olarak Rusya Federasyonu da enerji kaynaklarını ihraç edebileceği ticari ortaklara ihtiyaç duymaktadır. Bu açıdan bakıldığında Avrupa merkezli küresel enerji pazarının geniş Avrupa düşüncesi çerçevesinde oluşturulması çabaları, ekonomik ve siyasi mücadelelerin jeopolitik bir savaşa dönüşmeye başlamasına neden olmaktadır (Butler, 2011: 629).

Avrupa Birliği'nin NATO'nun genişleme sürecine verdiği destek, enerji kaynakları için alternatif tedarikçiler ya da alternatif nakil güzergâhları için geliştirmiş olduğu ilişkiler ve komşuluk politikaları sonrasında jeopolitik savaş haline dönüşen ilişkiler doğrultusunda Rusya Federasyonu seyirci kalmamıştır. Bu süreçte Rusya Federasyonu Mavi Akım II, Kuzey Avrupa Gaz Boru Hattı, Güney Akım, Türkmen gazını Rusya'ya nakil edecek alternatif boru hattı gibi projelere yoğunlaşmıştır. Ayrıca projelere ek olarak, Rusya Federasyonu enerji politikalarının önemli bir uygulayıcısı olan Gazprom ile Cezayir firması Sonatrach'ın işbirliği ve ortaklık konusunda anlaşmışlardır (Musaoğlu ve Özgöker, 2008: 92). Tarafların anlaşmaya olmaları Avrupa Birliği tarafından olulu karşılacak bir gelişme olmamaktadır. Çünkü Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu'ndan sonra önemli doğal gaz tedarikçilerinden olan Cezayir ve Rusya Federasyonu'nun doğal gaz alanında ortaklık konusunda anlaşmaya varmış olmaları öncelikle Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğini önemli ölçüde tehdit etmektedir.

(Musaoğlu ve Özgöker, 2008: 92). Daha kötüsü ise, oluşumu muhtemel görünen doğal gaz ihraç eden ülkeler örgütünün Rusya Federasyonu liderliğinde bir tür OPEC olma olasılığı (Musaoğlu ve Özgöker, 2008: 92) tehdit altında olan Avrupa Birliği enerji güvenliği için bir yıkım olabilecek derecede olumsuz bir gelişmedir.

Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen nedenlerden diğer bir nedeni Rusya Federasyonu'nun Kyoto Protokolü'nü onaylama sürecinde yaşanan gecikmelerdir. Anlaşmanın onaylanması sürecinde yaşanan gecikmeler Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesinin de gecikmesine neden olmuştur çünkü protokolün yürürlüğe girebilmesi için imzalayan ülkelerin dünya ikliminde sera etkisi yaratan emisyon toplamının %55'i aşması gerekmektedir (Kılıç, 2007: 21). 1990 yılı emisyon oranları baz alınarak karşılaştırıldığında program dahilinde salınım oranlarını %5,2 oranında düşürülmesi gerekli olan Avrupa Birliği (Sagrera, 2011: 76), ABD'nin de anlaşmaya taraf olmayacağını açıklamasıyla anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için Rusya Federasyonu'na ihtiyaç duymaktadır. Dünya emisyon oranının yaklaşık %17,4'üne sahip olan Rusya Federasyonu (McLean ve Stone, 2012: 108) protokolün işlerlik kazanması için kendisine duyulan ihtiyaç nedeniyle süreci çıkarları doğrultusunda konuyu halk oylamasına götürebileceğini konusunda taraflar tehdit ederek pazarlık aracı olarak kullanmaya başlamıştır (McLean ve Stone, 2012: 99).

2001 yılı başında Rusya Federasyonu Duma'sında öncelikle protokolün onaylanmasına destek verilmiştir ve 2002 yılında konu Duma'ya taşınmıştır. 2002 yılı itibariyle Rusya Federasyonu yetkilileri ve anlaşmaya taraf olan ülkeler arasında ikili görüşmeler yaşanmıştır. 2003 yılına gelindiğinde dönemin Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin protokolün onaylanma sürecinin 2003 Eylül ayından itibaren Duma'da görüşülmeye başlayacağını belirtmiştir. Eylül 2003'te Rusya Federasyonu hükümetinin protokolü onaylama kararı sonrasında onaylanma işlemi için 2004 yılı sonuna kadar beklenmiştir (Tipton, 2008: 69). Kyoto Protokolü'nün ekonomik ve siyasi açıdan etkilerini en aza indirilmesi amacıyla süreci yavaşlatan Rusya Federasyonu, ekonomik olarak ülkeye yardım edileceği yönünde adımlar atılması, Kaliningrad şehri gibi pilot olarak seçilecek bölgelerde protokolün uygulanabilmesi için yatırımlar yapılacağı ve banka kredilerinde kolaylık sözleri sonrasında, 2004 yılında onaylanan protokol 2005 yılında yürürlüğe girmiştir (Tipton, 2008: 77). Rusya Federasyonu'nun protokolü onaylaması için beklenen süre sözleşmenin yürürlüğe girmesini

geciktirmesiyle birlikte Avrupa Birliği ile olan ilişkilerde protokol dâhilinde atılması beklenen adımların yaklaşık olarak bir süre gecikmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Kyoto Protokolü'nün onay sürecinin yavaşlaması aynı dönemde iki taraf arasındaki uygulamayı bekleyen projelerin gecikmesine ve kimi projelerinde uygulanamamasında etkili olmuştur.

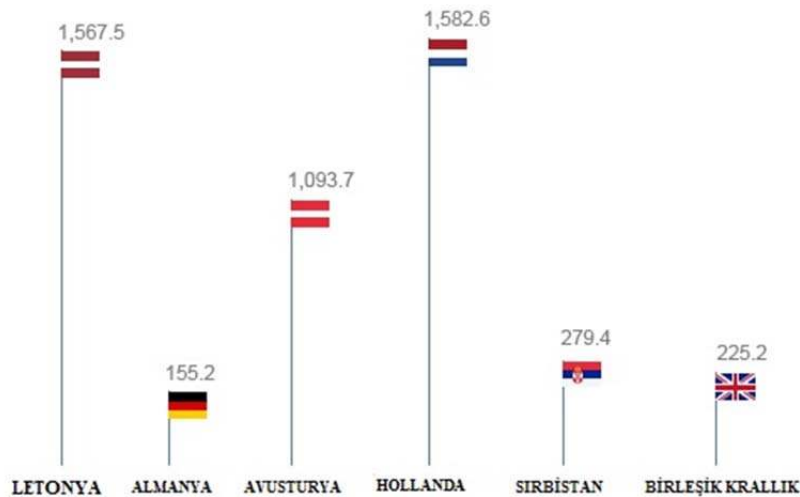
Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen fakat son günlerde önemli gelişmelerin yaşandığı nedenlerden bir diğeri, Rusya Federasyonu'nun Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliğinin olmamasıdır. Bu durum iki taraf arasında yürütülmeye çalışılan ticari ilişkilerin tam anlamıyla verimli olarak yürütülememesinde etkili olmuştur. Çünkü Örgüt, küresel ticaretin serbestleştirilmesini ve ülkeler arasında mal ve hizmet ticaretini düzenleyici müdahalelerin ve tarife engellerinin kademeli olarak kaldırılmasını hedeflemesi bakımından önemli bir yere sahiptir (Örnek, 2007: 342).

Dünya Ticaret Örgütü'nün ilişkilerin erimli olarak yürütülmesindeki rolü, Örgüt'ün çok taraflı ticaret sisteminin yasal ve kurumsal organı olması nedeniyle taşımış olduğu hukuki kişiliğe sahip olmasıdır. Tekel piyasaya engel olma amacı taşıyan örgütün bu amacına karşılık Rusya Federasyonu'nun dünya enerji piyasasında tekel olabilmek amacına yönelik politikaları (Kotov, 2004: 159) ilişkilerde önemli bir sorun olmaktadır. Bu nedenle öncelikle Rusya Federasyonu'nun Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması Avrupa Birliği'ni enerji güvenliği açısından bir nebze rahatlatacak bir gelişme olabilecektir. Dünya Ticaret Örgütü'nün ticaretle ilgili anlaşmaların denetim mekanizması olması ve kurum içerisinde anlaşmazlıkların çözüm organıyla ilgili de oluşumların yer alması nedeniyle, Rusya Federasyonu ve Avrupa Birliği arasındaki ticari anlaşmalar böylelikle uluslararası hukuk niteliği kazanabilecektir (Kotov, 2004: 159). Bu bağlamda iki taraf arasındaki ticari ilişkilerin anlaşmalar dâhilinde yürütüldüğü göz önüne alındığında önceki dönemlerde Rusya Federasyonu'nun Dünya Ticaret Örgütüne üyeliğinin bulunmamasının yarattığı olumsuz etkilerin ülkenin 22 Ağustos 2012 yılında 159. üye olarak örgüte üye olmasından sonra değişmesi beklenmektedir ([http: 94](http://94)).

4.2. AVRUPA BİRLİĞİ-RUSYA FEDERASYONU ENERJİ İLİŞKİLERİ

Rusya Federasyonu, Avrupa Birliği için ekonomik, güvenlik ve siyasi ilişkiler bakımından önemli olmasının yanı sıra -her geçen gün artan dünya enerji tüketimi göz önüne alındığında- önemli bir enerji kaynağı tedarikçisi olması, ülkeyi daha da önemli hale getirmektedir. Önceki bölümlerde de değinildiği gibi, gelişmiş endüstriye sahip olan Avrupa Birliği üye ülkelerinin enerji tüketiminin her geçen gün artması ve dolayısıyla önemli bir tedarikçi olan Rusya Federasyonu'ndan gerçekleştirilen enerji ithalatının da doğru orantılı olarak artış göstermesi, enerji konusu temelinde iki ülke ilişkilerinin sürdürülmesi gerekliliğinin önemini vurgulamaktadır.

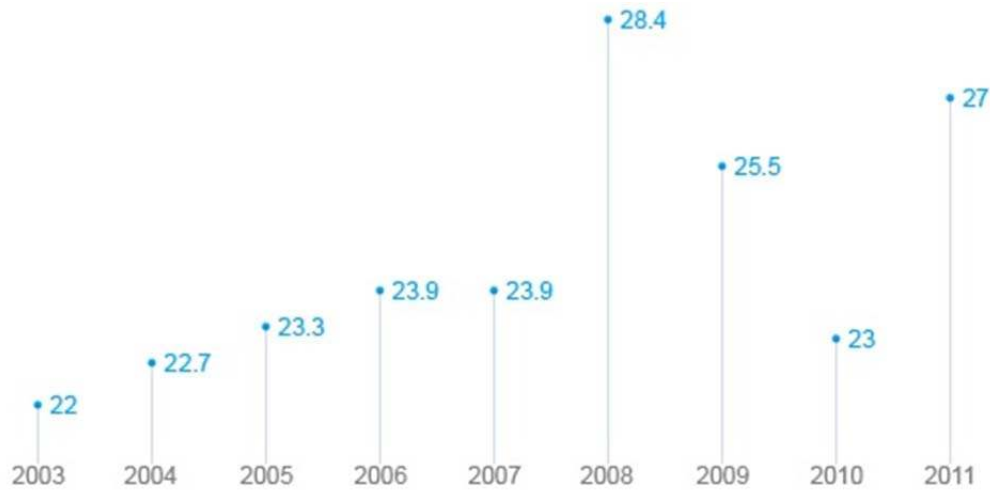
Avrupa Birliği, toplam doğal gaz ithalatının %36'sını, toplam petrol ithalatının %31'ini ve toplam kömür ithalatının %30'unu Rusya Federasyonu'ndan gerçekleştirmektedir (http: 87). Konuya karşılıklı ilişkiler bağlamında Rusya Federasyonu açısından bakıldığında Avrupa Birliği'nin önemli bir ihracatçı ekonomi konumunda olması Birliği, Rusya Federasyonu için stratejik açıdan önemli hale getirmektedir. Rusya toplam doğal gaz ihracatının %70'ini, toplam petrol ihracatının %80'ini ve toplam kömür ihracatının %50'sini Avrupa Birliği'ne yapmaktadır (http: 87). Verilerden de anlaşıldığı üzere, taraflar arasında tek yanlı bir fayda söz konusu olmamakta ve enerji konusu iki taraf için ortak çıkar konumunda görülmektedir.

Grafik 4. 1: 2009 yılı Gazprom Gaz Satışı/m³

Kaynak: Gazprom

2000 yılında imzalanan Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu Enerji Diyalogu'nun 10.yıl kutlamalarında bir araya gelen taraflar 2050 yılına kadar ortak yol haritası eylem planlarında birlikte hareket edeceklerini dile getirmiş olmalarına rağmen taraflar arasında enerji konusu, enerji güvenliği bakımından sıkıntılı bir durumdadır. Fakat taraflar arasında enerji güvenliği konusunda yaşanan problemler ithal edilen diğer enerji kaynaklarından farklı olarak genellikle doğal gaz konusunda yoğun olarak yaşanmaktadır.

Grafik 4. 2: Batı Avrupa'ya Gaz İhracatında Gazprom ve Grup şirketlerinin Payı

Kaynak: Gazprom

Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu enerji ilişkilerindeki sorunların doğal gaz temelinde şekillenmesinin, 1970 yıllarda Profesör Alfred E. Kahn'ın iş dünyasının doğasını dayandırdığı “*marjinal maliyet (marginal costs)*” kavramıyla en uygun şekilde açıklanabilmektedir (Makholm, 2012: 1). Uzun mesafelere boru hatları dışında verimli olarak taşınamayan doğal gazın Avrupa Birliği'nin yakın coğrafi komşusu Rusya Federasyonu dışındaki farklı bir bölgeden tedarik edilmesi, doğal gaz maliyetlerini arttıracaktır. Ödenebilir fiyatlardan kesintisiz olarak ve çevresel olumsuz etkiler en aza indirilerek enerji kaynaklarının teminini gerçekleştirmeyi tercih eden Avrupa Birliği için enerji-fiyat ilişkisi büyük önem taşımaktadır.

Avrupa Birliği doğal gaz ithalatında tekel denebilecek bir konumda olan Rusya Federasyonu için bu kural, monopollerde geçerli olduğu gibi marjinal maliyet olarak önem taşımaktan çok marjinal fiyat (Begg ve Ward, 2009: 120) açısından önem taşımaktadır. Önemli bir enerji pazarı olan Avrupa Birliği'nin Rus doğal gazı için

taşıdığı enerji arz güvenliği endişeleri de bu bağlamda Rusya Federasyonu için enerji talep güvenliği anlamında tehlike yaratmaktadır. Tarafların güvenlik endişeleri çerçevesinde karşılıklı bağımlılık temelinde sürdürülen Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu enerji ilişkileri, özellikle doğal gaz konusunda iki taraf için büyük önem taşımaktadır.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Almanya	36	34,4	34,5	37,9	33,5	34	34
Avusturya	6,8	6,6	5,4	5,8	5,4	5,6	5,4
Birleşik Krallık	3,8	8,7	15,2	7,7	9,7	6,8	8,2
Bulgaristan	2,6	2,7	2,8	2,9	2,2	2,6	2,8
Çek Cumhuriyeti	7,4	7,4	7,2	7,9	7,1	8,6	7,6
Danimarka							0,05
Finlandiya	4,5	4,9	4,7	4,8	4,4	4,8	4,2
Fransa	13,2	10	10,1	10,4	10	9,8	9,5
Hırvatistan	1,2	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	
Hollanda	4,1	4,7	5,5	5,3	5,1	4,3	4,4
İtalya	22	22,1	22	22,4	19,1	13,05	17,1
Macaristan	9	8,8	7,5	8,9	7,6	6,9	6,3
Polonya	7	7,7	7	7,9	9	9,9	10,25
Romanya	5	5,5	4,5	4,2	2,5	2,3	2,8
Slovakya	7,5	7	6,2	6,2	5,4	5,8	5,9
Slovenya	0,7	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
Yunanistan	2,4	2,7	3,1	2,8	2,1	2,1	2,9
TOPLAM	133,2	135	137,4	136,9	124,7	118,15	121,9

Tablo 4. 1: Avrupa'ya Gaz İhracatı/ Milyar m³

Kaynak: Gazprom

Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu arasındaki doğal gaz ilişkileri iki taraf içinde karşılıklı bağımlılık olgusu temelinde yürütülse de özellikle Avrupa Birliği açısından önemli miktarda enerji arz güvenliği konusunda sıkıntılar yaratmaktadır. Çünkü Avrupa Birliği'nin önemli ölçüde doğal gaz ithal ettiği Rusya Federasyonu dış politikasında enerji diplomasisi anlayışı benimsemekte ve doğal gaz başta olmak üzere sahip olduğu enerji kaynaklarından faydalananarak “enerji süper gücü” olmayı hedeflemektedir.

Küresel anlamda enerji süper gücü olabilme hedefleri doğrultusunda devlet politikalarını, enerji politikalarıyla ilintili olarak olarak gerçekleştiren Rusya Federasyonu'nun en önemli politika araçların başta Gazprom olmak üzere milli enerji şirketleridir. Bu bağlamda Rusya Federasyonu desteğini arkasında bulunduran ve

Vladimir Putin'in deyiimiyle “*devletin nerede bittiği ve şirketin (Gazprom) nerede başladığı bilinmemektedir*” şeklindeki açıklamasıyla devlet ve Gazprom arasındaki ilişkiyi betimlemesi, Avrupa Birliği için enerji güvenliği temelinde endişe yaratan gelişmelerden birisidir. Çünkü Gazprom, Avrupa Birliği enerji güvenliğinde önemli bir rol oynamaktadır.

Küresel enerji pazarında tekel güç olabilmeyi hedefleyen Gazprom, Avrupa Birliği'nin oluşturmayı amaçladığı liberal enerji pazarının oluşumunu önemli ölçüde tehdit edecek faaliyetlerde bulunmaktadır. Avrupa Birliği gaz piyasasının liberalleştirilmesi için 1998 ve 2003 yıllarında gaz direktiflerini uygulamaya koymakla birlikte 2009 yılında uygulamaya koyduğu 3.enerji paketiyle de gaz sektöründeki önemli kurumların ve üye ülkelerin gaz endüstrilerinin kurumsal anlamda dönüşümlerinin çerçevesini belirlemiştir (Boussena ve Locatelli, 2011: 28). Avrupa Birliği'nin gaz sektörü başta olmak üzere endüstri sektöründeki çevre şartlarının bir dizi prosedürünü yerine getiren Gazprom, Avrupa Birliği piyasasına uzun dönemli sözleşmelerle girerek Rusya Federasyonu enerji güvenliğini garanti almak amacıyla Avrupa'ya gaz satışını garanti almayı hedeflemektedir ve bu noktada liberal pazar anlayışını benimseyen Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu arasında pazar anlayışı konusunda farklılık ortaya çıkmaktadır (Boussena ve Locatelli, 2011: 28).

İki taraf arasındaki pazar anlayışındaki farklılık önemli bir anlaşmazlık konusu olurken yaşanan gelişmeler Avrupa Birliği'nin aleyhine gerçekleşmektedir. Öncelikle iç pazarında uzun süreli gaz sözleşmelerine olumlu yaklaşmayan Avrupa Birliği'nin bu görüşüne karşılık Gazprom birçok üye ülkede önemli denebilecek boyutta uzun dönemli sözleşmeler imzalamıştır. Avrupa Birliği üyesi ülkelerle imzaladığı anlaşmalarla gaz satışını uzun dönemli olarak garanti altına almasının yanında Gazprom liberalleştirmeye çalışılan pazarı da domine etmektedir. Dolayısıyla yaşanan bu gelişmeler Avrupa Birliği'nin yararına olmamaktadır.

Gazprom, Avrupa Birliği gaz piyasasında uzun dönemli sözleşmeler imzalayarak domine etmeyi hedeflemeklenin yanında üye ülkelerin enerji sektöründe faaliyet gösteren şirketleriyle ortaklıklar kurarak Avrupa Birliği enerji pazarında tekel olma yolunda adımlar atmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında birçok Avrupa Birliği üyesi ülkenin enerji şirketlerinin Gazprom'la genel olarak %50 oranında eşit ortaklıklar gerçekleştirdiği görülmektedir fakat bu noktada Polonya merkezli PGNiG şirketinin

Gazprom’la %16 oranında ortaklık gerçekleştirmesi bağlamında Polonya’nın temkinli hareket ettiğini söylemek mümkündür (Locatelli, 2008: 5-6). Kısacası Avrupa Birliği enerji arz güvenliğinde önemli bir sıkıntı olarak görülebilecek Rusya Federasyonu’nun enerji politikalarının gaz konusundaki uygulayıcısı olan Gazprom’un Avrupa Birliği’ndeki uygulamaları Birlik için önemli endişeler yaratmaktadır.

4.3. RUSYA FEDERASYONU AVRUPA BİRLİĞİNE BAĞLAYAN DOĞAL GAZ BORU HATLARI VE ALTERNATİF BORU HATLARI

Dünyadaki enerji kaynaklarının eşit dağılmamış olması nedeniyle gelişmemiş ve doğal kaynağı bol olan ülkelerden olmayan veya az olan, gelişmiş ve çok tüketen ülkelere taşınması gerekmektedir (Dokuzlar, 2006: 201). Alternatifi geliştirilememiş ve tükenmeyeceği orta vadede belirlenmiş olan bu enerji kaynaklarının, alıcıları ve satıcıları arasındaki en önemli konu kaynakların fiyatları ve kaynakların kesintisiz olarak sağlanması için enerji güvenliğidir (Dokuzlar, 2006: 201). Avrupa Birliği için enerji arz güvenliği anlamına gelen makul fiyatlarla kesintisiz enerji akışının sağlanması konusu aynı zamanda Avrupa için en önemli enerji kaynağı tedarikçisi olan Rusya Federasyonu için de talep güvenliği olarak adlandırılabilir. Çünkü enerji ihracatçı ekonomiler verilen hizmetin maddi karşılığını almakla birlikte talebin sürekliliğinin sağlanmasını hedeflemektedirler, enerji ithalatçısı konumundaki ekonomiler de enerji akışının kesintisiz olarak sürdürülebilirliğini ve makul fiyatlarla enerji kaynağı tedarikinin sağlanmasını hedeflemektedirler. Bu bağlamda, enerji güvenliğinin sağlanmasındaki temel unsurlardan birisi olan kesintisiz enerji akışının sağlanmasında en fazla tercih edilen boru hatlarının çok fazla önemi olmaktadır. Bu nedenle enerji güvenliğinin sağlanmasında ve enerji kaynaklarının diplomatik bir silah olarak kullanılmasında önemli bir yeri olan ve “*Enerji Süper Gücü*” “*Enerji Karteli*” olma amacını taşıyan Rusya Federasyonu’nu dünyanın önde gelen enerji tüketicilerinden Avrupa Birliği’ne bağlayan boru hatlarına ve özelliklerine değinmekte yarar vardır.

4.3.1. Rusya Federasyonu'nu Avrupa Birliğine Bağlayan Doğal Gaz Boru Hatları

Rusya Federasyonu sahip olduğu doğal gaz boru hatlarının uzunluğunun dünyanın etrafını dört kez dolaşabilecek uzunlukta olduğunu belirtirken (http: 95), Avrupa Birliği ile arasındaki doğal gaz akışının tamamını boru hatlarıyla olmak üzere Ukrayna (%80) ve Beyaz Rusya (%20) üzerinden sağlamaktadır. Rusya Federasyonu doğal gazı, yaklaşık olarak 110bcm-120bcm taşıma kapasitesine sahip olan Siyanie (Northern lights) (Kropatcheva, 2011: 562), Yamal-Avrupa doğal gaz boru hatlarıyla Beyaz Rusya üzerinden, Urengoy-Pomary-Uzhorod ve Soyuz doğal gaz boru hatlarıyla Ukrayna üzerinden, Nord Stream doğal gaz boru hattıyla da Almanya üzerinden, Mavi akım doğal gaz boru hattıyla Türkiye üzerinden Avrupa Birliği doğal gaz şebekelerine aktarılmaktadır (Attanasi ve Freeman, 2012: 205).

Harita 4. 1: Rusya Federasyonu Boru Hatları

Kaynak: Gazprom

4.3.1.1. Yamal-Avrupa I Doğal Gaz Boru Hattı

Yamal-Avrupa I doğal gaz boru hattı, Rusya Federasyonu doğal gazını Avrupa birliğine ulaştıran en önemli doğal gaz boru hatlarından birisidir. Yapımına 1994 yılında başlanan Yamal-Avrupa I doğal gaz boru hattının inşaatı 1999 yılına kadar devam

etmiştir. Hattın yapım aşaması sırasında yaklaşık 2000 km'lik kısmında 1420 milimetrelık borular kullanılmış, 14 kompresör istasyonu hattın üzerine inşa edilmiştir ve 2006 yılında son kompresör istasyonunun da devreye sokulmasıyla Yamal-Avrupa I Doğal gaz boru hattı 32,9 milyar m³ taşıma kapasitesine ulaştırılmıştır (http: 96). Toplamda 4200 km uzunluğundaki hat Beyaz Rusya ve Polonya'dan geçerek Alman JAGAL boru hattına bağlanıp ardından Berlin'e ulaşmaktadır (Uluatam, 2010: 63). Yamal-Avrupa I doğal gaz boru hattı vasıtasıyla Almanya'nın gelişmiş doğal gaz altyapısında önemli konumdaki (Engerer, Opitz ve Hirschhausen, 1999: 27) Berlin'e ulaştırılan Rus doğal gazı buradan Avrupa Birliği doğal gaz şebekesine aktarılarak diğer bazı Avrupa ülkelerine aktarılmaktadır.

Harita 4. 2: Yamal-Avrupa Boru Hattı

Kaynak: Gazprom

Tarzhok-Kuzey Tyumen bölgelerinden başlayan doğal gaz boru hattının 402 km'lik bölümü ve 3 kompresör istasyonu (Rzhevskaya, Kholm-Zhirkovskaya ve Smolenskaya) Rusya Federasyonu sınırları içerisinde devam etmektedir (http: 96). Doğal gaz boru hattı Rusya Federasyonu'nun sınırlarının ardından yaklaşık 575 km boyunca Beyaz Rusya sınırında devam etmektedir (http: 96). Hattın Beyaz Rusya bölümünde de 5 adet kompresör istasyonu (Nesvizhskaya, Krupskaya, Slonimskaya, Minskaya ve Orshanskaya) faaliyet göstermekle birlikte Beyaz Rusya sınırları içerisinde işletim hakkı Rus Gazprom şirketine aittir (http: 96). Hattın Beyaz Rusya sınırlarından sonraki yaklaşık 683 km'lik kısmı Polonya sınırlarında yer almaktadır ve bu bölümde 5 kompresör istasyonu (Ciechanow, Szamotuly, Zambrow, Wloclawek ve Kondratki) yer

almaktadır (http: 96) Yamal-Avrupa I doğal gaz boru hattının Polonya kısmının hakları Gazprom ve Polonya'lı PGNIG şirketlerinin ortaklığında EuRoPol Gaz şirketine aittir (http: 96). Polonya'dan sonra Polonya-Almanya sınırındaki Midal-Ruhden UGS-Stegal çevirim istasyonuna bağlanan hattı Almanya sınırlarındaki hakları Gazprom ve Wintershall Holding GmbH ortaklığındaki WINGAS'a aittir (http: 96).

4.3.1.2.Urengoy-Pomary-Uzhorod Doğal Gaz Boru Hattı(Brotherhood)

Rusya Federasyonu'nun Sovyetler Birliği döneminde 1967 yılında inşa edilen en büyük doğal gaz boru hatlarından birisi Urengoy-Pomary-Uzhorod doğal gaz boru hattıdır (http: 97). Rusya'nın kullandığı ilk güzergâh Batı Sibirya'daki doğal gaz kaynaklarını taşıyan, Brotherhood boru hattı yaklaşık olarak 2750 km uzunluğunda ve yıllık 100 milyar m³ taşıma kapasitesine kadar çıkabilecek büyüklüktedir fakat 32 milyar m³ doğal gaz taşıma kapasitesinde kullanılmaktadır (http: 96). Avrupa'ya transfer edilen Rus doğal gazının yaklaşık olarak %70'lik kısmını sağlayan Brotherhood, Ukrayna ve Slovakya'dan transit olarak geçerek iki kola ayrılmaktadır. Hattın bir kolu Çek Cumhuriyeti, İsviçre, Almanya ve Fransa'ya uzanırken diğer bir kolu da Avusturya, Macaristan, İtalya ve bazı Eski Yugoslavya ülkelerine uzanmaktadır.

4.3.1.3. Soyuz Doğal Gaz Boru Hattı

Yamal-Avrupa boru hattı kadar yüksek taşıma kapasitesine sahip olmasa da Rusya Federasyonu'nun Sovyetler Birliği'nin sonrasında da işlerliğini devam ettirdiği Orta Asya bölgesi ülkeleri olan Kazakistan ve Türkmenistan'dan piyasa fiyatının çok altına satın almış olduğu bölge doğal gazını Soyuz doğal gaz boru hattı vasıtasıyla Avrupa'ya taşımaktadır. Bölge ülkelerinin en başta Sovyetler Birliği döneminde yapılmış olan doğal gaz boru hatlarını kullanmak zorunluluğu ve mevcut olan bu boru hatlarının da Rusya Federasyonu'nun denetiminde olması Soyuz doğal gaz boru hattının önemini arttırmaktadır. Ukrayna'da ikiye ayrılan 32 milyar m³'lük hattın bir ayağı Moldova-Romanya-Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye ulaşmaktadır. Diğer ayağı ise Transgas doğal gaz hattına bağlanarak Çek Cumhuriyeti, Avusturya üzerinden Almanya'ya kadar uzanmakta ve toplamda 2675 km uzunluğundadır (Uluatam, 2010: 64).

4.3.1.4. Northern Lights Doğal Gaz Boru Hattı

Avrupa Birliği'nin doğal gaz ihtiyacının yaklaşık olarak %23'ünün karşılandığı iki ana doğal gaz boru hattından birisi olan ve Rusya Federasyonu doğal gazını Beyaz Rusya ve Polonya üzerinden (European Parliament, 2009: 8) Avrupa ulaştıran Northern Lights boru hattının yapımı 1984 yılında tamamlanmıştır (Uluatam, 2010: 64). 4500 km'lik toplam uzunluğa sahip olan Northern Lights doğal gaz boru hattının yaklaşık olarak 2500 km'lik bir kısmı Rus doğal gazının Avrupa'ya taşınmasında kullanılmaktadır (Dahl, 2004: 263). Northern Lights doğal gaz boru hattının taşıma kapasitesinin yaklaşık olarak 32 milyar m³ (Uluatam, 2010: 64) civarında tahmin edilse de hattın işletim haklarını elinde bulunduran Gazprom hattın mevcut taşıma kapasitesinin 51 milyar m³ 'e kadar çıkarılabileceğini belirtmektedir.

Harita 4. 3: Northern Lights Boru Hattı

Kaynak: Wikipedia

4.3.1.5. Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı (BLUE STREAM)

Mavi Akım doğal gaz boru hattı, Rusya Federasyonu'nun yaşamış olduğu Çeçenistan Krizi ve Orta Asya'da önemli bir rezerv ve enerji geçiş rotası olan Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık-Karabağ Sorunu gibi bölgesel sorunlar (Bacık, 2001: 86) nedeniyle güvenli nakil güzergahları arayışları doğrultusunda yapımı gerçekleştiren önemli doğal gaz boru hatlarından bir tanesidir. Enerji akışının güvenli olarak sağlanabildiği enerji geçiş koridoru olan Türkiye'den geçirilmesi ve Avrupa'nın

da içerisinde olduğu büyük enerji pazarına (*Avrasya Enerji Oyunu*) Türkiye'yi de dâhil etmektedir. Rus doğal gazını Avrupa'ya taşıyan Mavi Akım doğal gaz boru hattı, büyük enerji pazarının içine alması nedeniyle, Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliği için Türkiye'de büyük önem kazanmaktadır.

1997 yılında İtalyan ENI, Rus Gazprom ve Türkiye'nin ortaklığında yapımına başlanılan (Gökhan Bacık, 2006: 301) Mavi Akım doğal gaz boru hattı 2005 yılında Beregovaya kompresör istasyonunun da devreye sokulmasıyla tamamlanmıştır. Tasarım aşamasında yılda 16 milyar m³ doğal gaz transferi yapacak şekilde tasarlanan Mavi Akım doğal gaz boru hattından 2010 Eylül ayı itibariyle gaz iletimi yıllık 51 milyar m³ civarına ulaşmıştır (http: 98). Türkiye, 2012 yılında Ağrı yakınlarındaki doğal gaz boru hattında meydana gelen patlama sonrasında İran'ın gaz akışını kesmesiyle birlikte Gazprom'a yapmış olduğu doğal gaz akışının artırılması başvurusu sonrasında günlük gaz akışı günlük 32 milyon m³ civarına çıkartılmıştır (http: 99).

Harita 4. 4:Mavi Akım Boru Hattı

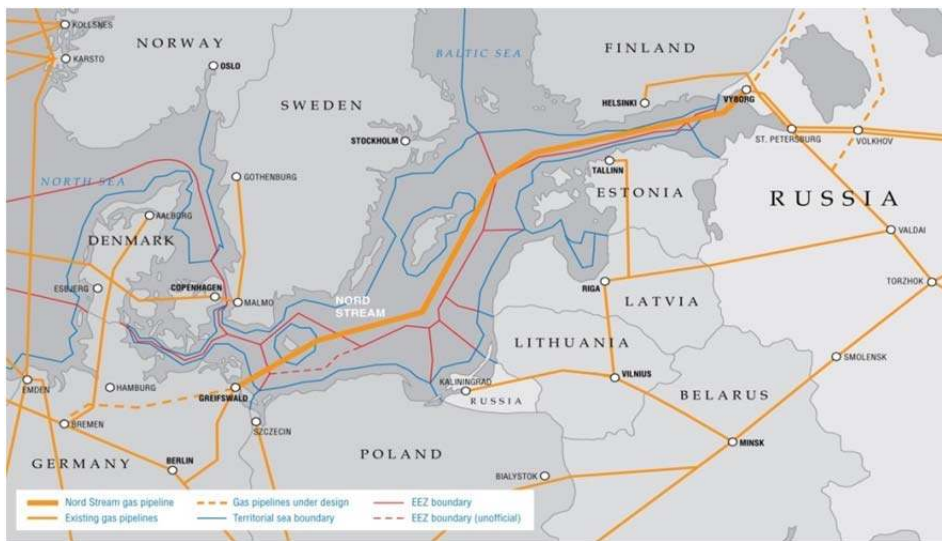
Kaynak: London Perspective

Rusya Federasyonu-Karadeniz-Türkiye Doğalgaz İletim Hattı (Mavi Akım) (Engin, 2010: 236) 1207 km uzunluğunda olmakla birlikte toplam uzunluğun yaklaşık 400 km'lik bir kısmı Karadeniz altından Samsun limanına ulaşmakta ve Ankara'ya aktarılmaktadır (Uluatam, 2010: 64). Günümüzde faaliyet gösteren hattın işletimi BOTAŞ ve Gazprom tarafından yürütülmekle birlikte iki taraf arasında yapılan özel anlaşmaya göre Türkiye, Rusya Federasyonu'nun onayını almadan üçüncü ülkelere doğal gaz ihracatı yapamamaktadır. Mavi Akım doğal gaz boru hattının İzmir ve Ceyhan'a aktarılaraq sıvılaştırılması ve ihraç edilmesi mümkün seçenekler arasında düşünülürken Ege Denizi'nden yapılacak doğal gaz boru hattı bağlantısıyla gazın

Yunanistan'a da ulaştırılması planlanan projeler arasındadır. (Uluaatam, 2010: 64) Fakat Mavi Akım doğal gaz boru hattının İsrail'e kadar ulaştırılarak Rus doğal gazının ABD'nin güçlü bir müttefiki olan bu ülkeye ihraç edilmesi projeleri enerji politikalarının uygulanmasında doğal gaz boru hatlarının fazlasıyla önemli olduğunun göstergesidir.

4.3.1.6. Nord Stream Doğal Gaz Boru Hattı (Kuzey Akım)

2006 yılında Gerhard Schröder'in iktidarda olduğu dönemde Rusya Federasyonu'yla imzalanan anlaşma sonucunda yapımı kararlaştırılan Nord Stream (Kuzey Akım) doğal gaz boru hattıyla amaçlanan düşünce hem Rusya Federasyonu'nun hem de Avrupa'nın enerji güvenliğinin sağlanmasıdır. Bu bağlamda Nord Stream doğal gaz boru hattı, Rus doğal gazının Avrupa'ya akış güzergâhında transit ülke konumundaki Ukrayna ve Beyaz Rusya'ya bağımlılığı azaltmak amacıyla alternatif bölgelerden gaz akışının sağlanması gerekliliği düşüncesinin bir ürünüdür. Ukrayna ve Beyaz Rusya'ya alternatif bölgelerden gaz akışının sağlanması gerekliliği, iki ülkenin yakın geçmişte Rusya Federasyonu ile aralarında yaşadıkları sorunların gaz akışında neden olduğu kesintiler ve Avrupa enerji arz güvenliğinin yaşanan gaz kesintilerinden olumsuz etkilenmesinden kaynaklanmaktadır. Son 10 yıllık bir süre içerisinde Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın Rusya Federasyonu ile aralarında yaşadıkları herhangi bir anlaşmazlıkta doğal gazın bir yaptırım aracı olarak kullanılması bu durumun en önemli kanıtlarındandır.

Harita 4. 5.: Kuzey Akım Boru Hattı

Kaynak: Anonim

Rus doğal gazının Avrupa'ya akışında önemli role sahip olan sözü edilen ülkelerin alternatifi olarak Baltık Denizi'nin tabanından inşa edilebilecek boru hattının olduğunun kararlaştırılmasının en önemli nedenlerinden birisi, Mavi Akım'ın inşası sırasında Karadeniz tabanından geçirilen boru hattının olumlu sonuçlar vermiş olması söylenebilmektedir. Mavi akım doğal gaz boru hattının önemli bir kısmının Karadeniz'in tabanına inşa edildiği gibi (Uluatam, 2010: 66) 1224 km uzunluğundaki Nord Stream doğal gaz boru hattının da önemli bir kısmının Baltık Denizi'nin tabanına inşa edilmiştir (http: 101).

Rusya Federasyonu'nun Vyborg bölgesinden başlayan doğal gaz hattı Baltık Denizi tabanından ilerleyerek Almanya'nın deniz kıyısındaki Greifswald bölgesine ulaşmaktadır ve en önemlisi hattın güzergâhında transit ülke yer almamaktadır (http: 100). Avrupa Birliği Komisyonu'nun Trans-Avrupa Enerji Ağı çalışmaları kapsamında siyasi krizlerin enerji arz güvenliği üzerindeki olumsuz etkisinin önüne geçilmesi amacının bir ürünü olarak da inşa edilen Nord Stream doğal gaz boru hattının geçiş güzergâhında transit ülke bulunmaması enerji arz güvenliğinin sağlanması (http: 100) yönünde atılan önemli bir adımdır.

Hattın proje ortakları Gazprom, Wintershall Holding ve E. On Ruhrgas, Gasunie ve GDZ Suez'dir (http: 100). İki boru hattı olarak tasarlanan Nord Stream doğal gaz boru hattının birinci kısmının taşıma kapasitesi yıllık 27,5 milyar m³ iken ikinci hattında devreye girmesiyle toplam kapasitenin yıllık 55 milyar m³ taşıma kapasitesine ulaşması beklenmektedir (http: 101). Nord Stream doğal gaz boru hattının ilk bölümü 2011 yılında faaliyet geçirilmişken ikinci kısımda bir yıl sonrasında devreye sokulmuştur ve 7,4 milyar Euro'ya mal edilmiştir (http: 101).

4.3.1.7. Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı

Avrupa Birliği enerji güvenliğinin sağlanması bakımından doğu-batı yönünde inşa edilecek nakil hatlarına yönelik projeleri desteklemektedir. Bu bağlamda, Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğini önemli derecede sağlayacak olan Nabucco projesi ön plana çıkmaktadır. Öncelikli olarak Rusya Federasyonu doğal gazına olan bağımlılığın azaltılması amacıyla başlatılan Nabucco Projesi çalışmalarıyla, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan doğal gaz rezervlerini Avrupa kıtasına taşınması amaçlanmaktadır (Finon, 2011: 47). Bu anlamda ABD ve Türkiye gibi küresel enerji

pazarında önemli rol oynayan birçok ülke tarafından desteklenen Nabucco Projesi (Rogojanu, 2009: 624), Rusya Federasyonu'na olan doğal gaz bağımlılığına karşılık ülkelerin küresel enerji güvenliğinin sağlanmasında yürüttükleri işbirliği ortak enerji politikası olarak benimsenmektedir (Rogojanu, 2009: 624).

Küresel enerji güvenliğinin sağlanmasında ortak enerji politikaları uygulamalarından birisi olarak değerlendirilen Nabucco Projesi için sağlıklı olarak çalışmaları yürütülebilmesi amacıyla 11 Ekim 2002 tarihinde Viyana İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır ve konsorsiyum oluşturulmuştur (Rogojanu, 2009: 630). BOTAŞ, Bulgargas, Transgas, MOL, OVM ve Erdgas proje ile ilgili çalışmaların yürütülebilmesi için oluşturulan konsorsiyumda yer alan şirketler olmuşlardır ([http: 102](http://102)). Rusya Federasyonu'na olan doğal gaz bağımlılığının enerji güvenliğini olumsuz etkilemesi nedeniyle başlatılan çalışmalara, bölgede önemli çıkarları bulunan ve bölgeye hâkim olabilme mücadelesi veren ABD'nin destek vermesiyle proje ayrı bir önem kazanmıştır.

ABD'nin bölgeyle ilgili çıkarları ve Karadeniz'e hâkim olabilme isteğinin yanı sıra, doğu-batı yönünde enerji nakil koridoru oluşturulması hedeflenen, Gürcistan ve Ukrayna gibi stratejik önemi büyük ülkeleri kapsamına dâhil (Larrabee, 2009: 301) eden Nabucco Projesi, Rusya Federasyonu tarafından yakın çevresini önemli ölçüde ilgilendiren ve alternatif enerji nakil hatlarının ülke ekonomisine vereceği zarar bakımından olumsuz karşılanmaktadır. Avrupa Birliği ve çevre ülkeler için enerji arz güvenliğinin önem taşıması, bilindiği üzere Rusya Federasyonu için talep güvenliği ve fiyat güvenliği olarak önem taşımaktadır. Bu nedenle, bölgede oluşturulacak herhangi bir alternatif enerji nakil hattı, ülkenin ekonomisini ciddi anlamda olumsuz etkilemekle birlikte ülke için hayati önem taşıyan ve güvenlik politikalarında önemli derecede hassasiyet gösterilen yakın çevresinde etkisinin azalmasına neden olacaktır. Dolayısıyla, Avrupa Birliği ve çevre ülkeleri için büyük önem taşıyan Nabucco Projesi, Rusya Federasyonu için önemli bir tehdit anlamına gelmektedir.

Harita 4. 6: Nabucco Projesi

Kaynak: Enerji Enstitüsü

Rusya Federasyonu, gerek bölgedeki öncelikli çıkarlarının güvenliğini korumak (Larrabee, 2009: 308) gerekse de enerji güvenliğini sağlamak amacıyla bölge üzerinde yapılan çalışmalara karşı politikalar geliştirmektedir. Bölge ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmakla birlikte bölgenin hâkimi olduğunu göstermek amacıyla uygulamış olduğu enerji diplomasisinin yanı sıra, projeye rakip olacak nakil hattı projelerinin geliştirilmesi gibi politikalar, Rusya Federasyonu'nun bölgedeki çıkarlarının korunması amacıyla öncelikli uygulamaları olmuştur. Bu bağlamda Rusya Federasyonu'nun öncelikli çıkarlarının korunması amacıyla geliştirilen ve Mavi Akım projesiyle bağlantılı olarak düşünülebilecek Güney Akım Projesi bu bağlamda büyük önem taşımaktadır.

Mavi Akım doğal gaz boru hattının Karadeniz tabanındaki bölümüne yapılacak eklemelerle Rus doğal gazını Avrupa'ya aktaracak olan, Nabucco projesine rakip olarak geliştirilen ve 11 Aralık 2012 tarihinde temeli atılan, tarafların enerji arz güvenliğinin sağlanmasında atılan en son adımlardan bir tanesi olan Güney Akım doğal gaz boru hattı projesi, 2446 km uzunluğunda, 10 kompresör istasyonu ve 63 milyar m³ taşıma kapasitesine sahip olarak tasarlanmıştır ve proje Gazprom, Eni, Wintershall Holding ve EDF ortaklığında yürütülmektedir ([http: 102](http://102)).

Rusya Federasyonu'nun Novorosisk bölgesinden başlayarak Karadeniz'in tabanında belirli bir mesafe ilerledikten sonra iki kolay ayrılacak olan Güney Akım

doğal gaz boru hattının bir kolu Bulgaristan üzerinden Yunanistan'a sonra da Adriyatik Denizi tabanından İtalya'ya ulaşacak şekilde planlanmaktayken (Tziampiris, 2010: 81) diğer kol ise Romanya üzerinden yapılacak bağlantılarla, Macaristan, Avusturya, Hırvatistan, Sırbistan ve Slovenya'ya uzanacak şekilde planlanmaktadır.

Harita 4. 7: Güney Akım Projesi

Kaynak: Enerji Enstitüsü

2010 yılının ilk aylarında gerçekleştirilen Batum Zirvesi sonrasında Avrupa Birliği Enerji Komisyonu üyesi Günter Oettinger'in Nabucco Projesi'nin 2018 yılından önce bitebileceği açıklaması üzerine Güney Akım'ın proje sürecini hızlandırmıştır (Baev ve Øverland, 2010: 1075). 2015 yılına kadar tamamlanması planlanan proje, Avrupa ülkeleriyle birlikte yürütülmesinin yanı sıra, 2008 Gürcistan Savaşı sırasında kamuoyunun büyük tepkisini alan Rusya Federasyonu için bölgedeki etkinliğini yumuşak güç politikaları vasıtasıyla korumaya çalışması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Güney Akım Projesi Avrupa'yı kısıkaca alması bakımından önemli olmakla birlikte NATO'yla yakın ilişkiler geliştiren Ukrayna'yı devre dışı bırakması bakımından da büyük önem taşımaktadır. 900 km kadar deniz altından ilerleyecek olan Güney Akım doğal gaz boru hattı, stratejik bir araç olarak kullanılması düşüncesiyle normalin üstünde bir kapasitede tasarlanmıştır (Dieckhöner, 2012: 158). Hattın, 30 milyar Euro'yu bulması beklenen ([http: 103](http://103)) maliyetiyle birlikte 2015 yılında bir kısmı,

2018’de diğ er bir kısmı devreye girmesi planlanan Güney Akım boru hattı için çalışmalar devam etmektedir (<http:102>).

Sonuç olarak enerji güvenliğ inin özellikle enerji arz güvenliğ inin sağ lanmasında enerji nakil araçlarının öncelikle enerji naklinde yaygın olarak kullanılan boru hatlarının büyük önemi vardır. Rusya Federasyonu doğ al gazının Avrupa’ya aktarılmasında ağı rlıklı olarak kullanılan ve Sovyetler Birliğı döneminde inşa edilen doğ al gaz boru hatlarının geneldeki geç iş güzergâhında yer alan Ukrayna ve Beyaz Rusya’nın Rusya Federasyonu ile aralarında yaşanan anlaşmazlıkların enerji arz güvenliğ ini etkilemesi yeni doğ al gaz boru hatları projelerinin plana çıkmasına ve inşa edilmesine neden olmaktadır.

Bölgesel çatış maların ve siyasi krizlerin önüne geç ilmesi amacıyla inşa edilen Mavi Akım doğ al gaz boru hattı ve Nord Stream doğ al gaz boru hattı, enerji güvenliğ inin sağ lanmasına yönelik atılmış önemli somut adımlardandır. Nord Stream doğ al gaz boru hattının yapımı sırasında Baltık Denizi’ndeki canlı yaşamının olumsuz etkilenmemesi ve çevrenin korunmasına yönelik olarak alınan önlemler, enerji güvenliğ inde çevresel faktörleri de göz önüne alınması gerekliliğ inin örneğ idir. Ayrıca adı geçen iki doğ al gaz boru hattının önemli bir bölümünün denizin tabanından geçirilmiş olması teknolojik geliş melerin enerji güvenliğ inin üzerindeki olumlu sonuçlarındandır. Fakat günümüzde de enerji uzmanlarının ve siyasetç ilerinde dile getirdiğı gibi enerji arz güvenliğ inin sağ lanması yönünde alınan önlemler yeterli olmamaktadır. Enerji güvenliğı bağ lamında mevcut boru hatlarına ek olarak, yeni alternatif boru hatları güzergâhları belirlenmelidir ve artan enerji ihtiyacı alternatif olarak belirlenen bu boru hatlarından da sağ lanmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomiler, gelişmişliğin göstergelerinden olan endüstrileşme şartını tam olarak yerine getirebilmek için temel sanayi girdisi olan enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaktadırlar. Enerji kaynaklarının temel olarak endüstride kullanılmasıyla birlikte hızlı bir gelişim sağlayan ekonomiler, söz konusu enerji kaynaklarına erişebilmek amacıyla birçok mücadeleye girişmişler ve girişmektedirler. Enerji kaynaklarının dünya coğrafyasına eşit olarak dağılmaması, yaşanan mücadeleler de önemli rol oynamaktadır. Tarihte yaşanan Alsace-Loren bölgesi üzerindeki mücadeleler, dönemin en önemli enerji kaynağı kömür üzerinde yaşanmaktayken, 20.yüzyılın başından itibaren dünyanın birçok bölgesinde enerji kaynakları üzerinde devletler arasında yaşanan mücadeleler petrol ve doğal gaz kaynakları üzerine yoğunlaşmaktadır.

Dünyanın en fazla petrol rezervlerine sahip bölgesi olan Orta Doğu'da yaşanan karışıkların temel çıkış noktası bölge enerji kaynakları üzerindeki hâkimiyet mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda petrolün dünya genelinde kullanımının artmayasıyla birlikte başlayan karışıklıklar günümüzde de devam etmektedir ve karışıklıkların en temel nedeni, petrol kaynakları üzerindeki mücadele gösterilmektedir. Enerji kaynakları üzerinde yaşanan mücadelenin tek örneği Orta Doğu bölgesi değildir. Afrika kıtası, Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri, Güney Amerika kıtası ülkelerinin bir kısmı olmak üzere enerji kaynakları üzerinde yaşanan mücadelelerin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Dünya üzerinde gelişmiş ülkelerin enerji kaynakları üzerindeki etkilerini arttırmak amacıyla verdikleri mücadele sözü geçen coğrafyalarda çok kanlı olaylara neden olmaktadır. Nijerya'da yaşanan iç savaşta her geçen gün onlarca insanın ölmesi, enerji kaynakları üzerinde yaşanan mücadelelerin kanlı sonuçlarından sadece küçük bir örnek olmaktadır. Ekonomileri, insan hakları sonuna kadar savunan dünya kamuoyuna karşı direnç göstererek, kan dökmeye devam etmelerine neden olan enerji kaynakları, bu bağlamda hayati öneme sahip olmaktadır. Kısacası günümüzde devletler arasında yaşanan ilişkiler bu hayati öneme sahip olan enerji kaynakları üzerinde yoğunlaşmakta ve enerji kaynakları devletler için ulusal güvenliğin en önemli unsurlarından biri haline gelmektedir.

Devletlerin enerji kaynaklarını ulusal güvenliğin unsurlarından birisi haline getirecek düzeyde güvenlikleştirmelerinde 1973 yılında yaşanan petrol krizinin önemli

etkisi bulunmaktadır. 1973 petrol krizi sırasında Arap ülkelerinin sahip oldukları petrol kaynaklarını, uluslararası ilişkilerde diplomatik yaptırım aracı olarak kullanmaya çalışmaları, enerji kaynaklarının güvenlikleştirilmesinde ve enerji güvenliği kavramının devletler için önem kazanmasında önemli derecede etkisi bulunmaktadır. Her geçen gün artan dünya enerji tüketimiyle birlikte, enerji kaynaklarının diplomatik yaptırım aracı olarak kullanılması ve kaynakların tükenme noktasına gelmesi, devletleri enerji kaynaklarına sahip olan güçsüz devletlerle mücadelelere girişmesine ve yeni zengin alanlara yönelmelerine neden olmaktadır. Birleşik Krallık ve Arjantin arasında 1982 yılında savaşa neden olan ve günümüzde de iki taraf arasında gerginliklere neden olan Falkland Adaları sorunu bu durumun en önemli örneklerinden birisidir. Bu bağlamda, enerji kaynakları devletlerin gelişmişlik düzeyleri üzerinde doğrudan etkiye sahip olan bir olgu olmakla birlikte, hayati önem taşımaktadır.

Devletler ulusal güvenliklerinin unsurlarından olan enerji kaynaklarını hayati öneme sahip olması nedeniyle güvenlikleştirmektedirler. Bu bağlamda, devletlerin enerji kaynaklarına hâkim olabilme mücadeleleri her geçen gün hızla artmaktadır. Enerji kaynakları üzerinde yaşanan hâkimiyet mücadeleleri küresel güvenliği tehdit etmektedir. Enerji kaynakları bakımından zengin olan bölgelerde yaşanan siyasi karışıklıklar ve istikrarsızlıkların güvenlik üzerindeki etkileriyle birlikte, bu bölgelerin sürekli olarak iç karışıklıklarla ve sıkıntılarla mücadele ediyor olması küresel güvenliğin tehdit altında olduğunun önemli göstergelerinden birisidir.

Devletler için hayati önem taşıyan enerji kaynaklarıyla birlikte, kaynakların güvenli bir şekilde tedarikinin sağlanması da aynı oranda hayati önem taşımaktadır. Önceki bölümlerde de değinildiği gibi, eyeterzi enerji kaynağı rezervine sahip olan ekonomiler genel olarak enerji kaynaklarını ithalat yoluyla tedarik etmektedirler. Enerji kaynaklarının ithalatının kesintisiz olarak ve uygun fiyatlarla olumsuz çevresel faktörlerin önüne geçirilerek gerçekleştirilebilmesi durumu, enerji güvenliğini ve dolayısıyla enerji arz güvenliği kavramının önemini arttırmaktadır. Enerji kaynaklarının ithalatı sırasında genel olarak kullanılan nakil hatlarının güvenliğinin sağlanmasıyla birlikte son zamanlarda enerji kaynaklarını diplomatik yaptırım aracı olarak kullanan ekonomilerin davranışları enerji güvenliği kavramını ayrı bir boyuta taşımaktadır. Bu nedenle enerji kaynaklarının ithalatına bağımlı hale gelmeye başlayan ekonomiler, enerji nakil hatları ve enerji kullanımının çevresel etkilerine önlem almaya çalışmakla

birlikte kaynakların uluslararası ilişkilerde diplomatik yaptırım aracı olarak kullanılmasına yönelik karşı önlemler de almak zorundadırlar.

1973 yılında yaşanan petrol krizi sırasında enerji kaynaklarını diplomatik yaptırım aracı olarak kullanmaya çalışan Arap ülkelerinin yanı sıra, günümüzde enerji kaynakları, enerji süper gücü olmak hedefi doğrultusunda politikalarını uygulayan Rusya Federasyonu tarafından kullanılmaktadır. Vladimir Putin'in iktidara gelişiyle enerji kaynakları ihracatından sağlanan gelirlerle ekonomisinde önemli bir gelişme sağlayan Rusya Federasyonu, sahip olduğu enerji kaynaklarının ekonomiye sağladığı yararlarla birlikte, sahip olduğu yer altı zenginliklerini uluslararası ilişkilerde etkili olarak yaptırım aracı olarak kullanmaktadır. 2006 ve 2009 yıllarında Ukrayna ile yaşanan doğal gaz krizleri ve Estonya ile yaşanan Bronz Asker Anıtı Krizi, Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu enerji kaynaklarını uluslararası ilişkilerde diplomatik yaptırım aracı olarak kullandığının önemli örneklerindendir.

Rusya Federasyonu'nun enerji kaynaklarını diplomatik yaptırım aracı olarak kullanması, enerji ihtiyacını ülkeden sağlayan ekonomilerin enerji güvenlikleri üzerinde olumsuz etkiye neden olsa da, yaşanan güvensizlik durumu aynı ölçüde Rusya Federasyonu'nun enerji güvenliği üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır. Ekonomi gelirlerinin önemli bir kısmını enerji kaynakları ihracatından sağlayan Rusya Federasyonu için enerji güvenliği, enerji talep güvenliği ve fiyat güvenliği temelinde şekillenmektedir. Enerji talep güvenliği ve fiyat güvenliğinin sağlanabilmesi için ülke var olan ticari bağlantılarını zedeleyecek davranışlardan kaçınmaya çalışmakla birlikte sınırlı sayıdaki ekonomiyle yürütülen enerji ilişkilerinin boyutlarını genişleterek, yeni ithalatçı ekonomilerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Yeni enerji ithalatçı ekonomilerle ilişkiler geliştirilirken ülke aynı zamanda hali hazırda enerji ilişkilerinin sürdürüldüğü ekonomilerle olan ilişkilerinin devamlılığını korumak yönünde politikalar uygulamaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği ile sürdürülen enerji ilişkilerinin korunmaya çalışılması ve yürütülen projelerle birlikte var olan ticaretin kapasitesinin arttırılması yönünde çalışmalar yürütülürken, Uzak Doğu ülkeleriyle geliştirilmeye başlanan ilişkilerin temel nedeni, ülkenin enerji talep güvenliği ve fiyat güvenliğini sağlamaya yönelik çalışmalarıdır.

Rusya Federasyonu, yürütülen politikalarla birlikte enerji güvenliğini sağlamaya yönelik adımlar atmaktayken aynı zamanda geliştirilen ilişkiler doğrultusunda, söz

konusu ekonomiler üzerindeki siyasi etkinliği arttırmayı amaçlamaktadır. Fakat enerji kaynaklarının diplomatik yaptırım aracı olarak kullanılması, ülkenin korumaya ve geliştirmeye çalıştığı enerji ilişkilerinin olumlu sonuçlar vermesinin önündeki en önemli engellerden birisi olmaktadır. Bu bağlamda doğal gaz başta olmak üzere enerji ihtiyacının önemli bir kısmını Rusya Federasyonu'ndan ithal eden Avrupa Birliği için, geçmişte yaşanan olaylar enerji güvenliği üzerinde önemli ölçüde tehdit olarak algılanmaktadır.

Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğindeki tehdit algılamaları, belirlenen ve uygulanan enerji politikalarının temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Avrupa Birliği, enerji politikalarında öncelikli olarak çevresel faktörlerle birlikte, enerji ithalatında sınırlı sayıdaki tedarikçiye olan bağımlılık sorunlarının çözömlenmesine yönelik politikalar belirlemektedir. Rusya Federasyonu'nun özellikle Avrupa Birliği'ne karşı enerji kaynaklarını diplomatik yaptırım aracı olarak kullanması, Birliğin tehdit algılamalarının yersiz olmadığını göstermektedir.

Sorun algılamaları doğrultusunda enerji kaynağı ithalatında önemli ölçüde bağımlılığını azaltmaya çalışan Avrupa Birliği, Komşuluk Politikaları'nda göröldüğü gibi alternatif enerji tedarikçileriyle ilişkilerin geliştirmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda ilişkilerin geliştirilmeye çalışıldığı bu süreç içerisinde Rusya Federasyonu'nun tepkisini çekmemek için önemli bir çaba harcamaktadır. Çünkü Cezayir'le doğal gaz konusunda ilişkilerin geliştirilmesi sürecinde, Rusya Federasyonu'nun Cezayir devlet doğal gaz şirketiyle ortaklık anlaşması imzalaması, politikaların önemli ölçüde ülkenin tepkisini çekmesi nedeniyle olmuştur.

Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu'na olduğu gibi enerji kaynaklarının ithalatında sınırlı sayıda tedarikçi ekonomiye bağımlı olmanın enerji güvenliğindeki olumsuz etkileri nedeniyle sadece alternatif enerji tedarikçisi ekonomilerle ilişkilerini geliştirmek yönünde politikalar belirlememekte ve uygulamamaktadır. Yenilenemeyen enerji kaynaklarının kullanımının etkileri ve kaynakların tükenebilir olması nedeniyle, alternatif ve temiz enerji kaynakları olarak adlandırılan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik politikalar belirlemektedir ve uygulamaktadır. Fakat yenilenebilir enerji kaynakları konusunda belirlenen ve uygulanan politikaların etkilerinin görölebilmesi için zaman gerekmektedir ve bu süreç

içerisinde kademeli olarak uygulanan politikalarla birlikte Rusya Federasyonu ile olan ilişkilerin kontrollü olarak sürdürülmesi gerekmektedir.

Avrupa Birliği uygulamaya koyduğu enerji politikaları ile birlikte önemli denebilecek bir mesafe kat etmesine rağmen, gelinen seviyenin yetersiz olduğu kesindir. Belirlenen zaman dilimi içerisinde istediği sonuçları almayı amaçlayan Avrupa Birliği, amacına ulaşabilmek için öncelikle yürütmekte olduğu uygulamalarını 3-4 misli arttırmak zorundadır.

Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO'ya üyeliğinin Avrupa Birliği tarafından desteklendiği günümüzde, durumu hoş karşılamayan Rusya Federasyonu'nun enerji kaynaklarını geçmişte olduğu gibi yaptırım aracı olarak tekrardan kullanabileceğini ima etmesi (Vladimir Putin'in Münih Konferansı konuşması) ve Birliğin enerji ithalatı oranlarında öngörülen düşüşlerin önemli ölçüde gerçekleşmemesi, Birlik uygulamalarının gözden geçirilmesini ve güncel politikaların geliştirilmesi zorunluluğunu göstergelerindendir. Ayrıca Avrupa Birliği'nin göstergeler ve veriler ışığında uygulamakta olduğu politikalarını gözden geçireceği öngörülmektedir.

Rusya Federasyonu'nun enerji kaynaklarını başta Avrupa Birliği olmak üzere bölge ülkelere karşı, yakın çevresindeki çıkarları doğrultusunda yaptırım aracı olarak kullanması Avrupa Birliği ve bölge ülkeleriyle birlikte küresel enerji güvenliğini de olumsuz etkilemektedir. Hazar Denizi enerji kaynaklarının kullanımı üzerindeki sıkıntılar ve Kuzey Kutbunda keşfedilen kaynaklarının kullanılmasına yönelik sorunlar, Rusya Federasyonu'nun davranışlarının küresel enerji güvenliği üzerindeki olumsuz etkilerinin örneklerindendir. Bu bağlamda Rusya Federasyonu, enerji ithalatı bakımından enerji arz güvenliği konusunda tehdit algılayan ekonomiler kadar kendisinin de aynı ölçüde enerji talep güvenliği ve fiyat güvenliği bakımından tehdit altında olduğunu göz önünde bulundurmalıdır.

Enerji güvenliği kavramı, ekonomilerce sadece enerji arz güvenliği kapsamında algılanmamalı ve talep güvenliği, fiyat güvenliği, çevre güvenliği, insan güvenliği gibi konularında enerji güvenliği konusu kapsamında değerlendirilerek algılanmalıdır. Çünkü enerji güvenliği kavramını tek boyutla ele almak son derece eksik bir analiz olacaktır.

Karşılıklı bağımlılık temelinde olduğu iddia edilen Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu enerji ilişkileri bu şekilde tanımlamak tam olarak doğru olmamaktadır ve

ilişkilerin Rusya Federasyonu lehine olan karşılıklı bağımlılık olarak geliştiğini söylemek mümkündür. Ayrıca yürütülen enerji politikaları kapsamında hızla gelişen Çin, Hindistan, Pakistan, -kısmi olarak- ABD gibi gelişmiş ekonomilerle ilişkilerini geliştiren Rusya Federasyonu, var olan enerji kaynaklarına Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin kaynaklarını da ekleyerek Avrupa Birliği ile var olan karşılıklı bağımlılığı önemli ölçüde kendi lehine kullanabilme imkânına sahip konuma gelmeye başlamaktadır.

Sonuç olarak Rusya Federasyonu'nun uygulamakta olduğu enerji politikalarının sonuçlarının Avrupa Birliği'yle karşılaştırıldığında daha olumlu olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği'nin uygulamaya koyduğu enerji politikalarının olumsuz sonuçları, alternatif enerji tedarikçisi ekonomi arayışlarının Rusya Federasyonu gibi ihracatçı ekonomiler tarafından sekteye uğratılması ve alınan önlemlerin yetersizliği gibi olumsuzlukların devam ettirilmesi durumunda, yapılan çalışmalar sonucunda Birliğin en az 2030 yılına kadar her geçen gün artan oranlarda ve miktarlarda, Rusya Federasyonu doğal gazı başta olmak üzere, enerji kaynaklarına bağımlılığının devam edeceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aalto, P. (2008) *The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security*, Ashgate Publishing: Hampshire.
- Abbott, D. (2012) "Limits To Growth: Can Nuclear Power Supply The World's Needs?", *Bulletin of the Atomic Scientists*, c. 68, s. 5, ss. 23-32.
- Abdo, H. (2011) "UK Energy Security: Challenges, Threats and Solutions", *Energy Science and Technology*, c. 1, s. 2, ss. 38-53.
- Adıbelli, B. (2008) *Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.
- Ağaroğlu, B. O. (2008) *Doğalgaz Piyasasının İşleyiş Esasları ve Analizi: Türkiye Uygulaması*, Yüksek Lisans, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Ahrend, R. ve Thompson, W. (2005) "Unnatural Monopoly: The Endless Wait for Gas Sector Reform in Russia", *Europe-Asia Studies*, c. 57, s. 6, ss. 801-821.
- Akdoğan, C. (2008) *Rusya'nın Enerji Politikası'nın Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Edirne.
- Akın, E. K. ve Bayram, Ç. (2007) "Rusya'da Seçim Rüzgârları ile Yüze Çıkan iç Çekişmeler", *Bahçeşehir Üniversitesi Karadeniz ve Kafkasya Araştırmaları Merkezi Karadeniz Bülteni*, s. 8, ss. 1-17.
- Aksoy, L. (2010) "Alternatif Enerji Kaynağı Olarak Biyodizel ve Üretim Prosesleri", *Taşıt Teknolojileri Elektronik Dergisi*, c. 2, s. 3, ss. 45-52.
- Aktaş, Ş. (2005) *Doğal Gazın Özellikleri, Kullanım Alanları, Çevre ve Ekonomik Yönden İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Aktürk, Ş. (2012) "NATO Neden Genişledi? Uluslararası İlişkiler Kuramları Işığında NATO'nun Genişlemesi ve ABD-Rusya İç Siyaseti", *Uluslararası İlişkiler*, c. 9, s. 34, ss. 73-97.
- Altuntaşoğlu, Z. T. (2005) "Yenilenebilir Enerji Avrupa Birliği ve Türkiye Müktesebatı", *Sözlü Bildiri V. Enerji Sempozyumu*, 21-23 Aralık 2005,

- TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası-Milli Kütüphane, Ankara, ss. 249-261, Ankara.
- Anonim, (1960) "Russia's Overdue Hydroelectric Progress Shouldn't Scare Us Into Public Ownership", *Saturday Evening*, c. 232, s. 38, ss. 12-12.
- Anonim, (2005) "China Becomes BHP Billiton's Top Export Customer", *Engineering & Mining Journal*, c. 206, s. 6, ss. 22-22.
- Antonov, O. (2003) "Russian Upstream", *OPEC Energy Review*, c. 27, s. 3, ss. 251-255.
- Aras, B. ve Yorkan, A. (2005) "Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği: Siyaset, Ekonomi ve Çevre", *TASAM Stratejik Rapor*, s. 13.
- Aras, H. (1991) *Doğalgaz Yakan Sistemlerde Baca Gazından Isı Geri Kazanımı*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: Eskişehir.
- Arıboğan, D. Ü. ve Bilgin, M. (2009) "New Energy Order Politics Neopolitics: From Geopolitics to Energeopolitics", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, c. 5, s. 20, ss. 109-132.
- Armaoğlu, F. (2005) *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi: İstanbul.
- Artobolevskiy, S. S. (2003) "Coal Mining Areas in Russia: National, Regional or Local Problem", *Mining Technology*, c. 112, s. 1, ss. A27-A32.
- Aslan, Ö. ve Özcan, B. (2008) "Sürdürülebilir Kalkınma ve Hidrojen Enerjisi", *e-Journal of New World Sciences Academy*, c. 3, s. 2, ss.152-160.
- Åslund, A. (2008) "Putin's Lurch Toward Tsarism and Neoimperialism: Why the United States Should Care", *Demokratizatsiya*, c. 16, s. 1, ss. 17-25.
- Ataş, A. (2006) *Rusya Federasyonu ve ABD'nin Güney Kafkasya Politikaları (1990 Sonrası)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Attanasi, E. D. ve Freeman, P. A. (2012) "Role of Stranded Gas from Central Asia and Russia in Meeting Europe's Future Import Demand for Gas", *Natural Resources Research*, c. 21, s. 2, ss.193-220.
- Avrupa Birliği Enerji Genel Direktörlüğü (2011) *Priorities For 2020 and Beyond-Blueprint for an Integrated European Energy Network*, Avrupa Birliği Basım Ofisi: Lüksemburg.
- Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, 05.05.2001(L125/25).
- Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, 05.05.2001(L125/26).

- Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, 22.09.2006, 262/3, s.3.
- Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, 22.09.2006, 262/4, Madde.4, Öncelikler(Priorities) ve uygulamalar(Actions), s.4.
- Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, L290/39, 06.11.2010, s.39.
- Avrupa Komisyonu, (2005), *Evaluation Of The Save Programme Final Report*: Lüksemburg.
- Avrupa Komisyonu, (2012) *Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions-Making The Internal Energy Market Work [(SWD(2012)367 Final SWD(2012)368 Final, COM(2012) 663 Final]*: Brüksel.
- Avrupa Komisyonu, (2012) *Sustainable, Secure and Affordable Energy For Europeans*, Publications Office of European Union: Lüksemburg.
- Avrupa Komisyonu, (2012) *Taxation Trends In The European Union*, Publications Office of European Union: Lüksemburg.
- Avrupa Komisyonu, (2012) *The European Union explained Energy*, Directorate-General for Communication Publications: Brüksel.
- Avrupa Parlamentosu, (2002) “CARNOT Call for Proposals for Actions Related to the Promotion of the Clean and Efficient Use of Solid Fuels”, *Official Journal of the European Communities*, c. 64, s. 11.
- Aydın, G. (2010) “ABD’nin Enerji Politikaları ve Enerji Arz Güvenliği”, *Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar ve Yeni Gelişmeler*, Derl., Çomak, H. (Umuttepe Yayınları: Kocaeli), ss. 285-301.
- Aydın, M. Z. (2011), “Yatırımcıların İhtiyaçları ve Liberalizasyon Sürecinde Arz Güvenliği”, *Enerji Platformu 2010 Avrupa’nın Enerji Güvenliğinde Türkiye’nin Rolü*, Derl., Konrad Adanuer Stiftung, (Konrad Adanuer Stiftung: Ankara), ss. 79-87.
- Bacık, G. (2001) “The Bluestream Project, Energy Co-operation and Conflicting Interests”, *Turkish Studies*, c. 2, s. 2, ss.85-93.
- Bacık, G. (2006) “Turkey And Pipeline Politics”, *Turkish Studies*, c. 7, s. 2, ss. 293-306.
- Baev, P. K. (2012) “From European to Eurasian Energy Security: Russia Needs and Energy Perestroika”, *Journal of Eurasian Studies*, s. 3, ss. 177–184.

- Baev, P. K. ve Øverland, I. (2010) “The South Stream Versus Nabucco Pipeline Race: Geopolitical and Economic (ir)Rationales and Political Stakes in Mega-Projects”, *International Affairs*, c. 86, s. 5, ss. 1075–1090.
- Bahgat, G. (2009) “North Africa and Europe: Energy Partnership”, *OPEC Energy Review*, c. 33, s. 3-4, ss. 155-169.
- Bahgat, G. (2010) “Russia’s Oil and Gas Policy,” *OPEC Energy Review*, c. 34, s. 3-4, ss. 162-183.
- Baklavacı, P. ve Akıntürk, E. “Enerji Şartı Anlaşması”, *İşletme Fakültesi Dergisi*, c. 7, s. 2, ss. 97-113.
- Balaban, G. (2007) *EU Energy Security Behavior: Exploring The Central Motivation*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Balcı, A. (2008) *Rus Kimliği ve Dış Politika Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kırıkkale.
- Baran, Z. (2007) *The Common Foreign and Security Policy and The Security of Energy Supplies*, Hudson Institute: Washington D.C.
- Bareiss, T. (2011) “Enerji Güvenliği- İşbirliği ve Çeşitlendirme”, *Enerji Platformu 2010 Avrupa’nın Enerji Güvenliğinde Türkiye’nin Rolü*, Derl., Konrad-Adenauer-Stiftung, (Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını: Ankara), ss. 19-25.
- Baylis, J. (2008) “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler*, c. 5, s. 18, ss. 69-85.
- Bayraç, H. N. (2009) “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 10, a.1, ss. 115-142.
- Bazhanov, J. P. (1998) “Evolution of the Russian Foreign Policy in the 1990s”, *Review of International Affairs*, s. 49, ss. 15-24.
- Będzmirowski, J. (2007) “The Navy of the Polish People's Republic in the Warsaw Pact, 1955-1991”, *Journal of Slavic Military Studies*, c. 20, s. 4, ss. 633-651.
- Begg, D. K. H. ve Ward, D. (2009) *Economics For Business*, McGraw-Hill: Berkshire.
- Bellel, N. ve Sahli, M. (2011) “Hydrogen Production by Electrolysis of Brine Using a Source of Renewable Energy”, *International Review of Physics (I.R.E.PHY.)*, c. 5, s. 4, ss.158-161.

- Beskovnik, B. ve Twrdy, E. (2012) “Green Logistics Strategy for South East Europe: To Improve Intermodality And Establish Green Transport Corridors”, *Transport*, c. 27, s. 1, ss. 25-33.
- Bilginoğlu, M. A. ve Dumrul, C. (2012) “Türk Ekonomisinin Enerji Bağımlılığı Üzerine Bir Eş-Bütünleşme Analizi”, *Journal of Yasar University*, c. 26, s. 7, ss. 4392–4414.
- Black, B. C. (2012) “Oil for Living, Petroleum and American Conspicuous Consumption”, *The Journal of American History*, c. 99, s. 1, ss. 40-50.
- Blöcher, D. (2011) “Terrorism as an International Crime: The Definitional Problem”, *Eyes On The ICC*, c. 8, s. 1, 2011, ss. 107-138.
- Bodansky, D. (2005) *Nuclear Energy, Principles, Practices, and Prospect*, American Institute of Physics: New York.
- Borda, J. ve Kiss, F. (2011) “The Environmental Policy of EU and The Sustainable Development”, *Studia Universitatis “Vasile Goldiş”, Seria Ştiinţele Vieţii*, c. 21, s. 2, ss. 417-420.
- Bosse, G. (2011) “The EU’s Geopolitical Vision of a European Energy Space: When “Gulliver” Meets “White Elephants” and Verdi’s Babylonian King”, *Geopolitics*, s. 16, ss. 512-535.
- Bostan, I., Gheorghe, A., Dulgheru, V., Sobor, I., Bostan, V. ve Sochirean, A. (2013) *Resilient Energy Systems Renewables: Wind, Solar, Hydro*, Springer: New York.
- Boussena, S. ve Locatelli, C. (2011) “Gas Market Developments and Their Effect on Relations Between Russia and EU”, *OPEC Energy Review*, c. 35, s. 1, ss. 27-46.
- Börnstein, L. (2005) *Numerical Data and Functional Relationships in Science and Technology Subvolume B Volume 3*, Springer: New York.
- BP (2012) *Statistical Review of World Energy*,
- Brammer, I. ve Charap, S. (2006-2007) “The Siloviki in Putin’s Russia: Who They Are and What They Want”, *The Washington Quarterly*, c. 30, s. 1, ss. 83–92.
- Brooks, L. F. (2009) A” Vision for U.S.-Russian Cooperation on Nuclear Security”, *Issues in Science&Technology*, c. 26, s. 1, ss. 25-28.

- Burant, S. R. (2001) "After NATO Enlargement Poland, the Czech Republic and Hungary and the Problem of Further European Integration", *Problems of Post-Communism*, c. 48, s. 2, ss. 25-41.
- Bush, J., Bianco, A. ve Ewing, J. (2006) "Why Russians Love Gazprom-No Matter What The World Thinks", *BusinessWeek*; s. 3995, ss. 36-39.
- Butler, E. (2011) "The Geopolitics of Merger and Acquisition in the Central European Energy Market", *Geopolitics*, c. 16, s. 3, ss. 626-654.
- Can, E. M. (2010) *Enerji Politikaları Bağlamında Avrupa Birliği'nin Türkiye ve Rusya ile İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Canikoğlu, E. (2010) *Putin Dönemi'nde Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Politikası*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Cankara, P. Ö. (2007) *Putin Dönemi Rusya'nın Yeniden Güç Olma Stratejileri ve Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü: Kocaeli.
- Cavendish, R. (2005) "The Warsaw Pact is Signed", *History Today*, c. 55, s. 5, ss. 62-63.
- Charap, S. (2004) "The Petersburg Experience Putin's Political Career And Russian Foreign Policy", *Problems of Post-Communism*, c. 51, s. 1, ss. 55-62.
- Charap, S. (2007) "Inside Out: Domestic Political Change and Foreign Policy in Vladimir Putin's First Term", *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, c. 15, s. 3, ss. 335-352.
- Cherp, A. ve Jewell, C. (2011) "The Three Perspectives on Energy Security: Intellectual History, Disciplinary Roots and the Potential for Integration", *Current Opinion in Environmental Sustainability*, s. 3, ss. 1-11.
- Cherp, A., Adenikinju, A., Goldthau, A., Hernandez, F., Hughes, L., Jansen, J., Jewell, J., Olshanskaya, M., Soares de Oliveira, R., Sovacool, B. ve Vakulenko, S. (2012) *In Global Energy Assessment - Toward a Sustainable Future*, Cambridge University Press: Cambridge.
- Cheskidov, V. I. (2007) "Performance Potential of the Coal Strip Mining in the East of Russia", *Journal of Mining Science*, c. 43, s. 4, ss. 429-435.
- Chianelli, R. R., Kretschmer, X. C. ve Holditch, S. A. (2012) "Petroleum and Natural Gas", *Fundamentals of Materials for Energy and Environmental Sustainability*,

- Derl., Ginley, D. S. ve Cahen, D. (Cambridge University Press: New York), ss. 105-116.
- Chow, E. ve Elkind, J. (2008/2009) "Where East Meets West: European Gas and Ukrainian Reality", *Washington Quarterly*, c. 32, s. 1, ss. 77-92.
- Civelekoğlu, İ. (2008) *Rusya'nın Enerji Politikaları ve Türkiye'ye Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kocaeli.
- Commins, N., Lyons, S., Schiffbauer, M. ve Tol, R. J. S. (2011) "Climate Policy&Corporate Behavior", *The Energy Journal*, c. 32, s. 4, ss. 51-68.
- Correlje, A. ve Linde, C. (2006) "Energy Supply Security and Geopolitics: European Perspective", *Energy Policy*, s. 34, ss. 532-543.
- Coşkun, M. Y. (2007) "Enerji, Tarihi Nasıl Etkiledi?", *Ekonomik Sosyal Araştırmalar / Enerji*, y. 1, s. 1, ss. 33-37.
- Cretu, V. (2006) *Soğuk Savaş Sonrasında Rusya Federasyonu'nun Yugoslavya Krizleri'ne Yönelik Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Curley, R. (2012) *Fossil Fuels Energy: Past, Present and Future*, Britannica Educational Publishing: New York.
- Çelikpala, M. (2007) "Güç", *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, Derl., Çakmak, H., (Platin Yayınları: Ankara), ss. 63-69.
- Çetingöz, Y. (2006) *Uluslararası Petrol Tedarik Zinciri: Yeni Oluşumlar Işığında Rus Petrol Endüstrisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Dağı, Z. (2002) *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü*, Boyut Kitapları: İstanbul.
- Dahl, C. A. (2004) *International Energy Markets: Understanding Pricing, Policies and Profits*, PennWell Books: New York.
- Dawson, J. I. ve Darst, R. G (2005) "Russia's Proposal for a Global Nuclear Waste Repository: Safe, Secure, And Environmentally Just?", *Environment*, c. 47, s. 4, ss. 10-21.
- Demir, İ. (2007) *Uluslararası Petrol Sistemi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

- Demir, Y. (2009) “1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri”, *ÇTTAD*, c. 8, s. 18-19, ss. 209-227.
- Demirbaş, L. (2002) *Türkiye’de Enerji Sektörü, Sektörün Problemleri, Avrupa Birliği ve Türkiye’de Enerji Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta.
- Dieckhöner, C. (2012) “Simulating Security of Supply Effects of the Nabucco and South Stream Projects for the European Natural Gas Market”, *The Energy Journal*, c. 33, s. 3, ss. 153-181.
- Dijk, D. V., Wouters, P. ve Hogeling, J. (2008) “The European Directive On Energy Performance Of Building (EPBD)-The EPBD Buildings Platform”, *Ashrae Transactions*, c. 114, s. 2, ss. 338-341.
- Dinan, D. (2005) *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, (Çev. H.Akay), Kitap Yayınevi: İstanbul.
- Doğan, G. (2012) “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Terör Suçları Açmazı: Çözüm Açısından Bir Değerlendirme”, *Güvenlik Stratejileri*, c. 8, s. 15, ss. 55-98.
- Dokuzlar, B. (2006) *Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz (Orta Asya’dan-Avrupa’ya)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık: İstanbul.
- Doyuran, S. Z. (2005) *Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Türk Dış Politikasına Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Dugin, A. (2010) *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım* (Çev. V. İmanov), Küre Yayınları: İstanbul.
- Ebohon, S. I (2012) “Nigeria: State, Oil and Malignant Underdevelopment”, *The Western Journal of Black Studies*, c. 36, s. 3, ss. 201-219.
- Egenhofer, C. ve Behrens, A. (2011) “The Future of EU Energy Policy After Fukushima”, *Intereconomics*, c. 46, s. 3, ss. 124-128.
- Engdahl, F. W. (2011) *A Century of War: Anglo-American Oil Politics and the New World Order*, Edition.engdahl: Wiesbaden.
- Engerer, H., Opitz, P. ve Hirschhausen, C. V. (1999) “Russia’s Energy Sector In The Wake Of The Financial Crisis”, *Economic Bulletin*, c. 36, s. 7, ss.21-28.
- Engin, N. (2010) “Enerji Kaynağı Olarak Doğal Gaz ve Türkiye”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, s. 22, ss. 233-244.

- Eralp, A. (2009) *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İletişim Yayınları: İstanbul, 2009.
- Eralp, A.,(2009) *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İletişim Yayınları:İstanbul.
- Ergül, O. (2012) “Rusya Dış Politikasında Bölgeselleşme ve Rusya’nın Entegrasyon Stratejisi: Avrasya Ekonomik Topluluğu”, *International Conference On Eurasian Economies*, ss. 468-476.
- Ersin, M. (2006) *Türkiye’de Linyit Kömürlerinin Enerji Kaynağı Olarak Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Eryaşar, A. ve Koçar, G. (2009) “Biyogaz Üretiminde Basıncın Etkisi”, *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, c. 15, s. 2, 2009, ss. 181-186.
- Escudero, M., Jimenez, A., Gonzalez, C., Nieto, R. ve Lopez, I. (2012) “Analysis Of The Behaviour Of Biofuel-Fired Gas Turbine Power Plants”, *Thermal Science*, c. 16, s. 3, ss. 849-864.
- European Parliament Directorate General For Internal Policies Policy Department A: Economic and Scientific Policy, (2013) *Energy Efficiency and The ETS*, Çalışma Raporu: Brüksel.
- European Parliament Directorate-Genereal For Internal Policies, (2009) *Policy Department Economic and Scientific Policy A, Gas and Oil Pipelines In Europe*, European Parliament: Brüksel.
- Everre, D. (2007) “Sovereign Democracy and Russia’s Relations With The European Union”, *Demokratizatsiya*, c. 15, s. 2, ss. 173-190.
- Ferrier, R. W. (1982) *The History Of British Petroleum Company The Developing Years 1901-1932*, Cambridge University Press: Cambridge.
- Finon, D. (2011) “The EU Foreign Gas Policy of Transit Corridors: Autopsy of the Stillborn Nabucco Project”, *OPEC Energy Review 2011*, Derl., OPEC (Organisation of Petroleum Export Countries), (Blackwell Publishing: Malden), ss. 47-69.
- Fishcer, C. (2011) “The Development and Achievements of EU Waste Policy”, *The Journal of Material Cycles and Waste Management*, s. 13, ss. 2-9.

- Francis, C. (2008) “‘Selective Affinities’: The Reactions of the Council of Europe and the European Union to the Second Armed Conflict in Chechnya (1996-2006)”, *Europe-Asia Studies*, c. 60, s. 2, ss. 317-338.
- Friedman, G. (2009) *Gelecek Yüzyıl 21. Yüzyıl İçin Öngörüler*, (Çev. E Günel ve İ. Şener), Pegasus Yayınları: İstanbul.
- Garay, C. (2006) *Brookings Dış Politika Araştırmaları, Enerji Güvenliği Serisi Rusya Federasyonu*, Brookings Enstitüsü Yayınları: Washington.
- Gatte, M. T., Kadhim, R. A. ve Rasheed, F. L. (2011) “Using Water Energy for Electrical Energy Conservation by Building of Microhydroelectric Generators on The Water Pipelines That Depend on The Difference in Elevation”, *Iraq J. Electrical and Electronic Engineering*, c. 7, s. 2, ss.185-189.
- Golusin, M., Ivanovic, O. M., Domazet, S., Dodic S. ve Vucurovic, D. (2011) “Assessment of the Effectiveness of Policy Implementation for Sustainable Energy Development in Southeast Europe”, *The Journal of Renewable and Sustainable Energy*, c. 3, s. 6, ss. 062702/1-12.
- Gooch, J. W. (2011) *Encyclopedic Dictionary of Polymers*, Springer Science Business Media LLC: New York.
- Gorensek, M. B. ve Forsberg, C. F. (2009) “Relative Economic Incentives for Hydrogen from Nuclear, Renewable and Fossil Energy Sources”, *International Journal of Hydrogen Energy*, s. 34, ss. 4237-4242.
- Gorter, H. ve Just, D. R. (2010) “The Welfare of Biofuel Tax Credits and Mandates”, *Hanbook of Bioenergy Economics and Policy*, Derl., Khanna, M., Scheffran, J ve Zilberman, D. (Springer Science+Business Media: New York), ss. 401-423.
- Göknel, M. M, “Enerji Güvenliği ve Ortadoğu (2)”, *Ortadoğu Analiz*, c. 2, s. 22, ss. 35-45.
- Görgülü, E. P., (2008) *Avrupa Birliği’nin Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması*, Yüksek Lisans Tezi, 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü:İzmir.
- Griffiths, M., R., Steven C. ve Solomon, M. S. (2011) *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, (Çeviren: CESRAN), Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.

- Grigor'ev, Y. A. ve Miklasheevich, N. Y. (1997) "Prospects of Developing and Use The Possibilities of Small and Nontraditional Energy in Russia", *Hydrotechnical Construction*, c. 31, s. 3, ss. 164-170.
- Gueron, J. (1967) "The Lessons To Be Learned From EURATOM", *Bulletin Of The Academic Scientists*, s. Mart 1967, ss. 38-41.
- Gustafson, T. (1999) *Capitalism Russian-Style*, Cambridge University Press: Cambridge.
- Gülay, A. N. (2008) *Yenilenebilir Enerji Kaynakları Açısından Türkiye'nin Geleceği ve Avrupa Birliği ile Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Haghighi, S. S. (2008) "Energy Security and the Division of Competences between the European Community and its Member States", *European Law Journal*, c. 14, s. 4, ss. 461-482.
- Hatipoğlu, E. (2004-2005) "Yeni Komşuluk Politikası'nın Avrupa Birliği ve Rusya İlişkilerine Etkisi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, s. 23, ss. 95-108.
- Hatto, R. ve Tomescu, O. (2011) "The EU and the Wider Black Sea Area: Interests, Challenges and Oppurtunities", *Energy Security: International and Local Issues, 23 Theoretical Perspectives, and Critical Energy Infrastructures*, Derl., Gheorghe, A. ve Muresan, L. (Springer Science and Businness: Dordrecht), ss. 24-36.
- Hierl, J. ve Palinkas, P. (2009) "Energy Technology Policy in Europe", *Innovation, Employment and Growth Policy Issues in the EU and US*, Derl., Felfens, P. J. J. ve Addison, J. T. (Springer-Verlag: Berlin), ss. 273-293.
- Hilali, İ., Beşli, N. ve Yeşilata, B. (2012) "PV-Hidrojen Enerji Sistemlerinde Metal Hibrid Tankın Şarjı İçin Optimum Isıl Koşullarının Tespiti", *TMMOB MMO Mühendis ve Makine Dergisi*, c. 53, s. 627, ss. 32-37.
- Holtom, P. (2005) "The Kaliningrad Test in Russia-EU Relations", *Perspectives on European Politcs&Society*, c. 6, s. 1, ss. 31-54.
- Homans, C. (2012) "Energy Independence: A Short History", *Foreign Policy*, c. Anonim, s. Anonim, ss. Anonim.

- Hoogeveen, F. ve Perlot, W. (2007) “The EU’s Policies of Security of Energy Supply Towards the Middle East and Caspian Region: Major Power Politics”, *Perspectives on Global Development & Technology*, c. 6, s. 1-3, ss. 485-507.
- Hore-Lacy, I. (2011) “Nuclear Power and Sustainability”, *Science & Christian Belief*, c. 23, s. 2, ss. 159-176.
- IEA (International Energy Agency) (2010) *Energy Technology Perspectives Scenarios & Strategies to 2050*, IEA: Paris.
- IEA (Uluslararası Enerji Ajansı) (2004) *Enerji İstatistikleri El Kitabı*, Paris.
- Işık, A. (2010) “Karadeniz Bölgesindeki Değişimin Analizi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, y. 6, s. 12, ss.33-56.
- İzci, R. (2004-2005) “Ekoloji ve Kalkınma Avrupa Birliği ve Türkiye”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, s. 23, ss. 59-70.
- Joumard, I. (2001) “Tax Systems In European Union Countries”, *OECD Economic Department Working Papers*, s. 301, OECD Publishing: Paris.
- Kalyuzhnyi, S. V. (2008) “Energy Potential of Anaerobic Digestion of Solid Wastes Generated in the Russian Federation”, *Water Science & Technology*, c. 58, s. 9, ss. 1743-1748.
- Kapustin, V. M. ve Chernysheva, E. A. (2010) “The Development of Petroleum Refining and Petroleum Chemistry in Russia”, *Petroleum Chemistry*, c. 50, s. 4, ss. 247–254.
- Karaalioglu, H. (1997) *Türkiye’de Yer Altı Gaz Depolanması Gereksinimi ve Kuzey Marmara Gaz Sahasının Depo Olarak Modellendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: İstanbul.
- Karaman, R. (2006) *Türkiye’nin Enerji Sektörü Ekonomisinde Kömürün Yeri ve Kömür Aramalarında Kullanılan Yöntemler*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: İzmir.
- Katchanovski, I. (2011) “Puzzle of the EU and NATO Accession of Post-Communist Countries”, *Perspectives on European Politics and Society*, c. 12, s. 3, ss. 304-319.
- Kesbiç, C. Y. ve Şimşek, H. (2001) “Avrupa Birliği Ortak Enerji Politikası”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 5, ss. Anonim.

- Khalil, E. E. (2012) "The Role of Solar and Other Renewable Energy Sources on the Strategic Energy Planning: AFRICA's Status & Views", *Ashrae*, c. 118, s. 1, ss. 64-72.
- Khalil, E. E. (2012) "The Role of Solar and Other Renewable Energy Sources on the Strategic Energy Planning: Africa's Status&Views", *Ashrae Transactions*, c. 118, s. 1, ss.64-72.
- Khripunov, I. (2007) "How Safe is Russia? Public Risk Perception and Nuclear Security", *Problems of Post-Communism*, c. 54, s. 5, ss. 19–29.
- Khripunov, I. ve Katsva, M. (2002) "**Russia's** Nuclear Industry: The Next Generation", *Bulletin of the Atomic Scientists*, c. 58, s. 2, ss. 51-57.
- Khrushchev, S. (2000) "*Russia After Yeltsin: A Dual of Oligarchs*", *Mediterranean Quarterly*, ss.1-29.
- Kılavuz, A. K., (2009) "Enerji Şartı Anlaşması Çerçevesinde Uyuşmazlıkların Çözümü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 13, s. 1-2, ss. 179-215.
- Kılıç, N. (2007) "Kyoto Protokolü", *İzmir Ticaret Odası Ar-Ge Bülten*, Mart 2007, ss. 21-25.
- King, M. D. (2012) "National Security and Human Health Implications of Climate Change", *National Security and Human Health Implications of Climate Change*, Derl., Fernando, H. J. S, Klaic, Z. B. ve McCulley, J. L. (Springer Science+Business&Media: Dordrecht), ss. 1-12.
- Kiseleva, S., Rafikova, J. ve Shakun, V. (2012) "Estimating Renewable Energy Resources of Russia: Goals and Perspectives", *EPJ Web of Conferences*, s. 33, ss. 01003-p.1-01003p.6.
- Klare, M. T. (2006) "The Geopolitics of Natural Gas", *Notion*, c. 282, s. 3, 2006, ss. 18-23.
- Knudsen, J. K. (2010) "Integration of Environmental Concerns in a *Trans-Atlantic* Perspective: The Case of Renewable Electricity", *Review of Policy Research*; c. 27, s. 2, ss. 127-146.
- Koch, F., Prasch, M., Bach, H., Mauser, W., Appel. F. ve Weber, M. (2011) "How Will Hydroelectric Power Generation Develop Under Climate Change Scenarios? A Case Study in the Upper Danube Basin", *Energies*, s. 4, ss.1508-1541.

- Kopeva, D., Madjarova, S. ve Peneva, M. (2012) “Assessing EU Policy Impacts On The Multifunctional Characters Of Rural Areas”, *Trakia Journal of Sciences*, c. 10, s. 4, ss. 28-35.
- Korkmaz, D. (2007) *Rusya Federasyonu- Avrupa Birliği ilişkilerinin Üç Temel Belge Çerçevesinde İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Kotov, V. (2004) “The EU-Russia Ratification Deal: The Risks and Advantages of an Informal Agreement”, *International Review for Environmental Strategies*, c. 5, s. 1, ss. 157-168.
- Kovancılar, B. (2001) “Küresel Isınma Sorununun Çözümünde Karbon Vergisi ve Etkinliği”, *Yönetim ve Ekonomi*, c. 8, s. 2, ss. 7-19.
- Köhler, M. A. (2003) “The Security Concept of the European Union for the Mediterranean”, *Security and Environment in the Mediterranean*, Derl., Brauch, H. G. (Springer-Verlag: Berlin), ss. 203-234.
- Kramer, M. (2009) “The Myth of a No-NATO Enlargement Pledge to Russia”, *The Washington Quarterly*, c. 32, s. 2, ss. 39-61.
- Kropatcheva, E. (2011) “Playing Both Ends Against the Middle: Russia’s Geopolitical Energy Games with the EU and Ukraine”, *Geopolitics*, c. 16, ss.553–573.
- Kudryavtsev, E. G. ve Khaperskaya, A. V. (2011) “ Problems of Spent Nuclear Fuel Management in Russia and Prospects for Their Solution”, *Russian Journal of General Chemistry*, c. 81, s. 9, ss. 1928–1931.
- Kumar, S., Kwon, H., Choi, K., Lim, W., Cho, J. H., Tak, K. ve Moon, I. “LNG: An Eco-Friendly Cryogenic Fuel for Sustainable Development”, *Applied Energy*, s. 88, ss. 4264–4273.
- Kuo, G. (2012) “Geothermal Energy”, *World Future Review*, s. Bahar, ss.5-7.
- Kurecic, P. (2008) “NATO Enlargement: “A Geopolitical Victory” of the United States in the Post-Cold War Era? Results and Perspectives”, *Hrvatski Geografski Glasnik*, c. 70, s. 1, ss. 25-42.
- Küçükaksoy, İ. (2002) *Türkiye’nin Enerji Politikası ve Hazar Enerji Havzası*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kütahya.

- Lack, A. W. (2010) "Greening the European Union for legitimacy? A cautionary reading of Europe 2020", *Innovation-The European Journal of Social Science Research*, c. 23, s. 4, ss. 297-311.
- Lacoste, Y. (2008) *Büyük Oyunu Anlamak Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*, (Çeviren: İ. Akça), (2. Baskı), NTV Yayınları: İstanbul.
- Larrabee, F. S. (2009) "The United States and Security in the Black Sea Region", *Southeast European and Black Sea Studies*, c. 9, s. 3, 2009, ss. 301-315.
- Larsson, M. (2009) *Global Energy Transformation*, Palgrave Macmillan: New York.
- Lelli, E. (2009) "Black Gold and Blue Gold: The Importance of Energy in the New Power Policy of the Russian Federation", *Transition Studies Review*, s. 15, ss. 746-758.
- Lepkowski, W. (1979) "Meanwhile, in the Soviet Union", *National Review*, c. 31, s. 5, ss. 168-170.
- Lin, W., Zhang, N. ve Gu, A. (2010) "LNG (Liquefied Natural Gas): A Necessary Part in China's Future Energy", *Energy*, s. 35, ss. 4383-4391.
- Locatelli, C. (2008) "Gazprom Export Strategies Under The Institutional Constraint of the Russian Gas Market", *Laboratoire D'Economie De La Production Et De L'Integration Internationale*, s. 6, ss. Anonim.
- Login, E. (2012) "War Memorials in Sedan and Metz: The Evolution of War Memorialization in Eastern France", *Journal of Conflict Archaeology*, c. 7, s. 3, ss. 177-198.
- Lund, H. (2010) *Renewable Energy Sources The Choice and Modelling of 100% Renewable Solutions*, Elsevier: Kaliforniya.
- Lydia, B. ve Svetlana, A. (2011) "The Relationship of Mineral and Geochemical Composition to Artificial Radionuclide Partitioning in Yenisei River Sediments Downstream from Mining-and-Chemical Combine Rosatom", *Natural Science*, c. 3, s. 7, ss. 517-529.
- Lynch, A. C. (2007) "The Putin Succession and Russian Foreign Policy", *Brown Journal of World Affairs*, c. 14, s. 1, ss.53-64.
- Macfarlane, A. (2011) "It's 2050: Do You Know Where Your Nuclear Waste Is?", *Bulletin of the Atomic Scientists*, c. 67, s. 4, ss.30-36.

- Mahar, M. A., Larik, A. S., Abro, M. R., Uqaili, M. A., Unar, M. A. ve Shaikh, A. R. (2012) "Wind Power Performance Improvements Using Artifical Neural Network Controller for DC-DC Converter", *Energy, Environment and Sustainable Development*, Derl., Uqaili, M. A. ve Harijan, K. (SpringerWienNew York: Pondicherry), ss. 131-140.
- Mahmood, A. ve Harijan, K. (2012) "Utilizing Solar Thermal Energy in Textile Processing Units", *Energy, Environment and Sustainable Development*, Derl.: Uqaili, M. A. ve Harijan K. (SpringerWienNew York: Pondicherry), ss. 121-130.
- Makholm, J. D. (2012) *The Political Economy of Pipelines*, The University of Chicago Press: Chicago.
- Malia, M. (1992) "The Yeltsin Revolution", *The New Republic*, ss. 21-25.
- Mankoff, J. (2008) "Putin Plays Energy Card Russian Foreign Policy And The United States After Putin", *Problems Of Post Communism*, c. 55, s. 4, , ss.42-51.
- Marples, D. R. (2008) "Is the Russia-Belarus Union Absolute?", *Problems of Post-Communism*, c. 55, s. 1, ss.25-35.
- Maxwell, D. ve Zhu, Z. (2011) "Natural Gas Prices, LNG Transport Costs, and the Dynamics of LNG Imports", *Energy Economics*, s. 33, 2011, ss.217-226.
- Mazı, F. ve İzci, F. (2004) "Küresel Isınmayla Mücadele Yenilenebilir Enerji Kaynakları", *EKEV Akademi Dergisi*, y. 8, s. 20, ss. 35-44.
- McLean, E. V. ve Stone, R. W. (2012) "The Kyoto Protocol: Two Level Bargaining and European Integration", *International Studies Quarterly*, s. 56, ss. 99-113..
- Merkushev, V. (2005) "Relations Between Russia and the EU: The View From Across the Atlantic", *Perspectives on European Politics and Society*, c. 6, s. 2, ss. 353-371.
- Mingi, L. (2005) "The Rise of China and the Demise of the Capitalist World-Economy: Exploring Historical Possibilities in the 21st Century", *Science & Society*, c. 69, s. 3, ss. 420-448.
- Monaghan, A. ve Montanaro-Jankovski, L. (2006) "EU-Russia Energy Relations: The Need For Active Engagement", *European Policy Center Issue Paper*, s.45.
- Musaoğlu, N. ve Özgöker, U. (2008) "Rusya-AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, y. 4, s. 8, ss. 73-98.

- Myers, A. (2011) "Assuaging Nuclear Energy Risks: The Angarsk International Uranium Enrichment Center", *AIP Conference Proceedings*, c. 1342, s. 1, ss. 114-122.
- Naím, M. (2004) "Russia's Oily Future", *Foreign Policy*, c. 140, ss.95-96.
- Navickas, K., Venslauskas, K., Župerka, V., Nekrošius, A. ve Kulikauskas, T. (2011) "Environmental and Energetic Evaluation of Biogas Production from Plant Biomass, Engineering and Environment of Biosystems", *International Scientific Conference: Rural Development is Property of Lithuanian University of Agriculture*, s.399-404, Litvanya.
- Nelson, P. (2010) "Reassessing the Nuclear Renaissance A Historical Perspective Reveal Some Unanticipated Possibilities For The Next 20 Years", *Bulletin Of Academic Science*, c. 66, s. 4, ss. 11-22.
- Newman, N. (2009) "Power Russia", *Engineering&Technology*, c. Anonim, s. Anonim, ss. 50-55.
- Nikitin, A. (2008) "Russian Foreign Policy In The Fragmented Post-Soviet Space", *International Journal on World Peace*, c. 25, s. 2, ss.7-31.
- Norman, J. R. (2008) *The Oil Card: Global Economic Warfare in the 21st Century*, Trine Day LLC: Walterville.
- Novak, C. (2011) "Legal Arrangement for the Promotion and Protection of Foreign Investments Within the Framework of the EU Association Policy and European Neighbourhood Policy", *International Investment Law and EU Law*, Derl., Bundenberg, M., Griebel, J. ve Hindelang, S. (Springer-Verlag: Berlin Heidelberg), ss. 105-138.
- Okşaş, M. (2009) *Soğuk Savaş Sonrası ABD-Rusya İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kocaeli.
- Omonbude, E. J. (2009) "The Economics of Transit Oil and Gas Pipelines: A Review of the Fundamentals", *OPEC Energy Review*, c. 33, s. 2, ss. 125-139.
- Onbaşıoğlu, S. U. (2011) "Enerji Dönüşümlerinin Kullanılabilirlik ve Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi", *Anonim*, ss. Anonim.
- Orttung, R. W. ve Overland, I. (2011) "A Limited Toolbox: Explaining The Constraints on Russia's Foreign Energy Policy", *Journal of Eurasian Studies*, s. 2, 2011, ss. 74-85.

- Oversloot, H. (2007) “Reordering the State (Without Changing the Constitution): Russia Under Putin’s Rule, 2000-2008”, *Review of Central and East European Law*, s. 32, ss. 41-64.
- Örnek, İ. (2007) “Dünya Ticaret Örgütü Kapsamında Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türk Tarım Politikasının Değerlendirilmesi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 7, s. 1, ss. 319-347.
- Özbay, E. ve Gençoğlu, M.T. (2011) “Küçük Hidroelektrik Santrallerde Yük-Frekans Kontrolü”, *Fırat Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, c. 23, s. 2, ss. 119-128.
- Özdamar, A. (2000) “Dünya ve Türkiye’de Rüzgâr Enerjisinden Yararlanılması Üzerine Bir Araştırma”, *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, c. 6, s. 2-3, ss. 133-145.
- Özdemir, C. (2006) *Doğal Gaz Piyasasının Özellikleri ve Eskişehir Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir.
- Özkan, G. (2010b) “Enerji Arz Güvenliği ve “Yeni Büyük Oyun” Bağlamında Nabucco Projesi”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, s. 45, ss. 31-46.
- Özkan, G. (2010a) “Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkasya’daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği”, *Akademik Bakış*, c. 4, s. 7, ss. 17-40.
- Pala, C. (2003) “21. Yüzyıl Dünya Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi”, *Avrasya Dosyası*, c. 9, s. 1, ss. 5-37.
- Pavlov, G. K. ve Olesen, B. W. (2012) “Thermal energy storage-A Review of Concepts and Systems For Heating and Cooling Applications in Buildings: Seasonal Storage in The Ground”, *HVAC&R Research*, c. 18, s. 3, ss.515–538.
- Pinto, B. (1987) “Nigeria During And After Oil Boom: A Policy Comparision With Indonesia”, *The World Economic Review*, c. 1, s. 3, ss.419-445.
- Pipes, R. (2000) “Yeltsin and After”, *Commentary*, c. Anonim, s. Anonim, ss.37-41.
- Poncelet, C. (2011) “The Emission Trading Scheme Directive: Analysis of Some Contentious Points”, *European Energy & Environmental Law Review*, c. 20, s. 6, ss. 245-254.
- Pons, S. (2005) “Putin’s Russia. Love and Hatred Towards the EU”, *Social Europe*, Aralık 2005, ss. 91-92.

- Popova, L. (1993) "Russia's Nuclear Elite on Rampage", *Bulletin of the Atomic Scientists*, c. 49, s. 3, ss. 14-47.
- Potočník, J. (2012) "Living well, within the limits of the planet" -, European Commissioner for Environment, at the High Level IEEP Conference on the Future of EU Environmental Policy, Brussels, 4 Aralık 2012.
- Rasmussen, S. B. (2004) "Estonian Security Perceptions in the Context of EU Enlargement: A Critical Decision", *Baltic Defence Review*, c. 1, s. 11, ss. 154-173.
- Renz, B. (2006) "Putin's Militocracy? An Alternative Interpretation of Siloviki in Contemporary Russian Politics", *Europe-Asia Studies*, c. 58, s. 6, ss. 903-924.
- Rogojanu, D. C. (2009) "The Role of Turkey in the Energy Security Environment of the European Union", *Philobiblon: Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities*, c. 14, ss. 621-633.
- Romaniuk, S. N. (2010) "Europe's 'Dual' Challenge: The Shifting Frontiers of NATO and the EU", *Research Journal of International Studies*, s. 13, ss. 4-16.
- Romanova, T. ve Zaslavskaya, N. (2004) "EU-Russia: Towards The Four Spaces", *Baltic Defence Review*, c. 2, s. 12, ss. 84-103.
- Roskin, G. M. (2009) *Çağdaş Devlet Sistemleri*, (Çev. B. Seçilmişoğlu), Adres Yayınları: İstanbul.
- Roth, M. (2001) "Poland As a Policy Entrepreneur in European External Energy Policy: Towards Greater Energy Solidarity vis-a-vis Russia?", *Geopolitics*, s. 16, ss. 600-625.
- Roundup, N. (2006) "New Presence", *The Prague Journal of Central European Affairs*, c. 8, s. 1, ss. 3-4.
- Safi, M. H. (2007) *Türkiye De Enerji Kaynakları ve İthal Kömürün Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Sagrera, L. W. (2011) "Los Avances y Progresos de la Republica Argentina en la disminucion de las Emisiones de CO₂", *Luego de la Vigencia del Protocolo de Kyoto, Provincia*, s. 25, ss. 73-91.
- Said, Y. (2007) "Greed and Grievance in Chechnya", *Oil Wars*, Derl., Kaldor, M., Karl, T. L. ve Said, Y. (Pluto Press: Norwich), ss. 130-156.

- Sarotte, M. A. (2010) "Not One Inch Eastward? Bush, Baker, Kohl, Gencher, Gorbachev, and the Origin of Russian Resentment toward NATO Enlargement in February 1990", *Diplomatic History*, c. 34, s. 1, ss. 119-140.
- Schmidt-Felzmann, A. (2011) "EU Member States' Energy Relations with Russia: Conflicting Approaches to Securing Natural Gas Supplies", *Geopolitics*, s. 16, ss. 574-599.
- Scholz, A. (2011) "Russian Federation: The Rocky Road", *Financial Crisis in Eastern Europe: Road to Recovery*, Derl., Jungmann, J. ve Sagemann, B. (Gabler: Heidelberg), ss. 413-469.
- Schreurs, M. A. (2012) "The Politics of Phase-out", *Bulletin of the Atomic Scientists*, c. 68, s. 6, ss. 30-41.
- Davies, S. (2012) "Taking Stocks", *Engineering & Technology*, c. 7, s. 5, ss. 80-83.
- Sevastyanov, S. (2008) "The More Assertive and Pragmatic New Energy Policy in Putin's Russia: Security Implications for Northeast Asia", *East Asia*, s. 36, ss. 35-55.
- Sevim, C. (2012) "Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği", *Journal of Yasar University*, c. 26, s. 7, ss. 4378-4391.
- Sevimli, E. (2008) *Türkiye'de Doğal Gaz Sektörünün Ekonomik Analizi ve Doğal Gaz Politikalarının Değerlendirilmesi*, Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Share, J. (2006) "Russian Federation's Future Inseparable From Gazprom", *Pipeline & Gas Journal*, c. 233, s. 8, ss. 18-21.
- Sheindlin, A. E. (1996) "On Energy Security of Russia and Europe", *Knowledge Technology Transfer and Foresight*, Derl., Inzelt, A. ve Coenen, R. Kluwer (Academic Publisher: Dordrecht), ss. 223-237.
- Shrader-Frechette, K. (2008) "Five Myths About Nuclear Energy", *America*, c. 198, s. 20, ss. 12-16.
- Simbar, R. ve Sheikhneshin, A. G. (2011) "Iran and Russia: Strategic Energy Relationship", *Journal of US-China Public Administration*, c. 8, s. 11, ss. 1275-1287.
- Smeets, E., Johnson, F. X. ve Ballard-Treemer, G. (2012) "Keynote Introduction: Traditional and Improved Use of Biomass for Energy in Africa", *Bioenergy for*

- Sustainable Development in Africa*, Derl., Janssen, R. ve Rutz, D., (Springer Netherlands: Dordrecht), ss. 3-12.
- Smirnov, T. L. (2012) “ИННОВАЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ ГК “ПОКАТОМ””, *Bulletin of PNU*, c. 24, s. 1, ss. 189-196.
- Sohn, I. (2008) “Energy-Supply Scurity and Energy Intensity: Some Observations from the 1970s-2005 Interval”, *Minerals&Energy*, c. 23, s. 4, ss. 184-197.
- Sönmez, S. (2010) “Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi’nin Doğu Batı Politikaları’nın Analizi”, *Akademik Bakış*, c. 3, s. 6, ss. 73-96.
- Stent, A. E. (2008) “Restoration and Revolution in Putin’s Foreign Policy”, *Europe-Asia Studies*, c. 60, s. 6, ss. 1089-1106.
- Steunenberg, B. (2002) “Enlargement and Reform in the European Union”, *The Widening the European Union the Politics of Institutional Change and Reform*, Derl., Steunenberg, B. (Routledge: New York), ss. 3-20.
- Stoyke, M. (2010) “The Africa-EU Energy Partnership: An Energising Partnership”, *New African*, s. 496, ss. 23.
- Šušteršič, V. M., Babić, M. J, Gordić, D. S., Despotović, M. Z. ve Milovanović, D. M. (2010) “An Overview of the Regulatory Framework for the Geothermal Energy In Europe And Serbia”, *Thermal Science*, c. 14, s. 1, ss. 115-123.
- Süar, F. (2011) *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrupa Birliği Orta Asya İlişkileri; Enerji Sektörü Bağlamında Bir Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Swiss Reinsurance Company Focus Report 2007 (2008) “Enerji Tesislerinde Artış “Sigorta Şirketleri İçin Ölçüler (Paradigm) Değişiyor”” (Çeviren Ekin Zarakol), *Reasürans*, ss.17-21.
- Şehitoğlu, Y. (2007) *Rusya Federasyonu’nun Petrol ve Doğalgaz Stratejileri*, Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kocaeli.
- Tananaev, I. G. ve Myasoedov, B. F. (2011) “Problems of the Nuclear Fuel Cycle”, *Russian Journal of General Chemistry*, c. 81, s. 9, ss. 1925–1927.
- Tellal, E. (2010) *Z”ümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası*, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 65, s. 3, ss. 189-236.

- Tipton, J. A. (2008) “Whay Did Russia Ratify the Kyoto Protocol? Why the Wait? An Analysis of the Environmental, Economic, and Political Debates”, *Slovo*, c. 20, s. 2, ss. 67-96.
- TKİ (Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu) (2010) *Linyit Sektör Raporu*, Ankara.
- TKİ (Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu), (2011) *Kömür Sektörü Raporu*, Ankara.
- Tol, R. J. S. (2001) “The Impact of EU Enviromental Policy on the Energy Sector”, *Intereconomics*, s. 3, ss. 128-137.
- Torvanger, A., Kallbekken, S. ve Tollefsen, P. (2012) “Oil Prices Scenarios and the Climate Policy: Welfare Effectof Including Transportation in the EU Emissions Trading System”, *Mitigation and Adaption Strategies for Global Change*, s. 17, ss. 753-768.
- Triantaphyllou, D. (2007) “Energy Security and Common Foreign and Security Policy (CFSP): The Wider Black Sea Area Context”, *Southeast European and Black Sea Studies*, c. 7, s. 2, ss. 289–302.
- Tuncer, İ. (2000) “Rusya Federasyonu’nın Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye”, *En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Derl., Özcan, G. ve Kut, Ş. (Büke Yayınları: İstanbul).
- Turgutoğlu, K. (2006) *Rusya Federasyonu’nda Yeltsin ve Putin Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların NATO ile İlişkiler Düzleminde Karşılaştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Tutar, F. ve Eren, M. V. (2011) “Geleceğin Enerjisi: Hidrojen Ekonomisi ve Türkiye”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, y. 3, s. 6, ss. 1-25.
- Türkeş, M. ve Kılıç, G. (2004) “Avrupa Birliği’nin İklim Değişikliği Politikaları ve Önlemleri, *Çevre, Bilim ve Teknoloji, Teknik Dergi*, s. 2, ss. 35-52.
- Tziampiris, A. (2010) “Greek Foreign Policy and Russia: Political Realignment, Civilizational Aspects, and Realism”, *Mediterranean Quarterly*, c. 21, s. 2, ss. 78-89.
- Uğurlu, Ö. (2009) *Çevresel Güvenlik ve Türkiye’de Enerji Politikaları*, Örgün Yayınevi: İstanbul.

- Uluatam, Ela (2010) “Avrupa Doğal Gaz Piyasasında Yeni Dengeler”, *Ekonomik Forum*, s. Ağustos 2010, ss. 62-67.
- Ünal, M. C. (2011) *Rus Dış Politikasında Enerjinin Rolü ve AB Enerji Politikasına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Valiullin, K. (2007) “Russia’s Economic Space: Currencies, Oil, Investment”, *Studies on Russian Economic Development*, c. 18, s. 2, ss. 141–152..
- Veziroğlu, N. (2007) “Hidrojen medeniyeti”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, y. 1, s. 1, ss.38-45.
- Voskopoulos, G. (2003) “U.S. Terrorism, International Security and Leadership: Toward a U.S.-EU-Russia Security Triangle”, *Demokratizatsiya*, c. 11, s. 2, ss. 165-182.
- Walker, M. (2007) “Russia v. Europe The Energy Wars”, *World Policy Journal*, c. 24, s. 1, ss. 1-8.
- Waltz, K. (2008) “Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı”, *Uluslararası İlişkiler*, c. 5, s. 17, ss. 3-44.
- Wang, C., Zhang, L., Yang, S. ve Pang, M. (2012) “A Hybrid Life-Cycle Assessment of Nonrenewable Energy and Greenhouse-Gas Emissions of a Village-Level Biomass Gasification Project in China”, *Energies*, s. 5, ss. 2708-2723.
- Wei, T., (2007) “To Export or Import? That is the Question”, *Beijing Review*, c. 50, s. 25, ss. 32-33.
- Welfens, P. J. J. ve Kauffmann, A. (2005) “Structural Change Natural Resources Sector Expansion and Growth in Russia”, *Internationalization and Economic Policy Reforms in Transition Countries*, Derl., Graham, E., Oding, N. ve Welfens, P. J. J. (Springer: Berlin), ss. 5-45.
- West, J. R. (2005) “The Future of Russian Energy”, *National Interests*, s. 80, ss. 125-127.
- Wilcox, J. (2005) “From Russia With Love?”, *Modern Power Systems*, c. 25, s. 10, ss. 5-5.
- Winstone, R., Bolton, P. ve Gore, D. (2007) *Energy Security, House of Commons Library Research Paper 07/42*: Anonim.

- Wionczek, M. S. (1966) “El Banco del Comecón: Primer Paso Hacia el Multilateralismo Comerical y la Convertibilidad Monetaria en el Bloque Socialista”, *Boletin*, c. 12, s. 6, ss. 104-108.
- Wood, L. W. (2012) “Projecting power: The Security Implications of Space-based Solar Power”, *Bulletin of the Atomic Scientists*, c. 68, s. 1, ss. 70-78.
- Yapıcı, M. İ. (2010) *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etmenler: Yeltsin ve Putin Dönemleri*, USAK Yayınları: Ankara.
- Yapıcı, U. (2004) *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*, Otopsi Yayınları: İstanbul, 2004.
- Yapıcı, U. (2011) *Sovyet Sonrası Coğrafya da Devlet ve Milliyetçilik*, Tan Yayınları: Ankara.
- Tatar, Y. (2007) *Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Bu Politika Bağlamında Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta.
- Yergin, D. (1991) *The Prize The Epic Quest for Oil, Money&Power*, Simon&Schuster: New York.
- Yergin, D. (2011) *The Quest: Energy Security, and the Remaking of the World*, The Penguin Press: New York.

İnternet Kaynakları

- http:1, Türk Dil Kurumu, “Güncel Sözlük”,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.508db8da23cf81.69151921. (28.10.2012).
- http: 2, United States Energy Information Administration (EIA),
http://www.eia.gov/kids/energy.cfm?page=nonrenewable_home-basics.
 (30.10.2012).
- http: 3, Jeotermal Derneği, Jeotermal Enerji Nedir?,
<http://www.jeotermaldernegi.org.tr/nedir%20i.htm>. (02.11.2012).
- http: 4, Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı
<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=jeotermal&bn=234&hn=&nm=384&id=40697>. (02.11.2012).
- http: 5, Jeotermal Derneği, Jeotermal Enerji Hep Vardı,
<http://www.jeotermaldernegi.org.tr/tarih%20i.htm>. (02.11.2012).

- http: 6, Yenilenebilir Enerji, Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı
http://www.ttg.gov.tr/UserFiles/File/yenilenebilir_enerji.pdf. (23.07.2007).
- http: 8, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Dünya’da Petrol, http://www.pigm.gov.tr/dunyada_petrol.php, (28.11.2012).
- http: 9, Organization of The Petroleum Exporting Countries (OPEC), Brief History, http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm. (01.12.2012).
- http: 10, Türk Dil Kurumu (TDK), Büyük Türkçe Sözlük, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>. (24.11.2012).
- http: 11, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK), Günümüzde Nükleer Enerji, (2010), s.7,
<http://www.taek.gov.tr/belgeler-formlar/func-directinfo/619/>. (21.11.2012).
- http: 12, Energy Information Administration (EIA), Country Analysis Brief-Peru, <http://www.eia.gov/EMEUCABS/Peru/pdf.pdf>, (20.03.2013).
- http: 13, Yorkan, A. Ukrayna-Rusya Doğal Gaz Krizi: Avrupa ve Türkiye Zor Günler Geçiriyor,
http://www.tasam.org/trTR/Icerik/1008/ukraynarusya_dogal_gaz_krizi_avrupa_ve_turkiye_zor_gunler_geciriyor. (22.12.2012).
- http: 14, Organization of The Petroleum Exporting Countries (OPEC), Our Mission, http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/23.htm. (24.12.2012).
- http: 15, International Energy Agency (IEA), What We Do, <http://www.iea.org/aboutus/whatwedo/>, Erişim: 24.12.2012.
- http: 16, Şahin, K., Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu’nun G-8 Başkanlığı,
http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa. (12.01.2012).
- http: 17, Erkan, A. Ç. Rusya’nın Karadeniz Enerji Politikaları, TUIÇ Akademi, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/diger/3131-rusyanin-karadeniz-enerji-politikalari>. (17.02.2013).
- http: 18, Gazprom, Gazprom, Oil and Gas Reserves, <http://www.gazprom.com/about/production/reserves/>. (23.03.2013).

- http: 19, Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, Rus Enerji Kaynaklarının Tarihçesi, http://minenergo.gov.ru/aboutminen/historical_calendar/. (25.03.2013).
- http: 20, Külebi, A., Orta Asya'nın Öteki Stratejik Zenginliği: Uranyum, Nükleer Teknoloji Bilgi Forumu, <http://www.nukte.org/node/183>. (23.03.2013).
- http: 21, Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, Rus Enerji Kaynaklarının Tarihçesi, http://minenergo.gov.ru/aboutminen/historical_calendar/. (25.03.2013).
- http: 22, Global Sherpa, One BRIC, Two BRIC, <http://www.globalsherpa.org/bric-countries-brics> (17.02.2013).
- http: 23, Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, Enerji Stratejisi, http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/ch_1.php, (26.03.2013).
- http: 24, Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, Petrol Stratejisi, http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/ch_6.php#l4. (26.03.2013).
- http: 25, Transneft, Recently Realized Projctcs, <http://eng.transneft.ru/projects/118/>. (27.03.2013).
- http: 26, Lukoil, Exploration, http://www.lukoil.com/static_6_5id_253_.html. (28.03.2013).
- http: 27, Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, Doğal Gaz Stratejileri, http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/ch_6.php#l5. (28.03.2013).
- http: 28, Gazprom, Gas Pipelines, <http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/>. (28.03.2013).
- http: 29, Gazprom, What Is The Liquified Natural Gas, <http://www.gazprominfo.com/articles/liquid-gas/>. (28.03.2013).
- http: 30, Gazprom, Gazprom News, Gazprom to Start Constructing 17 CNG Filling Stations in Ten Russian Regions in 2013, <http://www.gazprom.com/press/news/2013/february/article156754/>. (28.03.2013).
- http: 31, Gazprom, Gazprom Activities, <http://www.gazprom.com/>. (29.03.2013).
- http: 32, Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, Enerji Alanında Rusya ve Güney Afrika Arasında İşbirliği Anlaşması İmzalandı, http://minenergo.gov.ru/press/min_news/14541.html (29.03.2013).
- http: 33, Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, Kömür Politikaları, http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/ch_6.php#l6. (29.03.2013).

- http: 34, Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, Nükleer Enerji Politikaları, http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/ch_6.php#l8. (29.03.2013).
- http: 35, Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı, Yenilenebilir Enerji Politikaları, http://minenergo.gov.ru/aboutminen/energostrategy/ch_6.php#l10. (30.03.2013).
- http: 36, LUKOİL, (<http://www.lukoil.com/static.asp?id=9>). (18.02.2013).
- http: 37, Şahin, K., Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Dönem Başkanlığı, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu-enerji-sektorunun-yapisi_-sektorde-yasanan-gelismeler-ve-rusya-federasyonu_nun-g-8-baskanligi-.tr.mfa. (23.03.2013).
- http: 38, JCS Transneft, Company, <http://eng.transneft.ru/company/>. (23.03.2013).
- http: 39, Rosatom, About Rosatom, <http://www.rosatom.ru/en/about/>. (24.03.2013).
- http: 40, Gazprom, Managament Directors, <http://www.gazprom.com/about/management/directors/zubkov/>. (18.02.2013).
- http: 41, Gazprom, Questions, <http://eng.gazpromquestions.ru/?id=10>. (18.02.2013).
- http: 42, Gazprom, About, <http://www.gazprom.com/about/>. (18.02.2013).
- http: 43, Enerji Enstitüsü, Bulgaristan'da Nükleer Enerji Yeniden Gündemde, <http://enerjienstitusu.com/2013/01/30/bulgaristanda-nukleer-enerji-yeniden-gundemde/#more-40821>. (24.02.2013).
- http: 44, Enerji Enstitüsü, Avrupa Komisyonu: Enerji Arz Güvenliğini Sağlamak için Nükleer Santral Kurun, <http://enerjienstitusu.com/2012/11/23/avrupa-komisyonundan-litvanyaya-arz-guvenligini-saglamak-icin-nukleer-santral-kurun/#more-35380>. (24.02.2013).
- http: 45, Özalp, G., AB'de Nükleer Santral Alarmı, <http://dunya.milliyet.com.tr/ab-de-nukleer-santral-alarmi/dunya/dunyadetay/04.10.2012/1606381/default.htm> (24.02.2013).

- http: 46, Özdan, V., İran'a Yönelik Ambargo ve Petrol Tedarikiyle İlgili Riskler, <http://t24.com.tr/yazi/irana-yonelik-ambargo-ve-petrol-tedarikiyle-ilgili-riskler/4864>. (03.03.2013).
- http: 47, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, Avrupa Birliği'nin Tarihçesi, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=105&l=1>. (25.02.2013).
- http: 48, Wulfdiether Zippel, Enerji Kaynaklarını Çeşitlendirme Yaklaşımları Altında AB'nin Enerji Politikası, <http://www.konrad.org.tr/Enerji/06ZIPPEL.pdf>. (25.02.2013).
- http: 49, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, Avrupa Birliği'nin Genişlemesi, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=109>. (26.02.2013).
- http: 50, Avrupa Birliği, European Energy Charter, http://europa.eu/legislation_summaries/energy/external_dimension_enlargement/127028_en.htm. (26.02.2013).
- http: 51, Avrupa Toplulukları Komisyonu, An Energy Policy For The European Union (White Paper COM(95) 682 Final, http://europa.eu/documentation/official-docs/white-papers/pdf/energy_white_paper_com_95_682.pdf. (01.03.2013).
- http: 54, Avrupa Komisyonu, Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply. http://ec.europa.eu/energy/index_en.htm. (28.02.2013).
- http: 55, Birleşmiş Milletler, Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development, <http://www.un-documents.net/jburgpln.htm>. (12.03.2013).
- http: 56, Avrupa Birliği, Çevre, http://europa.eu/pol/env/index_en.htm. (13.03.2013).
- http: 58, Avrupa Birliği, Eu Institutions and Bodies, http://europa.eu/pol/ener/index_en.htm. (02.03.2013).
- http: 59, Avrupa Birliği, Competative, Sustainable and Secure Energy, http://europa.eu/pol/ener/index_en.htm. (03.03.2013).
- http: 60, Avrupa Birliği, The Commission's New Energy Efficiency Plan, MEMO/11/149,

- http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-149_en.htm?locale=en.
(09.03.2013).
- http: 62, Avrupa Yerel Yönetimler ve Bölgeler Konseyi, Energy,
http://www.ccre.org/en/champsactivites/detail_news/2257#. (09.03.2013).
- http: 63, TÜBİTAK, Enerji/Akıllı Şehirler Ortak Arama Duyurusu,
<http://www.fp7.org.tr/home.do?cid=25063>. (09.03.2013).
- http: 64, Avrupa Komisyonu, Communication From The Commission-Smart Cities and Communities European Innovation Partnership,
http://ec.europa.eu/energy/technology/initiatives/doc/2012_4701_smart_cities_en.pdf. (09.03.2013).
- http: 65, Smart Cities and Communities, Smart City Profiles,
[http://www.eu-smartcities.eu/smartcities-profiles?f\[0\]=field_place_country%3ATurkey](http://www.eu-smartcities.eu/smartcities-profiles?f[0]=field_place_country%3ATurkey). (09.03.2013).
- http: 66, European Commission, Household Appliances- Labelling,
http://ec.europa.eu/energy/efficiency/labelling/labelling_en.htm. (09.03.2013).
- http: 67, Avrupa Birliği, The EU Energy Label for Tyres – Questions and Answers,
http://ec.europa.eu/energy/efficiency/tyres/doc/20121031_tyres_labelling_questions_answers_en.pdf. (09.03.2013).
- http: 68, Değirmendereli, A., Çeşitli Ülkelerde Uygulanan Ekolojik Vergiler, Mevzuat,
<http://www.mevzuatdergisi.com/2000/09a/01.htm>. (10.03.2013).
- http: 69, Lewis, B., EU Revive Debate on Minimum Energy Tax Levels,
<http://www.reuters.com/article/2013/01/11/us-eu-energy-tax-idUSBRE90A0QH20130111>. (09.03.2013).
- http: 70, Avrupa Yatırım Bankası, Maximising Investment is Sustainable Energy,
<http://www.eib.europa.eu/products/elena/index.htm>. (10.03.2013).
- http: 71, Avrupa Yatırım Bankası, Sharing PPP Experience(EPEC),
<http://www.eib.europa.eu/products/epec/index.htm>. (10.03.2013).
- http: 72, Avrupa Komisyonu, Energy Infrastructure, Action Plan For North-South Energy Interconnections In Central-Eastern Europe,
http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/tent_e/ten_e_en.htm. (12.03.2012).
- http: 73, Avrupa Komisyonu, Energy Infrastructure,
http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/tent_e/ten_e_en.htm. (12.03.2013).

- http: 74, Keskin, T., Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Enerji Verimliliğinin Enerji Sektöründe Beklenen Etkileri,
http://www.dektmk.org.tr/pdf/enerji_kongresi_10/tulinkeskin.pdf.
 (06.03.2013).
- http: 75, Frenz, A., The European Commission's Tacis Programme 1991 – 2006 A Success Story,
http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-east/documents/annual_programmes/tacis_success_story_final_en.pdf.
 (06.03.2013).
- http: 76, Özbekistan Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı, Avrupa Birliği Teknik Yardımları Koordinasyon Birimi, What is The TACIS?,
<http://www.tacis.uz/>, (06.03.2013).
- http: 77, Avrupa Birliği, Tacis Programme (2000-2006),
http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17003_en.htm. (06.03.2013).
- http: 79, INOGATE Programme, About Us,
http://www.inogate.org/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=72&lang=en. (06.03.2013).
- http: 80, CORDIS, SYNERGY Programme,
<http://cordis.europa.eu/synergy/home.html>. (08.03.2013).
- http: 81, Avrupa Komisyonu, ALTENER II,
<http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leader2/rural-en/euro/p11-2.htm>.
 (07.03.2013).
- http: 82, Biopact, EU And Belgium Implement Program To Kickstart Bioenergy Companies In West and Central Africa,
http://news.mongabay.com/bioenergy/2007_10_14_archive.html. (07.03.2013).
- http: 83, EUR-Lex, Avrupa Parlamentosu ve Konsey,
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:310:0015:0040:EN:PDF>. (07.03.2013).
- http: 84, Avrupa Konseyi, Intelligent Energy Europe(IEE), Roject Stories,
http://ec.europa.eu/energy/intelligent/in-action/projects-stories/index_en.htm.
 (07.03.2013).

- http: 85, Avrupa Komisyonu, European Neighbourhood Policy,
http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm. (14.03.2013).
- http: 86, Yorkan, A., Avrupa Birliği Dış Politikasında Enerji,
http://www.tasam.org/trTR/Icerik/238/avrupa_birligi_dis_politikasinda_enerji.
 (14.03.2013).
- http: 87, Avrupa Komisyonu, EU-Russia Energy Relations,
http://ec.europa.eu/energy/international/russia/russia_en.htm (14.03.2013).
- http: 88, Avrupa Komisyonu, Energy From Abroad Joint Projects,
http://ec.europa.eu/energy/international/russia/projects_en.htm, (15.03.2013).
- http: 90, Avrupa Komisyonu, Enlargement,
http://ec.europa.eu/enlargement/policy/from-6-to-27-members/index_en.htm.
 (16.03.2013).
- http: 91, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü(NATO), NATO's Relations with Russia,
http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50090.htm. (17.03.2013).
- http: 92, Müller, G., NATO Genişlemesi Rusya'yı Endişelendirdi,
<http://www.dw.de/nato-geni%C5%9Flemesi-rusyay%C4%B1endi%C5%9Felendirdi/a-2526770>. (17.03.2013).
- http: 93, Ntvmsnbc, Rusya ABD'ye Askeri Üs Veriyor,
<http://www.ntvmsnbc.com/id/25330562/>. (17.03.2013).
- http: 94, Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Members and Observers,
http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm. (18.03.2013).
- http: 95, Gazprom, Transmission, Unified Gas Supply System Of Russia,
<http://www.gazprom.com/about/production/transportation/>. (05.03.2013).
- http: 96, Gazprom, Yamal-Europe,
<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/yamal-evropa/>.
 (05.03.2013).
- http: 97, Gazprom Export, Transportation,
<http://www.gazpromexport.ru/en/projects/transportation/>. (05.03.2013).
- http: 98, Gazprom, Blue Stream,
<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/blue-stream/>.
 (05.03.2013).
- http: 99, CNN Türk Ekonomi, Mavi Akımdan Gelen Doğal Gaz Miktarı Artırıldı,

<http://www.cnnturk.com/2012/ekonomi/10/19/mavi.akimdan.gelen.dogalgaz.miktari.artirildi/681288.0/index.html>. (05.03.2013).

http: 100, Gazprom, Nord Stream,

<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/nord-stream/>. (05.03.2013).

http: 101, BBC Türkçe, Kuzey Akım Boru Hattı'nın İnşaatına Başlandı,

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/04/100409_nord_stream.shtml(05.03.2013).

http: 102, Gazprom, South Stream,

<http://www.gazprom.com/about/production/projects/pipelines/south-stream/>. (05.03.2013).

http: 103, Enerji Enstitüsü,

enerjienstitusu.com/2013/07/09/gazprom-guney-akim-projesinin-toplam-maliyeti-30-milyar-Avro (22.07.2013).

http: 104, EU Regional Policy,

http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/instruments/index_en.cfm (05.03.2013)

http: 105, Koçer, G. Putin'in Konuşması Bir Meydan Okuma mı?,

http://www.usak.org.tr/analiz_det.php?id=17&cat=365366095#.UfTAKI3wlV0. (28.07.2013).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Anıl Çağlar ERKAN
Doğum Yeri ve Tarihi : Aydın/ 21.04.1986

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Karadeniz Teknik Üniversitesi İ.İ.B.F Uluslararası İlişkiler Bölümü.
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce (İleri Seviye), Rusça (Orta Seviye), Lehçe (Orta Seviye), İspanyolca (Başlangıç Seviyesi)
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar : Yaşar Dış Ticaret A.Ş., İzmir Valiliği Avrupa Birliği Ofisi.
Projeler : -
Çalıştığı Kurumlar : Universiade 2005 İzmir, AEGON Emeklilik ve Hayat A.Ş.

İletişim

e-posta Adresi : anilcaglarerkan@gmail.com

Tarih : 27.06.2013